Lyssna på barnet!

Betänkande av Utredningen om barnets ställning i familjerättsliga frågor

Stockholm 2026

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR

SOU 2026:66

SOU och Ds finns på regeringen.se under Rättsliga dokument.

Svara på remiss – hur och varför
Statsrådsberedningen, SB PM 2021:1.
Information för dem som ska svara på remiss finns tillgänglig på regeringen.se/remisser.

Layout: Kommittéstöd, Regeringskansliet
Omslag: Multiply Solutions
Tryck och remisshantering: Multiply Solutions, Stockholm 2026

ISBN 978-91-525-1635-5 (tryck)
ISBN 978-91-525-1636-2 (pdf)
ISSN 0375-250X

Till statsrådet och chefen för Justitiedepartementet

Regeringen beslutade den 3 juli 2025 att uppdra åt en särskild utredare att analysera hur barnets ställning, framför allt rätten att komma till tals, och stödet till barnet i mål om vårdnad, boende och umgänge kan stärkas i domstol och hos socialtjänsten (dir. 2025:72). Utredaren fick också i uppdrag att bl.a. ta ställning till om det i sådana mål bör införas en talerätt eller en rätt till juridiskt biträde för barnet. Utredaren skulle slutligen ta ställning till om en tillfällig företrädare för barn bör kunna utses när det gäller insatser för barn inom socialtjänsten och enligt lagen (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade, samt lämna nödvändiga författningsförslag. Uppdraget skulle redovisas senast den 24 augusti 2026.

Regeringen utsåg den 4 juli 2025 hovrättsrådet, tillika vice ordföranden, Ulrika Ihrfelt att vara särskild utredare från och med den 1 september 2025.

Som sakkunniga att biträda utredningen förordnades den 6 oktober 2025 kanslirådet Sofie Björklund (Justitiedepartementet), departementssekreteraren Maj Fagerlund (Socialdepartementet) och rättssakkunniga Henrik Persson (Justitiedepartementet). Som experter förordnades samma dag utredaren Åsa Hjertström (Jämställdhetsmyndigheten), barnrättsjuristen Marie Lundin Karphammar (Sveriges Kommuner och Regioner), advokaten Johan Lindgren (Advokatsamfundet), rådmannen Ylva Myhrberg (Norrtälje tingsrätt), stabsjuristen Ulrica Renström (Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd), gästprofessorn Johanna Schiratzki (Stockholms universitet) och juristen Magdalena Wikstrand Danelius (Barnombudsmannen).

Marie Lundin Karphammar entledigades från sitt uppdrag den 14 oktober 2025 och förbundsjuristen Ylva Lindblom (Sveriges Kommuner och Regioner) förordnades samma dag i hennes ställe.

Den 7 november 2025 förordnades hovrättsrådet Boel Oldenstedt (Hovrätten för Västra Sverige) som expert i utredningen. Den 19 maj 2026 förordnades familjerättssekreteraren Anna Ekman (Lidköpings kommun och Familjerättssocionomernas riksförening) och chefsrådmannen Ulrika Geijer (Förvaltningsrätten i Malmö) som experter i utredningen. Den 22 april 2026 förordnades rättssakkunniga Elisabeth Schierwagen (Justitiedepartementet) att biträda utredningen.

Den 3 juli 2025 förordnandes hovrättsassessorn Liridona Preteni som utredningssekreterare från och med den 1 september 2025. Kanslirådet Christopher Woltén anställdes för att biträda utredningen på 50 procent av heltid från och med den 1 mars till och med den 30 juni 2026.

Genom tilläggsdirektiv beslutade regeringen den 11 juni 2026 att förlänga utredningstiden till den 30 oktober 2026.

Ulrika Ihrfelt svarar som särskild utredare ensam för innehållet i betänkandet. Arbetet har bedrivits i nära samarbete med sakkunniga och experter, som i huvudsak har ställt sig bakom utredningens överväganden och förslag. Betänkandet är därför huvudsakligen skrivet i vi-form. Särskilda uppfattningar i enskildheter och i formuleringar kan dock förekomma även utan att det framgår av ett särskilt yttrande.

Utredningen, som har antagit namnet Utredningen om barnets ställning i familjerättsliga frågor, överlämnar härmed betänkandet *Lyssna på barnet!* (SOU 2026:66). Vårt uppdrag är med detta slutfört.

Stockholm i oktober 2026

Ulrika Ihrfelt

Liridona Preteni

Innehåll

Förkortningar **13**

Sammanfattning **15**

Summary **29**

1 Författningsförslag **45**

1.1 Förslag till lag om ändring i rättegångsbalken 45

1.2 Förslag till lag om ändring i föräldrabalken 47

1.3 Förslag till lag om ändring i socialtjänstlagen (2025:400) 51

2 Vårt uppdrag och arbete **53**

2.1 Vårt uppdrag 53

2.2 Vårt arbete 55

2.2.1 Allmänt om arbetet 55

2.2.2 Särskilt om barns och ungas synpunkter och erfarenheter 57

2.3 Avgränsningar 58

2.4 Definitioner 58

2.5 Betänkandets disposition 59

3 Barns och ungas åsikter och erfarenheter **61**

3.1 Vårt uppdrag och arbete 61

3.2 Något om statistik 62

3.2.1 Mål om vårdnad, boende och umgänge 62
3.2.2 Socialtjänstinsatser och insatser enligt LSS 63

3.3 Närmare om barns mående i föräldrakonflikter 64

3.4 Särskilt om barn som upplevt våld och andra övergrepp..... 65

3.5 Barns och ungas åsikter och erfarenheter 68
3.5.1 Barns och ungas röster i några tidigare rapporter och utredningar 68
3.5.2 Våra samtal med barn och unga..... 74

4 Barns rättigheter i internationell rätt 85

4.1 Inledning 85

4.2 Barnkonventionen 86
4.2.1 Allmänt om konventionen 86
4.2.2 Närmare om barnets bästa och barnets rätt att komma till tals..... 90
4.2.3 Särskilt om barnanpassade förfaranden 92

4.3 Europakonventionen..... 94
4.3.1 Allmänt om konventionen 94
4.3.2 Artiklar och praxis av särskilt intresse för vårt uppdrag 95

4.4 Europeiska unionens stadga om de grundläggande rättigheterna..... 97

4.5 Den europeiska konventionen om utövandet av barns rättigheter..... 98

4.6 Istanbulkonventionen 99

5 Frågan om talerätt och företrädare för barn i familjerättsliga mål 101

5.1 Vårt uppdrag 101

5.2 Den rättsliga regleringen..... 103
5.2.1 Några processuella begrepp..... 103
5.2.2 Processen i mål om vårdnad, boende och umgänge..... 105

5.2.3 Barnrättsliga grundprinciper i föräldrabalken 109
5.2.4 Olika typer av biträden och ställföreträdare för barn 114

5.3 Frågan om talerätt och företrädare för barn i tidigare utredningar 119
5.3.1 Inledning 119
5.3.2 Barnets rätt 2 – SOU 1979:63 120
5.3.3 Barnets rätt 3 – SOU 1987:7 121
5.3.4 Barns rätt att komma till tals – Prop.1994/95:224 123
5.3.5 Utövandet av barns rättigheter i familjerättsprocesser – Ds 2002:13 123
5.3.6 Barns möjlighet att få vård – Prop. 2011/12:53 ... 125
5.3.7 Se Barnet! – SOU 2017:6 126
5.3.8 Tryggare hem för barn – SOU 2022:71 127
5.3.9 Förbättrade möjligheter för barn att utkräva sina rättigheter enligt barnkonventionen – SOU 2023:40 128

5.4 Några rapporter om barnets ställning och rätt att komma till tals i vårdnadsmål 129
5.4.1 Inledning 129
5.4.2 Barnrättskommitténs rekommendationer 129
5.4.3 Jämställdhetsmyndighetens uppföljning av hur uppgifter om våld och andra övergrepp beaktas ... 130
5.4.4 Barnets rättigheter i vårdnadstvister – Stiftelsen Allmänna Barnhuset 131
5.4.5 Barns delaktighet i utredningar om vårdnad, boende och umgänge – Socialstyrelsen 133
5.4.6 Lyssna på mig – Bris 133

5.5 Internationell utblick 134
5.5.1 Norge 134
5.5.2 Finland 136
5.5.3 Danmark 137
5.5.4 Tyskland 139
5.5.5 Frankrike 140

5.6 Våra slutsatser, överväganden och förslag 141
5.6.1 Utredningens samtal med aktörer 141

5.6.2 Slutsatser av vår analys av barnets ställning och behovet av stöd och information 147
5.6.3 Frågan om talerätt för barnet 149
5.6.4 Barnet ska få rätt till ett biträde i vissa särskilda fall 155
5.6.5 Ett biträde ska kunna utses när det finns särskilda skäl med hänsyn till barnets rätt att komma till tals 159
5.6.6 Biträdet får förordnas när talan har väckts 163
5.6.7 Biträdet ska vara ett offentligt biträde enligt lagen om offentligt biträde 166
5.6.8 Biträdet ska vara barnets språkrör 168
5.6.9 Biträdet ska uppfylla lämplighetskraven enligt lagen om offentligt biträde 174
5.6.10 Handläggningen 180
5.6.11 Ersättning och kostnadsansvaret för ett offentligt biträde 185
5.6.12 Rätten att ta del av uppgifter och sekretess 188
5.6.13 Frågan om stödperson för barnet 191

6 En starkare röst åt barnet vid prövningen av familjerättsliga mål 195

6.1 Vårt uppdrag 195

6.2 Hörande av barnet inför domstol 196
6.2.1 6 kap. 19 § femte stycket FB 196
6.2.2 Barnrättskommitténs allmänna kommentarer och rekommendationer 200
6.2.3 Tidigare behandling av frågan 201
6.2.4 Särskilt om barns hörande i mål om vård av barn och unga 201
6.2.5 Behandling av frågan i vissa andra länder 203
6.2.6 Några synpunkter från barn och andra aktörer 207
6.2.7 Våra överväganden och förslag 208

6.3 Barnets åsikter i domstolens avgörande 213
6.3.1 Domens innehåll 213
6.3.2 Tidigare behandling av frågan 214
6.3.3 Jämställdhetsmyndighetens rapport 217

6.3.4 Särskilt om frågans behandling i Norge 217
6.3.5 Våra överväganden och förslag 219

7 Medling 225

7.1 Vårt uppdrag och arbete 225

7.2 Allmänt om familjemedling 226
7.2.1 Ett sätt att hantera konflikter 226
7.2.2 Forskning om familjemedling 226
7.2.3 Tidigare utredningar om medling 227
7.2.4 GREVIO:s rekommendationer 229

7.3 Gällande rätt 230
7.3.1 Samförståndslösning 230
7.3.2 Informationssamtal 231
7.3.3 Samarbetssamtal 231
7.3.4 Särskild medling 232

7.4 Konflikt och försoning – en alternativ konfliktlösningsmetod 237

7.5 Nordisk utblick 239
7.5.1 Norge 239
7.5.2 Danmark 241
7.5.3 Finland 242

7.6 Våra överväganden och förslag 243
7.6.1 Barnets rätt att komma till tals 243
7.6.2 Konflikt och försoning 245
7.6.3 En översyn av medlingsinstitutet i familjerättsliga mål 247

8 Barnets ställning i socialtjänstens arbete med familjerättsliga frågor 251

8.1 Vårt uppdrag och arbete 251

8.2 Ansvarsfördelningen i familjerättsliga frågor 252
8.2.1 Aktörer på området 252
8.2.2 Allmänna råd och verksamhetsstöd 254

8.3 Barns och ungas åsikter och erfarenheter 257

8.4 Umgänge med umgängesstöd ... 258
8.4.1 Inledning ... 258
8.4.2 Gällande rätt ... 259
8.4.3 Aktörers synpunkter och erfarenheter samt JO-beslut ... 266
8.4.4 Något om yttrande från socialnämnden i förhållande till delegation av beslutanderätt ... 269
8.4.5 Våra överväganden och förslag ... 271

8.5 Barnets rätt till stöd och information hos socialtjänsten efter dom ... 282
8.5.1 Inledning ... 282
8.5.2 Gällande rätt m.m. ... 283
8.5.3 Barns och familjerättssekreterares synpunkter ... 284
8.5.4 Uppföljningssamtal i praktiken ... 286
8.5.5 Våra överväganden och förslag ... 287

9 Frågan om tillfällig företrädare i vissa förvaltningsrättsliga ärenden ... 295

9.1 Vårt uppdrag och arbete ... 295

9.2 Den rättsliga regleringen ... 296
9.2.1 Vårdnadshavares ansvar och beslutanderätt ... 296
9.2.2 Samhällets ansvar för barn ... 298
9.2.3 Särskilt om socialtjänstlagen ... 302
9.2.4 Särskilt om LSS ... 309
9.2.5 Tillfälliga ställföreträdare vid intressemotsättningar ... 311
9.2.6 Lagändringar och initiativ på senare tid ... 315

9.3 Våra slutsatser och bedömningar ... 320
9.3.1 Utgångspunkter ... 320
9.3.2 När vårdnadshavare inte samtycker till insatser ... 321
9.3.3 När vårdnadshavare motsätter sig att socialtjänsten talar med barnet ... 323
9.3.4 När det finns risk att vårdnadshavaren hindrar barnets åsikt från att komma fram ... 325
9.3.5 När vårdnadshavare inte tar initiativ till insatser ... 326
9.3.6 När vårdnadshavaren inte överklagar beslut ... 327

9.3.7 När behörig myndighet är processuellt förhindrad att överklaga ... 329
9.3.8 När barnet inte samtycker till en insats ... 330
9.3.9 Sammantagen bedömning och alternativa lösningar ... 332

10 Ikraftträdande- och övergångsbestämmelser ... 335

10.1 Ikraftträdande ... 335

10.2 Övergångsbestämmelser ... 335

11 Konsekvenser av våra förslag ... 339

11.1 Inledning ... 339
11.1.1 Utgångspunkter ... 339
11.1.2 Våra direktiv ... 340

11.2 Övergripande om våra förslag ... 341

11.3 Alternativa lösningar och effekter om förslagen inte genomförs ... 341
11.3.1 Några utgångspunkter ... 341
11.3.2 Barnets ställning och stödet i vårdnadsmål ... 342
11.3.3 Barnets ställning i socialtjänstens arbete med familjerättsliga frågor ... 343

11.4 Konsekvenser av förslaget om rätt till offentligt biträde för barn i vissa fall ... 345
11.4.1 Konsekvenser för barn ... 345
11.4.2 Konsekvenser för barnets föräldrar ... 346
11.4.3 Konsekvenser för jämställdheten ... 346
11.4.4 Konsekvenser för domstolarna ... 347
11.4.5 Konsekvenser för kommunerna ... 347
11.4.6 Konsekvenser för advokater och jurister ... 348
11.4.7 Övriga konsekvenser ... 348

11.5 Konsekvenser av förslagen om upplysningar vid beslut om umgängesstöd ... 349
11.5.1 Konsekvenser för barn ... 349
11.5.2 Konsekvenser för barnets föräldrar ... 350
11.5.3 Konsekvenser för jämställdheten ... 350

11.5.4 Konsekvenser för domstolarna 351
11.5.5 Konsekvenser för kommunerna 352
11.5.6 Övriga konsekvenser 353

11.6 Konsekvenser av våra övriga förslag 353
11.6.1 Våra förslag 353
11.6.2 Konsekvenser för barn 353
11.6.3 Konsekvenser för domstolarna 354
11.6.4 Konsekvenser för kommunerna 355
11.6.5 Övriga konsekvenser 356

11.7 Ekonomiska konsekvenser och finansiering 356
11.7.1 Konsekvenser för anslaget Rättsliga biträden m.m. 356
11.7.2 Konsekvenser för domstolarna 361
11.7.3 Konsekvenser för kommunerna 363
11.7.4 Konsekvenser för MFoF 365

11.8 Åtgärder som vidtagits för proportionalitet 365

11.9 Ikraftträdande och informationsinsatser 365

11.10 Utvärdering av förslagens konsekvenser 366

12 Författningskommentar 367

12.1 Förslaget till lag om ändring i rättegångsbalken 367

12.2 Förslaget till lag om ändring i föräldrabalken 369

12.3 Förslaget till lag om ändring i socialtjänstlagen (2025:400) 376

Referenser 379

Bilagor

Bilaga 1 Kommittédirektiv 2025:72 389

Bilaga 2 Kommittédirektiv 2026:51 403

Förkortningar

Barnkonventionen	FN:s konvention om barnets rättigheter
Barnrättskommittén	FN:s kommitté för barnets rättigheter
Bet.	Betänkande
Bris	Barnens rätt i samhället
Dir.	Direktiv
Dnr	Diarienummer
Ds	Departementsserien
EU	Europeiska unionen
Europakonventionen	Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna
EU:s rättighetsstadga	Europeiska unionens stadga om de grundläggande friheterna
FN	Förenta nationerna
FB	Föräldrabalken
HFD	Högsta förvaltningsdomstolen
HSLF-FS	Gemensamma författningssamlingen avseende hälso- och sjukvård, socialtjänst, läkemedel, folkhälsa m.m.
Istanbulkonventionen	Europarådets konvention om förebyggande och bekämpning av våld mot kvinnor och av våld i hemmet
JO	Justitieombudsmannen

Kap.	Kapitel i författningar
KL	Kommunallagen (2017:725)
LSS	Lagen (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade
LVU	Lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga
MFoF	Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd
NJA	Nytt Juridiskt Arkiv
OSL	Offentlighets- och sekretesslagen (2009:400)
RB	Rättegångsbalken
SCB	Statistiska Centralbyrån
SKR	Sveriges Kommuner och Regioner
SoL	Socialtjänstlagen (2025:400)
SOU	Statens offentliga utredningar
SoU	Betänkande av Socialutskottet

Sammanfattning

Uppdraget

Utredningen om barnets ställning i familjerättsliga frågor har haft i uppdrag att analysera hur barnets ställning och stödet till barnet i mål om vårdnad, boende och umgänge kan stärkas. Utredningen har också haft i uppdrag att överväga om en tillfällig företrädare för barn bör kunna utses i frågor hos socialtjänsten. Uppdraget har haft till syfte att analysera hur barnets bästa och barnets rätt att komma till tals i familjerättsliga frågor kan tas till vara på ett bättre sätt.

I uppdraget har ingått att bl.a.

- med beaktande av principen om barnets bästa bedöma om barnets rätt till stöd eller att komma till tals kan stärkas,
- ta ställning till om det bör införas en talerätt eller en rätt för barnet till ett eget juridiskt biträde,
- ta ställning till om barnets rätt till stöd och information hos socialtjänsten och under domstolsprocessen i frågor om vårdnad, boende och umgänge bör förbättras, och
- ta ställning till om en tillfällig företrädare för barn bör kunna utses när det gäller insatser för barn inom socialtjänsten och enligt lagen (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade (LSS).

Våra bedömningar och förslag

Barnet bör inte få talerätt i mål om vårdnad, boende eller umgänge

Vi har fått i uppdrag att ta ställning till om det bör införas en talerätt för barn i mål om vårdnad, boende och umgänge. Frågan om talerätt för barn i sådana mål är inte ny utan har under lång tid varit föremål för diskussion. Vi bedömer att barnet inte bör ges talerätt.

En talerätt skulle kunna stärka barnets ställning och rätt till delaktighet samt ge barnets perspektiv en mer självständig roll i processen. Samtidigt innebär en sådan ordning en risk för att barnet dras in i föräldrarnas konflikt och behöver ta ställning i den, vilket kan vara skadligt för barnets relationer och välbefinnande. Det kan också ifrågasättas vilka barn som i praktiken skulle gynnas av en talerätt. För yngre barn, som har ansetts vara i särskilt behov av ett starkare skydd för rätten att komma till tals, skulle en talerätt inte nödvändigtvis innebära någon reell förstärkning av denna rätt.

Vi har även övervägt olika former av begränsad talerätt. Såväl initiativrätt och argumentationsrätt som en talerätt begränsad till klagorätt medför dock principiella, processuella och praktiska svårigheter. Vid en samlad bedömning anser vi därför att de skäl som talar mot att ge barnet talerätt överväger fördelarna. Det finns också anledning att låta de senaste reformerna på området få verka och därefter utvärdera deras betydelse för bedömningen av barnets bästa och för barnets möjlighet att komma till tals. Barnets behov av en starkare rättslig ställning bör i stället tillgodoses genom juridiskt biträde och annat stöd i processen. Sådana förslag redovisas i det följande.

Rätt till biträde för barnet i vissa särskilda fall i mål om vårdnad, boende och umgänge

Ett offentligt biträde

I våra direktiv anges att vi ska ta ställning till om det bör införas en rätt för barnet till juridiskt biträde i mål om vårdnad, boende och umgänge. Vi har kommit fram till att det inte finns skäl eller är lämpligt att införa en ordning där biträde som huvudregel förordnas i sådana mål. Möjligheten för domstolen att förordna ett juridiskt biträde bör enligt vår bedömning i stället begränsas till sådana undantagsfall där

barnets rätt att komma till tals bedöms inte kunna tillgodoses fullt ut på annat sätt. Vi föreslår därför att det vid prövningen av mål om vårdnad, boende eller umgänge enligt 6 kap. 5 och 14 a §§ och 15 a § första stycket föräldrabalken (FB) ska förordnas ett offentligt biträde för barnet när det med hänsyn till barnets rätt att komma till tals finns särskilda skäl. Utgångspunkten är att ett offentligt biträde ska förordnas när omständigheterna i det enskilda fallet medför att barnet har ett särskilt behov av biträde för att barnets rätt att komma till tals ska tillgodoses. Det rör sig om fall då det finns en särskild risk för att barnet inte kommer till tals eller för att barnets åsikter eller perspektiv annars inte kommer fram eller får tillräckligt genomslag i processen.

Särskilda skäl kan exempelvis vara att det finns allvarliga men svårbedömda uppgifter om våld, hedersrelaterat våld och förtryck, annat övergrepp, eller om att barnet annars far illa, och barnets perspektiv riskerar att hamna i skymundan vid riskbedömningen. Särskilda skäl kan också vara att målet är särskilt komplext eller att det finns anledning att befara att barnet utsätts för allvarlig otillbörlig påverkan från en eller båda föräldrarna. De nämnda situationerna utgör inte en uttömmande uppräkning. Det kan alltså finnas andra situationer där det kan vara aktuellt att förordna ett offentligt biträde. Bedömningen av om det finns särskilda skäl ska alltid göras utifrån barnets behov och omständigheterna i det enskilda fallet. Det föreslås inte någon nedre åldersgräns för barnet som ett biträde kan förordnas för. Om barnet inte har uppnått en sådan ålder eller mognad att barnet kan bilda och uttrycka egna åsikter, saknas det emellertid i regel skäl att förordna ett biträde för barnet.

Biträdets roll och lämplighetskrav

Det offentliga biträdet ska ha till uppgift att vara barnets språkrör och se till att barnets rätt att få information och möjlighet att framföra sina åsikter tillgodoses. Biträdet ska däremot inte agera som barnets ställföreträdare i rättslig mening. Biträdet ska ha rätt att samtala med barnet utan vårdnadshavarens samtycke och utan att vårdnadshavaren är närvarande.

Biträdet ska uppfylla de lämplighetskrav som framgår av lagen (1996:1620) om offentligt biträde och får enligt samma lag sätta annan i sitt ställe.

Handläggningsfrågor

Ett offentligt biträde får förordnas när talan i mål om vårdnad, boende eller umgänge har väckts. Förfarandereglerna i lagen om offentligt biträde är tillämpliga. Vi föreslår att det därutöver införs en ny bestämmelse i föräldrabalken som ger socialnämnden rätt att ansöka om offentligt biträde även i mål där nämnden inte för talan om vårdnad, boende eller umgänge.

Eftersom barnet inte är part i ett mål om vårdnad, boende och umgänge krävs särskilda bestämmelser om det offentliga biträdets medverkan i processen. Barnets biträde ska vara barnets språkrör i processen och måste därför yttra sig om barnets åsikter. Vi föreslår att den redan befintliga bestämmelsen om barns offentliga biträdes medverkan i mål om vårdnadsöverflyttning ska omfatta även mål om vårdnad, boende eller umgänge.

Ett offentligt biträde ska ha rätt till skälig ersättning för sitt uppdrag. Det är staten som ska stå för kostnaden.

Ett beslut om förordnande, byte eller entledigande av ett offentligt biträde ska gälla även om beslutet inte har fått laga kraft. Ett förordnande ska gälla även i högre rätt.

Eftersom barnet inte är part i ett vårdnadsmål har barnet inte heller rätt att ta del av sekretessbelagda handlingar med stöd av reglerna om partsinsyn. För att ett barns delaktighet i processen ska kunna garanteras krävs att biträdet får del av handlingar som tillförts målet. Vi föreslår att den redan befintliga bestämmelsen om barns offentliga biträdes rätt att få del av handlingar av tillförts mål om vårdnadsöverflyttning ska ändras till att omfatta även mål om vårdnad, boende eller umgänge.

En starkare röst åt barnet vid prövningen av familjerättsliga mål

Vid prövningen av om barnet bör höras inför domstol ska barnets vilja tillmätas stor betydelse

Det finns enligt gällande rätt en möjlighet att höra barnet inför rätten. Denna möjlighet används mycket sällan. Vi bedömer att det emellertid finns situationer där ett sådant hörande kan vara motiverat. Barn som själva önskar att komma till tals inför rätten bör därför kunna ges möjlighet till det i något större utsträckning än i dag. Vi föreslår därför att det av bestämmelsen i 6 kap. 19 § femte stycket FB ska framgå att barnets vilja i frågan om att höras ska tillmätas stor betydelse vid bedömningen av om det finns särskilda skäl för ett hörande.

En dom i mål om vårdnad, boende eller umgänge ska ange barnets framförda åsikter

Att barnets uppgifter redovisas i domen är viktigt för att tillgodose barnets rätt att komma till tals och säkerställa att barnets åsikter tas på allvar. Kartläggningar visar att barnets åsikter många gånger inte framgår av domen. Vi bedömer att barnets åsikter och hur domstolen har beaktat dem behöver framgå tydligare av domen. Vi föreslår att det i lag ska regleras att en dom i mål om vårdnad, boende eller umgänge ska ange barnets framförda åsikter, om det inte är olämpligt. Det finns emellertid principiella skäl mot att i lag reglera att domstolen i sina domskäl ska ange hur barnets åsikter har beaktats och någon sådan skyldighet anges därför inte i den föreslagna bestämmelsen. Bestämmelsen ska gälla i alla mål om vårdnad, boende och umgänge.

Medling

Medlaren får inte rätt att tala med barnet utan vårdnadshavarens samtycke

Av våra direktiv följer att utredningen särskilt ska ta ställning till om en medlare bör kunna tala med barnet utan vårdnadshavarens samtycke. Det finns vissa betänkligheter med en sådan ordning. Frågan behandlades dessutom av regeringen förhållandevis nyligen. Mot den bakgrunden, och eftersom det enligt vår mening är mer

ändamålsenligt att frågan övervägs inom ramen för den samlade översyn av medlingsinstitutet som vi föreslår nedan, anser vi att det för närvarande inte finns tillräckliga skäl att föreslå en sådan möjlighet.

Konflikt och försoning

Konflikt och försoning (KoF) är en konfliktlösningsmodell vars fördelar har framhållits. Särskilt domare med längre erfarenhet av modellen har lyft fram värdet av det nära samarbetet mellan domstolen och familjerätten och de fördelar som detta kan innebära för barn och föräldrar. Samtidigt har viss kritik framförts mot modellen. Vi bedömer att det finns anledning att närmare följa och utvärdera erfarenheterna av KoF. Domstolsverket bör därför ges i uppdrag att, i samverkan med berörda aktörer, kartlägga hur modellen används och utvärdera dess betydelse för handläggningen av mål om vårdnad, boende och umgänge.

En översyn av medlingsinstitutet

Under utredningsarbetet har det aktualiserats ett flertal frågor som rör medlingsinstitutet i familjemål och som enligt vår bedömning förtjänar ytterligare analys. Flera av dessa frågor har ett nära samband med varandra och berör medlingens funktion och ställning i den familjerättsliga processen. Vi bedömer att det finns skäl att genomföra en samlad översyn av medlingsinstitutet i familjemål. Inom ramen för en sådan översyn bör även informationssamtalens effekter och betydelse för hanteringen av familjerättsliga tvister utvärderas.

Upplysningar vid frågor om umgänge med umgängesstöd

Socialnämnden ska lämna upplysningar av betydelse för bedömning av frågan om umgänge med umgängesstöd

Innan ett beslut om umgängesstöd meddelas ska rätten inhämta yttrande från socialnämnden. I yttrandet ska socialnämnden redogöra för de praktiska förutsättningarna för att tillhandahålla umgängesstöd. Vi föreslår att socialnämnden i sitt yttrande även ska vara skyldig att lämna upplysningar av betydelse för frågans bedömning.

Syftet är att ge domstolen det bästa underlaget för att bedöma om ett beslut om umgängesstöd är förenligt med barnets bästa. Upplysningar av betydelse för frågan om umgängesstöd kan exempelvis handla om information från tidigare insatser med umgängesstöd. Ett annat exempel är information om nyligen inledd barnavårdsutredning, om uppgiften har betydelse för frågan om umgängesstöd. Det är bara upplysningar som inte lämnats från socialnämnden till domstolen på annat sätt som är nödvändiga att ge in. Innan socialnämnden lämnar upplysningar ska den, om det inte är olämpligt, höra föräldrarna och barnet.

Vi har övervägt om socialnämnden, efter en egen lämplighetsbedömning, även bör lämna ett förslag till beslut i sitt yttrande till domstolen inför ett beslut om umgänge med umgängesstöd, men kommit fram till att inte lämna något sådant förslag. Syftet med att införa en sådan bestämmelse skulle vara att ge domstolen tillgång till bästa möjliga utredningsunderlag inför ett beslut. Med hänsyn till att frågan om umgängesstöd ofta väcks i samband med ett interimistiskt beslut då underlaget är begränsat, att det finns ett starkt intresse av skyndsam handläggning och att det inte bedöms vara vanligt att socialnämnden anser det motiverat att på detta stadium göra en lämplighetsbedömning, anser vi att det inte framstår som ändamålsenligt att socialnämnden som utgångspunkt ska ge in ett förslag till beslut. Det finns dock inte något hinder mot att göra det i samband med att nödvändiga upplysningar ges in. Frågan måste dock tas upp för beslut i socialnämnden om det inte införs en delegationsbestämmelse.

Domstolen ska bestämma när socialnämnden senast ska ge in upplysningar om hur ett umgänge med umgängesstöd fungerar

I våra samtal med bl.a. familjerättssekreterare och domare har framkommit att det är väldigt varierande hur domstolarna följer upp ett interimistiskt beslutat umgänge med umgängesstöd. Ibland förordnas redan i beslutet om att en umgängesrapport ska inkomma vid ett visst datum. I andra fall inväntas en vårdnadsutredning.

Vi föreslår att domstolens ansvar att inhämta information om hur ett umgänge med umgängesstöd fungerar ska konkretiseras. När domstolen meddelar ett interimistiskt beslut om umgängesstöd under en pågående rättegång ska den samtidigt bestämma en tidpunkt då socialnämnden senast ska lämna upplysningar om hur um-

gänget har fungerat. Syftet är att säkerställa att domstolen får ett tillräckligt underlag för att bedöma om det beslutade umgänget fortsatt är förenligt med barnets bästa. Eftersom umgängesstöd används när barnet har behov av stöd under umgänget, är det särskilt viktigt att domstolen får information om hur kontakterna utvecklas och om det framkommer omständigheter som påverkar barnets välbefinnande.

Tidpunkten för återrapporteringen ska bestämmas utifrån omständigheterna i det enskilda fallet. Socialnämnden ska redovisa hur umgänget fungerat, exempelvis barnets reaktioner och mående, samspelet mellan barnet och umgängesföräldern, relationen till umgängesstödet samt praktiska frågor som inställda eller uteblivna umgängestillfällen. Upplysningar ska även kunna lämnas före den av domstolen angivna tidpunkten.

Förslaget innebär inte att socialnämnden ska göra någon bedömning eller ta ställning till lämpligheten av umgänget. Rapporteringen ska vara begränsad till faktiska upplysningar om hur umgänget fungerat. Målet är att skapa en tydligare och mer enhetlig ordning för uppföljning av umgänge med umgängesstöd och därigenom stärka barnets bästa i domstolsprocessen.

Uppföljningssamtal efter en dom om vårdnad, boende eller umgänge

När ett mål om vårdnad, boende eller umgänge har avslutats, är det viktigt att barnet inte lämnas utan information och återkoppling om vad som har beslutats och vad beslutet innebär för barnet. Ett barn som har varit delaktigt i en utredning och fått komma till tals kan ha ett särskilt behov av att få veta hur processen har avslutats, hur barnets åsikter har beaktats och varför utgången blev som den blev. Det gäller inte minst när avgörandet inte stämmer överens med barnets egna åsikter.

Vi föreslår därför en starkare reglering av socialnämndens uppföljningssamtal. Socialnämnden ska erbjuda barnet ett uppföljningssamtal efter att dom meddelats, även efter dom i högre rätt. Uppföljningssamtalet är främst avsett att fylla en avslutande funktion genom att ge barnet möjlighet att förstå och bearbeta avgörandet. Samtalet kan även fylla en stödjande funktion genom att eventuella behov av ytterligare stöd kan uppmärksammas.

Skyldigheten att erbjuda uppföljningssamtal ska inte gälla de fall där ett samtal är obehövligt eller olämpligt. Det är socialnämnden som avgör om ett erbjudande i det enskilda fallet är obehövligt eller olämpligt. Utrymmet att avstå bör inte vara alltför stort, eftersom ett erbjudande normalt inte innebär någon nackdel för barnet och att barnet alltid kan avstå från samtalet. Skyldigheten gäller även efter dom i högre rätt. Det är barnets bosättningskommun som ansvarar för uppföljningssamtalet. Bestämmelsen ska gälla i alla mål om vårdnad, boende och umgänge.

Frågan om tillfälliga företrädare i vissa förvaltningsrättsliga ärenden

I våra direktiv har vi fått i uppdrag att överväga i vilka konkreta situationer det skulle kunna vara aktuellt att utse en tillfällig företrädare i ärenden inom socialtjänsten och enligt LSS, och vilka andra former av stöd och hjälp som finns i de fallen. En utgångspunkt enligt våra direktiv är vidare att regler om tillfälliga företrädare för barn inte får utformas på ett sådant sätt att det i grunden påverkar den roll som ett barns förmyndare har i förhållande till barnet.

I våra kontakter med yrkesverksamma och unga vuxna har det generellt varit svårt att identifiera konkreta situationer där det skulle finnas ett behov av just en tillfällig företrädare. De situationer som framför allt har diskuterats är när socialnämnden, ensamt eller tillsammans med barnet, bedömer att barnet har ett behov av en insats, men vårdnadshavarna, eller en av dem, motsätter sig en sådan. Ett annat tema som ofta kommit upp är att barn saknar en person som har en helhetsblick över alla processer som rör barnet och som kan tillvarata barnets intressen inte bara på möten utan också se till att frågor inte faller mellan stolarna. Både barnrättsorganisationer och unga vuxna har vittnat om att många barn känner sig ensamma i kontakten med myndigheter och att det är svårt att navigera och känna till sina rättigheter, särskilt i en situation när det inte finns en god kontakt med socialtjänsten. Även föräldrar kan ha samma upplevelse.

Utifrån de erfarenheter som vi har tagit del av har vi identifierat några situationer, t.ex. när det gäller möjligheter för barnet att initiera insatser och överklaga beslut om sådana åtgärder, där det kan övervägas om det finns ett behov av en tillfällig företrädare. Vi har emeller-

tid kommit fram till att det inte framkommit tillräckliga skäl att gå vidare med något sådant förslag. Denna bedömning ska till viss del ses mot bakgrund av att utredningens möjlighet att göra en omfattande analys har varit begränsad. Trots detta konstaterar vi att det, mot bakgrund av det underlag vi tagit del av, är svårt att se några starka skäl för att införa tillfälliga företrädare för barn i ärenden om insatser inom socialtjänsten och enligt LSS.

Ikraftträdande- och övergångsbestämmelser

De nya reglerna föreslås träda i kraft den 1 januari 2029. Övergångsbestämmelser föreslås beträffande förslagen om offentligt biträde för barnet.

Konsekvenser av våra förslag

Positiva konsekvenser för barn

Våra förslag bedöms få positiva konsekvenser för barn. Förslagen stärker barnets ställning och barnets faktiska möjligheter till delaktighet i mål om vårdnad, boende och umgänge. Förslaget om rätt till biträde för barn i särskilda fall stärker barnets rätt till delaktighet genom ökade möjligheter att få information, stöd och hjälp i processen samt att få sina åsikter framförda och beaktade. Biträdet kan också bidra till att barnet skyddas från föräldrarnas konflikt.

Förslagen om förbättrade underlag och uppföljning i frågor om umgängesstöd bedöms också stärka barnrättsperspektivet. Genom att domstolen får tillgång till mer relevanta och aktuella upplysningar om barnets situation, förbättras förutsättningarna för beslut som är anpassade till barnets individuella behov. Detta bedöms öka barnets trygghet.

Förslagen som rör barns hörande inför domstol, redovisningen av barnets åsikter i domar och uppföljningssamtal efter dom stärker barnets möjligheter att tydligare komma till tals och få stöd och information i processen. Att barnets vilja att höras inför domstolen ska tillmätas stor betydelse kan innebära att fler barn som önskar framföra sina åsikter direkt till domstolen får möjlighet att göra det när det är lämpligt. Kravet på att barnets framförda åsikter som ut-

gångspunkt ska framgå av domen bidrar till att synliggöra barnets perspektiv och tydliggöra betydelsen av att barnet har fått komma till tals. Skyldigheten att erbjuda barnet uppföljningssamtal efter att målet har avgjorts stärker barnets rätt till information och ger barnet bättre förutsättningar att förstå och bearbeta beslutet.

Sammantaget bedömer vi att våra förslag stärker barnets rättigheter enligt bl.a. artikel 3, 12 och 19 i barnkonventionen.

Huvudsakligen positiva konsekvenser för barnets föräldrar

Våra förslag bedöms sammantaget få huvudsakligen positiva konsekvenser för barnets föräldrar. Förslaget om rätt till offentligt biträde för barnet kan innebära en avlastning för föräldrarna. Förslaget kan även underlätta för föräldrarna genom att barnets perspektiv förmedlas av en person som står utanför konflikten. Samtidigt kan vissa föräldrar uppleva att ett offentligt biträde för barnet utgör en inskränkning i förälderns bestämmanderätt.

Förslagen om förbättrade underlag och uppföljning i frågor om umgängesstöd bedöms ge föräldrarna ökad trygghet genom att domstolen får tillgång till mer fullständiga och aktuella upplysningar om barnets situation. Förslagen bedöms därigenom bidra till att umgängets utformning i högre grad anpassas till barnets situation och behov, vilket även kan stärka föräldrarnas möjligheter att upprätthålla en fungerande relation till barnet.

Vissa positiva konsekvenser för jämställdheten

Förslaget om offentligt biträde för barn syftar till att stärka barns rätt att komma till tals och få sina åsikter beaktade i mål om vårdnad, boende och umgänge, även i situationer där det förekommer uppgifter om våld inbegripet hedersrelaterat våld och förtryck. Genom att barnet får ett självständigt stöd i processen kan barnets perspektiv få ett tydligare genomslag i domstolens bedömning. Kvinnor är i större utsträckning än män utsatta för mäns våld och förtryck i nära relation. Förslaget kan leda till att domstolen t.ex. begränsar barnets kontakt med en våldsutövande man, vilket även kan få positiva effekter för en våldsutsatt kvinna.

Förslagen om förbättrade underlag och uppföljning i frågor om umgängesstöd stärker samtidigt förutsättningarna för att identifiera och beakta risker för att barnet eller någon annan i familjen utsätts för våld, andra övergrepp eller annars far illa. Förslagen bedöms därmed kunna bidra till att förebygga och motverka våld i nära relationer, vilket är positivt ur ett jämställdhetsperspektiv. Förslagen bedöms även vara positiva för personer som bor på skyddade boenden, eftersom mer träffsäkra riskbedömningar kan minska risken för att skyddade personuppgifter eller vistelseorter röjs.

Upplysningarna kan också ge underlag för bedömningen att barnet mår bra av umgänget med umgängesföräldern och att det finns goda förutsättningar för umgänget att fortsätta utan umgängesstöd. Detta kan på sikt skapa bättre förutsättningar för ett jämställt föräldraskap.

Begränsade konsekvenser för domstolarna

Förslagen om offentligt biträde för barn, barns hörande inför rätten, redovisning av barns åsikter i domar samt upplysningar om umgängesstöd bedöms medföra endast marginella konsekvenser för domstolarna. Förslaget om offentligt biträde kan däremot förväntas innebära ett visst ökat arbete för domstolarna, bland annat genom hanteringen av förordnanden, ersättningsfrågor och biträdets deltagande i processen. Även förslagen om barns hörande inför rätten och upplysningar om umgängesstöd kan medföra viss ökning av arbetsinsatsen. Ökningen bedöms dock vara begränsad, bland annat eftersom förslagen endast aktualiseras i ett begränsat antal mål. Förslaget om att barns åsikter ska redovisas i domar bedöms inte medföra något nämnvärt merarbete, eftersom barns åsikter redan i dag redovisas i viss utsträckning. Förslagen kan även medföra ett visst initialt arbete med att utveckla rutiner och arbetssätt. Sammantaget bedöms de kostnadsökningar som förslagen medför vara begränsade och kunna hanteras inom befintliga anslag.

Begränsade konsekvenser för kommunerna

Förslagen om offentligt biträde för barn, upplysningar vid umgängesstöd och uppföljningssamtal innebär vissa nya uppgifter för socialnämnderna och får därmed anses som inskränkningar i det kommu-

nala självstyret. Syftet med förslagen kan inte uppnås på ett för den kommunala självstyrelsen mindre ingripande sätt.

Förslaget om offentligt biträde för barn innebär att socialnämnden i vissa fall ska överväga frågan om biträde och, när det finns skäl, ansöka om att ett sådant förordnas. Detta kan medföra ett visst behov av nya rutiner och en begränsad ökad arbetsbelastning. Eftersom förslaget endast aktualiseras i ett begränsat antal fall bedöms konsekvenserna vara små.

Förslagen om upplysningar vid umgängesstöd innebär ett utökat ansvar för socialnämnden att lämna upplysningar till domstolen samt att i större utsträckning samtala med barnet och föräldrarna. Socialnämnden har dock redan i dag ansvar för uppföljning av umgängesstöd och etablerade rutiner för att inhämta, dokumentera och redovisa relevanta uppgifter. Förslagen bedöms därför kunna integreras i den befintliga verksamheten utan några större anpassningsbehov.

Förslaget om att socialnämnden blir skyldig att erbjuda barnet uppföljningssamtal kan medföra ett visst behov av anpassade rutiner och viss ökad arbetsbelastning, särskilt under ett inledande skede. Eftersom uppföljningssamtal redan erbjuds i ett flertal kommuner bedöms konsekvenserna vara begränsade.

Förslagen bedöms inte medföra sådana kostnadsökningar eller nya åtaganden för kommunerna att den kommunala finansieringsprincipen aktualiseras.

Ekonomiska konsekvenser

Vårt förslag att införa en rätt till biträde i vissa särskilda fall i mål om vårdnad, boende eller umgänge bedöms innebära en viss kostnadsökning för rättsliga biträden. Bedömningen görs att statens kostnader för rättsliga biträden kommer att öka med cirka 10 400 000 kronor. Vi föreslår att förslaget bör finansieras genom att anslaget för rättsliga biträden ökas med motsvarande belopp från och med 2029.

Kostnaden för uppföljningssamtal efter dom i mål om vårdnad, boende och umgänge uppskattas till ett belopp som klart understiger 500 000 kronor totalt för samtliga landets kommuner. Sammantaget bedöms våra förslag medföra endast marginella kostnader för kommunernas del, varför ingen reglering enligt den kommunala finansieringsprincipen bör göras.

Konsekvenser för övriga aktörer

Våra förslag bedöms medföra begränsade konsekvenser för Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd. Myndigheten kommer att behöva se över och anpassa föreskrifter, allmänna råd, handböcker och andra stödmaterial med anledning av förslagen. De kostnadsökningar som kan uppkomma bedöms dock vara marginella och kunna hanteras inom befintliga ramar.

Förslaget om offentligt biträde för barn bedöms medföra begränsade konsekvenser för advokat- och juristbranschen. Förslaget kan leda till en viss ökning av antalet uppdrag för advokater och andra jurister med särskild kompetens om barn samt ett visst behov av sådan kompetensutveckling.

Förslagen bedöms i övrigt inte få några nämnvärda konsekvenser för andra aktörer.

Summary

Remit

The inquiry on the child's status in family law matters has been tasked with analysing how the child's situation and support to the child in cases concerning custody, residence and contact can be strengthened. The inquiry has also been tasked with considering whether it should be possible to appoint a temporary representative for children in matters handled by social services. The aim of the remit has been to analyse how the child's best interests and right to be heard in family law matters can be better protected.

The remit has included the following:

- with due regard of the principle of the best interests of the child, to assess whether the child's right to support or right to be heard can be strengthened;
- consider whether a right of the child to take legal action or a right to their own legal counsel should be introduced;
- consider whether the child's right to support and information from social services and during court proceedings in matters of custody, residence or contact should be improved; and
- consider whether it should be possible to appoint a temporary representative for children with regard to support measures for children within social services and under the Act (1993:387) concerning Support and Service for Persons with Certain Functional Impairments (LSS).

Our assessments and proposals

Children should not be granted the right to take legal action in cases concerning custody, residence or contact

We have been tasked with considering whether a right to take legal action should be introduced for children in cases concerning custody, residence or contact. The question of the child's right to take legal action in such cases is not a new one and has long been a topic of discussion. Our assessment is that children should not be granted the right to take legal action.

The right to take legal action could strengthen the child's status and right to participation, and give the child's perspective a more independent role in the proceedings. At the same time, such an arrangement entails the risk of the child being drawn into the parents' conflict and having to take a position on it, which can harm the child's relationships and well-being. There is also the question of which children would in practice benefit from a right to take legal action. For younger children, who are considered to be in particular need of stronger protection for the right to be heard, a right to take legal action would not necessarily entail any real reinforcement of this right.

We have also considered various forms of a limited right to take legal action. However, a right to take legal action that is limited to the right to initiate proceedings, present arguments, or appeal a decision entails legal, procedural, and practical difficulties. Therefore, in an overall assessment we find that the grounds against giving children the right to take legal action outweigh the advantages. There is also reason to wait until the most recent reforms in this area take effect and then evaluate their significance for the assessment of the child's best interests and for the child's possibility of being heard. The child's need for a stronger legal status should instead be met through a legal counsel and other support in legal proceedings. Such proposals are outlined below.

Child's right to counsel in certain special cases concerning custody, residence or contact

Public counsel

Our terms of reference specify that we are to take a position on whether a right of the child to legal counsel in cases concerning custody, residence or contact should be introduced. We have determined that there is no reason or that it is not appropriate to introduce an arrangement in which counsel is appointed in such cases as a general rule. Our assessment is that the possibility for the court to appoint a legal counsel should be limited to exceptional situations in which the child's right to be heard cannot be fully protected in any other way. We therefore propose that, when examining cases concerning custody, residence or contact under Chapter 6, Sections 5 and 14a and Section 15a, first paragraph of the Children and Parents Code, a public counsel be appointed for the child when there are special grounds in view of the child's right to be heard. This is not a general rule. The basic premise is that a public counsel is to be appointed when the child has a particular need for counsel due to the circumstances in the individual case in order to ensure that the child's right to be heard is protected. This concerns cases in which there is a particular risk that the child will not be heard or that the child's views or perspective will not otherwise come to light or be attributed sufficient importance in the proceedings.

One example of special grounds is when there are serious but difficult-to-assess allegations of violence, honour-based violence and abuse, other forms of maltreatment, or allegations that the child Is otherwise at risk of harm, and the child's perspective is at risk of being overlooked in the risk assessment. Cases that are particularly complex or where there is reason to fear that the child is being subjected to serious undue influence from one or both parents may also constitute special grounds. The aforementioned situations do not constitute an exhaustive enumeration. There may also be other situations in which it may be relevant to appoint a public counsel. The assessment of whether there are special grounds must always be based on the child's needs and the circumstances in the individual case. The inquiry does not propose a minimum age limit for a child for whom counsel can be appointed. However, if the child has not reached an age or maturity level at which they can form and express

their own views, there are no grounds for appointing a counsel for the child.

Counsel's role and suitability requirements

The role of the public counsel shall be to act as a spokesperson for the child and to ensure that the child's right to receive information and the opportunity to present their views are protected. However, the counsel shall not act as the child's representative in the legal sense. The counsel shall have the right to speak with the child without the custodial parent's consent and without the custodial parent being present.

The counsel must fulfil the suitability requirements set out under the Public Counsel Act (1996:1620) and may appoint a replacement under the same Act.

Procedural issues

A public counsel may be appointed when an action has been brought in cases concerning custody, residence or contact. The procedural rules under the Public Counsel Act are applicable. We also propose introducing a new provision in the Children and Parents Code that grants the Social Welfare Committee the right to apply for a public counsel even in cases in which the Committee is unable to bring an action concerning custody, residence or contact.

Because the child is not a party in cases concerning custody, residence or contact, special provisions are required concerning the public counsel's participation in the proceedings. The child's counsel should be their spokesperson in the proceedings and must therefore communicate the child's views. We propose that the existing provision on the participation of a child's public counsel in cases concerning transfer of custody also cover cases concerning custody, residence or contact.

A public counsel should have the right to reasonable remuneration for their assignment. The state should pay the cost.

A decision on the appointment, change or discharge of public counsel should also apply even if the decision has not entered into force. An appointment should also apply in a higher court.

Because the child is not a party in a custody case, they do not have the right to access documents classified as confidential. In order to guarantee a child's participation in proceedings, the counsel must have access to documents submitted in the case. We propose that the existing provision on the right of the child's public counsel to access filed documents submitted in cases concerning transfer of custody should be amended to also cover cases concerning custody, residence or contact.

Greater consideration given to the child's views in the examination of family law cases

In considering whether a child should be heard before the court, the child's will must be afforded significant weight

Under current law, a child can be heard before the court. This possibility is seldom utilised. However, we find that there are situations where such a hearing can be justified. Children who themselves wish to speak before the court should therefore be given the opportunity to do so to a somewhat greater extent than is currently the case. We therefore propose that Chapter 6, Section 19, fifth paragraph of the Children and Parents Code (FB) should stipulate that significant weight be given to the child's wishes to be heard when assessing whether there are special grounds for such a hearing.

A judgement in cases concerning custody, residence or contact shall set out the views expressed by the child

It is important that the child's statements be set out in the judgement to protect the child's right to be heard and ensure that the child's views are taken seriously. Studies show that the child's views are often not reflected in the judgement. We consider that the child's views and how the court has taken the into account need to be set out more clearly in the judgement. We propose that it be stipulated by law that a judgement shall, unless doing so would be inappropriate, set out the views expressed by the child in cases concerning custody, residence or contact. However, there are reasons of principle against stipulating that a court must indicate in its reasoning how a

child's views have been considered, and thus no such obligation is included in the proposed provision. The provision shall apply to all cases concerning custody, residence or contact.

Mediation

The mediator is not granted the right to speak with the child without the legal guardian's consent

Our terms of reference require the Inquiry to consider specifically whether a mediator should be allowed to speak with the child without the legal guardian's consent. Such an arrangement gives rise to certain concerns. This issue was also addressed by the Government rather recently. In light of this, and because we consider it more appropriate for the issue to be examined within the framework of the overall review of the mediation system that we propose below, we find that there are not sufficient grounds for proposing such a possibility.

Conflict and reconciliation

'Conflict and Reconciliation' (KoF) is a conflict resolution model with recognised benefits. Judges with long-term experience with this model have emphasised the value of close cooperation between courts and municipal family law services, and the benefits this can bring for children and parents. At the same time, some criticism of the model has been expressed. We find that there is reason to more closely monitor and evaluate experiences from the resolution model. The Swedish National Courts Administration should therefore be tasked with collaborating with relevant stakeholders to review how the model is used and evaluate its importance for the processing of cases concerning custody, residence or contact.

A review of the institution of mediation

Over the course of the inquiry, several issues concerning the institution of mediation in family law cases have come to light, and our assessment is that they deserve further analysis. Several of these issues are closely related and concern the function and status of

mediation in family law proceedings. We find that there are grounds for carrying out a comprehensive review of the institution of mediation in family law cases. Within the scope of such a review, the effects and importance of information meetings for the processing of family law disputes should also be evaluated.

Information in matters concerning supported contact

The Social Welfare Committee should submit information that is material to matters concerning supported contact

Before a decision on supported contact is taken, the court should obtain a statement from the Social Welfare Committee. In its statement, the Committee should outline the practical conditions for providing contact support. We propose that the Committee also be required to provide information in its statement that is material to the assessment of the matter. The aim is to provide the court with the best background material for a decision on whether supported contact is compatible with the child's best interests. Information that is material matters concerning supported contact may include details from earlier supported contact measures. Another example is information about recently initiated child welfare investigations, if the information material to the matter of contact support. It is only necessary to submit information that has not been submitted by social services to the court in another way. Before submitting information, social services must interview the parents and child, unless it is inappropriate to do so.

After considering whether the Social Welfare Committee should, following an internal suitability assessment, also propose a decision in its statement to the court ahead of a decision on supported contact, we have decided not to submit such a proposal. The aim of introducing such a proposal would be to give the court access to the best possible examination background material ahead of its decision. We do not consider it appropriate for the Committee to submit a proposal on a decision for the following reasons: the matter of supported contact often arises in connection with an interim decision at a time when background material is limited; there is a strong interest in swift processing; and it is considered unusual for the Committee to find it justifiable to make a suitability assessment at this stage. However,

there is no impediment to doing so in connection with the submission of necessary information, and, unless a delegation provision is introduced, the Committee must decide on the matter.

The court should set a deadline by which the Social Welfare Committee is to submit information on how the supported contact is working

In our discussions with family law social workers and judges, it has come to our attention that the ways in which the courts follow up supported contact based on an interim ruling vary greatly. Sometimes it is already prescribed in a ruling that a contact report must be submitted by a certain date. In other cases, a ruling is made after a custody inquiry.

We propose that the court's responsibility to obtain information on how supported contact is working should be further specified. When a court issues an interim decision on supported contact in an ongoing case, it must at the same time set a deadline by which the Social Welfare Committee is to submit information about how the contact is working. The aim is to ensure that the court has sufficient support to determine whether the court-ordered contact is still compatible with the child's best interests. Because supported contact is used when the child has a need for support during the contact, it is particularly important that the court receives information about how the contact is developing over time and whether circumstances emerge that affect the child's well-being.

The deadline for reporting should be determined based on the circumstances in the individual case. The Social Welfare Committee should report how the contact is going, e.g. the child's reactions and mental state, the interaction between the child and the contact parent, the relationship with the contact support and practical issues such as contact visits being cancelled or missed. It should also be possible to submit the information before the deadline set by the court.

The proposal does not mean that the Social Welfare Committee should make an assessment or take a position on the appropriateness of the contact. Reporting should be limited to actual information about how the contact is going. The objective is to create a clearer, more uniform arrangement for follow-up of contact with supported

contact and better protect the best interests of the child in court proceedings.

Follow-up meetings after a judgement on custody, residence or contact

When a case concerning custody, residence or contact has concluded, it is important that the child receives information and feedback on what has been decided and what the ruling means for them. A child who has been involved in an investigation and given the opportunity to be heard may have a particular need to know how the process has concluded, that their views have been considered and why the outcome turned out as it did. This applies in particular when the ruling does not align with the child's own views.

We therefore propose stronger regulation of the Social Welfare Committee's follow-up meetings. The Committee should offer the child a follow-up meeting after a ruling has been issued, including after the ruling of a higher court. The follow-up meeting is primarily intended to fulfil a conclusive function by giving the child the possibility of understanding and mentally processing the decision. The discussion can also fulfil a supporting function by highlighting a potential need for additional support.

The obligation to offer follow-up meetings should not apply in cases where doing so is unnecessary or inappropriate. It is the Social Welfare Committee that determines whether an offer is unnecessary or inappropriate in the individual case. The Committee should not have too much leeway to refrain from offering, as an offer does not ordinarily entail any disadvantage for the child, and the child can always decline the offer. The obligation also applies after a judgement in a higher court. The child's municipality of residence is responsible for the follow-up meeting. The provision shall apply to all cases concerning custody, residence or contact.

Matter of temporary representatives in certain administrative cases

In our terms of reference, we were tasked with considering concrete situations in which it would be relevant to appoint a temporary representative for cases within social services and under the Act concerning Support and Service for Persons with Certain Functional Impairments, and which other forms of support and assistance are available in those cases. As a basic premise under our terms of reference, rules on temporary representatives for children must not be formulated in such a way that it fundamentally affects the role of a child's guardian in relation to the child.

In our contacts with professionals within the field and young adults, it has in general been difficult to identify concrete situations in which there would be a need specifically for a temporary representative. The situations that have primarily been discussed are when the Social Welfare Committee, independently or together with the child, determines that the child has a need for support measures, but one or both of the legal guardians object. Another topic that often arises is that a child lacks someone who has an overall perspective of all processes concerning the child and can protect the child's interests in meetings and ensure that issues are not overlooked. Child rights organisations and young adults have re-ported that many children feel isolated in contact with government agencies, and that it is difficult to navigate such situations and know one's rights, particularly when there is not a good contact with the social services. Parents may also share this experience.

Based on the experiences that we encountered, we have identified some situations, e.g. regarding possibilities for the child to initiate support measures and appeal rulings on such measures, in which consideration may be given to whether there is a need for a temporary representative. However, we have concluded that sufficient grounds have not emerged to proceed with such a proposal. This assessment should be viewed in light of the inquiry's limited ability to carry out an extensive analysis. Despite this, based on the background material we have examined, we find it difficult to see any compelling reasons for introducing temporary representatives for children for support measures within the social services and under the LSS.

Entry into force and transitional provisions

It is proposed that the new regulations enter into force on 1 January 2029. We propose introducing transitional provisions concerning the proposals on public counsel for the child.

Consequences of our proposals

Positive consequences for children

Our proposals can be expected to have positive consequences for children. The proposals strengthen the child's status and actual possibilities to participate in cases concerning custody, residence or contact. The proposal on children's right to counsel in special cases strengthens the child's right to participate through increased possibilities to receive information, support and assistance in the proceedings, and to have their views presented and taken into con-sideration. The counsel can also help shield the child from the conflict between parents.

The proposals on improved background material and follow-up regarding matters of contact support can also be expected to strengthen the perspective of the rights of the child. With the court gaining access to more relevant and current information about the child's situation, the prospects for decisions that are adapted to the child's individual needs are improved. This can be expected to increase the child's security.

The proposals concerning children being heard before courts, outlining the child's views in judgements and follow-up meetings after a judgement all strengthen the child's possibilities of clearly being heard and get support in the proceedings. The fact that major importance must be afforded to the child's will to be heard in an oral hearing may lead to more children who wish to present their views directly to the court gaining the opportunity to do so when appropriate. The requirement that the views expressed by the child should, as a basic premise, be included in the ruling helps to highlight the child's perspective and clarify the importance of the child's ability to be heard. The obligation to offer the child a follow-up meeting after the case has concluded strengthens the child's right to infor-

mation and gives the child better prospects of understanding and processing the decision.

Taken together, we find that our proposals strengthen the rights of the child under Articles 3, 12 and 19 of the Convention on the Rights of the Child.

Predominantly positive consequences for the child's parents

On the whole, our proposals can be expected to have predominantly positive consequences for the child's parents. The proposal on the child's right to public counsel can ease the burden on the parents. Having a person who is not party to the conflict communicate the child's perspective could also help the parents. At the same time, some parents may feel that a public counsel for the child is an infringement on the parent's right to decide.

The proposals on improved background material and follow-up in matters concerning contact support can be expected to give the parents greater security, with the court gaining access to more complete and current information about the child's situation. The proposals are thus expected to contribute to adapting contact so as to better suit the child's situation and needs to a greater extent, which can also strengthen the parents' prospects of maintaining a functioning relationship with the child.

Certain positive consequences for gender equality

The proposal on public counsel for children aims to strengthen the child's right to be heard and have their views considered in cases concerning custody, residence and contact – even in situations where details about violence, including honour-based violence and oppression arise. Giving the child independent support in the proceedings can lend more weight to the child's perspective in the court's assessment. Women are subjected to violence and oppression in intimate relationships to a greater extent than men. The proposal may have the effect of the court taking measures such as limiting the child's contact with a violent man, which can also have positive effects for a woman who is subjected to violence.

The proposals on improved background material and follow-up in matters concerning contact support also improve the prospects of identifying and factoring in the risk that the child or someone else in the family is subjected to violence, other abuse or otherwise harmed. The proposals can thus be expected to contribute to preventing and counteracting intimate partner violence, which is positive from a gender equality perspective. The proposals are also deemed positive for individuals who live in sheltered accommodation, because more accurate risk assessments can reduce the risk of protected personal data or places of residence being revealed.

The information can also provide background material for assessing the child's well-being after contact with the contact parent and whether there are good conditions for contact to continue without contact support. By extension, this can create better conditions for gender-equal parenting.

Limited consequences for courts

The proposals on public counsel for children, children being heard before courts, accounts of children's views in courts and information about contact support can be expected to have only marginal consequences for the courts. However, the proposal on public counsel can be expected to entail a certain increase in work for the courts, including through processing of appointments, matters concerning remuneration and the counsel's participation in proceedings. The proposals on children being heard before courts and information about contact support can also entail a certain increase in workload. However, this increase is deemed to be limited, as the proposals are only relevant in a limited number of cases. The proposal on reporting children's views in courts is not expected to entail any appreciable additional work, as children's views are al-ready reported to a certain extent. The proposals may also initially entail a certain amount of work to develop new procedures and methods. Overall, the cost increases that the proposals entail are considered limited and manageable within existing financial frameworks.

Limited consequences for municipalities

The proposals on public counsel for children, information for contact support and follow-up meetings entail certain new tasks for Social Welfare Committees and may therefore be considered infringements on municipal autonomy. The aim of the proposals cannot be achieved in a way that is less intrusive for municipal autonomy.

The proposal on public counsel for children would entail social services considering the matter of counsel in certain cases and being able to apply for the appointment of one when there are grounds for doing so. This may require new procedures and a limited increase in workload. Because the proposal would only be applicable in a limited number of cases, the consequences are considered minor.

The proposals on information for contact support entail increased responsibility for the Social Welfare Committee to submit information to the court and have discussions with the child and the parents. However, the Committee is already responsible for following up contact support and established procedures for collecting, documenting and reporting relevant details. The proposals could thus be integrated into existing activities without any major need for adjustment.

The proposal to oblige the Social Welfare Committee to offer the child a follow-up meeting could entail a certain need for adjusted procedures and a certain increase in workload, particularly during an introductory phase. Because follow-up meetings are already offered in several municipalities, the consequences are considered limited.

The proposals would not be expected entail cost increases or new undertakings for municipalities to the extent that the local government financing principle becomes relevant.

Financial impact

Our proposal to introduce a right to council in certain special situations in cases concerning custody, residence or contact can be expected to entail a cost increase for legal counsel. Our assessment is that the state's costs for legal counsel will increase by ap-proximately SEK 10 400 000. We propose financing the proposal by increasing the appropriation for legal counsel by the equivalent amount from 2029.

The total cost of follow-up meetings after a judgment in cases concerning custody, residence and contact is estimated to be well below SEK 500,000 for the country's all municipalities combined. Overall, our proposals are considered to entail only marginal costs for municipalities, and therefore no adjustment under the municipal financing principle is deemed necessary.

Consequences for other actors

Our proposals can be expected to have limited consequences for the Family Law and Parental Support Authority. Based on the proposals, the Authority would need to review and amend its pro-visions, general advice, manuals and other supporting material. However, the cost increases that may arise can be expected to be marginal and manageable within existing frameworks.

The proposal on public counsel for children can be expected to entail limited consequences for legal professionals. The proposal may lead to a certain increase in the number of cases for members of the Swedish Bar Association and other lawyers with special expertise on children, as well as a certain need for developing such expertise. The proposals are not otherwise expected to have any considerable consequences for other actors.

1 Författningsförslag

1.1 Förslag till lag om ändring i rättegångsbalken

Härigenom föreskrivs att 17 kap. 7 § rättegångsbalken ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
17 kap.	
7 §[1]	
En dom *skall* avfattas skriftligen och i skilda avdelningar ange	En dom *ska* avfattas skriftligen och i skilda avdelningar ange
1. domstolen samt tid och ställe för domens meddelande,	
2. parterna samt deras ombud eller biträden,	
3. domslutet,	
4. parternas yrkanden och invändningar samt de omständigheter som dessa grundats på och	
5. domskälen med uppgift om vad som är bevisat i målet.	
	En dom i ett mål om vårdnad, boende eller umgänge enligt 6 kap. föräldrabalken ska även ange barnets framförda åsikter, om det inte är olämpligt.
En högre rätts dom *skall* i den utsträckning det behövs innehålla en redogörelse för lägre rätts dom.	En högre rätts dom *ska* i den utsträckning det behövs innehålla en redogörelse för lägre rätts dom.
Om en part har rätt att överklaga eller att ansöka om återvinning, *skall* det i domen anges vad han i så fall *skall* iaktta.	Om en part har rätt att överklaga eller att ansöka om återvinning, *ska* det i domen anges vad han i så fall *ska* iaktta.

[1] Senaste lydelse 1994:1034.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 2029.

1.2 Förslag till lag om ändring i föräldrabalken

Härigenom föreskrivs i fråga om föräldrabalken[1]

dels att 6 kap. 15 c och 19 §§ och 20 kap. 9, 10 b och 10 c §§ ska ha följande lydelse,

dels att det ska införas en ny paragraf, 20 kap. 9 b §, av följande lydelse.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
6 kap.	
15 c §[2]	
När rätten beslutar om umgänge med en förälder som barnet inte bor tillsammans med, får rätten, om barnet har behov av det, besluta att en person som utses av socialnämnden ska medverka vid umgänget (umgängesstöd). Ett beslut om umgängesstöd ska gälla för en viss tid.	
Innan ett beslut om umgängesstöd meddelas ska rätten inhämta yttrande från socialnämnden.	Innan ett beslut om umgängesstöd meddelas ska rätten inhämta yttrande från socialnämnden. *Om nämnden har tillgång till upplysningar som kan ha betydelse för frågans bedömning, är nämnden skyldig att lämna sådana upplysningar till rätten. Innan socialnämnden lämnar upplysningar ska den, om det inte är olämpligt, höra föräldrarna och barnet.*
Socialnämnden ska efter rättens beslut om umgängesstöd utse en viss person att medverka vid umgänget.	
Socialnämnden ska följa upp hur umgänget fungerar och verka för att stödet inte består längre än nödvändigt.	
	När rätten under rättegången förordnar om umgängesstöd i ett beslut enligt 20 § första stycket, ska rätten samtidigt bestämma när socialnämnden senast ska lämna

[1] Balken omtryckt 1995:974.
[2] Senaste lydelse 2010:740.

upplysningar om hur umgänget har fungerat.

19 §[3]

Rätten ska se till att frågor om vårdnad, boende och umgänge blir tillräckligt utredda.

Innan rätten avgör ett mål eller ärende om vårdnad, boende eller umgänge ska socialnämnden ges tillfälle att lämna upplysningar. Om nämnden har tillgång till upplysningar som kan ha betydelse för frågans bedömning, är nämnden skyldig att lämna sådana upplysningar till rätten.

Om det behövs utredning utöver vad som sägs i andra stycket, får rätten uppdra åt socialnämnden eller något annat organ att utse någon att utföra den. Rätten får ge riktlinjer för utredningen och ska bestämma en viss tid inom vilken utredningen ska vara slutförd. Tiden får inte sättas längre än fyra månader. Om det finns särskilda skäl för det, får rätten förlänga tiden. Rätten ska se till att utredningen bedrivs skyndsamt.

Om det inte är olämpligt, ska den som utför utredningen höra barnet och redovisa barnets åsikter för rätten samt lämna förslag till beslut.

Barnet får höras inför rätten, om särskilda skäl talar för det och det är uppenbart att barnet inte kan ta skada av att höras.	Barnet får höras inför rätten, om särskilda skäl talar för det och det är uppenbart att barnet inte kan ta skada av att höras. *Vid bedömningen av om det finns särskilda skäl, ska barnets vilja att höras tillmätas stor betydelse.*

20 kap.

9 §[4]

I ett mål om vårdnad, boende eller umgänge enligt 6 kap. 5 §, 14 a § eller 15 a § första stycket ska ett offentligt biträde förordnas för barnet om det finns särskilda skäl med

[3] Senaste lydelse 2021:528.
[4] Senaste lydelse 2024:1174.

hänsyn till barnets rätt att komma till tals.

I ett mål om överflyttning av vårdnaden till en eller två särskilt förordnade vårdnadshavare enligt 6 kap. 7–8 a §§ eller 10 e § eller i ett ärende hos socialnämnden om sådan vårdnadsöverflyttning ska ett offentligt biträde förordnas för barnet, om det inte måste antas att behov av biträde saknas.

I ett mål eller ärende som anges i *första* stycket ska offentligt biträde förordnas även för barnets vårdnadshavare, om det inte måste antas att behov av biträde saknas.

I ett mål eller ärende som anges i *andra* stycket ska offentligt biträde förordnas även för barnets vårdnadshavare, om det inte måste antas att behov av biträde saknas.

9 b §

Ansökan om offentligt biträde för barnet enligt 9 § får, utöver vad som föreskrivs i 3 § lagen (1996:1620) om offentligt biträde, göras av socialnämnden.

Ett beslut om förordnande, byte eller entledigande av ett offentligt biträde enligt 9 § första stycket gäller även om beslutet inte har fått laga kraft.

10 b §[5]

I ett mål om överflyttning av vårdnaden ska den som är offentligt biträde för barnet föreläggas att yttra sig skriftligen och kallas till sammanträde som om denne var biträde åt en part.

Den som är offentligt biträde för barnet *ska* föreläggas att yttra sig skriftligen och kallas till sammanträde som om denne var biträde åt en part.

[5] Senaste lydelse 2024:1174.

10 c §[6]

Den som är offentligt biträde för barnet har rätt att ta del av det som har tillförts ärendet eller målet *om överflyttning av vårdnaden*.	Den som är offentligt biträde för barnet har rätt att ta del av det som tillförts ärendet eller målet.

1. Denna lag träder i kraft den 1 januari 2029.

2. Bestämmelserna i 20 kap. 9, 9 b, 10 b och 10 c §§ ska inte tillämpas i mål som har inletts före ikraftträdandet.

[6] Senaste lydelse 2024:1174.

1.3 Förslag till lag om ändring i socialtjänstlagen (2025:400)

Härigenom föreskrivs att det i socialtjänstlagen ska införas en ny paragraf, 18 kap. 10 a §, och närmast före en ny rubrik av följande lydelse.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
	18 kap.
	Uppföljningssamtal efter en vårdnadsprocess
	10 a §
	Socialnämnden ska erbjuda barnet ett uppföljningssamtal när rätten har meddelat dom i ett mål om vårdnad, boende eller umgänge, om det inte är obehövligt eller olämpligt.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 2029.

2 Vårt uppdrag och arbete

2.1 Vårt uppdrag

Den 3 juli 2025 beslutade regeringen att uppdra åt en särskild utredare att analysera hur barnets ställning och stödet till barnet i mål om vårdnad, boende och umgänge kan stärkas samt överväga om en tillfällig företrädare för barn bör kunna utses i frågor hos socialtjänsten. Uppdragets syfte har varit att analysera hur barnets bästa och barnets rätt att komma till tals i familjerättsliga frågor kan tas till vara på ett bättre sätt.

Mot denna bakgrund har utredaren fått i uppdrag att bl.a.

- med beaktande av principen om barnets bästa bedöma om barnets rätt till stöd eller att komma till tals kan stärkas,
- ta ställning till om det bör införas en talerätt eller en rätt för barnet till ett eget juridiskt biträde,
- ta ställning till om barnets rätt till stöd och information hos socialtjänsten och under domstolsprocessen i frågor om vårdnad, boende och umgänge bör förbättras,
- ta ställning till om en tillfällig företrädare för barn bör kunna utses när det gäller insatser för barn inom socialtjänsten och enligt LSS, och
- lämna nödvändiga författningsförslag.

Det övergripande syftet med uppdraget har varit att, med beaktande av barnets bästa, stärka barnets ställning och rätt till delaktighet i familjerättsliga frågor. Uppdraget har främst innefattat att ta ställning till processuella frågor och inte materiell rätt. Denna utgångspunkt har varit vägledande för vilka frågor som har kunnat behandlas och

för hur långtgående analyser som har varit möjliga att göra inom ramen för utredningen.

Vi har haft att behandla ett omfattande och komplext uppdrag inom en begränsad tidsram. Uppdraget spänner över flera rättsområden och aktualiserar frågor inom bl.a. civilrätt och civilprocessrätt samt förvaltningsrätt, förvaltningsprocessrätt och socialrätt. De olika delarna av uppdraget har därmed berört skilda processuella system och rättsliga regelverk. Vi har, inklusive den förlängning av utredningstiden som medgetts, haft ett år och två månader till vårt förfogande. Även våra personresurser har varit begränsade.

Mot denna bakgrund har det inte varit möjligt att närmare analysera samtliga frågor som aktualiserats under utredningsarbetet. Vi har inte heller haft förutsättningar att genomföra mer omfattande empiriska kartläggningar eller att göra fördjupade internationella jämförelser inom samtliga delar av uppdraget. Arbetet har därför i flera avseenden fått inriktas på att analysera de frågor som bedömts vara mest angelägna samt lämna förslag inom de delar där det funnits tillräckligt underlag för att göra välgrundade bedömningar. I vissa frågor har underlaget varit mer begränsat, samtidigt som det under utredningsarbetet har framkommit omständigheter som talar för att det finns behov av ytterligare analys som kan motivera en bredare reform. Detta gäller bl.a. frågan om medling, där vi bedömer att det finns behov av en framtida översyn av medlingsinstitutet, liksom frågor om hörande av barn inför domstol i mål om vårdnad, boende och umgänge.

Arbetet har vidare bedrivits under en period då flera förändringar har genomförts eller beretts inom områden som har nära samband med vårt uppdrag. Det gäller inte minst den nya socialtjänstlagen och andra ändringar inom socialtjänstens verksamhet, bl.a. gällande möjligheten att ge insatser utan samtycke. Även inom det familjerättsliga området pågår flera regeringsuppdrag och andra arbeten som berör frågor med anknytning till vårt uppdrag. Vi har därför haft att förhålla oss till nyligen genomförda reformer och till förändringar som kan komma att genomföras inom en nära framtid. Detta har i vissa frågor gjort det svårt att fullt ut överblicka behovet av ytterligare förändringar. Det gäller inte minst den del av uppdraget som avser tillfälliga företrädare för barn inom socialtjänstens område. Dessa förhållanden har beaktats vid våra bedömningar och vid utformningen av våra förslag.

Vi bedömer under alla förhållanden att de förslag som nu lämnas innebär en förstärkning av barnets ställning och rätt till delaktighet i mål om vårdnad, boende och umgänge.

Uppdraget i sin helhet framgår av direktiven, se bilaga 1. Enligt direktiven skulle uppdraget redovisas senast den 24 augusti 2026. Utredningstiden förlängdes till den 30 oktober 2026, se bilaga 2.

2.2 Vårt arbete

2.2.1 Allmänt om arbetet

Vårt arbete påbörjades i september 2025. Arbetet har bedrivits på ett sedvanligt sätt med regelbundna sammanträden med sakkunniga och experter. Ett första sammanträde har hållits den 15 oktober 2025. Därefter har ytterligare åtta sammanträden ägt rum, två under 2025 och sex under 2026. Inför sammanträdena har sekretariatet tagit fram underlag till grund för diskussioner och ställningstaganden. Utöver detta har sekretariatet haft enskilda kontakter med sakkunniga och experter i utredningen. Arbetet har bedrivits i nära samråd med experterna.

Mellan sammanträdena har främst ordföranden och sekretariatet haft interna möten och vidtagit andra åtgärder för utredning och samråd. I det följande redovisar vi vilka dessa åtgärder har varit.

I vårt uppdrag har ingått att, i lämplig utsträckning, undersöka och beskriva hur de frågor som uppdraget omfattar behandlas i några länder som är jämförbara med Sverige, främst de nordiska. Bibliotekarier vid Regeringskansliets bibliotek har varit behjälpliga med att ta fram visst underlag om utländsk rätt. Vi har också i samma syfte haft kontakt med anställda vid regeringskanslierna i Norge och Finland, en chefshandläggare vid Oslo tingsrätt och en svensk advokat med erfarenhet av tysk familjerätt.

Frågeställningar relevanta för vårt uppdrag har lyfts vid hearingar med aktörer som på olika sätt arbetar med frågor av relevans för uppdraget. En hearing har genomförts med barnrättsorganisationer och andra organisationer inom civilsamhället som kommer i kontakt med de frågor som omfattas av uppdraget. Vid hearingen har representanter från organisationerna Bris, Ericastiftelsen, Föreningen VBU, Lex Tintin, Mans- och familjejour, Nätverket för barnkonventionen, Riksförbundet FUB, Roks, Rädda Barnen, Rädda Barnens ungdoms-

förbund, Stiftelsen Allmänna Barnhuset, Sveriges Makalösa Föräldrar och Unizon deltagit.

Vi har även genomfört en hearing med familjerättssekreterare från olika delar av landet. De kommuner och samverkande familjerätter som varit representerade är Familjerätt Nordväst (Hässelby-Vällingby och Bromma), Gotland, Göteborg, Jönköping, Norra Innerstaden (Stockholm), Familjerätten för Stenungsund, Tjörn och Orust, Strängnäs, Trollhättan, Familjerättsgruppen i Västerås (inklusive Fagersta, Norberg och Skinnskatteberg) och Örnsköldsvik. Vid hearingen har även representanter från Familjerättssocionomernas riksförening deltagit.

Därutöver har vi anordnat en hearing i frågan om företrädarskap vid insatser inom socialtjänsten och enligt LSS. Vid den hearingen har representanter från Barnombudsmannen, Barnrättsbyrån, Familjens Jurist, Familjerätten i Stockholm, Göteborgs universitet, Rädda Barnen, Socialstyrelsen, SOS Barnbyar, Stockholms Stadsmission, Stockholms stad och Sveriges Kommuner och Regioner (SKR) deltagit.

Utöver de möten som redovisats ovan har vi även genomfört enskilda möten med Barnombudsmannen, Bris, en doktorand vid Psykologiska institutionen vid Göteborgs universitet, Familjens Jurist, Familjerätten i Göteborg, Föreningen VBU, Mans- och familjejour, Rädda Barnen och Svenskt Forum för Medling och konflikthantering. Vi har även haft ett möte med domare i Humanjuridiska nätverket i Stockholmsområdet och deltagit vid en av nätverkets träffar. Vidare har vi haft ett möte med organisationerna Autism Sverige, Funktionsrätt Sverige, Riksförbundet FUB och Svenska Downföreningen. Därutöver har vi haft ett större möte med Barnombudsmannens lärnätverk för barnrätt, där företrädare för kommuner, myndigheter, civilsamhällesorganisationer, universitet, domstolar och privata aktörer ingår.

Slutligen har vi även på olika sätt haft kontakt och inhämtat synpunkter från enskilda som hört av sig till utredningen. Det har främst rört sig om föräldrar som har erfarenheter av vårdnadstvister.

Även om vi har sett ett stort värde i att hämta in synpunkter från bl.a. domare, familjerättssekreterare, advokater, barn och organisationer inom civilsamhället, kan inte de åsikter som vi återger ses som representativa för de aktuella grupperna. Vårt underlag är för begränsat. Många gånger har det också funnits olika uppfattningar i en fråga

inom en och samma grupp. Vid redovisning av synpunkter från olika aktörsgrupper har vi dessutom sammanfattat de synpunkter som förts fram och främst redovisat dem som delas av flera.

2.2.2 Särskilt om barns och ungas synpunkter och erfarenheter

I vårt uppdrag har ingått att, i så stor utsträckning som möjligt, inhämta synpunkter från barn som har erfarenheter av vårdnadstvister och andra för utredningen relevanta frågor. Det har varit en utmaning att på den korta tid som vi haft till vårt förfogande hitta barn som kunnat dela med sig av sina erfarenheter av de frågor som aktualiseras i utredningen.

Som en del av vårt arbete har vi genomfört samtal med sex barn och en ung vuxen som har egna erfarenheter av vårdnadsprocesser. Vi har även pratat med tre unga vuxna med egna erfarenheter av insatser inom socialtjänsten. Vår metod och samtalens innehåll redovisas särskilt i kapitel 3. Barns och ungas åsikter återges även i andra delar av betänkandet när de har särskild betydelse för de frågor som behandlas där.

Vi har även genomfört en enkät riktad till 15-åringar. Enkäten har skickats till elever vid tre skolor i olika delar av landet. Ytterligare skolor har bjudits in att delta och vi har även sökt nå en bredare krets av barn genom kontakter med barnrättsorganisationer. Inom ramen för den tid som stått till vårt förfogande har det emellertid inte varit möjligt att uppnå den spridning och det antal svar som hade varit önskvärt. Det underlag som enkäten har genererat är därför alltför begränsat för att medge några mer generella slutsatser eller för att resultaten ska vara meningsfulla att redovisa särskilt i betänkandet.

Vi har också tagit del av tidigare utredningars arbete med att inhämta barns och ungas synpunkter och erfarenheter samt de redogörelser för dessa som lämnats i betänkandena. I exempelvis Utredningen om barns möjligheter att utkräva sina rättigheter inhämtades synpunkter och erfarenheter från barn, bl.a. i frågor som rör vårdnad, boende och umgänge. En sakkunnig och en sekreterare i vår utredning har kunnat bidra med kunskap och erfarenheter från detta arbete, däribland om de synpunkter och erfarenheter som barn förmedlade. Vi har även inhämtat kunskap om barns och ungas synpunkter och erfarenheter genom möten med barnrättsorganisationer.

2.3 Avgränsningar

Utöver vad som följer av de avgränsningar som redogjorts för ovan finns det frågor med nära anknytning till vårt uppdrag som inte omfattas av direktiven. En sådan fråga gäller verkställighetsärenden enligt 21 kap. FB. Även om verkställighetsärenden har en tydlig koppling till frågor om vårdnad, boende och umgänge samt till barnets möjligheter att komma till tals, omfattas de inte av vårt uppdrag.

Vi behandlar därför inte verkställighetsärenden närmare i betänkandet. Mot bakgrund av de iakttagelser som vi har gjort finns det emellertid skäl att uppmärksamma barnets ställning även i dessa fall. Det kan därför finnas anledning att överväga en särskild översyn av barnets rättigheter och möjligheter att komma till tals i verkställighetsärenden, i syfte att säkerställa att barnets rättigheter tillgodoses genom hela den familjerättsliga processen.

2.4 Definitioner

Under utredningsarbetet har det framkommit att begreppet konflikt ges olika innebörd av olika aktörer och att dess användning i vissa avseenden är omdiskuterad. Det har därvid framhållits att det inte är givet att en tvist mellan två föräldrar alltid lämpligen kan beskrivas som en konflikt mellan dem. Detta gäller särskilt i fall där den ena föräldern har utsatt den andra föräldern eller barnet för våld, där begreppet riskerar att osynliggöra förekomsten av våld, liksom de maktobalanser som kan prägla relationen, och därigenom även de särskilda skyddsbehov som kan finnas hos den utsatta föräldern och barnet.[1]

Begreppet ”konflikt” har sitt ursprung i det latinska språket och betyder att ”sammanstöta”, ”kollidera”, ”råka i strid” eller ”kämpa”. Det avser i sin grundläggande betydelse en motsättning som kräver lösning.[2] I denna utredning används begreppet, så som det också generellt används i domstol, för att beskriva situationer där föräldrar har motstående uppfattningar eller intressen i frågor som rör barnet och där dessa inte kan lösas utan en prövning i domstol eller annan insats. Begreppet innefattar inte något ställningstagande i fråga om parternas ansvar, agerande eller skuld. Det bör understrykas att en konflikt inte nödvändigtvis är ömsesidig till sin karaktär. I vissa fall

[1] Se t.ex. prop. 2020/21:150 s. 55.
[2] Nationalencyklopedin, *konflikt*.

kan det vara fråga om situationer där den ena föräldern inte ser några andra möjligheter än att vidta rättsliga åtgärder, exempelvis när en domstolsprövning är nödvändig för att tillgodose barnets intressen.

2.5 Betänkandets disposition

Betänkandet består av 12 kapitel.

Våra författningsförslag finns i *kapitel 1* och i *kapitel 2* återfinns denna redovisning av vårt uppdrag och arbete.

I *kapitel 3* redogörs kort för forskning kring barns mående i konflikter samt en redogörelse för barns och ungas åsikter och erfarenheter, bl.a. med utgångspunkt i de samtal vi har haft med barn och unga.

I *kapitel 4* redogörs för utgångspunkterna i de internationella konventioner som är relevanta för vårt uppdrag.

Kapitel 5 behandlar frågan om talerätt och juridiskt biträde för barn. I avsnittet beskrivs inledningsvis relevant gällande rätt och tidigare överväganden av relevans för uppdraget. Därefter redovisas våra samtal med berörda aktörer. Slutligen redovisas våra överväganden och förslag i denna del.

Frågor om barns hörande inför domstol och hur barnets åsikter behandlas i domstolens avgörande, liksom våra överväganden och förslag i dessa delar, redovisas i *kapitel 6*.

I *kapitel 7* redogör vi för frågor om medling. Det gäller barnets rätt att komma till tals inom ramen för medlingsförfarandet, metoden Konflikt och försoning samt mer övergripande frågor om medlingsinstitutets utformning och funktion. Därefter redovisas våra överväganden i denna del.

Kapitel 8 handlar om barnets ställning i socialtjänstens arbete med familjerättsliga frågor. Vi har valt att fokusera på frågor kopplade till umgänge med umgängesstöd. Efter en redogörelse för gällande rätt och vad barn och unga delat med sig av till utredningen redovisas våra överväganden och förslag i den delen. Därefter behandlas barnets rätt till stöd och information hos socialtjänsten efter dom samt våra överväganden och förslag i den frågan.

Kapitel 9 behandlar frågan om tillfällig företrädare för barn i vissa förvaltningsrättsliga ärenden. Kapitlet inleds med en genomgång av

den rättsliga regleringen och avslutas med en redogörelse för våra överväganden i denna del.

Kapitel 10 innehåller våra överväganden i fråga om ikraftträdande- och övergångsbestämmelser.

Konsekvenserna av våra förslag redovisas i *kapitel 11.*

I *kapitel 12* finns författningskommentaren till de författningsförslag vi lämnar.

3 Barns och ungas åsikter och erfarenheter

3.1 Vårt uppdrag och arbete

I våra direktiv anges att utredningen, i så stor utsträckning som möjligt, ska hämta in synpunkter och upplysningar från barn som har erfarenheter av vårdnadstvister och andra för utredningen relevanta frågor. Utredningen ska i samma syfte inhämta synpunkter och upplysningar från berörda myndigheter och organisationer.

Vi har mot denna bakgrund strävat efter att barn med olika erfarenheter, förutsättningar och bakgrunder ska ges möjlighet att komma till tals. Det har inte varit ett enkelt uppdrag givet den tid och de resurser som vi haft till vårt förfogande. Flera barnrättsorganisationer har tillfrågats om möjligheten att medverka och bidra till att barn kommer till tals i utredningen, men organisationerna har på grund av den begränsade tidsramen inte haft möjlighet att delta.

De samtal med barn som har genomförts inom ramen för vårt arbete har skett i samarbete med en av landets större familjerätter och den ideella organisationen SOS Barnbyar. Därutöver har vi på andra sätt inhämtat kunskap om barns och ungas åsikter och erfarenheter. Detta har skett dels genom direkta kontakter med ideella organisationer och myndigheter som i sin verksamhet möter barn, dels genom att ta del av rapporter och annat underlag från sådana aktörer. Även betänkanden från tidigare statliga utredningar och annat relevant material där barns och ungas synpunkter och erfarenheter har dokumenterats har beaktats. Vi har också talat med föräldrar som har förmedlat vad deras barn uttryckt om bl.a. socialtjänst, domstol och andra aktörer som barnet varit i kontakt med.

Vi är medvetna om att barn och unga inte är en enhetlig grupp och att deras upplevelser kan skilja sig åt beroende på ålder, bakgrund

och individuella omständigheter. De röster som redovisas i detta kapitel ska därför inte ses som representativa för alla barn, utan som nedslag som belyser exempel på olika erfarenheter och perspektiv.

3.2 Något om statistik

3.2.1 Mål om vårdnad, boende och umgänge

I Sverige finns cirka 1,2 miljoner familjer med barn under 18 år. År 2025 var cirka 55 000 av dessa barn med om att deras föräldrar separerade.[1] Vart fjärde barn i Sverige har föräldrar som inte bor tillsammans.[2]

De flesta föräldrar kan vid en separation, utan myndigheternas inblandning, samarbeta och komma överens i frågor som rör vårdnad, boende och umgänge. I vissa fall kan dock inte föräldrar komma överens och frågorna måste avgöras i domstol. Varje år avgör tingsrätterna fler än 6 000 mål om vårdnad, boende och umgänge. Av dessa är socialnämnden part i cirka 1 000 mål, medan resterande mål avser tvister mellan föräldrar.[3] Historiskt har antalet tvister mellan föräldrar ökat; mellan 2006 och 2015 ökade antalet inkomna mål med 48 procent.[4] Under de senaste fem åren (2020–2025) har antalet vårdnadsmål däremot varit förhållandevis stabilt, med en viss ökning under 2025.[5]

Av de drygt 5 000 vårdnadsmål som avgjordes i tingsrätt år 2025 avgjordes cirka 1 800 efter huvudförhandling. Antalet låg på en liknande nivå 2024. Under 2025 meddelades prövningstillstånd i hovrätt i 135 vårdnadsmål, jämfört med 134 mål under 2024. Huvudförhandling hölls i 69 av dessa mål under 2025 och i 76 under 2024.[6]

Utgångspunkten i svensk barnrätt är att tvister om vårdnad, boende och umgänge så långt som möjligt bör lösas utanför domstol, eftersom en domstolsprocess kan innebära en betydande påfrestning för barnet och riskera att fördjupa konflikten mellan föräldrarna.[7] Av de

[1] Statistiska Centralbyrån (SCB), ”Så ser Sveriges barnfamiljer ut”, 25 juni 2026.
[2] SCB, ”215 000 barn har en bonusförälder”, 14 september 2021.
[3] Uppgifterna kommer från statistik som inhämtats från Domstolsverket.
[4] SOU 2017:6 s. 126.
[5] Antalet inkomna mål som rör tvister mellan föräldrar uppgick till 5 056 år 2020, 5 010 år 2021, 5 155 år 2022, 4 904 år 2023, 5 002 år 2024 och 5 222 år 2025. Uppgifterna kommer från statistik som inhämtats från Domstolsverket avseende år 2020–2025.
[6] Uppgifterna kommer från statistik som inhämtats från Domstolsverket.
[7] Jfr prop. 2020/21:150 s. 55.

undersökningar som redovisas i betänkandet *Se barnet!* (SOU 2017:6) framkommer att det i 40 procent av målen fanns en tidigare dom om vårdnad, boende eller umgänge.[8]

3.2.2 Socialtjänstinsatser och insatser enligt LSS

Under 2024 fick omkring 26 300 barn och unga någon gång under året en heldygnsinsats enligt socialtjänstlagen eller lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU). Knappt 19 000 barn och unga var placerade i familjehem, som var den vanligaste placeringsformen. Den 1 november 2024 hade knappt 35 300 barn och unga minst en behovsprövad öppenvårdsinsats enligt socialtjänstlagen, vilket var omkring 400 fler än vid samma tidpunkt 2023. Personligt stöd var den vanligaste av de redovisade öppenvårdsinsatserna, följt av strukturerade öppenvårdsprogram och kontaktperson eller kontaktfamilj.[9]

Hösten 2025 hade nästan 82 800 personer minst en verkställd och kommunalt beslutad insats enligt LSS, vilket var en ökning med närmare 1 700 personer jämfört med 2024. Totalt uppgick antalet insatser till 122 900. Antalet personer med LSS-insatser har ökat över tid och var 33 procent högre 2025 än 2010. När det gäller barn varierar insatserna beroende på ålder. För barn i åldern 0–12 år var avlösarservice och korttidsvistelse de två vanligaste insatserna 2025. Bland barn och unga upp till 22 år var pojkar fler än flickor inom i stort sett samtliga insatser. Könsskillnaden var särskilt tydlig bland de yngsta barnen. I åldersgruppen 0–6 år var 70 procent av dem som hade en LSS-insats pojkar.[10]

[8] SOU 2017:6 s. 149. Vid Jämställdhetsmyndighetens kartläggning av 198 vårdnadsmål framkom uppgifter att föräldrarna haft en tidigare tvist i domstol i 62 av de 198 målen, vilket utgör 31 procent av målen. Se Jämställdhetsmyndigheten (2022), *Uppgifter om våld är inget undantag*, s. 38.
[9] Socialstyrelsen, *Statistik om socialtjänstinsatser till barn och unga 2024*.
[10] Socialstyrelsen, *Statistik om insatser enligt lagen om stöd och service till vissa funktionshindrade 2025*.

3.3 Närmare om barns mående i föräldrakonflikter

Föräldrarnas separation innebär nästan alltid en stor omställning i ett barns liv. Det är också vanligt att konflikter uppstår i dessa situationer. Det finns rapporter om att ungefär var femte person varit i konflikt vid en separation, där var tredje handlar om vårdnad av gemensamma barn.[11]

Vårdnadstvister rör frågor av djupt känslomässig och personlig karaktär, och de berör familjerelationer som kvarstår långt efter att de rättsliga processerna har avslutats. Föräldrakonflikter som leder till domstolstvister om barn kan innebära risker inte bara för barnets hälsa och utveckling, utan även för föräldrarnas fysiska och psykiska hälsa. Samtidigt är det viktigt att skilja mellan barns reaktioner på en separation i sig och de konsekvenser som kan följa av att leva med långvariga och högintensiva konflikter mellan föräldrarna. Medan en separation i sig ofta innebär en period av sorg, stress och anpassning, är det framför allt utdragna konflikter och tvister om vårdnad, boende och umgänge som har visat sig vara förknippade med en ökad risk för psykisk och fysisk ohälsa hos barn. Det finns enligt forskning ett tydligt samband mellan konfliktens intensitet och varaktighet och barns välbefinnande. Ju mer långvarig och konfliktfylld tvisten mellan föräldrarna är, desto större är risken för att barnet utvecklar psykisk ohälsa, beteendeproblem, skolsvårigheter och nedsatt förmåga att hantera stress.[12]

Hur frågorna om vårdnad, boende och umgänge än löses vid en separation, är risken stor att det blir en förlust för barnet, med mindre tillgång till den ena eller båda föräldrarna jämfört med om familjen hade fortsatt att leva tillsammans. Till detta kommer den lojalitetskonflikt som separationen nästan alltid innebär, eftersom barnet på ett eller annat sätt hamnar i en situation där barnet måste ta ställning till och försöka ”vara rättvis” mot båda föräldrarna. Barnet upplever ofta både att föräldrar sviker och att barnet självt sviker någon av föräldrarna. Hur barnet än gör så kan det bli fel. Inte sällan tar barnet på sig skuld för att föräldrarna bråkar och inte kan komma överens. Om föräldrarna är oense, får barnet ofta tänka på att varken uttala sig för positivt eller negativt om samvaron med den andra föräldern.

[11] Familjens Jurist, *Fler föräldrar i konflikt efter separation – så skyddar ni barnen*, 5 mars 2025.
[12] SOU 2017:6 s. 120 f. med där gjorda hänvisningar. Socialstyrelsen (2012), *Vårdnad, boende och umgänge, Handbok – stöd för rättstillämpning och handläggning inom socialtjänstens familjerätt*, s. 28 ff. med där gjorda hänvisningar.

Barnet riskerar också att användas som budbärare mellan föräldrar som inte kan kommunicera med varandra. Föräldrarna vill veta saker om varandras nya tillvaro, vilket sedan ibland kan användas i tvisten mellan föräldrarna och därmed slå tillbaka mot barnet som berättat.[13]

Barns mående vid svåra föräldrakonflikter har undersökts bl.a. i en empirisk studie utförd av Ann-Sofie Bergman och Annika Rejmer. Studien bygger på analyser av 33 tingsrättsakter från högkonfliktsmål samt intervjuer med 43 föräldrar och omfattar sammantaget 118 barn. Resultaten visar att de vanligaste uttrycken för ohälsa är så kallade internaliserande symtom, såsom oro, ångest, nedstämdhet, otrygghet, sömnsvårigheter och mardrömmar. Även somatiska besvär, exempelvis huvudvärk och magont, förekommer, liksom externaliserande symptom såsom aggressivitet, koncentrationssvårigheter och problem i skolan. Studien visar även att vissa barn uppvisar tecken på försenad utveckling eller regression. Omkring 60 procent av barnen i det undersökta materialet beskrevs ha någon form av hälsoproblem. Problemen uppmärksammades främst bland barn i skolåldern, men resultaten indikerar att även yngre barn kan påverkas negativt, även om deras symtom inte alltid är lika tydliga. Studien visar vidare att risken för ohälsa är särskilt stor när vårdnadstvisten pågår under lång tid och sammanfaller med andra riskfaktorer, såsom psykisk ohälsa eller missbruksproblem hos en förälder, våld i familjen eller brister i omsorgen. Samtidigt framhålls att vissa barn förefaller klara situationen bättre, särskilt om de har skyddats från föräldrarnas konflikter eller fått tillgång till professionellt stöd. Sammantaget pekar resultaten på behovet av tidiga och förebyggande insatser för barn som lever med långvariga vårdnadstvister och hög konfliktnivå.[14]

3.4 Särskilt om barn som upplevt våld och andra övergrepp

Trots att hemmet ska vara en trygg plats och att föräldrar ska ge barnet trygghet och den övriga fysiska och emotionella omvårdnad som barnet behöver, kan hemmet för vissa barn i stället utgöra en arena med ökad risk för våld. Sammantaget pekar olika studier på

[13] Socialstyrelsen, *Vårdnad, boende och umgänge*, s. 28 f.
[14] Bergman och Rejmer (2017), ”Det är klart att barnen blir lidande”: Om barns mående när föräldrarna är i vårdnadstvist, *Socialmedicinsk Tidskrift*.

att ungefär ett av tio barn i Sverige någon gång har upplevt våld mellan närstående vuxna.[15]

I den nationella kartläggningen *Våld mot barn* 2022, som utfördes av Stiftelsen Allmänna Barnhuset och där drygt 5 800 elever i årskurs nio deltog, uppgav drygt 57 procent av eleverna att de hade varit utsatta för någon form av våld under uppväxten. I kartläggningen omfattar detta fysiskt och psykiskt våld från vuxna, försummelse, att ha upplevt våld mellan vuxna i familjen, sexuella övergrepp, mobbning samt våld i ungas parrelationer. Vidare uppgav knappt 40 procent av eleverna att de hade utsatts för våld av en vuxen och 29 procent att de hade utsatts för våld av en förälder.[16] Kartläggningen visar samtidigt att våldsutsattheten är särskilt omfattande bland barn vars föräldrar är oense om frågor som rör boende och umgänge. Av de barn som uppgav att deras föräldrar varit oense om boende och umgänge svarade 84,9 procent att de hade utsatts för någon form av våld. Bland barn som rapporterade sådan oenighet hade 45,8 procent utsatts för flera olika former av våld, jämfört med 14,7 procent bland de barn vars föräldrar var överens om boende och umgänge. Barn vars föräldrar var oense om boende och umgänge var också i högre grad utsatta för allvarligare och grövre former av våld.[17] Sett över tid visar kartläggningen att våld mot barn från föräldrar har minskat. Någon betydande minskning kan dock inte konstateras under perioden 2011–2022. Förekomsten av psykiskt våld från en förälder har samtidigt ökat sedan den föregående undersökningen 2016, liksom förekomsten av emotionell och fysisk försummelse.[18]

Jämställdhetsmyndigheten genomförde år 2021, på uppdrag av regeringen, en kartläggning av i vilken utsträckning och på vilket sätt uppgifter om våld eller andra övergrepp framförts i mål om vårdnad, boende och umgänge samt i vilken utsträckning de beaktats i domar. Myndigheten gick igenom drygt 800 domar och utredningsunderlag från Sveriges samtliga tingsrätter och konstaterade bl.a. att uppgifter om våld eller andra övergrepp mot förälder, partner eller barn före-

[15] Prop. 2020/21:170 s. 9. Kommittén mot barnmisshandel uppskattade 2001 att ungefär tio procent av alla barn i Sverige åtminstone någon gång upplevt våld, vilket då motsvarade cirka 210 000 barn, och att ungefär fem procent upplevde det ofta, se SOU 2001:18, s. 12. Brottsförebyggande rådet (Brå) har uppskattat att cirka 150 000 barn i Sverige lever tillsammans med en förälder som har utsatts för våld av den andra föräldern, se Brå, *Kartläggning av tre våldstyper*, http://www.bra.se.

[16] Jernbro, Landberg och Thulin (2023), *Våld mot barn 2022 – en nationell kartläggning*, s. 25.

[17] Jernbro, Landberg och Thulin, *Våld mot barn 2022*, s. 62.

[18] Jernbro, Landberg och Thulin, *Våld mot barn 2022*, s. 44.

kom i 64 procent av målen. I 61 procent av målen där det förekom uppgifter om våld eller andra övergrepp hade domstolen fastställt föräldrars överenskommelse.[19] I de mål där domstolen inte fastställde överenskommelse mellan föräldrarna förekom uppgifter om våld eller övergrepp mot barn i 67 procent av målen (132 av 198 mål). I många mål förekom uppgifter om våld eller andra övergrepp mot både en förälder och ett eller flera barn.[20]

Att uppleva våld som riktas mot en närstående till barnet kan föra med sig allvarliga konsekvenser på samma sätt som om våldet riktas mot barnet. Barn som upplever eller bevittnar våld i nära relationer kan utveckla symptom som motsvarar posttraumatiska stressreaktioner och riskerar långsiktiga svårigheter i form av ångest, sömnproblem och svårigheter att skapa trygga relationer. Våld som utövas av eller emot en nära anhörig till barnet medför en ökad risk för att barnet ska utsättas för omsorgssvikt eller våldshandlingar av olika slag. Om en förälder utsätts för våld av sin partner är risken stor att också barnet utsätts för fysiskt eller sexuellt våld, eller båda. I en analys av flera forskningsrapporter fann man att mellan 30 och 60 procent av de barn som upplevt våld i hemmet även blivit utsatta för fysisk misshandel av en förälder eller annan omsorgsperson.[21]

Det är mycket vanligt att våld mellan vuxna som lever med barn utövas i närvaro av barnen. Barnet befinner sig i det hus där våldet sker eller bevittnar våldet i rummet där det pågår. Det händer också att barnet blir involverat genom att försöka stoppa våldet. Studier visar att de allra yngsta barnen (barn under sex år) tenderar att befinna sig i våldets direkta närhet i högre utsträckning än äldre barn. Det våld som barnen bevittnar kan vara allt ifrån vaga hot till livshotande eller dödligt våld. Våldet kan pågå under längre eller kortare perioder i barnets liv eller förekomma vid ett enstaka tillfälle. Det går inte att urskilja en viss typ av våld, exempelvis det fysiska, som det svåraste för ett barn att uppleva. Det är kombinationen av våld, utsatthet, kränkningar och kontrollerande beteende som är av betydelse. Våldet riskerar inte bara att skada relationen till förövaren utan även relationen till den förälder som utsatts för våldet.[22]

Barn med funktionsnedsättning är överrepresenterade i utsatthet för alla typer av våld, såväl fysiskt som psykiskt och sexuellt. Svenska

[19] Jämställdhetsmyndigheten, *Uppgifter om våld är inget undantag*, s. 7.
[20] Jämställdhetsmyndigheten, *Uppgifter om våld är inget undantag*, s. 8 och 40.
[21] SOU 2022:70 s. 212 f. med där gjorda hänvisningar.
[22] SOU 2022:70 s. 213 med där gjorda hänvisningar.

studier visar också att de i högre grad än barn utan funktionsnedsättning utsätts för psykisk misshandel i form av att uppleva och bevittna våld mot en förälder. Vissa funktionsnedsättningar ger en särskild utsatthet för våld och övergrepp, bl.a. för barn med intellektuell funktionsnedsättning. Barn med intellektuell funktionsnedsättning har särskilt uppmärksammats vad gäller sårbarhet för hedersrelaterat våld eller annat förtryck.[23] De utgör en särskilt sårbar grupp eftersom de ofta står i en tydlig beroendeställning till gärningspersonen eller gärningspersonerna. Förtrycket kan även vara särskilt svåruppträckt eftersom det kan ta sig andra uttryck än för personer utan intellektuell funktionsnedsättning.[24]

Forskning visar dessutom, även om stora variationer förekommer, att barn till föräldrar med kognitiva svårigheter i högre utsträckning riskerar att bl.a. försummas eller utsättas för våld.[25]

3.5 Barns och ungas åsikter och erfarenheter

3.5.1 Barns och ungas röster i några tidigare rapporter och utredningar

Några utgångspunkter

Det finns ett stort antal rapporter och utredningar där barn på olika sätt har fått komma till tals om sina erfarenheter, åsikter och behov. Utredningen har gått igenom ett urval av studier, rapporter och tidigare utredningar där barns egna röster kommer till uttryck. Några exempel från forskningen är Anna Sonander och Anna Lundberg som beskriver barnets position i vårdnadstvister som en ”trial by proxy”. Att barn själva inte medverkar menar de såväl skyddar som tystar barnet i tvisten.[26] Ett annat exempel är Johanna Finnström som i sin avhandling visar att sannolikheten för att barnets åsikter refereras i domar om vårdnad, boende och umgänge är avhängigt de omständigheter som ligger bakom vårdnadstvisten. Barns åsikter återges i stor

[23] SOU 2022:70 s. 1163 (bilaga 12). Myndigheten för delaktighets svar till Utredningen En uppväxt fri från våld.
[24] SOU 2020:57 s. 109.
[25] SOU 2022:70 s. 1165 f. (bilaga 12).
[26] Sonander och Lundberg (2026), (How) Do Children’s Rights to Participation Take Form in Custody Cases? The Illusion of an Institutional and Legal Framework Safeguarding the Child’s Perspective. I: Sonander m.fl., (red.) *Building a Sustainable Society Through Child Participation*. Springer.

utsträckning i mål som kännetecknas av höga konfliktnivåer – där föräldrarnas beskrivningar står mot varandra – och i låg utsträckning i mål som kännetecknas av de praktiska problem som kan uppstå när en vårdnadshavare är frånvarande och den vårdnadshavare som bor med barnet inte ensam kan rättshandla för barnets räkning.[27]

Det har dock inte varit möjligt eller ändamålsenligt att redovisa samtliga undersökningar där barn har fått komma till tals. Många rapporter har sitt huvudsakliga fokus på andra frågor än de som omfattas av vårt uppdrag, men kan ändå ge vägledning även i de frågor som vi har att behandla. Urvalet har främst gjorts med utgångspunkt i de frågor som omfattas av vårt uppdrag. Fokus ligger på undersökningar som belyser barns erfarenheter av att komma till tals och bli lyssnade på samt av det stöd och den information som barn får i familjerättsliga mål och vid insatser inom socialtjänsten. Det bör tilläggas att vi är medvetna om att lagstiftningen på området har ändrats sedan vissa av rapporterna nedan publicerades. Rapporterna bedöms dock fortfarande vara av intresse för vårt uppdrag.

Se barnet![28]

2014 års vårdnadsutredning, som redovisade sitt uppdrag i betänkandet *Se barnet!*, hade i uppdrag att utvärdera 2006 års vårdnadsreform och undersöka hur reglerna hade fungerat i praktiken och om reformens syfte att stärka barnrättsperspektivet hade uppnåtts. I arbetet ingick bl.a. att undersöka hur barnets rätt att komma till tals kunde stärkas.

Utredningen samtalade med nio barn i åldrarna 5–12 år. De barn som utredningen talade med framförde att det är viktigt att föräldrar samarbetar i frågor som rör dem och att de inte bråkar eller talar illa om varandra inför barnen. Några barn uttryckte att det, om föräldrarna ständigt bråkar, kan vara bättre att de inte träffas. De flesta barn uppgav att de fick säga vad de ville under vårdnadsutredningen och att de blev lyssnade på. Flera berättade att utredaren läste upp deras uppgifter så att de kunde kontrollera att de återgivits korrekt och vid behov rätta dem. Samtidigt beskrev några barn att samtalen med utredaren var jobbiga och att de kände oro för hur föräldrarna skulle

[27] Finnström (2026), *Families in court, A multi-perspective sociological analysis of court disputes on child custody and child maintenance in Sweden*.
[28] Se för det följande SOU 2017:6 s. 302 f.

reagera på det de berättade. Några, framför allt yngre barn, uppgav att de inte hade förstått varför de var hos familjerätten eller hur deras uppgifter skulle användas. Flera barn framförde också att de hade velat bli hörda under en huvudförhandling i domstol för att minska risken för att deras uppgifter skulle feltolkas, och flera var positiva till att barn skulle ha ett eget biträde i mål om vårdnad, boende eller umgänge.

Förbättrade möjligheter för barn att utkräva sina rättigheter enligt barnkonventionen[29]

Utredningen om barns möjligheter att utkräva sina rättigheter, vars betänkande fick namnet *Förbättrade möjligheter för barn att utkräva sina rättigheter enligt barnkonventionen*, hade i uppdrag att undersöka och lämna förslag om hur barns möjligheter att klaga och utkräva sina rättigheter enligt barnkonventionen kunde stärkas.

Utredningen samtalade med 34 barn och unga i åldrarna 15–23 år. Det rörde sig främst om barn och unga med erfarenhet av insatser från socialtjänsten, bl.a. placeringar med stöd av LVU eller socialtjänstlagen, men även barn med erfarenheter av vårdnadstvister. Barnens och de ungas berättelser visar på flera återkommande erfarenheter. Många beskrev att de inte hade fått tillräcklig information om beslut och processer som rörde dem eller om vilka rättigheter de hade. Informationen hade inte alltid lämnats direkt till barnet eller på ett sätt som barnet kunde förstå. Flera upplevde också att de inte hade blivit lyssnade på eller tagna på allvar och att deras möjligheter att påverka beslut som kunde få stor betydelse för deras liv hade varit begränsade.

Ett annat återkommande tema var svårigheten att klaga eller överklaga. Barnen och de unga hade många gånger inte vetat vad de kunde klaga på, vart de kunde vända sig eller att de ens hade möjlighet att klaga. Bristande information och svårigheter att få kontakt med exempelvis socialsekreterare kunde i sig utgöra hinder. Flera beskrev också en känsla av maktlöshet i förhållande till de myndigheter som fattade beslut om deras liv.

Barnen och de unga framhöll samtidigt betydelsen av ett gott bemötande och av att ha en vuxen som lyssnar, tar sig tid och står på

[29] Se för det följande SOU 2023:40 s. 111 ff.

barnets sida. De som hade erfarenhet av stöd från ett barnombud[30] beskrev detta som betydelsefullt, både för att förstå sina rättigheter och processerna hos myndigheter och för att kunna göra sin röst hörd. Barnombudet kunde också ge känslomässigt stöd och hjälpa till i kontakterna med myndigheter. Flera ungdomar beskrev barnombudet som någon som kunde fungera som ett språkrör och hjälpa dem att föra fram sina åsikter i kontakten med socialtjänsten. Ett exempel som illustrerar betydelsen av sådant stöd är en ungdom som uppgav bl.a. följande till utredningen:

> I kontakten när jag hade ett barnombud kunde jag verkligen säga till barnombudet exakt vad jag kände och att jag inte ville bo hemma med min mamma för att det inte funkade. Då fick jag verkligen uttrycka vad jag ville och vad jag hade för behov. Vad som hade känts bäst för mig. Då kände jag verkligen att jag fick uttrycka mina tankar.
>
> Jag tycker att alla barn som kommer i kontakt med myndigheter behöver ett barnombud för att det känns tryggt att ha en trygg vuxen med. Någon som kan vara din förlängda arm för att det är väldigt lätt att man själv inte vågar säga saker. Då kan den personen säga det så att man känner att man har någon som backar upp en och tar en på allvar. […]

Tro på oss när vi väl vågar berätta[31]

Barnombudsmannen fick år 2025 i uppdrag av regeringen att undersöka om det finns brister i samhällets skyddsnät för barn, analysera vad bristerna beror på och lämna förslag på lämpliga och konkreta åtgärder. Undersökningen omfattade bl.a. aktörer med ansvar för eller kontakt med barn, däribland socialtjänsten och rättsväsendet. Arbetet utmynnade i återrapporteringen *Tro på oss när vi väl vågar berätta*. Barns och ungas röster och erfarenheter utgör rapportens huvudsakliga kunskapskälla. Barnombudsmannen genomförde bl.a. djupintervjuer med 70 barn och unga i åldrarna 17–21 år och med

[30] Med barnombud avses här stödpersoner inom civilsamhällesorganisationer som bistår barn med bl.a. kontakter med myndigheter och domstolar. Sådan verksamhet förekom redan när utredningen genomförde samtalen med barn och unga. I SOU 2023:40 föreslogs senare en försöksverksamhet med statsbidrag till verksamheter med oberoende barnombud. Försöksverksamheten aviserades därefter i prop. 2024/25:1 och regleras genom förordningen (2025:119) om statsbidrag till försöksverksamhet med oberoende barnombud.

[31] Se för det följande Barnombudsmannen (2026), *Tro på oss när vi väl vågar berätta. Återrapportering av uppdrag att undersöka om det finns brister i samhällets skyddsnät för barn, analysera vad bristerna beror på och lämna förslag på lämpliga och konkreta åtgärder*, s. 5 ff.

40 yrkesverksamma inom bl.a. socialtjänsten och rättsväsendet, samt en enkätundersökning som besvarades av 176 barn.

Barn och unga beskrev att vuxna många gånger inte hade lyssnat på dem eller tagit det de berättade på allvar. Flera hade erfarenheter av att ha berättat om våld eller andra missförhållanden utan att bli trodda eller få den hjälp de behövde. De gav också uttryck för att vuxna borde fråga barn om deras situation och lyssna på vad de faktiskt berättar, i stället för att barnet självt ska behöva kämpa för att någon ska uppmärksamma att något är fel. Barnen beskrev vidare erfarenheter av att deras behov och önskemål fått stå tillbaka för vuxnas uppfattningar. Av rapporten framgår att barn inte alltid fick möjlighet att komma till tals, samtidigt som vårdnadshavarnas uppgifter kunde ges stor betydelse. För barn som var utsatta för våld kunde detta innebära att deras berättelser om utsatthet och behov av skydd inte fick tillräckligt genomslag. Särskilt när det gäller umgänge framkommer erfarenheter av att barn hade behövt träffa en förälder som utsatt dem för våld trots att de själva tydligt hade uttryckt att de inte ville det.

Uppgifter om våld är inget undantag

Jämställdhetsmyndigheten genomförde, inom uppdraget att kartlägga uppgifter om våld och andra övergrepp i mål om vårdnad, boende och umgänge, samtal med tio barn i åldrarna 7–17 år, som har erfarenhet av vårdnadstvister där det framkommit uppgifter om våld eller andra övergrepp. Gemensamt för barnen var att de hade varit föremål för en vårdnadstvist som resulterat i att de bodde tillsammans med sin mamma. Samtliga barn hade en pappa som utövat våld.[32]

Barnen berättade att domstolens beslut var helt obegripliga i de fall där domstolen hade beslutat om umgänge mot deras vilja. De hade svårt att förstå att de inte blev skyddade från en våldsutövande förälder trots att de hade berättat om det våld som de utsatts för. Barnen uttryckte att domstolen ska lyssna på dem och att om ett barn säger nej till att träffa en förälder så menar barnet att det inte vill träffa föräldern. En 9-årig flicka berättade att hon varje vecka var tvungen att ta emot telefonsamtal från sin pappa och därefter träffa honom med umgängesstöd. Hon ville inte träffa sin pappa men kände

[32] Jämställdhetsmyndigheten, *Uppgifter om våld är inget undantag*, s. 35 och 62.

sig pressad av familjerättssekreteraren och fick höra att hon måste göra vad domstolen bestämt. I nästan ett år var hon tvungen att träffa sin pappa trots att hon mådde väldigt dåligt av att bli tvingad till det. Hon var rädd för sin pappa och orolig för vad han skulle göra mot henne. Till slut lyssnade domstolen på henne. Flickan tyckte att vuxna ska lyssna på barn, eftersom det barn säger är sant.[33]

Flera av barnen önskade egna ombud och tyckte att det skulle vara bra att få prata direkt med domaren. En 10-årig pojke tyckte att domaren ska tänka på vad barnet vill och på hur rädd, paralyserad, arg och ledsen barnet har blivit och varit. Han hade själv gärna varit med i domstolen, men ville kunna berätta utan att behöva säga allt inför den förälder som han var rädd för. Han tyckte att barnet borde ha ett eget ombud, en egen vuxen som står på barnets sida, eller få tala enskilt med domaren.[34]

En flicka på 17 år berättade att hon hade umgänge med sin pappa fastän hon inte ville. Domstolen tyckte att det skulle vara så. Till slut lyssnade domstolen men inte första gången. Flickan berättade att hon hade velat följa med in i rätten och höra vad alla säger. Hon tyckte det vore bra om barn får prata med domaren direkt eller att barn får egna ombud. Hon berättade att hon hade egna advokater i en annan process och att det var bra. Hon uttryckte:

> Det är ingen lek, vi hör föräldrarna säger han gjorde si och hon gjorde så men sanningen finns hos barnen.

Hon framförde även:

> Man ger mycket andra chanser till föräldrar. Alla gör misstag och vissa människor förtjänar andra chanser men när det kommer till våld finns det en gräns för andra chanser.[35]

Barns delaktighet i utredningar om vårdnad, boende och umgänge[36]

I Socialstyrelsens rapport *Barns delaktighet i utredningar om vårdnad, boende och umgänge* från 2014 redovisas barns erfarenheter av att komma till tals i familjerättsliga utredningar och av att vara delaktiga

[33] Jämställdhetsmyndigheten, *Uppgifter om våld är inget undantag*, s. 65.
[34] Jämställdhetsmyndigheten, *Uppgifter om våld är inget undantag*, s. 65.
[35] Jämställdhetsmyndigheten, *Uppgifter om våld är inget undantag*, s. 65.
[36] Se för det följande Socialstyrelsen (2014), *Barns delaktighet i utredningar om vårdnad, boende och umgänge*, s. 15 f.

i frågor om vårdnad, boende och umgänge. Redovisningen bygger bl.a. på uppgifter som Socialstyrelsen hämtat in från Barnombudsmannen och Bris samt på familjerättssekreterares reflektioner om hur barn upplever samtalen med dem.

Barn beskrev att de inte fick komma till tals och att deras vilja och åsikter inte togs på allvar. Barn kunde uppleva att varken föräldrar eller professionella lät dem vara med och påverka, trots att det var barnet som stod i centrum för utredningen. Barnen kunde också ha svårt att uttrycka vad de ville eftersom de kände ett stort ansvar för vilka konsekvenser deras ställningstagande kunde få. Flera barn visste inte heller vem de hade träffat eller varför. Flera barn beskrev att det var jobbigt att träffa många olika personer och att en relation till den vuxne var viktig för att de skulle våga berätta. De var rädda för att inte bli trodda och för att bli ifrågasatta av vuxna. Brist på information var ett återkommande tema. Barnen beskrev också en rädsla för att deras berättelser skulle förvrängas och önskade därför att själva kunna vara med i rätten och berätta sin historia. Barnen efterfrågade också barnanpassad information om hur en rättsprocess går till och vad som händer före och efter processen. Ett barn framförde även att det borde finnas en särskild barnföreträdare som inte har någon annan uppgift än att stödja barnet före, under och efter en rättsprocess.

3.5.2 Våra samtal med barn och unga

Metod och genomförande

Som en del av vårt arbete har vi genomfört samtal med sex barn och en ung vuxen som har egna erfarenheter av vårdnadsprocesser. Vi fick hjälp av en av landets större familjerätter med att komma i kontakt med barn som kunde delta i samtalen. På vårt uppdrag skickade familjerätten ett informationsbrev till vårdnadshavare för samtliga barn födda 2013–2017 som hade förekommit i en familjerättslig utredning under perioden 10 februari 2024–31 augusti 2025. Barn med skyddade personuppgifter undantogs. Efter denna avgränsning omfattade urvalet totalt 114 barn. För att ett barn skulle delta krävdes vårdnadshavarnas samtycke. I ett fall motsatte sig en av två vårdnadshavare att barnet deltog och något samtal med barnet genomfördes därför inte.

Samtalen genomfördes i de flesta fall via video och varade mellan cirka 20 minuter och en och en halv timme. I några fall var en vårdnadshavare närvarande under hela eller delar av samtalet. Barnen informerades inför samtalet om hur de uppgifter som de lämnade skulle komma att användas i vårt arbete. Det klargjordes också att deltagandet var frivilligt och att barnet när som helst kunde avbryta sitt deltagande och återkalla sitt samtycke.

Samtalen utgick från ett antal på förhand bestämda frågeområden, men frågorna hölls så öppna som möjligt för att ge barnen utrymme att själva beskriva sina erfarenheter och lyfta fram det som var viktigt för dem. Barnen fick bl.a. frågor om hur det hade varit att prata med de vuxna på exempelvis familjerätten eller i domstolen, om de hade kunnat berätta vad de tyckte och ville och om de upplevde att de vuxna lyssnade på dem. De fick också frågor om det var något som de hade velat att de vuxna frågade om eller lyssnade mer på samt vilken hjälp eller vilket stöd de hade fått under processen och om det fanns något annat stöd som de hade önskat.

Vi har även genomfört ett samtal med tre unga vuxna med egna erfarenheter av insatser inom socialtjänsten. Avsikten var att ytterligare ungdomar skulle delta i samtalet, men dessa fick förhinder. Samtalet syftade till att ta del av ungdomarnas erfarenheter av kontakten med socialtjänsten och av de insatser och det stöd som de hade fått. Ungdomarna fick också möjlighet att beskriva om det fanns områden där de upplevde brister och om de hade önskat få någon form av stöd eller andra insatser.

Barn med erfarenheter av vårdnadstvister

Några övergripande reflektioner

De erfarenheter som barn har delat med sig i våra samtal ligger i stor utsträckning i linje med vad som har framkommit i tidigare statliga utredningar där barn har fått komma till tals. Liknande erfarenheter har också beskrivits i samtal som myndigheter, såsom Barnombudsmannen, och olika barnrättsorganisationer har haft med barn som har erfarenheter av vårdnadstvister och kontakter med socialtjänsten. Barn återkommer till frågor om att bli lyssnade på, tagna på allvar och få förståelse för hur beslut som rör deras liv fattas.

Även våra samtal bekräftar tidigare iakttagelser och ger en fördjupad förståelse för hur barn upplever vårdnadsprocesser i praktiken. Barnens berättelser visar inte bara vilka utmaningar de möter, utan också hur olika delar av processen påverkar deras vardag, deras trygghet och deras förtroende för de vuxna som har i uppgift att tillvarata deras rättigheter. Av barnens berättelser framträder ett antal återkommande teman som belyser centrala aspekter av barns erfarenheter av vårdnadsprocesser. I de följande avsnitten redogörs närmare för dessa teman.

Att bli hörd innebär mer än att endast få komma till tals

Den mest framträdande iakttagelsen från samtalen är att barn gör en tydlig åtskillnad mellan att få möjlighet att uttrycka sina åsikter och att uppleva att någon faktiskt har lyssnat på dem. Barnen beskriver att de har deltagit i samtal med familjerätten vid upprepade tillfällen och fått svara på frågor om sin situation. Samtidigt upplever de att deras berättelser inte fått något verkligt genomslag i beslutsfattandet. För barnen handlar delaktighet därför inte enbart om att få tala, utan om att deras erfarenheter och åsikter tas på allvar och tillmäts betydelse.

Detta framkommer särskilt tydligt i berättelserna från de barn som under flera år varit föremål för återkommande domstolsprocesser. En flicka har beskrivit hur hon redan från fem års ålder berättade att hon inte ville bo hos sin pappa och framför allt inte övernatta där, eftersom hon inte kände sig trygg. Trots detta beslutades ett umgänge som inte stämde överens med hennes uttryckliga vilja. För henne blev den centrala frågan inte bara varför beslutet blev annorlunda än hon önskade, utan varför ingen kunde förklara för henne hur hennes åsikter hade beaktats.

En annan flicka, som varit föremål för flera processer sedan två års ålder, har beskrivit hur hennes tilltro till samtalen successivt försvann. Hon upplevde inte att familjerättens syfte var att förstå hennes situation. Hon har beskrivit det enligt följande:

> Det är bättre att bara vara tyst. Ingen hör vad jag säger ändå.

Hennes berättelse illustrerar hur barns vilja att uttrycka sina åsikter riskerar att minska när de inte upplever att deras berättelser gör någon

skillnad. Flera barn beskriver också att vuxna i högre grad lyssnade på föräldrarna än på dem. Ett barn har uppgett:

> Det är pappas och mammas lag.

Samtalen visar att barn inte nödvändigtvis förväntar sig att de alltid ska få sin vilja igenom. Däremot förväntar de sig att deras upplevelser ska tas på allvar och utgöra en verklig del av beslutsunderlaget.

Barn vill förstå hur besluten har fattats

Nästan lika tydligt som behovet av att bli lyssnad på är barnens behov av begriplighet. Flera barn beskriver att de aldrig fick någon återkoppling om varför beslutet blev som det blev eller hur deras åsikter hade vägts in. För barnen skapade detta frustration och osäkerhet. Det handlar inte enbart om att få information om utgången. Barnen efterfrågar en motivering som är riktad till dem och anpassad efter deras ålder och mognad. De vill förstå hur de vuxna har resonerat, särskilt när beslutet inte överensstämmer med deras egna önskemål. Flera barn beskriver att de med tiden kunde acceptera, eller till och med uppskatta, ett beslut som de inledningsvis motsatte sig. En 10-årig flicka har berättat att hon direkt efter domstolens beslut ville tala med domaren och säga att domaren hade missförstått henne. Efter en tid upplevde hon dock att beslutet faktiskt blivit bra för henne.

> Direkt efter svaret från domaren så ville jag gå till domaren och säga att de hade missförstått mig, men efter ett tag så började jag hålla med domaren och tänkte att det blev bra för mig ändå.

En 9-årig pojke har berättat att domstolens beslut inte blev som han ville, men han tyckte att det blev bra trots allt. Dock hade han önskat tydligare information om domstolens motivering.

> Det hade varit bra om någon förklarade varför det blev som det blev.

Flera barn har också uttryckt en önskan om att få möjlighet att prata direkt med domaren och själva berätta vad de tycker innan beslut som rör dem fattas. En 13-årig flicka har berättat att ordet ”domstol” har en negativ innebörd för henne, trots att hon själv aldrig har varit där. Hon hade gärna velat komma till domstolen eftersom det är där beslut som påverkar hennes liv fattas. Hon upplever det

som problematiskt att andra bestämmer saker om henne utan att hon själv får vara där och berätta vad hon tycker eller vad hon tror skulle vara bra för henne. Hon har beskrivit sin upplevelse så här:

> Jag sitter på sidobänken när saker om mig ska bestämmas.

Barnens berättelser visar att barns upplevelse av rättvisa inte enbart är beroende av beslutets utgång, utan också av om processen upplevs som begriplig och respektfull.

Långvariga processer blir en belastning för barnet

Många av barnen har levt med vårdnadstvister under stora delar av sin uppväxt. Några har beskrivit processer som pågått i mer än halva deras liv och omfattat flera domstolsförhandlingar och upprepade utredningar. Barnen har beskrivit inte främst domstolsförhandlingarna som det svåraste, utan ovissheten mellan dem. Väntan på beslut, nya utredningar och risken för att konflikten ska börja om igen har beskrivits som en ständig belastning. Flera barn har berättat att föräldrarnas oro och konflikt kom att prägla hela familjens vardag. Barnens berättelser illustrerar därmed att själva processen kan innebära en betydande påfrestning, oberoende av utgången i målet.

Att behöva berätta samma sak om och om igen

Ett återkommande tema är att barn upplever att de gång på gång behöver återberätta samma svåra erfarenheter för nya personer. Flera barn har ifrågasatt varför tidigare samtal inte används och varför de återkommande måste redogöra för samma händelser. Några har beskrivit att de efter hand blev mindre benägna att berätta eftersom de inte upplevde att deras tidigare berättelser hade gjort någon skillnad. Samtidigt har ett barn beskrivit hur familjerätten efter flera samtal valde att inte genomföra ytterligare intervjuer eftersom man bedömde att barnet inte skulle behöva återupprepa sina upplevelser ännu en gång. Barnet och föräldern har i vårt samtal lyft fram detta som ett exempel på ett arbetssätt där barnets situation sattes i främsta rummet.

Bemötandet avgör barnets förtroende

Barnens berättelser visar att bemötandet från professionella har stor betydelse. De har tydligt beskrivit skillnaden mellan vuxna som enbart genomför sitt uppdrag och vuxna som visar ett genuint intresse för barnet. När barnen har känt sig lyssnade på beskriver de familjerättssekreterare som lugna, respektfulla och tydliga. Ett barn har berättat att hon kände sig trygg redan vid det första samtalet och upplevde att det hon berättade var viktigt. Flera barn har också lyft fram små handlingar som fick stor betydelse. En flicka har berättat hur en familjerättssekreterare bad om ursäkt efter ett möte där flickan inte fått komma till tals. Att den vuxne tog ansvar för situationen gjorde att flickan upplevde sig respekterad. Motsatsen framträder lika tydligt. Barn har beskrivit situationer där vuxna pratade över deras huvuden, avbröt dem eller bemötte dem som om de inte kunde förstå sin egen situation.

Negativa upplevelser av umgängesstöd är inget undantag

Barnens erfarenheter av umgängesstöd är ett av de tydligaste temana i materialet. Flera barn har beskrivit att verksamheten kom att handla om att genomföra domstolens beslut snarare än att uppmärksamma barnets upplevelser. Barnen har berättat att de försökte uttrycka att de inte ville genomföra umgänget eller att de mådde mycket dåligt av det, men att de möttes av besked om att ”domstolen har bestämt”. Detta framkommer tydligt i berättelsen från en 11-årig flicka, där det fanns uppgifter om att mamman utövat våld. Trots flickans ovilja beslutade domstolen om umgänge med umgängesstöd. Flickan har beskrivit familjerättssekreterarna som trygga vuxna som lyssnade på henne och tog henne på allvar. Hennes erfarenheter av umgängesstödet var däremot negativa. Hon upplevde att umgängesstödjarna inte tog henne på allvar och att de behandlade henne som ett betydligt yngre barn. Hon har beskrivit umgänget som mycket påfrestande:

> Jag hatade umgänget, jag hatade det så mycket. Jag gjorde sår på mig, känslorna att döda mig själv kom tillbaka för att jag fick träffa henne. Fullt hatade det med hela min kropp. Hellre hänga mig själv än att träffa den där konstiga personen.

Hon har även uttryckt en stark önskan om att vuxna ska lyssna på barn och bemöta deras upplevelser och åsikter med respekt:

> Ibland måste vuxna hålla klaffen när barnen pratar. Respektera och behandla mig som om det sitter en vuxen där. Lyssna på mig! Barn är också lika mycket värda. Vi kan tycka, känna och tänka. Låt oss prata till punkt. Tro på oss! Vi vet vad vi tänker. Prata inte med oss som att vi inte förstår, för det gör vi!

Några barn har beskrivit hur de inte ens ville gå in i umgängeslokalen, men upplevde att de ändå pressades att delta. En 11-årig flicka har berättat att umgängesstödjaren försökte övertala henne att stanna kvar trots att hon upprepade gånger bad om att få gå därifrån. Flickan har beskrivit att hon inte förstod varför hon tvingades till umgänget och att det saknades ett ”eftersom” i de vuxnas förklaringar. Hon upplevde också att umgängesstödjarna lade skuld på hennes mamma. Enligt flickan borde de i stället ha lyssnat på henne, tagit hennes känslor på större allvar och pratat med henne enskilt när de märkte att situationen inte fungerade. Flickan har betonat vikten av att vuxna lyssnar på barn och tar deras upplevelser på allvar.

> Jag vill bli domare i framtiden så att inga barn ska vara med om det jag varit med om.

Barn efterfrågar stöd och någon som står på deras sida

Flera barn har beskrivit att de känt sig ensamma under processerna. De efterfrågar en trygg vuxen som kan finnas vid deras sida under samtal med familjerätten eller socialtjänsten. Några vill kunna ha med sig ett syskon eller en annan närstående vuxen. Andra har beskrivit vilken stor betydelse det haft att få träffa en terapeut som lyssnat utan att ta ställning mellan föräldrarna. Gemensamt för dessa berättelser är att barnen efterfrågar någon som enbart har deras perspektiv i fokus.

Barnens råd till vuxna

När barnen själva har fått beskriva vad de vill förändra återkommer några tydliga budskap. Vuxna behöver lyssna mer och tala mindre. Barn vill bli tagna på allvar oavsett ålder. De vill få veta varför beslut fattas och slippa upprepa sina berättelser för nya personer. De vill

också att processerna ska gå snabbare och att deras mående ska få större betydelse under processens gång. Barnens berättelser visar sammantaget att barns rätt att komma till tals inte kan reduceras till en fråga om att ge barnet möjlighet att uttrycka sin åsikt. Delaktighet förutsätter också att barnet upplever sig lyssnat på, får återkoppling och kan förstå hur de vuxna har resonerat. Först då kan barnet uppleva att det verkligen har varit delaktigt i en process som handlar om det egna livet.

Unga vuxnas erfarenheter av socialtjänstinsatser

Några övergripande reflektioner

De unga vuxna har sammantaget framhållit betydelsen av långsiktiga och förtroendefulla relationer till vuxna som lyssnar, bryr sig och tar deras uppgifter och behov på allvar. De har också lyft behovet av begriplig och återkommande information, möjlighet att få stöd även mellan kontakterna med socialtjänsten och hjälp att föra fram sina åsikter och behov. Ett annat tydligt tema är behovet av bättre förberedelser och ett mer sammanhållet stöd i övergången från barn till vuxen. De har också beskrivit att tillgången till en annan vuxen vid sidan av socialtjänsten skulle kunna vara betydelsefull, både som personligt stöd och som hjälp i kontakterna med socialtjänsten. Nedan redovisas dessa teman närmare.

Att bli lyssnad på och tagen på allvar

När de unga vuxna har berättat om det som fungerat bra i kontakten med socialtjänsten återkommer de till socialsekreterare som lyssnat, stöttat och sett deras behov. En av dem har berättat om en situation där en placering inte fungerade och där socialtjänsten tog uppgifterna på allvar.

De unga vuxna har samtidigt erfarenheter av situationer där de inte har upplevt sig lyssnade på eller där de behövt gå omvägar för att få hjälp. En av dem hade sökt hjälp men upplevt att socialtjänsten inte tog behovet på allvar eftersom socialtjänstens bild av situationen skilde sig från barnets.

Någon att vända sig till mellan kontakterna med socialtjänsten

De unga vuxna har berättat att det under barndomen kunde gå relativt lång tid mellan mötena med socialsekreterare och att mycket kunde hända under den tiden. Även när relationen till socialsekreteraren var bra kunde det finnas perioder då de kände sig ensamma. En av de unga vuxna har berättat att det som barn kunde vara svårt att veta om en situation var okej eller om det var något som socialtjänsten borde kontaktas om. De efterfrågar en person som man skulle kunna prata med och ställa frågor till mellan kontakterna med socialtjänsten.

Hjälp att föra fram vad barnet tycker och vill

De unga vuxna har också beskrivit att det hade varit till hjälp att ha en person vid sidan av socialtjänsten som känner till vad barnet tänker och tycker, kan följa med på möten och hjälpa barnet att föra fram sina åsikter och önskemål.

En av de unga har berättat att hon vid ett tillfälle sökte hjälp hos socialtjänsten för problem med missbruk. Hon upplevde dock att socialtjänsten inte tog hennes uppgifter om behovet av hjälp på allvar, eftersom de inte ansåg att det såg ut som att hon hade sådana problem. När hon resonerar kring kontakten med socialtjänsten och om det hade varit till någon hjälp att ha en annan person vid sin sida har hon beskrivit det så här:

> De lyssnar inte på det, de såg att det kommer kosta att hjälpa mig. Till slut sket jag i soc. Där hade det varit bra med en person som kunde driva det jag ville.

Övergången från barn till vuxen

De unga vuxna återkommer särskilt till övergången från barn till vuxen. En av dem har berättat att socialtjänsten under barndomen alltid fanns där, men att situationen förändrades efter 20 års ålder. Efter en period uppstod svårigheter och personen upplevde att det då inte fanns lika många att vända sig till. Kontakten med socialtjänsten bestod då främst av ekonomiskt bistånd.

De unga har också berättat om flera stora förändringar i samband med studenten och övergången till vuxenlivet. En av dem hade sparat

pengar för framtiden men behövde använda pengarna till andra utgifter. Han har beskrivit att han inte hade varit förberedd på skillnaden mellan att vara barn och vuxen.

En annan erfarenhet handlar om boendet. En av de unga vuxna har berättat att han efter studenten inte längre kunde bo kvar på sitt stödboende och i stället fick flytta till ett annat boende. En annan har berättat att socialtjänsten hade hjälpt till att ordna en lägenhet vid flytten från familjehemmet men att han därefter inte fick motsvarande hjälp med ekonomin. De unga vuxna har beskrivit att många förändringar kan inträffa samtidigt i övergången från barn till vuxen.

4 Barns rättigheter i internationell rätt

4.1 Inledning

Sverige har historiskt sett haft en betydande roll i utvecklingen av barns rättigheter. År 1979 blev Sverige det första landet i världen att uttryckligen förbjuda all form av barnaga, vilket utgjorde en viktig milstolpe i utvecklingen av barns rätt till skydd mot våld. Efter förbudet mot barnaga och den fortsatta utvecklingen på området har Sverige anslutit sig till flera centrala internationella konventioner som fastställer barns rättigheter, däribland Förenta nationernas konvention om barnets rättigheter (barnkonventionen) och den europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna (Europakonventionen), vilka båda gäller som svensk lag. Genom att ratificera dessa och andra konventioner har Sverige förbundit sig att leva upp till gemensamma internationella normer för barns skydd, delaktighet och utveckling.

I detta kapitel gör vi därför, utifrån vårt uppdrag, nedslag i den internationella rätten. Tyngdpunkten ligger på beskrivning av relevanta principer i barnkonventionen och Europakonventionen. Den följande redovisningen ger emellertid inte en uttömmande beskrivning av de internationella instrument som har betydelse för frågor rörande barnets ställning i familjerättsliga frågor och vid insatser inom socialtjänsten.

4.2 Barnkonventionen

4.2.1 Allmänt om konventionen

Den 20 november 1989, efter tio års arbete, antog FN:s generalförsamling barnkonventionen. Sverige hade en framträdande roll i arbetet med att utarbeta konventionen och var ett av de första länderna att ratificera den. Sverige ratificerade konventionen 1990, och för svensk del trädde den i kraft den 2 september samma år.[1] Hittills har 196 stater ratificerat barnkonventionen, vilket gör den till den konvention om mänskliga rättigheter som ratificerats av flest stater. USA är den enda av FN:s medlemsstater som ännu inte har ratificerat konventionen.

I samband med att barnkonventionen trädde i kraft inrättades FN:s kommitté för barnets rättigheter (barnrättskommittén). Kommittén består av 18 oberoende experter från olika medlemsstater och har till uppgift att bevaka och granska konventionsstaternas efterlevnad av konventionens bestämmelser. De stater som ratificerat barnkonventionen är folkrättsligt skyldiga att regelbundet rapportera till kommittén om hur barnets rättigheter tillgodoses i det egna landet. Kommittén granskar rapporterna, tar emot information från civilsamhället och andra aktörer, och lämnar sedan slutsatser och rekommendationer (*Concluding Observations*). I dessa rekommendationer identifierar barnrättskommittén de problemområden som en viss stat bör prioritera för att i största möjliga mån leva upp till statens åtaganden enligt konventionen. Utöver denna granskningsfunktion tolkar barnrättskommittén barnkonventionen genom att publicera allmänna kommentarer (*General Comments*), vilka fungerar som vägledning för hur konventionens bestämmelser bör tolkas och tillämpas.

Sveriges åtaganden enligt barnkonventionen och dess folkrättsliga bundenhet innebär en skyldighet att säkerställa förverkligandet av barnets rättigheter genom lagstiftning, administrativa åtgärder samt andra relevanta insatser. Denna skyldighet följer direkt av konventionens artikel 4, som ålägger konventionsstaterna att vidta alla nödvändiga och lämpliga åtgärder för att ge konventionens bestämmelser full verkan inom det nationella rättssystemet.

Barnkonventionen har sedan dess ratificering delvis införlivats i svensk rätt genom transformering. I andra avseenden har lagstiftaren

[1] Prop. 1989/90:107, bet. 1989/90:SoU28 och rskr. 1989/90:350.

bedömt att transformering inte behövs eftersom normharmoni ansetts råda. Som exempel på lagstiftning som har omarbetats utifrån barnkonventionens bestämmelser kan nämnas socialtjänstlagen och LVU. Därtill har föräldrabalkens bestämmelser anpassats för att bättre överensstämma med barnkonventionens krav.

Barnkonventionen inkorporerades som lag i Sverige den 1 januari 2020 genom lagen (2018:1197) om Förenta nationernas konvention om barnets rättigheter.[2] Genom denna lag är domstolar och andra rättstillämpare skyldiga att beakta de rättigheter som följer av barnkonventionen vid alla avvägningar och bedömningar som görs i beslutsprocesser i mål och ärenden som rör barn. I samband med inkorporeringen konstaterade regeringen att myndigheternas syn på barn och bemötandet av dem inte alltid utgår från att barn är bärare av egna rättigheter. Detta blir särskilt tydligt i situationer där barn befinner sig i utsatta positioner och har begränsade möjligheter att själva tillvarata sina rättigheter. Regeringen hänvisade till vad barn och unga själva berättat om sina erfarenheter samt till rapporter från bl.a. Barnombudsmannen och olika tillsynsmyndigheter. Många barn vittnade om att de vänt sig till myndigheter för hjälp men inte blivit lyssnade på eller tagna på allvar, och att deras upplevelser och åsikter inte beaktats i beslutsprocesser. Mot denna bakgrund drog regeringen slutsatsen att barn inte alltid behandlas som rättighetsbärare och att ett barnrättsbaserat synsätt ännu inte genomsyrar verksamheter och beslutsfattande på alla nivåer i samhället.[3] För att barnkonventionen ska få fullt genomslag krävs därför enligt regeringen, utöver inkorporering, en fortsatt transformering av dess bestämmelser i svensk rätt. I detta arbete bör särskild vikt läggas vid principen om barnets bästa som ett tillvägagångssätt i beslutsprocesser samt barnets rätt att uttrycka sina åsikter och få dem beaktade.[4]

Mot bakgrund av regeringens ställningstaganden fick en särskild utredare den 15 mars 2018 i uppdrag att genomföra en kartläggning av hur svensk lagstiftning och praxis överensstämmer med rättigheterna i barnkonventionen (Barnkonventionsutredningen). Uppdraget omfattade bl.a. att särskilt redovisa hur bestämmelser om barnets bästa och barnets rätt att få uttrycka sina åsikter och få dem beaktade tolkas i den praktiska tillämpningen samt vilken innebörd dessa ges

[2] Prop. 2017/18:186, bet. 2017/18:SoU25 och rskr. 2017/18:389.
[3] Prop. 2017/18:186 s. 75.
[4] Prop. 2017/18:186 s. 93 f.

inom olika rättsområden. Utredaren redovisade sitt uppdrag i november 2020 i betänkandet *Barnkonventionen och svensk rätt*.[5] Utredningens bedömning var att svensk lagstiftning och praxis till allra största del stämmer överens med barnkonventionen, men att vissa undantag föreligger. Ett sådant undantag är att det inte är förenligt med artikel 9 att barns möjlighet att framföra sina åsikter och delta i förfaranden om vårdnad, boende och umgänge inte till fullo säkerställs av regleringen i föräldrabalken eller annan lagstiftning. Ett annat undantag är att bestämmelserna i 6 och 21 kap. FB inte säkerställer att barn i familjerättsliga tvister fritt får uttrycka sina åsikter på det sätt som avses i artikel 12.2 i barnkonventionen. Utredningen framhöll emellertid att 2014 års vårdnadsutredning[6] vid den tidpunkten redan hade föreslagit lagändringar i denna del. Förslagen innebar bl.a. att det skulle tydliggöras att barn ska få relevant information och ges möjlighet att framföra sina åsikter eller sin inställning i frågor om vårdnad, boende eller umgänge vid samtal med till exempel en familjerättssekreterare. Barnkonventionsutredningen bedömde att de föreslagna ändringarna låg mer i linje med innebörden av artikel 9.2 och artikel 12 än dåvarande lagstiftning. Förslagen från 2014 års vårdnadsutredning kom sedermera i huvudsak att antas.[7]

Barnrättskommittén har lyft fram några s.k. grundprinciper, *artiklarna 2, 3, 6 och 12*, som kommittén anser har en särskild relevans för genomförandet av rättigheterna i konventionen.[8] Konventionsstaterna ska respektera och tillförsäkra att varje barn inom statens jurisdiktion har tillgång till de rättigheter som anges i barnkonventionen utan åtskillnad av något slag (artikel 2). Barnets bästa ska beaktas i första hand vid alla åtgärder som rör barn, vare sig de vidtas av offentliga eller privata sociala välfärdsinstitutioner, domstolar, administrativa myndigheter eller lagstiftande organ (artikel 3). Konventionsstaterna ska erkänna varje barns inneboende rätt till livet och till det yttersta av sin förmåga säkerställa barnets överlevnad och utveckling (artikel 6). Staterna ska tillförsäkra rätten att barn som är i stånd att bilda egna åsikter fritt får uttrycka dessa i alla frågor som rör barnet. Barnets åsikter ska tillmätas betydelse i förhållande till barnets ålder och mognad (artikel 12). Artikel 3 och 12 kommer redovisas närmare nedan.

[5] SOU 2020:63.
[6] SOU 2017:6.
[7] Prop. 2020/21:150.
[8] CRC/GC/2003/5 p. 12.

Även *artikel 5* är utformad som en portalbestämmelse. Enligt artikeln ska en stat respektera det ansvar och de rättigheter och skyldigheter som tillkommer föräldrar och andra att, på ett sätt som står i överensstämmelse med den fortlöpande utvecklingen av barnets förmåga, ge lämplig ledning och råd då barnet utövar de rättigheter som erkänns i konventionen. Artikelns vida formulering och dess placering i början av konventionen understryker dess relevans i förhållande till alla andra rättigheter i konventionen.[9]

Artikel 9 innehåller bestämmelser om statens skyldighet att säkerställa att ett barn inte skiljs från sina föräldrar mot deras vilja. En separation får bara ske om det är nödvändigt för barnets bästa, exempelvis vid risk för övergrepp eller allvarlig omsorgsbrist. Artikeln föreskriver också att alla berörda – inklusive föräldrarna – ska få möjlighet att uttrycka sina åsikter i samband med sådana beslut. Om ett barn trots detta skiljs från en eller båda föräldrarna har barnet rätt att upprätthålla personlig kontakt med dem, så länge detta inte strider mot barnets bästa. Vid separationer som sker på statens initiativ ska barnet och föräldrarna dessutom ges information om varandras situation, under förutsättning att sådan information inte riskerar att skada barnet.

Artikel 18 uttrycker att föräldrarna och andra vårdnadshavare har huvudansvaret för sina barns uppfostran och utveckling och de ska låta sig vägledas av vad som är barnets bästa. Staten ska göra sitt bästa för att säkerställa att båda föräldrarna har ett gemensamt ansvar för barnets uppfostran och utveckling. Genom artikeln ges staten också ett ansvar att stödja föräldrarna när de fullgör sitt föräldraansvar.

Artikel 19 erkänner barns rätt till skydd mot alla former av fysiskt eller psykiskt våld, skada eller övergrepp, vanvård eller försumlig behandling, misshandel eller utnyttjande inklusive sexuella övergrepp när barnet är i en förälders, vårdnadshavares eller annan persons vård.

Det bör även framhållas att det till barnkonventionen finns tre fakultativa protokoll: ett om barns rättigheter vid indragning i väpnade konflikter, ett om försäljning av barn, barnprostitution och barnpornografi samt ett om ett individuellt klagomålsförfarande. De fakultativa protokollen är folkrättsligt bindande endast för de stater som ratificerat dessa. Sverige har ratificerat de två förstnämnda protokollen. Utredningen om barns möjligheter att utkräva sina rättigheter har i sitt betänkande, *Förbättrade möjligheter för barn att utkräva*

[9] SOU 2020:63 s. 99.

sina rättigheter enligt barnkonventionen[10], föreslagit att Sverige ska ratificera även det tredje tilläggsprotokollet och därmed ansluta sig till det individuella klagomålsförfarandet.

4.2.2 Närmare om barnets bästa och barnets rätt att komma till tals

Artikel 3, som utgör en bärande princip i barnkonventionen, fastställer en övergripande norm, *barnets bästa*, vilken ska genomsyra tolkningen och tillämpningen av konventionens övriga bestämmelser. Principen syftar till att främja barnets utveckling i ett helhetsperspektiv och omfattar såväl den fysiska och psykiska som den sociala, moraliska och andliga utvecklingen. Barnrättskommittén beskriver barnets bästa som tre delar; en materiell rättighet, en rättslig tolkningsprincip och ett tillvägagångssätt i beslutsprocesser.

Rätten att få barnets bästa bedömt i beslut som gäller barnet är en materiell rättighet. Barnets bästa ska i denna bedömning, när olika intressen vägs mot varandra, väga tungt men inte ensamt vara utslagsgivande. I det enskilda fallet kan således andra samhällsintressen väga tyngre. Principen om barnets bästa ska alltid tillämpas när ett beslut fattas som rör ett enskilt barn eller grupper av barn. Som materiell rättighet är principen om barnets bästa enligt kommittén direkt tillämplig och kan åberopas i domstol.

Barnrättskommittén understryker att begreppet barnets bästa även är en grundläggande rättslig tolkningsprincip. Om en rättsregel är öppen för fler än en tolkning, ska den tolkning som mest verkningsfullt tillgodoser barnets bästa ha företräde. Tolkningsramarna är enligt kommittén de rättigheter som barn har enligt barnkonventionen och de fakultativa protokollen till barnkonventionen.

Principen är också ett tillvägagångssätt i beslutsprocesser. Den aktuella principen innebär att när ett enskilt barn eller en grupp barn kommer att påverkas av ett beslut, måste beslutsprocessen innehålla en utvärdering av eventuella positiva eller negativa konsekvenser för barnet eller barnen. I beslutet ska beslutsfattaren dessutom motivera på vilket sätt hänsyn har tagits till barnets bästa, dvs. vad beslutsfattaren ansett vara barnets bästa, vilka kriterier detta grundas på och hur barnets intressen vägts mot andra intressen, vare sig dessa handlar

[10] SOU 2023:40.

om övergripande policyfrågor eller enskilda fall. Myndigheter på olika nivåer som fattar beslut som rör barn måste bedöma och fastställa barnets bästa genom barnanpassade förfaranden. Det är en process som innefattar flera steg och där barnets åsikter utgör en väsentlig del. Barnets bästa kan inte frikopplas från övriga rättigheter i konventionen – rättigheterna ska ses om en helhet. Barnets bästa kan inte definieras en gång för alla utan måste kopplas till det individuella barnet och barnets situation. Principen om barnets bästa måste ses som ett tillvägagångssätt i varje beslutsprocess där barn är berörda. Vidare bör varje beslut som rör ett eller flera barn innehålla en motivering där det bl.a. bör framgå vilka aspekter som beslutsfattaren ansett vara relevanta i bedömningen av barnets bästa. Om beslutet inte stämmer överens med barnets åsikter bör orsaken till detta tydligt anges. I de undantagsfall där den valda lösningen inte överensstämmer med barnets bästa bör skälen till att något annat vägt tyngre klargöras för att visa att barnets bästa noga har analyserats och övervägts.[11]

Artikel 12, som tillsammans med bl.a. artikel 3 uttrycker en av barnkonventionens grundläggande principer, fastslår varje barns rätt att fritt uttrycka sina åsikter i alla frågor som rör barnet, samt att dessa åsikter ska tillmätas betydelse i förhållande till barnets ålder och mognad. Denna reglering innebär en juridisk skyldighet för konventionsstaterna att säkerställa att beslutsfattare lyssnar på barnets åsikter och tillmäter dem betydelse. Bestämmelsen kräver att konventionsstaterna, beroende på rättssystem, antingen garanterar denna rätt direkt, eller antar eller ändrar lagar så att barnet kan åtnjuta denna rätt fullt ut. Rätten att komma till tals kan utövas direkt av barnet eller genom en företrädare eller ett lämpligt organ, och gäller i alla domstolsförfaranden och administrativa förfaranden som rör barnet. Barnet ska höras på ett sätt som är förenligt med nationella procedurregler.[12]

Barnrättskommittén har i sina allmänna kommentarer framhållit att det finns en stark koppling mellan artiklarna 3.1[13] och 12, och att artiklarna kompletterar varandra. Artikel 3.1 avser förverkligandet av barnets bästa, medan artikel 12 reglerar hur barnets åsikter ska inhämtas och beaktas i alla frågor som rör barnet, även när barnets bästa bedöms. Enligt kommittén är det inte möjligt att tillämpa artikel 3.1

[11] CRC/C/GC/14 p. 5 och 6 och prop. 2017/18:186 s. 96.
[12] CRC/C/GC/12 p. 2, 15, 32–35 och 38.
[13] Den centrala bestämmelsen i artikel 3 finns i punkt 1, där principen om barnets bästa kommer till uttryck.

på ett korrekt sätt om kraven i artikel 12 inte uppfylls.[14] Kommittén har vidare betonat att den fortlöpande utvecklingen av ett barns förmågor måste beaktas vid bedömningen av barnets bästa och rätten att bli hörd. Ju mer barnet vet, har upplevt och förstår, desto större ansvar har föräldrar, vårdnadshavare eller andra personer med rättsligt ansvar för barnet att övergå från att ge instruktioner och vägledning till att ge påminnelser och råd, och därefter till ett utbyte på lika villkor. På samma sätt ska barnets åsikter, i takt med att barnet mognar, tillmätas ökad betydelse vid bedömningen av barnets bästa. Kommittén understryker att spädbarn och små barn har samma rättigheter som äldre barn till en bedömning av sitt bästa, även om de inte själva kan uttrycka sina åsikter eller företräda sig själva på samma sätt. En stat måste därför säkerställa att det finns lämpliga arrangemang – exempelvis företrädare när så är lämpligt – för bedömningen av de yngsta barnens bästa. Detsamma gäller barn som av olika skäl saknar förmåga eller vilja att uttrycka sina åsikter.[15]

Enligt barnrättskommittén har ett barn även rätt att avstå från att utöva sin rättighet; att uttrycka sina åsikter är för barnet ett val, inte en skyldighet.[16]

4.2.3 Särskilt om barnanpassade förfaranden

Barnanpassade förfaranden bör enligt barnrättskommittén finnas för alla åtgärder som rör barn, i alla domstolsförfaranden och administrativa förfaranden (jämför artikel 3 och artikel 12). Exempel på sådana förfaranden som rör barn är enligt kommittén skilsmässa eller föräldraseparation, vårdnad, omhändertagande och adoption, barn som brottsmisstänkta eller offer för övergrepp av olika slag.[17]

Förfaranden som rör barn måste vara både tillgängliga och lämpliga för barn. Miljöer och arbetsmetoder ska enligt kommittén anpassas efter ett barns förmåga. Hänsyn bör tas till barnets individuella och sociala situation. Miljön bör vara sådan att barnet känner sig tryggt och respekterat. Ett barn kan inte höras effektivt om omgivningen är hotfull, fientlig, okänslig eller olämplig för barnets ålder. Det bör, enligt kommittén, inte hållas samtal med ett barn oftare

[14] CRC/C/GC/14 p. 43.
[15] CRC/C/GC/14 p. 44.
[16] CRC/C/GC/12 p. 16.
[17] CRC/C/GC/12 p. 32 och 50–67.

än nödvändigt, särskilt inte när man utforskar händelser som skadat barnet. Det sammanhang i vilket barnet utövar sin rätt att få uttrycka sina åsikter måste enligt kommittén vara stöttande och uppmuntrande, så att barnet kan vara säkert på att den som är ansvarig för förhöret är villig att lyssna på och noga överväga vad barnet uttrycker. Enligt kommittén visar erfarenheter att ett förhör hellre ska vara utformat som ett samtal än som en ensidig utfrågning. Helst ska barnet inte höras i en öppen domstolsförhandling, utan under förtroliga omständigheter. Hänsyn måste också tas till att barn behöver olika grader av stöd och olika sätt att engageras i processen, utifrån ålder och utveckling. Tillräckligt med tid och resurser ska avsättas för att säkerställa att det barn som ska höras är tillräckligt förberett och har självförtroende och möjlighet att bidra med sina åsikter. Vidare måste barnet informeras om vad saken gäller, vilka valmöjligheter som finns, vilka beslut som kan komma att fattas och vad besluten kan få för följder. Kommittén anser att särskild uppmärksamhet måste ägnas åt att tillhandahålla och leverera barnanpassad information, tillräckligt stöd för att få tala i egen sak, lämpligt utbildad personal, utformning av domstolar, kläder för domare och advokater, avskärmningar och separata väntrum.[18]

Om ett barn hörs via en företrädare, är det enligt kommittén av yttersta vikt att denne vidarebefordrar barnets åsikter till beslutsfattaren på rätt sätt. Företrädare måste ha tillräcklig kunskap om och förståelse för olika aspekter av beslutsprocessen och erfarenhet av att arbeta med barn. Företrädaren måste vara medveten om att han eller hon enbart företräder barnets intressen och inte andra personers (exempelvis en förälders), institutioners eller organs intressen (som familjehem, myndigheter eller det allmänna). Uppförandekoder ska enligt kommittén tas fram för de företrädare som anlitas för att företräda barnet.[19]

Vidare påminner barnrättskommittén om att barn och vuxna inte uppfattar tid på samma sätt. Försenade eller utdragna beslutsprocesser kan få negativa följder för ett barn som utvecklas. Därför bör förfaranden och processer som rör eller påverkar barn prioriteras och fullföljas på kortast möjliga tid. Redan fattade beslut bör omprövas med ett rimligt tidsintervall i takt med att barnet och dess förmåga att uttrycka sina åsikter utvecklas. Kommittén anser vidare bl.a. att alla

[18] CRC/C/GC/12 p. 16, 22–25, 34, 42, 43 och 134 (e) och SOU 2020:63 s. 196 f.
[19] CRC/C/GC/12 p. 36 och 37 och SOU 2020:63 s. 197.

beslut om omvårdnad, behandling, placeringar och andra åtgärder som rör ett barn måste omprövas periodvis, med intervall som är anpassade till barnets tidsuppfattning och med hänsyn till barnets tilltagande förmågor och kontinuerliga utveckling.[20]

Eftersom ett barn har rätt att få sina åsikter beaktade, anser kommittén att beslutsfattaren måste informera barnet om resultatet av processen och förklara hur barnets åsikter beaktats. Denna återkoppling är en garanti för att barnet inte bara hörs som en formalitet utan faktiskt tas på allvar. Informationen kan leda till att barnet insisterar, samtycker eller kommer med ett annat förslag. Vid ett rättsligt eller administrativt förfarande kan den leda till att barnet överklagar eller lämnar in ett klagomål.[21]

4.3 Europakonventionen

4.3.1 Allmänt om konventionen

Europakonventionen antogs 1950 av Europarådet, som är en mellanstatlig samarbetsorganisation med 46 medlemsstater. Konventionen och dess tilläggsprotokoll reglerar centrala mänskliga fri- och rättigheter och ger enskilda, inklusive barn, skydd mot rättighetskränkande åtgärder från det allmännas sida.

Artikel 1 i konventionen stadgar att de stater som anslutit sig till konventionen är skyldiga att garantera var och en som befinner sig under deras jurisdiktion dessa rättigheter. Sverige ratificerade konventionen år 1953 och den gäller sedan den 1 januari 1995 som lag i Sverige.[22] Av 2 kap. 19 § regeringsformen framgår att lag eller annan föreskrift inte får meddelas i strid med Europakonventionen, vilket ger konventionen en starkare ställning än vanlig lag.

För att säkerställa att konventionsstaterna följer sina åtaganden finns den europeiska domstolen för de mänskliga rättigheterna (Europadomstolen).

[20] CRC/C/GC/14 p. 93 och SOU 2020:63 s. 197.
[21] CRC/C/GC/12 p. 45 och SOU 2020:63 s. 197.
[22] Lagen (1994:1219) om den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna.

4.3.2 Artiklar och praxis av särskilt intresse för vårt uppdrag

Artikel 6 i Europakonventionen fastslår rätten till domstolsprövning och en rättvis rättegång och utgör en av konventionens mest centrala garantier. I artikel 6.1 anges bl.a. att var och en, vid prövningen av sina civila rättigheter och skyldigheter, har rätt till en rättvis och offentlig förhandling inom skälig tid och inför en oavhängig och opartisk domstol som upprättats enligt lag. Bestämmelsen är tillämplig både i straffrättsliga och civilrättsliga förfaranden och omfattar därmed även tvister som rör familjerättsliga frågor. Europadomstolen har uttalat att artikeln är tillämplig även på förfaranden som rör intermistiska åtgärder kopplade till civila rättigheter, men att artikeln undantagsvis kan tillämpas mindre strikt i sådana fall.

Även om artikel 6.1 uttryckligen reglerar rätten till en rättvis rättegång, har Europadomstolen i sin praxis slagit fast att denna rättighet förutsätter en faktisk och effektiv tillgång till domstol (”access to court”). Enskilda ska alltså inte endast ha rätt till en rättvis prövning när en rättegång äger rum, utan även en rätt att överhuvudtaget få sin sak prövad, dvs. en rätt att få tillgång till domstolsprövning. Europadomstolen har dock betonat att denna rätt inte är absolut. Konventionsstaterna får uppställa formella eller processuella begränsningar, såsom krav på talerätt, tidsfrister eller avgifter, men begränsningarna får inte vara av det slaget att de i praktiken hindrar eller oproportionerligt inskränker den enskildes möjlighet att få tillgång till domstol. Bedömningen sker utifrån principen om proportionalitet, där Europadomstolen väger statens intresse av ordning och effektivitet mot den enskildes rätt till rättslig prövning.[23]

Artikel 6.1 innehåller också, som framgår ovan, ett krav på att rättegångar som rör bl.a. civila rättigheter och skyldigheter ska hållas inom skälig tid. I mål om vårdnad, boende och umgänge kan en utdragen process medföra att barnet hinner etablera sig i en viss miljö eller att barnets relationer till en eller båda föräldrar utvecklas på ett sätt som kan vara negativt för barnet. Detta kan i praktiken leda till att det blir omöjligt eller olämpligt att förändra den situation som befästs under handläggningstiden. En ändamålsenlig rättsprocess i dessa ärenden förutsätter därför att handläggning och avgörande sker

[23] European Court of Human Rights, *Guide on Article 6 of the European Convention on Human Rights: Right to a Fair Trial (civil limb)*, uppdaterad 28 februari 2025, s. 35 f.

utan onödigt dröjsmål. Även relativt korta förseningar kan innebära en överträdelse av artikel 6.1.[24]

Artikel 8 i Europakonventionen skyddar bl.a. rätten till respekt för privat- och familjeliv. Artikeln är särskilt relevant i mål som rör vårdnad, boende och umgänge, eftersom den syftar till att säkerställa individens och barnets rätt till personliga relationer och stabila familjeförhållanden. Skyddet är emellertid inte absolut, utan kan begränsas av staten under förutsättning att ingreppet är föreskrivet i lag och har ett legitimt syfte, exempelvis skydd för hälsa eller moral eller för andra personers fri- och rättigheter. Vid bedömningen av om en begränsning är nödvändig ska proportionalitetsprincipen tillämpas. Detta innebär att en avvägning måste göras mellan ingreppets omfattning i den enskildes rätt och styrkan i det behov som ska tillgodoses genom åtgärden.

Europadomstolen har genom sin praxis tydliggjort att frågor om vårdnad, boende och umgänge faller inom tillämpningsområdet för artikel 8. Detsamma gäller de beslut som nationella domstolar eller myndigheter fattar i sådana frågor. Artikel 8 ställer dessutom krav på förfarandet i mål om vårdnad och umgänge. Föräldrar och barn som berörs måste få möjlighet att på ett effektivt sätt delta i rättegången. Europadomstolen har vidare slagit fast att barnets bästa utgör ett grundläggande intresse som väger tyngre än andra hänsyn. Konventionsstaterna är därför skyldiga att tillhandahålla processuella garantier som säkerställer att det som är bäst för barnet kan tillgodoses i praktiken.[25]

Europadomstolen har i flera domar tagit ställning till de processuella förutsättningarna för barns deltagande i familjerättsprocesser. Nedan följer en kort redogörelse av två av dessa avgöranden som är särskilt intressanta med avseende på barnets företrädare i familjemål.

> *N.TS. med flera mot Georgien* gällde tre pojkar – en sjuåring och treåriga tvillingar – som efter sin mammas död hade bott hos sin mormor och mostrar. De georgiska domstolarna beslutade att barnen skulle återföras till sin far men beslutet kunde inte verkställas på grund av barnens starka motstånd. Barnen klagade, genom sin moster, till Europadomstolen och gjorde gällande att det nationella förfarandet inte hade tillgodosett deras rättigheter enligt artikel 8 i Europakonventionen. Europadomstolen fann att Georgien hade kränkt artikel 8. Barnen hade förordnats representanter från socialmyndigheterna. Av domen framgår att företrädarna hade träffat

[24] Se bl.a. Zabara mot Ukraina (26007/17), dom den 7 november 2019 och prop. 2017:6 s. 111.
[25] Strand lobben m.fl. mot Norge (37283/13), dom den 10 september 2019.

barnen vid ett fåtal tillfällen, upprättat rapporter och deltagit vid domstolsförhandlingar i överinstansen. Europadomstolen ansåg inte detta utgöra ett *adekvat och meningsfullt* företrädarskap. Domstolen konstaterade också att någon regelbunden kontakt med barnen inte hade upprätthållits och att socialmyndigheten saknade en formell processuell roll i förfarandet, där de hade agerat som ”intresserade parter”, vilket gjorde det oklart hur barnens intressen kunde företrädas effektivt. Europadomstolens bedömning grundades på en samlad bedömning av flera processuella brister. Förutom bristerna i företrädarskapet kritiserades de nationella domstolarna för att inte ha övervägt att höra det äldsta barnet personligen. Domstolen fann också att bedömningen av barnens bästa var bristfällig eftersom domstolarna inte i tillräcklig utsträckning hade beaktat barnens inställning till en återförening med fadern och de risker för deras psykiska hälsa som en omedelbar återförening kunde innebära.[26]

C mot Kroatien gällde en vårdnadstvist mellan föräldrarna till en nioårig pojke. Pojken hade inledningsvis bott hos modern. Efter flera års konflikt beslutade de nationella domstolarna att han i stället skulle bo hos fadern. Enligt den nationella lagstiftningen kunde en särskild företrädare (*guardian ad litem*) förordnas för barnet när det förelåg en intressekonflikt mellan barnet och föräldrarna. Någon sådan företrädare hade dock inte förordnats. Staten motiverade detta med att barnet inte formellt var part i vårdnadsprocessen. Europadomstolen konstaterade att barnets rättigheter enligt artikel 8 i Europakonventionen hade kränkts på grund av bl.a. bristen på företrädare. I domen utvecklade Europadomstolen den särskilda företrädarens funktion. Domstolen framhöll att företrädaren, utöver att tillvarata barnets intressen, ska informera barnet om förfarandet, förklara domstolens beslut och deras konsekvenser samt agera som en ”förmedlare” mellan domaren och barnet (*to liaise between the competent judge and the child*). Domstolen betonade också att företrädaren ska föra fram barnets åsikter till domstolen. Europadomstolen beaktade även andra omständigheter i målet. Förutom avsaknaden av en särskild företrädare kritiserade domstolen att barnet inte hade hörts personligen och att de nationella domstolarna inte hade redovisat några skäl för detta.[27]

4.4 Europeiska unionens stadga om de grundläggande rättigheterna

EU:s rättighetsstadga (Europeiska unionens stadga om de grundläggande rättigheterna) är en stadga som är rättsligt bindande för unionens medlemsstater och fastslår de fri- och rättigheter som EU erkänner att varje människa har.

[26] N.TS. m.fl. mot Georgien (71776/12), dom den 2 februari 2016. Se särskilt §§ 74–84.
[27] C mot Kroatien (80117/17), dom den 8 oktober 2020. Se särskilt §§ 76–82.

Artikel 7 i stadgan reglerar rätten till respekt för privat- och familjeliv. Av bestämmelsen framgår att var och en har rätt till respekt för sitt privatliv och familjeliv, sin bostad och sina kommunikationer. Dessa rättigheter motsvarar rättigheterna i artikel 8 i Europakonventionen och har samma innebörd och räckvidd.

Artikel 24 i stadgan behandlar barnets rättigheter. Bestämmelsen anger att barn har rätt till det skydd och den omvårdnad som behövs för deras välfärd. Barn ska fritt kunna uttrycka sina åsikter, vilka ska beaktas i frågor som rör dem i förhållande till deras ålder och mognad. Vid alla åtgärder som rör barn, oavsett om de vidtas av offentliga myndigheter eller privata institutioner, ska barnets bästa sättas i främsta rummet. Stadgan slår även fast att varje barn har rätt att regelbundet upprätthålla personliga relationer och direkta kontakter med båda föräldrarna, utom när detta strider mot barnets bästa.

4.5 Den europeiska konventionen om utövandet av barns rättigheter

Inom Europarådet har den europeiska konventionen om utövandet av barns rättigheter (European Convention on the Exercise of Children's Rights) utarbetats. Konventionen öppnades för undertecknande den 25 januari 1996, och Sverige undertecknade konventionen samma dag. Under de följande åren utreddes frågan om ratificering vid flera tillfällen, men någon ratificering kom aldrig till stånd.[28] Syftet med konventionen är att stärka barns ställning i familjerättsprocesser. Den innehåller bl.a. bestämmelser om barns rätt att erhålla all relevant information och att informeras om möjliga konsekvenser av egna önskemål och beslut. Vidare föreskrivs att ombud ska förordnas för barnet i mål där det föreligger en intressekonflikt mellan föräldrarna och barnet, och där föräldrarna enligt nationell rätt inte kan representera barnet.

Europadomstolen har i sin praxis hänvisat till konventionen även i mål där den berörda staten inte är bunden av den. Domstolen har uttalat att konventionens bestämmelser inte tillämpas direkt, utan kan användas som verktyg för tolkning av relevanta principer vid tillämpningen av artikel 8 i Europakonventionen.[29]

[28] Frågan om ratificering utreddes i Ds. 2002:13, som redogörs för i avsnitt 5.3.5.
[29] Se bl.a. N.Ts. m.fl. mot Georgien, p. 76.

4.6 Istanbulkonventionen

Europarådets konvention om förebyggande och bekämpning av våld mot kvinnor och våld i hemmet (Istanbulkonventionen) ratificerades av Sverige år 2014. Konventionen syftar till att skydda kvinnor och flickor mot alla former av våld samt att förebygga, lagföra och avskaffa våld mot kvinnor och våld i hemmet och att motverka alla former av våld i nära relationer. Nödvändiga åtgärder ska vidtas för att säkerställa att personer som har utsatts för våld har tillgång till tjänster som underlättar deras återhämtning. Åtgärder ska också vidtas för att säkerställa att utövandet av umgängesrätt eller vårdnad inte äventyrar brottsoffrets eller barns säkerhet. I januari 2019 överlämnade Europarådets expertgrupp (GREVIO) en rapport om Sveriges implementering av Istanbulkonventionen. I rapporten uppmanas Sverige att säkerställa att barnrättsperspektivet för barn på skyddade boenden stärks. Sverige uppmanas vidare vidta åtgärder för att säkerställa att beslut som rör vårdnad av barn inte äventyrar våldsutsatta kvinnors och barns säkerhet.[30] I en rapport från 2024 har GREVIO på nytt uppmärksammat brister i hur uppgifter om våld beaktas i mål om vårdnad och umgänge och framhållit att behovet av att säkerställa våldsutsatta kvinnors och barns säkerhet.[31]

[30] GREVIO/Inf(2018)15.
[31] GREVIO(2024)12 s. 5.

5 Frågan om talerätt och företrädare för barn i familjerättsliga mål

5.1 Vårt uppdrag

Frågor om vårdnad, boende och umgänge är bland de mest känsliga och komplexa som domstol och socialtjänst har att hantera. I dessa processer står barnets bästa i centrum, men samtidigt är det som regel endast föräldrarna som är parter i tvisten. Den nuvarande ordningen innebär att barnets åsikter och uppgifter i första hand förs in genom socialnämndens utredningar, och endast i undantagsfall hörs barnet direkt i domstol. Detta väcker viktiga frågor om hur barnets rätt till delaktighet, stöd och information kan säkerställas på ett sätt som är förenligt med både barnets bästa och barns rättigheter enligt barnkonventionen. Konventionen gäller sedan den 1 januari 2020 som lag i Sverige.[1]

Det har i tidigare utredningsarbete, som närmare redovisas i kommande avsnitt, samt i våra kontakter med organisationer och myndigheter som i sin verksamhet möter barn och familjer, framkommit att det finns ett behov av att närmare analysera hur det nuvarande regelverket fungerar i praktiken och om ytterligare åtgärder bör vidtas för att stärka barnets ställning i familjerättsliga processer.

I detta sammanhang aktualiseras därför frågor om barnet – i mål om vårdnad, boende och umgänge – bör ges talerätt och rätt till ett eget biträde. Bedömningen av dessa frågor måste göras med beaktande av både de fördelar och de nackdelar som åtgärderna kan innebära för barnet, liksom de konsekvenser som kan följa för rättsprocessen i dess helhet.

[1] Lag (2018:1197) om Förenta nationernas konvention om barnets rättigheter.

I våra direktiv har vi mot bakgrund av det ovan sagda fått i uppdrag att

- analysera i vilken utsträckning det nuvarande regelverket tillgodoser barnets behov av stöd och rätt att komma till tals vid handläggningen av frågor om vårdnad, boende eller umgänge,
- med beaktande av principen om barnets bästa bedöma om barnets rätt till stöd eller att komma till tals kan stärkas,
- ta ställning till om det i så fall bör ske genom att det införs en rätt för barnet till ett eget juridiskt biträde, eller om det bör ske på något annat sätt,
- bedöma vilka särskilda krav på kompetens och lämplighet i övrigt som ska ställas på juridiska biträden, om en rätt till juridiska biträden föreslås,
- ta ställning till om det bör införas en talerätt för barn i vårdnadsmål och hur den i så fall bör utformas, och
- ta ställning till om barnets rätt till stöd och information hos socialtjänsten och under domstolsprocessen i frågor om vårdnad, boende och umgänge bör förbättras.

Vi har utöver detta fått i uppdrag att föreslå de författningsändringar eller andra åtgärder som behövs. I vårt uppdrag ingår också att undersöka och beskriva hur de frågor som uppdraget omfattar behandlas i de nordiska länderna, men även i andra länder som är jämförbara med Sverige.

Vi kommer i detta kapitel att redogöra för bl.a. den rättsliga regleringen som aktualiseras för de frågor som uppdraget omfattar, hur frågorna behandlats i tidigare utredningar, hur frågorna hanteras i utländsk rätt samt redogöra för våra slutsatser, överväganden och förslag.

5.2 Den rättsliga regleringen

5.2.1 Några processuella begrepp

Partbehörighet och processbehörighet

Av 11 kap. 1 § rättegångsbalken (RB) följer att alla fysiska personer har rätt att vara part i en domstolsprocess, vilket innebär att de har *partsbehörighet*. Partsbehörigheten är kopplad till en individs förmåga att inneha rättigheter och skyldigheter, alltså till den civilrättsliga rättssubjektiviteten. Eftersom varje människa är ett rättssubjekt har även exempelvis nyfödda barn partsbehörighet.

Även om alla personer har partsbehörighet, innebär det inte att alla också har rättshandlingsförmåga, vilket är en förutsättning för *processbehörighet*. Processbehörighet avser en persons rätt att själv eller genom ombud föra sin talan i en rättslig process. Att ha rättigheter och skyldigheter betyder inte automatiskt att man kan förfoga över dem på egen hand. Processbehörigheten kan vara total eller partiell. Reglerna om processbehörighet påverkar främst underårigas möjlighet att själva driva en process i domstol.

Talerätt

Partsbehörighet och processbehörighet handlar alltså om vem som kan vara part i en rättegång och vem som själv eller genom ombud kan föra sin talan inför domstol. Begreppen ger däremot inte svar på frågan om någon är behörig att uppträda som part i en rättegång som rör en viss bestämd sak. Den frågan avgörs i stället genom det som kallas *talerätt* (eller att ha *saklegitimation*). Talerätt innebär att en person är behörig att vara part i en rättegång som rör en viss sak. Reglerna om talerätt ser olika ut beroende på vilken typ av mål det handlar om och gäller inte generellt för alla processer. Om någon saknar talerätt i en viss fråga, kan personen inte vara part i målet som rör den frågan. Man kan ha talerätt på olika sätt – antingen genom att själv ha rätt att väcka talan eller genom att bli part först om någon annan väckt talan i målet.

Talerätt omfattar vanligtvis flera olika rättigheter i en process. Dessa innefattar rätten att inleda en process (initiativrätt), att framföra synpunkter och argument samt att föra bevisning (argumentationsrätt)

och att överklaga ett avgörande (klagorätt). Talerätt kan även innebära att en person blir ålagd att uppträda som svarande eller motpart i en sådan process. Att en person har talerätt innebär dock inte att personen alltid har alla dessa rättigheter. Det är exempelvis möjligt att ha talerätt utan att vara berättigad att inleda en process. Detta gäller framför allt i sådana mål och ärenden där endast en myndighet får ta initiativ till en rättegång. Som exempel kan nämnas att endast socialnämnden har rätt att väcka talan om överflyttning av vårdnaden enligt 6 kap. FB. Detsamma gäller ansökan om vård enligt LVU.

I tvistemål och ärenden enligt föräldrabalken saknar omyndiga barn i regel talerätt. Det finns emellertid måltyper där barnet har talerätt, t.ex. i mål om fastställande och hävande av faderskap och föräldraskap och mål om underhållsbidrag.

Ställföreträdarskap

När en person har talerätt men saknar processbehörighet innebär det att personen har rätt att vara part i en process men inte är behörig att själv föra sin talan inför domstol. I sådana fall kan talan i stället föras av en ställföreträdare, vilket framgår av 11 kap. 1 § andra stycket RB. Ställföreträdarens behörighet grundar sig, till skillnad från ett ombuds behörighet, inte på en rättegångsfullmakt som parten själv har utfärdat. Behörigheten kan i stället följa av lag, ett myndighetsförordnande, ett förordnande från tredje man, ställföreträdarens ställning som organ för en juridisk person eller en ställningsfullmakt. Vilka mål ställföreträdaren är behörig att föra talan i avgörs utifrån den lag eller det bemyndigande som behörigheten grundar sig på. Ställföreträdarens behörighet motsvarar i regel den behörighet som huvudmannen själv skulle ha haft om denne varit processbehörig. Ställföreträdaren träder således in i huvudmannens ställe och kan inom ramen för sin behörighet vidta de processhandlingar som huvudmannen annars själv hade kunnat vidta.

Eftersom omyndiga barn i regel saknar talerätt i mål och ärenden enligt föräldrabalken finns det i sådana fall inte heller möjlighet för barnet att låta sig företrädas av en ställföreträdare. I de fall där barnet däremot har talerätt men saknar processbehörighet måste talan föras en ställföreträdare. Detta gäller exempelvis i mål om fastställande eller hävande av faderskap och föräldraskap samt i mål om underhållsbidrag.

Inom förvaltningsprocessrätten gäller detsamma i mål om vård enligt LVU.[2] När det gäller barn är det vanligen föräldrarna i sin egenskap av vårdnadshavare och förmyndare som är barnets ställföreträdare. I vissa fall kan förmyndaren inte vara barnets ställföreträdare, t.ex. på grund av att föräldern har ett mot barnet stridande intresse, varvid en god man kan förordnas för barnet. Även socialnämnden kan ha rätt att i vissa mål, t.ex. faderskapsmål och mål om underhåll, föra barnets talan.

5.2.2 Processen i mål om vårdnad, boende och umgänge

Hur målets inleds

Frågor om vårdnad, boende och umgänge enligt 6 kap. 5, 14 a och 15 a §§ FB prövas av allmän domstol på talan av en eller båda föräldrarna, eller i fall som rör umgänge även av socialnämnden, och handläggs i den ordning som gäller för tvistemål (6 kap. 17 § andra stycket FB). Det innebär att rättegångsbalkens regler är tillämpliga och att talan därmed väcks genom ansökan om stämning (13 kap. 4 § RB).

För att domstolen, när föräldrarna inte är överens i en fråga som rör vårdnad, boende eller umgänge, ska få ta upp ett yrkande avseende en sådan fråga till prövning ska den förälder som framställer ett sådant yrkande ha deltagit i informationssamtal hos socialnämnden (6 kap. 17 c § FB). Kravet på informationssamtal gäller sedan den 1 mars 2022. Syftet med informationssamtal är att ge föräldrarna information om barnets behov, föräldrarnas ansvar samt om vilka möjligheter som finns att tillgå för att nå en samförståndslösning utanför domstol, t.ex. genom samarbetssamtal. Målet är således att underlätta för föräldrarna att i ett tidigt skede hitta den lösning som är bäst för barnet. Informationssamtalet ska ha genomförts inom ett år före det att yrkandet om vårdnad, boende eller umgänge framställs. När samtalet har ägt rum utfärdar socialnämnden ett intyg, vilket ska bifogas stämningsansökan. Utan ett sådant intyg ska ansökan som utgångspunkt avvisas av domstolen. Kravet på informationssamtal gäller dock inte i situationer där det finns särskilda skäl mot ett sådant samtal. Det kan t.ex. röra sig om situationer där det föreligger risk för att barnet eller en förälder utsätts för våld eller andra allvarliga övergrepp.

[2] Barn under 15 år saknar initiativrätt i mål enligt LVU. Barn som har fyllt 15 år har däremot partiell initiativrätt, eftersom de kan ansöka om att vården ska upphöra.

Partsställning

I ett mål om vårdnad, boende och umgänge är det som huvudregel barnets föräldrar som är parter i processen. Barnet är inte part i målet. I stället tillvaratas barnets intressen genom domstolens utredningsskyldighet och officialprövningsansvar.

Domstolens utredningsskyldighet

Mål om vårdnad, boende och umgänge är indispositiva. Detta innebär bl.a. att domstolen har en utredningsskyldighet i sådana mål och ska se till att frågorna blir tillräckligt utredda (6 kap. 19 § första stycket FB). Domstolens uppgift är att, med utgångspunkt i utredningen, i varje enskilt fall göra en prövning av vad som är bäst för barnet. Domstolens utredningsskyldighet gäller oavsett om föräldrarna är överens eller inte.[3] Vilken utredning som är nödvändig för att göra en sådan bedömning avgörs utifrån omständigheterna i det enskilda fallet.

Innan rätten avgör ett mål eller ärende om vårdnad, boende eller umgänge ska socialnämnden ges tillfälle att lämna upplysningar. Detta kan ske antingen genom att socialnämnden *anmodas* att lämna skriftliga upplysningar, främst i tvistiga mål, eller att nämnden endast *bereds tillfälle* att yttra sig. Om socialnämnden har tillgång till upplysningar som kan ha betydelse för frågans bedömning, är nämnden skyldig att lämna sådana upplysningar till domstolen (6 kap. 19 § andra stycket FB). Det kan t.ex. handla om orosanmälningar och utredningar som genomförts enligt socialtjänstlagen. Socialnämndens skyldighet att lämna sådana upplysningar gäller även om föräldrarna är överens. Nämnden hindras inte heller av sekretess.[4]

Om det behövs ytterligare utredning, får domstolen uppdra åt socialnämnden eller något annat organ att utse någon att utföra en sådan utredning (6 kap. 19 § tredje stycket FB). Denna brukar i domstol benämnas som vårdnads-, boende- och umgängesutredning (VBU-utredning), eller kort sagt ”vårdnadsutredning”. I de fall utredningen tar sikte endast på frågan om boende eller umgänge benämns den vanligen boende- eller umgängesutredning. Utredningen bör normalt

[3] Domstolens utredningsskyldighet gäller dock inte frågan om fördelning av resekostnader vid umgänge eller andra frågor som rör barnets försörjning.
[4] Se bl.a. Walin m.fl., *Föräldrabalken och internationell föräldrarätt* (2026, version 25, JUNO), kommentaren till 6 kap. 19 § FB och Sjösten (2024), *Vårdnad, boende och umgänge samt verkställigheten av sådana avgöranden och överenskommelser*, s. 355.

göras av någon som utses av socialnämnden, vanligtvis en familjerättssekreterare. När ett aktuellt utredningsmaterial redan finns i målet kan det i undantagsfall bli aktuellt för domstolen att vända sig till ett annat organ för att få ett kompletterande utlåtande, exempelvis från en barn- och ungdomspsykiatrisk klinik. Detta förekommer dock mycket sällan. Vid begäran av en utredning ska domstolen normalt vända sig till socialnämnden i den kommun där barnet är bosatt. Utredningen ska omfatta båda föräldrarna, även om någon av dem bor i en annan kommun. Detta brukar lösas genom att barnets kommun förordnas att genomföra utredningen i samråd med, eller med hörande av, socialnämnden i den kommun där den andra föräldern är bosatt. Domstolen får fastställa riktlinjer för utredningen, t.ex. att utredningen ska avse en viss period eller att endast barnets åsikter ska inhämtas. Domstolen ska bestämma inom vilken tid utredningen ska vara slutförd. Tiden får inte sättas längre än fyra månader. Om det finns särskilda skäl för det, får rätten förlänga tiden. Domstolen har en skyldighet att se till att utredningen bedrivs skyndsamt. Det ska dock framhållas att domstolen inte är skyldig att besluta om en VBU-utredning. Om det finns annan tillräcklig utredning, t.ex. utredning där barnets uppfattning har redovisats, är det inte alltid nödvändigt att inhämta ytterligare utredning. En VBU-utredning ska inhämtas endast i de fall när det är nödvändigt för tvistens avgörande.[5]

Rätten ska också verka för att tvistefrågorna blir klarlagda och att parterna anger allt som de vill åberopa i målet. Rätten ska genom frågor och påpekanden försöka avhjälpa otydligheter och ofullständigheter i parternas framställningar (42 kap. 8 § andra stycket RB). Domstolen har vidare en skyldighet att säkerställa att barnets åsikter blivit klarlagda (6 kap. 2 b § FB, se avsnitt 5.2.3).

Om det i ett mål eller ärende om vårdnad, boende eller umgänge är nödvändigt för att bedöma risken för att barnet far illa, ska rätten hämta in ett sakkunnigutlåtande från en legitimerad psykolog (6 kap. 19 a § FB). Bestämmelsen infördes i januari 2025 och innebär att rätten under vissa förutsättningar ska inhämta ett sakkunnigutlåtande från en psykolog i frågor relaterade till riskbedömningen i ett mål eller ärende om vårdnad, boende eller umgänge. Skyldigheten gäller bara om det är nödvändigt för att i ett enskilt fall kunna bedöma risken för att barnet far illa, vilket innebär att kravet för att hämta in utlåtan-

[5] Se bl.a. Walin m.fl., *Föräldrabalken och internationell föräldrarätt*, kommentaren till 6 kap. 19 § FB och Sjösten, *Vårdnad, boende och umgänge*, s. 355 ff.

det är högre ställt än vad som gäller för inhämtande av en VBU-utredning. Enligt förarbetena ska bestämmelsen tillämpas restriktivt, i särskilt komplicerade och svårbedömda fall, och inte ses som en generell möjlighet att komplettera socialnämndens utredning. Som exempel nämns att psykologen ska uttala sig om innebörden och betydelsen av barnets reaktioner efter tidigare kontakt med en förälder som uppges ha varit våldsam. Det kan också handla om att bedöma konsekvenserna för ett barn som uttrycker en stark ovilja inför umgänge med en förälder utan att det framgår var den oviljan kommer ifrån. En psykolog kan, om det anses lämpligt, samtala med barnet, men bestämmelsens huvudsakliga syfte är inte att inhämta ytterligare uppgifter från barnet, utan att göra en professionell bedömning med utgångspunkt i tillgänglig dokumentation.[6]

Handläggningen i domstol

När stämning har utfärdats ska rätten inleda förberedelsen i målet. Syftet med förberedelsen är att klarlägga omständigheterna i målet samt att undersöka om det finns förutsättningar för en samförståndslösning. Rätten ska driva förberedelsen med inriktning på att målet avgörs så skyndsamt som möjligt (42 kap. 6 § RB)

Förberedelsen sker vid ett sammanträde eller genom skriftväxling eller annan handläggning (42 kap. 9 § första stycket RB). Ett sammanträde ska hållas så snart som möjligt efter svaromål om det inte, med hänsyn till målets beskaffenhet, bedöms vara mer lämpligt att fortsätta handläggningen skriftligen (42 kap. 9 § tredje stycket RB). Avgörande för valet av handläggningsform är i vilken utsträckning muntlig handläggning kan antas bidra till att uppnå förberedelsens syften, såsom att klargöra tvistefrågorna och skapa förutsättningar för en överenskommelse.[7]

Ett mål ska som huvudregel avgöras efter huvudförhandling. Undantag gäller om en sådan förhandling inte behövs med hänsyn till utredningen i målet och inte heller begärs av någon av parterna (42 kap. 18 § första stycket 5 RB). En förutsättning för att avgöra målet utan huvudförhandling är dock att domstolen har uppfyllt sin

[6] Prop. 2024/25:10 s. 26.
[7] Fitger m.fl., *Rättegångsbalken* (2026, version 100, JUNO), kommentaren till 42 kap. 9 § RB.

materiella processledningsskyldighet samt andra skyldigheter som följer av officialansvaret i indispositiva mål.[8]

Behovet av huvudförhandling kan vara beroende av utredningen i målet, exempelvis om en part vill åberopa muntlig bevisning. Även i avsaknad av sådan bevisning kan en huvudförhandling ibland vara till fördel, exempelvis när en part saknar ombud och behöver ges möjlighet att utveckla sin talan muntligen. Möjligheten att avgöra mål utan huvudförhandling aktualiseras främst i situationer där det inte råder någon egentlig oenighet om de faktiska omständigheterna, utan där tvisten i stället gäller den rättsliga bedömningen.[9]

Om ett mål avgörs efter huvudförhandling ska domen grundas på vad som har förekommit vid förhandlingen. I de fall målet avgörs utan huvudförhandling ska domen i stället grundas på handlingarna i målet och vad som i övrigt har förekommit (17 kap. 2 § RB).

Enligt 6 kap. 20 § FB kan domstolen, om det behövs, besluta interimistiskt i en fråga om vårdnad, boende och umgänge. Ett interimistiskt beslut gäller till dess att frågan har avgjorts genom en lagakraftvunnen dom eller ett beslut, eller till dess att föräldrarna har träffat ett avtal som har godkänts av socialnämnden. Ett yrkande om interimistiskt beslut handläggs med förtur i domstolarna, vilket innebär att ett sådant beslut normalt kan fattas utan längre dröjsmål. I vissa fall kan domstolen inför ett interimistiskt beslut inhämta upplysningar från socialnämnden, s.k. snabbupplysningar. Innan sådana upplysningar lämnas bör nämnden, om det är inte är olämpligt, höra både föräldrarna och barnet.

Tingsrättens avgöranden kan överklagas till hovrätten (49 kap. 1 § och 50 kap. 1 § RB).

5.2.3 Barnrättsliga grundprinciper i föräldrabalken

Inledande utgångspunkter

För att kunna förstå hur barns rättigheter tillgodoses i mål om vårdnad, boende och umgänge är det viktigt att ha kännedom om några centrala principer i föräldrabalken. I det följande avsnittet fokuseras därför på tre särskilt betydelsefulla aspekter: barnets bästa, barnets rätt att komma till tals samt barnets rätt till information och stöd.

[8] Se t.ex. RH 1998:28.
[9] Fitger m.fl., *Rättegångsbalken*, kommentaren till 42 kap. 18 § RB.

Dessa principer utgör grunden för hur barnets perspektiv ska beaktas i processen och hjälper till att tydliggöra både domstolens och övriga aktörers ansvar.

Barnets bästa

Principen om barnets bästa kommer till uttryck i 6 kap. 2 a § FB.[10] Av paragrafen framgår att barnets bästa ska vara avgörande för alla frågor om vårdnad, boende och umgänge. Där framgår vidare att det vid bedömningen av vad som är bäst för barnet ska fästas avseende särskilt vid risken för att barnet eller någon annan i familjen utsätts för våld eller annat övergrepp, eller att barnet olovligen förs bort eller hålls kvar eller annars far illa. Paragrafen innehåller alltså övergripande bestämmelser om hur frågor om vårdnad, boende och umgänge ska bedömas. Bestämmelsen infördes i föräldrabalken genom 1998 års vårdnadsreform och har successivt utvecklats genom flera lagändringar för att understryka att barnets bästa inte bara ska beaktas, utan vara avgörande, och inte bara i beslut utan i alla frågor som rör vårdnad, boende och umgänge. Detta innebär att det inte finns några andra intressen som kan gå före barnets bästa, t.ex. upplevd rättvisa mellan föräldrarna eller en förälders vilja att umgås med barnet.[11]

I förarbetsuttalanden framhålls att det inte är möjligt att i lagtext mer detaljerat ange vad som ska anses vara barnets bästa utan att riskera att nödvändig flexibilitet går förlorad. Bedömningen måste därför göras i varje enskilt fall utifrån barnets individuella förhållanden, med stöd av kunskap och beprövad erfarenhet samt med beaktande av barnets egen vilja. Hänsyn ska tas till allt som rör barnets fysiska och psykiska välbefinnande och utveckling, och så långt det är möjligt bör både kortsiktiga och långsiktiga konsekvenser för barnet beaktas.[12]

Sedan den 1 januari 2025 har portalparagrafen om barnets bästa i 6 kap. 2 a § FB en delvis ny lydelse. Ändringen syftade till att tydligare framhålla risken för att barnet far illa som en särskilt central omständighet vid bedömningen av barnets bästa. Samtidigt togs den tidigare skrivningen om barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna bort ur lagtexten. Bakgrunden till ändringen

[10] Jfr artikel 3 i barnkonventionen. Se närmare avsnitt 4.2.2.
[11] Se bl.a. Walin m.fl., *Föräldrabalken och internationell föräldrarätt*, kommentaren till 6 kap. 2 a § FB och prop. 2024/25:10 s. 14 med där gjorda hänvisningar.
[12] Se t.ex. prop. 2024/25:10 s. 14 med där gjorda hänvisningar.

är de överväganden som gjordes i prop. 2024/25:10 *Tryggare hem för barn*. Dessa bygger delvis på förslagen i betänkandet med samma namn (SOU 2022:71), men avviker också från dem i vissa delar. Avsikten med ändringen är att större fokus ska läggas på den riskbedömning som domstolar och socialtjänster ska göra när uppgifter om våld eller andra kränkningar förs fram. Ändringen har gett risken för att barnet far illa en mer framträdande plats. Barnets rätt att inte utsättas för våld eller kränkande behandling betonas som absolut, och denna aspekt ska alltid sättas främst. Att skrivningen om barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna tagits bort innebär inte att det behovet saknar betydelse, men det ska inte uppfattas som en omständighet som kan vägas mot risken för att barnet far illa. Vidare har tydliggjorts att alla former av våld, inte bara fysiskt, ska beaktas vid riskbedömningen.

Barnets rätt att komma till tals

Barnets rätt att komma till tals reglerades för första gången år 1998 som en följd av att Sverige ratificerat barnkonventionen. Principen har med åren omformulerats med fokus på barnperspektivet.

Principen regleras i 6 kap. 2 b § FB, av vilken det framgår att barnet ska få information[13] och ges möjlighet att framföra sina åsikter i frågor om vårdnad, boende och umgänge, samt att barnets åsikter ska tillmätas betydelse i förhållande till barnets ålder och mognad.[14] Dessa rättigheter brukar sammantaget benämnas som rätten till delaktighet och är central för att principen om barnets bästa ska kunna säkerställas.[15]

Barnet ska beredas möjlighet att höras, antingen direkt eller genom företrädare, i alla förfaranden som regleras i 6 kap. FB, och genom hela förfarandet. Någon bestämd ålder för när ett barn bör ges information och möjlighet att framföra sina åsikter har inte ansetts möjlig att ange, utan det får bedömas från fall till fall. Utgångspunkten är att alla barn kan bilda åsikter, även om barnet kanske inte kan uttrycka dessa åsikter verbalt. Barnet ska ges förutsättningar att vara delaktigt och barnet ska skyddas i sitt deltagande, inte skyddas genom att hindras från delaktighet. Den som hämtar in barnets åsikter måste upp-

[13] En närmare redogörelse för barnets rätt till information finns i efterföljande avsnitt.
[14] Jfr artikel 12 i barnkonventionen. Se närmare avsnitt 4.2.2.
[15] Prop. 2020/21:150 s. 130.

träda med varsamhet och ska inte försöka pressa barnet på synpunkter. Det är viktigt att den som ska tillgodose barnets rätt till delaktighet – vanligtvis den som genomför en utredning eller som ska lämna upplysningar i ett vårdnadsmål – dokumenterar vilken information som lämnas, vad barnet ger uttryck för och hur barnet i övrigt ges möjlighet att delta.[16]

Det är vanligtvis inte tillräckligt att bara försöka klarlägga barnets åsikter bara genom att tala med andra om barnet eller att ta del av vad som finns antecknat om vad barnet tidigare har uppgett. När det gäller barn som är i stånd att bilda egna åsikter men som inte har förmåga att ge uttryck för dessa, får emellertid barnets åsikter så långt det är möjligt hämtas in på annat sätt. Utredningen kan då kompletteras genom samtal med personer i barnets omgivning som känner barnet väl. Förhållandena i det enskilda fallet kan även vara sådana att barnet inte vill framföra sina åsikter. Barnet har aldrig en skyldighet att framför sina åsikter utan har en möjlighet att göra det. Det bör framgå av dokumentationen om barnet har valt att inte framföra några åsikter. I undantagsfall kan det vara olämpligt att höra barnet. Det kan röra sig om situationer där barnet kan vara särskilt känsligt och barnets åsikter i de frågor som ska bedömas är väl dokumenterade sedan tidigare, t.ex. för att barnet nyligen har varit föremål för en liknande process eller hörts inom ramen för en nyss avslutad utredning.[17]

Om det behövs, får socialnämnden höra barnet utan vårdnadshavarnas samtycke och närvaro (6 kap. 20 a § FB). Ett samtal mot en vårdnadshavares vilja ska dock alltid föregås av noggranna överväganden och vårdnadshavaren ska alltid informeras innan ett samtal äger rum.[18]

Det finns även en möjlighet för barnet att höras inför domstolen, om särskilda skäl talar för det och det är uppenbart att barnet inte kan ta skada av att höras (6 kap. 19 § femte stycket FB). Det är dock mycket ovanligt att barn hörs under huvudförhandling. Detta eftersom den generella uppfattningen har varit att det i regel inte är förenligt med barnets bästa att barnet deltar i domstolsförhandlingar.[19]

Om det inte framgår att barnets rätt att komma till tals – direkt eller genom en företrädare – har tillgodosetts i ett mål, bör domstolen överväga behovet av att komplettera utredningen. Situationen kan

[16] Prop. 2020/21:150 s. 131 f. och 149.
[17] Prop. 2020/21:150 s. 49 och 148 f.
[18] Prop. 2020/21:150 s. 151.
[19] Se t.ex. SOU 2017:6 s. 302. Frågan behandlas närmare i avsnitt 6.2.

t.ex. aktualiseras när föräldrarna är ense i alla frågor, och bör då många gånger kunna hanteras genom kontakt med föräldrarna eller deras ombud. Om ytterligare utredning behövs kan sådan inhämtas genom socialnämnden.[20]

När det gäller vilken betydelse barnets åsikter ska tillmätas är det som ovans nämnts avhängigt barnets ålder och mognad. Att begreppet åsikter används markerar att det inte krävs att barnet kan ge uttryck för en konkret vilja. Att barnets ålder och mognad ska beaktas medför generellt sett att hänsyn ska tas i högre grad till de äldre barnens åsikter än till de yngre barnens. Hur mycket ett barn förstår är dock inte på ett entydigt sätt knutet till barnets ålder. Mognad avser förmågan att förstå och bedöma konsekvenserna av en särskild fråga, varvid den fortlöpande utvecklingen av barnets förmågor måste beaktas. Enbart ålder kan alltså inte avgöra vikten av ett barns åsikter.[21]

Barnets rätt till information

Barnets rätt till information, som också framgår av 6 kap. 2 b § FB, utgör en viktig del av barnets rätt till delaktighet. Även denna rättighet gäller i alla frågor som rör vårdnad, boende eller umgänge och är således tillämplig inte bara vid domstolsförhandlingar utan även hos socialnämnden och vid medling.

För att barnet ska kunna ta tillvara sin rätt att komma till tals är det en förutsättning att barnet ges information. Den information som lämnas ska vara relevant för barnet. Informationen ska inte enbart omfatta faktauppgifter, utan även t.ex. information om hur uppgifterna som barnet lämnar kommer att användas och vilka som kommer att ta del av uppgifterna. Barnet ska få sådan information att han eller hon förstår vad prövningen av frågorna tar sikte på och vilken utgången kan bli. Informationen som lämnas ska vara tydlig. Den ska vara anpassad efter barnets ålder och mognad och lämnas i en sådan miljö att barnet kan ta till sig den. Barnets förmåga att förstå det som han eller hon ska uttrycka sin åsikt om måste bedömas i varje enskilt ärende och informationen ska anpassas utifrån det. Om det pågår en process i domstol är det t.ex. viktigt att barnet får information om detta och vad processen kan komma att innebära för barnet. Barnet

[20] Prop. 2020/21:150 s. 131.
[21] Prop. 2020/21:150 s. 132.

bör även ges information om socialnämndens roll och varför ett samtal med barnet hålls. Den som samtalat med barnet bör också informera barnet om resultatet av samtalet. Barnet behöver även få information om vad domstolen kommit fram till.[22]

Barnet ska också få återkoppling om förfarandets resultat och om hur barnets åsikter har beaktats. Informationen kan ofta lämnas av socialnämnden i samtal med barnet (18 kap. 10 § SoL). I praktiken kommer dock många gånger en av barnets föräldrar – den som barnet vistas hos – att vara den som först förmedlar information till barnet när t.ex. domstolen avgör ett mål. Föräldrarna bör uppmärksammas på vikten av att information förmedlas på ett sätt som är till barnets bästa.[23]

5.2.4 Olika typer av biträden och ställföreträdare för barn

Inledande utgångspunkter

I våra samtal med barn, barnrättsorganisationer och andra aktörer har det framkommit att vissa av dem upplever att barn ibland har svårt att tillvarata sina intressen i vårdnadstvister. Bilden är dock inte entydig. Representanter för familjerättssekreterare i olika kommuner har gett uttryck för att barnen regelmässigt kommer till tals, men att barnets åsikter eller vilja inte alltid kan anses förenliga med barnets bästa. En återkommande synpunkt är dock att barns möjligheter att delta och få stöd i processen varierar och inte sällan är bristfälliga. Att barn inte har en egen juridisk företrädare i mål om vårdnad, boende och umgänge anses av många vara en förklaring till att barns intressen inte tillvaratas i tillräckligt hög grad. I avsnitt 5.6.4 överväger vi möjligheterna att införa en rätt till biträde för barn i mål om vårdnad, boende och umgänge. För att ge en bakgrund till dessa förslag är det nödvändigt att kort redogöra för de olika typer av biträden som i dag kan förordnas för barn i domstol.

[22] Prop. 2020/21:150 s. 130 f.
[23] Prop. 2020/21:150 s. 131.

Offentligt biträde

Ett offentligt biträde förordnas när det är särskilt föreskrivet. Ofta handlar det om mål och ärenden som rör enskildas frihet eller personliga integritet och där intresset av rättssäkerhet är särskilt starkt, t.ex. i vissa migrationsmål enligt utlänningslagen eller i ärenden om tvångsomhändertagande på grund av psykisk sjukdom eller missbruk. Det rör sig alltså främst om mål och ärenden som handläggs av allmän förvaltningsdomstol. Ett offentligt biträde kan även förordnas i vissa ärenden med anknytning till brottmålsprocessen, t.ex. ärenden om kontaktförbud, preventiva vistelseförbud och förverkande av villkorligt medgiven frihet. Sedan den 1 januari 2025 kan ett offentligt biträde även förordnas för barn och vårdnadshavare i mål om vårdnadsöverflyttning enligt 6 kap. 8 § FB (20 kap. 9–10 c §§ FB).

Lagen om offentligt biträde infördes i samband med 1996 års rättshjälpsreform. Före år 1996 fanns bestämmelser om offentligt biträde i 1972 års rättshjälpslag. Bestämmelserna i lagen om offentligt biträde är tillämpliga om inte annat föreskrivs i respektive materiell lag.

Som huvudregel förordnas offentligt biträde av den domstol eller myndighet som handlägger målet eller ärendet. Ett offentligt biträde förordnas efter ansökan eller när det annars finns anledning till det. Ansökan kan göras av den som biträde ska förordnas för eller av någon annan som får föra talan i målet eller ärendet. Ansökan ska ges in till den myndighet som handlägger målet eller ärendet. (Se 2 och 3 §§ lagen om offentligt biträde.)

Det finns inga generella bestämmelser om vilka uppgifter ett offentligt biträde har. I praktiken har ett offentligt biträde i stort sett samma uppgifter som andra rättsliga biträden, dvs. att tillvarata sin huvudmans intressen i en process. När ett offentligt biträde förordnas för ett barn är dess huvudsakliga uppgift att vara barnets språkrör i processen och på detta sätt stärka barnets ställning samt på andra sätt tillvarata barnets rätt. Ett offentligt biträde har olika funktioner beroende på barnets egen behörighet. Om barnet är under 15 år är det offentliga biträdet som utgångspunkt även barnets ställföreträdare (jfr t.ex. LVU). Detta gäller dock inte mål om vårdnadsöverflyttning, där det offentliga biträdet endast är ett språkrör oavsett barnets ålder. Om barnet däremot är processbehörigt, har det offentliga biträdet

samma roll som vid andra uppdrag som juridisk representant för en klient, att ge klienten stöd och hjälp i sin talan.[24]

Den enskildes ekonomi saknar betydelse för frågan om offentligt biträde och någon avgift eller återbetalningsskyldighet förekommer inte (4 § lagen om offentligt biträde). Biträdet har rätt till skälig ersättning från staten för sitt arbete (4 och 5 §§ lagen om offentligt biträde samt 27 § rättshjälpslagen [1996:1619]).

Rättshjälpsbiträde

I vissa fall kan enskilda få ett statligt finansierat rättsligt biträde genom det statliga rättshjälpssystemet. De allmänna förutsättningarna för rättshjälp finns i 6–8 §§ rättshjälpslagen. Rättshjälpsbiträde kan beviljas en fysisk person i olika rättsliga angelägenheter, om den rättssökande behöver juridiskt biträde utöver rådgivning och detta behov inte kan tillgodoses på annat sätt. Rättshjälp får beviljas endast om det med hänsyn till angelägenhetens art och betydelse, tvisteföremålets värde och omständigheterna i övrigt är rimligt att staten bidrar till kostnaderna. Rättshjälp får inte beviljas i sådana angelägenheter där hjälp genom offentlig försvarare eller offentligt biträde kan komma i fråga.

Både vuxna och barn kan förordnas ett rättshjälpsbiträde. Det är den rättsökande själv, eller vad gäller barn vårdnadshavare, som har att ansöka om rättshjälp. När det gäller barn kan det t.ex. komma i fråga att beviljas rättshjälpsbiträde i mål om underhållsbidrag eller faderskap.

Rätten till rättshjälp är inkomstprövad, dvs. rättshjälp kan inte beviljas för en person vars inkomster överstiger 260 000 kronor (38 § rättshjälpslagen).[25] Den som beviljas rättshjälp ska efter sin förmåga bidra till att betala kostnaderna för rättshjälpen genom att betala en rättshjälpsavgift. Om den rättssökande är underårig får rättshjälpsavgiften bestämmas till noll kronor, om den underåriges ekonomiska förhållanden föranleder det (23 § rättshjälpslagen). Ett rättshjälpsbiträde har rätt till ersättning av allmänna medel för uppdraget.

[24] Se bl.a. prop. 1994/95:224 s. 24, prop. 2024/25:10 s. 55 f. och JO:s beslut den 15 mars 2004 (dnr 185-2002).
[25] En statlig utredning, SOU 2025:111 *Rättssäkerhetens pris*, har föreslagit en höjning av inkomstgränsen.

God man

I 20 kap. FB finns vissa gemensamma bestämmelser om rättegången i mål där föräldrabalken tillämpas. Kapitlet innehåller bl.a. regler om när en domstol kan förordna en god man enligt 11 kap. FB för att bevaka någons rätt i mål enligt föräldrabalken, när personen som talan riktas mot eller avser av olika skäl inte kan föra sin talan.

Domstolen kan i vissa fall ge en god man i uppdrag att bevaka en persons rätt i mål enligt föräldrabalken, om personen vistas på okänd ort eller annars inte går att nå (20 kap. 2 § första stycket FB). En god man ska även förordnas i ett ärende om anordnande eller utvidgning av ett förvaltarskap, om den enskilde uppenbarligen inte förstår vad saken gäller eller skulle lida skada av att få del av handlingarna i ärendet (20 kap. 2 § andra stycket FB). Den gode mannen ska företräda den enskilde i ärendet och bevaka hans eller hennes rätt. I uppdraget ingår att samråda med huvudmannen, i den mån det kan ske. En god man är ställföreträdare för den person som han eller hon är god man för. Domstolen har ansvaret för att se till att behovet av god man tillgodoses. Rätten bör utse en juridiskt kunnig och i övrigt lämplig person.

En god man har rätt till skälig ersättning av allmänna medel för sitt arbete. Kostnaden ska stanna på staten, såvida inte motparten till den för vilken god man har förordnats skäligen bör åläggas att ersätta staten kostnaden (20 kap. 2 b § FB).

I 11 kap. FB finns bestämmelser om när överförmyndaren ska förordna god man för underåriga. Som en huvudregel är barnets vårdnadshavare också barnets förmyndare. Förmyndaren är den som vid sidan av vårdnadshavaren företräder en omyndig person i rättsliga sammanhang. En god man ska förordnas för ett barn som inte kan företrädas av sin förmyndare på grund av sjukdom eller annat förhållande eller i en situation där barnets intresse strider mot vårdnadshavarens eller förmyndarens eller en sådan ställföreträdares makes eller sambos intressen.

En god man ska förordnas i vissa situationer där barnet och dennes förmyndare är delägare i samma dödsbo. En god man ska också förordnas om det uppstår fråga om rättshandling mellan barnet och dennes förmyndare eller annan som gör att det föreligger en intressekonflikt ska överförmyndaren förordna en god man för barnet. Även i andra fall ska överförmyndaren förordna god man för den som har vårdnadshavare, förmyndare, god man eller förvaltare, i angelägenheter

där den enskilde har ett intresse som strider mot en sådan företrädares eller dennes makes eller sambos intresse. (Se 11 kap. 2 § FB.)

Rättegångsbiträde

I ett ärende om anordnande av förvaltarskap eller utvidgning av ett förvaltarskaps omfattning, där det inte förordnats god man, ska rätten förordna ett biträde att bevaka den enskildes rätt i ärendet. Ett rättegångsbiträde ska också förordnas, om den som har förvaltare begär att förvaltarskapet ska upphöra eller att dess omfattning ska inskränkas. Ett rättegångsbiträde ska inte förordnas, om det är uppenbart att ett biträde inte behövs. (Se 20 kap. 2 a § FB.)

Ett rättegångsbiträde kan, i motsats till en god man, inte företräda den enskilde utan fullmakt. Det finns emellertid sällan anledning för domstolen att kräva in en skriftlig fullmakt. Precis som när det gäller förordnande av god man bör rätten utse en juridiskt kunnig och i övrigt lämplig person.[26]

Ett rättegångsbiträde har rätt till skälig ersättning av allmänna medel för sitt arbete. Kostnaden ska stanna på staten, såvida inte motparten till den för vilken rättegångsbiträde har förordnats skäligen bör åläggas att ersätta staten kostnaden (20 kap. 2 b § FB).

Särskild företrädare för barn

När ett barn under 18 år utsätts för brott är huvudregeln att barnet företräds av ett målsägandebiträde under rättsprocessen och att det är barnets vårdnadshavare som beslutar om barnets deltagande i processen. Om det är barnets vårdnadshavare som är misstänkt för brottet, eller om vårdnadshavaren står i lojalitet till den misstänkte, kan det dock finnas motstridiga intressen mellan barnet och vårdnadshavaren. Domstolen ska då förordna en särskild företrädare för barnet (1 § lagen [1999:997] om särskild företrädare för barn). Om barnet har två vårdnadshavare och omständigheterna som anges i 1 § enbart gäller en av dem kan den andra vårdnadshavaren under vissa omständigheter förordnas att ensam ta till vara barnets rätt under förundersökningen och i efterföljande rättegång (2 § samma lag).

[26] Walin m.fl., *Föräldrabalken och internationell rätt*, kommentaren till 20 kap. 2 a § FB och NJA 2013 s. 685.

Den särskilda företrädarens uppgift är att tillvarata barnets intressen under rättsprocessen. Företrädaren övertar vårdnadshavarens befogenheter att tillvarata den underåriges rätt under förundersökningen och den efterföljande rättegången samt vid åtgärder som rör verkställighet av skadestånd och ansökan om brottsskadeersättning.

Syftet med införandet av särskilda företrädare för barn var att säkerställa rättssäkerheten för underåriga i situationer där det finns misstanke om att en närstående har begått eller begår brott mot barnet. För att uppnå detta ansågs det mest ändamålsenligt att en utomstående person ges möjlighet att träda i vårdnadshavarens ställe och därigenom självständigt tillvarata barnets intressen och rättigheter.[27]

Den särskilda företrädarens uppdrag ska helt och hållet styras av barnets bästa. Företrädaren ska se till att barnets rättigheter tas till vara och att barnets integritet respekteras. En viktig uppgift för den särskilda företrädaren är att vara ett stöd för barnet och att se till att det skapas en atmosfär vid genomförandet av förhör, läkarundersökning eller en liknande åtgärd så att obehaget för barnet blir så litet som möjligt. I förarbetena anges att även om det som en utgångspunkt alltid ligger i barnets intresse att ett misstänkt brott mot barnet utreds bör en särskild företrädare för barn inte ge sitt samtycke till en utredningsåtgärd om barnet kan ta skada av åtgärden t.ex. för att barnet känner en mycket stark rädsla. Den särskilda företrädaren ska givetvis även i övrigt ta hänsyn till barnets synpunkter och önskemål. Det bör inte vara den särskilda företrädarens uppgift att göra en egen bedömning av behovet av en viss åtgärd från utredningssynpunkt. Företrädaren kan alltså inte vägra att ge samtycke av det skälet att han eller hon har en annan uppfattning om t.ex. bevisläget i ärendet.[28]

5.3 Frågan om talerätt och företrädare för barn i tidigare utredningar

5.3.1 Inledning

Frågan om talerätt och biträde för barn i mål om vårdnad, boende och umgänge har varit föremål för återkommande överväganden i tidigare lagstiftningsarbeten. Vid flera tillfällen har utredningar och regeringen prövat om gällande ordning i tillräcklig utsträckning till-

[27] Prop. 1998/99:133 s. 18.
[28] Prop. 1998/99:133 s. 30.

godoser barnets intressen i familjerättsliga processer samt om det finns behov av att stärka barnets processuella ställning. Mot denna bakgrund finns det skäl att redogöra för tidigare utredningar och förslag på området, vilket följer nedan.

5.3.2 Barnets rätt 2 – SOU 1979:63

Under 1970-talet påbörjades en genomgripande reform av den familjerättsliga lagstiftningen. Det hade bl.a. uppmärksammats att den förändrade synen på relationen mellan barn och föräldrar, som byggde på ömsesidighet i stället för föräldramakt, inte återspeglades i lagstiftningen. Mot denna bakgrund tillsattes år 1977 Utredningen om barnens rätt med uppdraget att undersöka i vilka fall och på vilka sätt barns rättsliga ställning kunde stärkas. I delbetänkandet *Barnets rätt 2. Om föräldraansvar m.m. (*SOU 1979:63*)* föreslog utredningen att barn skulle ges talerätt och rätt till ombud i vårdnadsmål.

Utredningen framhöll att barn och föräldrar kan ha skilda intressen att bevaka i en konflikt om vårdnad eller umgänge. Mot denna bakgrund ansågs det strida mot barnets intresse att låta barnet företrädas av sina föräldrar i sådana mål (barns boende var vid denna tidpunkt inte reglerat i föräldrabalken). Utredningen föreslog därför att barnet skulle ges en i princip oinskränkt talerätt i bl.a. mål om vårdnad och umgänge. En sådan talerätt ansågs ge barnet möjlighet att själv ta initiativ till en prövning och därmed inte vara beroende av att någon annan förde talan i en fråga av stor betydelse för barnet.

När det gällde vårdnaden övervägde utredningen i vilka situationer barnet själv skulle kunna väcka talan. Utredningen ansåg att det inte var lämpligt att ge barnet rätt att själv väcka talan när det gällde upplösning och återupptagande av gemensam vårdnad. Däremot föreslogs att barnet skulle få rätt att väcka talan om överflyttning av vårdnaden från en förälder som hade ensam vårdnad, så att initiativet till en sådan prövning inte enbart skulle ligga hos den andra föräldern. Utredningen bedömde dock att en process inte borde inledas om den andra föräldern inte vill ha vårdnaden. Barnets möjlighet att väcka talan ansågs vara särskilt betydelsefullt när en förälder missbrukade vårdnaden. Motsvarande resonemang fördes beträffande bl.a. tvister om umgänge.[29]

[29] SOU 1979:63 s. 137 ff.

Utredningen framhöll samtidigt att barnets talerätt inte innebar att barnets vilja alltid skulle vara avgörande för domstolens beslut. Talerätten ansågs ha ett psykologiskt värde genom att barnet, som part i processen, gavs möjlighet att delta i processen utifrån uteslutande sina behov och intressen. Talerätten innebar dock inte att barnet automatiskt skulle bli part i mål om vårdnad, umgänge eller överlämnande av barn. För att barnet skulle få ställning som part i det enskilda målet krävdes att en särskild ställföreträdare, ett barnombud, hade utsetts för barnet.[30]

Behovet av barnombud hade samband med frågan om barnets processbehörighet. Utredningen föreslog att barnet inte skulle ges processbehörighet, eftersom det ansågs omöjligt för små barn och svårt för äldre barn, att föra sin egen talan i en process. Barnets talerätt skulle i stället utövas av en ställföreträdare. Eftersom det kunde föreligga en intressekonflikt mellan barnet och en av eller båda föräldrarna ansågs det lämpligt att barnet företräddes av en särskild ställföreträdare. Om föräldrarna däremot var överens i de aktuella frågorna var utgångspunkten att någon intressekonflikt mellan dem och barnet inte förelåg och att föräldrarna därför kunde företräda barnet.[31]

Barnombudet skulle utöva samtliga delar av barnets talerätt och uteslutande tillvarata barnets intresse. I detta låg att ombudet höll sig underrättad om barnets uppfattning i de frågor som behandlades i målet. Om ombudet ansåg att domstolens avgörande inte var förenligt med barnets bästa skulle ombudet kunna överklaga beslutet till högre rätt utan fullmakt. När barnet hade uppnått tillräcklig mognad skulle ombudet som utgångspunkt rådgöra med barnet i frågan. Om barnet hade fyllt 15 år ansågs barnombudet inte böra föra talan eller överklaga ett avgörande mot barnets vilja.[32]

Förslagen ledde inte till lagstiftning.

5.3.3 Barnets rätt 3 – SOU 1987:7

År 1987 presenterade Utredningen om barnens rätt ytterligare ett delbetänkande, *Barnets rätt 3. Om barn i vårdnadstvister – talerätt för barn m.m*. (SOU 1987:7). I betänkandet återkom utredningen till frågan om talerätt och rätt till biträde för barn i mål om vårdnad

[30] SOU 1979:63 s. 140.
[31] SOU 1979:63 s. 140 f.
[32] SOU 1979:63 s. 143.

och umgänge. Utredningen föreslog att barn skulle ges talerätt i mål om vårdnad och umgänge samt i ärenden om verkställighet av avgöranden i sådana mål. Enligt utredningen harmonierade en sådan ordning med den allmänna principen i svensk rättsordning som säger att var och en som har ett av rättsordningen skyddat intresse också har talerätt rörande det intresset. Utredningen framhöll även att barn redan hade talerätt i LVU-mål.[33]

Utredningen diskuterade även nackdelar med att ge barnet talerätt, bl.a. svårigheterna för små barn att uttrycka sina åsikter och risken för att barnet tvingas ta sida i föräldrakonflikter. En fördel ansågs vara att en talerätt för barn kunde bidra till att föräldrar undvek rättsprocesser och sökte samförstånd.[34]

Utredningen föreslog att barn skulle ges talerätt, men inte initiativrätt, i mål om vårdnad och umgänge. Vidare föreslogs att barn från 12 års ålder skulle få processbehörighet. Utredningen ansåg att föräldrar normalt skulle kunna företräda barnet i mål som hade inletts i samband med äktenskapsskillnad, så länge föräldrarna var överens. En särskild ställföreträdare skulle utses endast när föräldrarna var oense eller när det fanns risk för att deras överenskommelse inte var förenlig med barnets bästa. I övriga mål om vårdnad och umgänge skulle barn som saknade processbehörighet alltid företrädas av en särskild ställföreträdare. Ställföreträdaren skulle vara ett offentligt biträde enligt rättshjälpslagen och ha full behörighet att företräda barnet, även när det gällde att överklaga beslut. Även processbehöriga barn skulle kunna få offentligt biträde i mål som rörde deras personliga angelägenheter. Biträdets uppgift skulle då vara att stödja barnet snarare än att företräda barnet, och biträdet skulle endast kunna föra barnets talan med stöd av fullmakt. Ett processbehörigt barn ansågs normalt inte ha behov av biträde i mål där föräldrarna var överens.[35]

Inte heller förslagen i detta betänkande ledde till lagstiftning när det gäller talerätt och ställföreträdare för barn.

[33] SOU 1987:7 s. 14.
[34] SOU 1987:7 s. 16.
[35] SOU 1987:7 s. 15.

5.3.4 Barns rätt att komma till tals – Prop. 1994/95:224

År 1996 infördes en bestämmelse om att domstolen vid bedömningen av barnets bästa i mål om vårdnad och umgänge skulle ta hänsyn till barnets vilja med beaktande av barnets ålder och mognad. Det infördes samtidigt en skyldighet för socialnämnden att söka klarlägga barnets inställning, om det inte var olämpligt, samt redovisa denna för rätten. I beredningen av denna reform lyftes också de förslag som lämnades i Barnets rätt 3, dvs. förslaget om talerätt. Som redan framgått ovan kom utredningens förslag i denna del inte att genomföras.

Regeringen konstaterade att en utgångspunkt för att ge barn talerätt var att barnet inte skulle behöva ta parti för någon av föräldrarna i processen. Samtidigt ansågs det främmande att en part i ett mål inte skulle behöva ta ställning till själva tvistefrågan. Regeringen pekade också på flera praktiska svårigheter, bl.a. att yngre barns uppgifter i praktiken i många fall skulle lämnas av föräldrarna eller socialnämnden. Det ansågs därför svårt att se hur en talerätt för barnet i dessa situationer skulle kunna påverka domstolens ställningstagande och leda till en utgång mer i barnets intresse.[36]

När det gällde äldre barn anfördes att de ofta kunde bilda sig en egen uppfattning om tvisten och även ta ställning i den. Samtidigt konstaterade regeringen att det fanns en risk för att barnet, om det fick talerätt, i större utsträckning skulle dras in i föräldrarnas konflikt. Detta skulle i sin tur kunna försämra relationen mellan barnet och en eller båda föräldrarna. Som ytterligare ett skäl mot att införa talerätt framhölls risken för att handläggningen av målen skulle kompliceras ytterligare.[37]

5.3.5 Utövandet av barns rättigheter i familjerättsprocesser – Ds 2002:13

Frågan om talerätt och biträde för barn aktualiserades på nytt i samband med att Sverige 1996 undertecknade den europeiska konventionen om utövandet av barns rättigheter. Konventionen syftar till att stärka barns ställning i familjerättsprocesser.[38] I betänkandet 1998/99:LU18 uttalade lagutskottet att det inte kunde uteslutas att

[36] Prop. 1994/95:224 s. 29 f.
[37] Prop. 1994/95:224 s. 30 f.
[38] För en närmare redogörelse, se avsnitt 4.5.

en möjlighet att förordna juridiskt biträde för barn skulle kunna stärka barnets rätt, särskilt i konfliktfyllda vårdnads- och umgängestvister. Utskottet ansåg därför att frågan borde utredas närmare i samband med övervägandena om ett svenskt tillträde till konventionen. Riksdagen ställde sig bakom utskottets bedömning. Mot denna bakgrund behandlades frågan i departementspromemorian *Utövandet av barns rättigheter i familjerättsprocesser* (Ds 2002:13).

I promemorian föreslogs bl.a. att barns rätt till offentligt biträde i mål och ärenden enligt LVU skulle utvidgas och att domstolen i vissa mål och ärenden om vårdnad, boende och umgänge skulle kunna förordna ett särskilt biträde för barnet. Ett sådant biträde skulle förordnas om det förelåg synnerliga skäl. Med detta avsågs särskilt konfliktfyllda vårdnadsmål. Det handlade framför allt om mål där konflikten mellan föräldrarna var så svår och djup att de inte längre förmådde att se till barnets bästa. Det kunde också vara fråga om situationer där någon av föräldrarna framförde påståenden om exempelvis sexuella övergrepp eller misshandel, vilket kunde medföra att andra omständigheter inte kom fram i tillräcklig grad. Även i mål där konflikten mellan föräldrarna innebar en alltför stark belastning för barnet ansågs det kunna finnas skäl att förordna ett särskilt biträde. Så kunde exempelvis vara fallet om tvisten hade pågått under flera år och frågor om vårdnad, boende eller umgänge hade prövats av domstol vid upprepade tillfällen. I dessa situationer ansågs det finnas ett behov av en utomstående och opartisk person som kunde fungera som språkrör för barnet och arbeta enbart utifrån barnets bästa.[39]

Biträdet skulle tillvarata barnets intressen i målet samt ge barnet stöd och hjälp. I uppdraget skulle också ingå att lämna den information i saken som kunde antas vara av betydelse för barnet, om den inte var olämplig att lämna. Biträdet skulle vidare, om det inte var olämpligt, se till att barnets inställning klarlades och redovisades för rätten. En annan viktig uppgift var att söka få parterna att nå en samförståndslösning. Biträdet skulle ha samma rätt till insyn i målet som parterna och få ställa frågor till parter och vittnen under förhandlingen. Förslaget innebar inte att barnet skulle bli part i målet.[40]

Förslaget om ett särskilt biträde för barnet ledde inte till lagstiftning. Frågan om barns rätt till juridiskt biträde i vårdnadsmål fortsatte emellertid att vara aktuell och behandlades på nytt av riks-

[39] Ds 2002:13 s. 88 f., 106 och 176 f.
[40] Ds 2002:13 s. 111 f.

dagen. År 2006 tillkännagav riksdagen för regeringen att ett lagförslag borde utarbetas som gav barn rätt till ett eget juridiskt biträde i alla mål om vårdnad, boende och umgänge.[41] Frågan behandlades därefter av återigen i prop. 2011/12:53.

5.3.6 Barns möjlighet att få vård – Prop. 2011/12:53

I prop. 2011/12:53, *Barns möjlighet att få vård*, gjorde regeringen bedömningen det inte skulle införas någon möjlighet för domstolen att förordna ett juridiskt biträde för barnet i vårdnadsmål. Regeringen konstaterade att de flesta remissinstanser hade tillstyrkt eller inte haft några invändningar mot förslaget i Ds 2002:13. Remissutfallet var dock splittrat när det gällde i vilka mål ett biträde skulle kunna förordnas och vilka uppgifter biträdet skulle ha. Det framfördes också invändningar mot att införa ytterligare en aktör i processen. Vidare ifrågasattes behovet av biträde mot bakgrund av det ansvar som domstolen och socialnämnden redan hade för att tillgodose barnets bästa och barnets rätt att komma till tals.[42]

Regeringen framhöll att flera lagändringar hade genomförts sedan förslaget i Ds 2002:13 lades fram, i syfte att stärka barnets ställning och främja samförståndslösningar mellan föräldrar. Behovet av ett särskilt biträde hade därmed förändrats. Mot denna bakgrund ansåg regeringen att förslaget inte kunde läggas till grund för lagstiftning. Regeringen uteslöt dock inte att ett biträde för barnet kunde vara en möjlig modell för att stärka barnets ställning. Bedömningen var i stället att frågan behövde utredas vidare. Olika modeller för att stärka barnets ställning skulle därför analyseras inom ramen för den kommande utvärderingen av 2006 års vårdnadsreform.[43]

[41] Bet. 2005/06:LU27 och rskr. 2005/06:309.
[42] Prop. 2011/12:53 s. 21 f.
[43] Prop. 2011/12:53 s. 22 f.

5.3.7 Se Barnet! – SOU 2017:6

Vårdnadsreformen från år 2006[44] utvärderades av 2014 års vårdnadsutredning. En av utredningens huvuduppgifter var att utvärdera hur reglerna fungerat i praktiken och om syftet med reformen – att stärka barnrättsperspektivet – hade uppnåtts. Vidare skulle utredningen bl.a. ta ställning till huruvida reglerna åter behövde ändras och om barnets rätt att komma till tals kunde stärkas.

Sammantaget bedömdes 2006 års vårdnadsreform ha stärkt barnperspektivet, bl.a. genom att barns åsikter i större utsträckning än tidigare kom till uttryck. Det konstaterades dock att det fortfarande fanns brister, särskilt när det gällde yngre barns åsikter och hur dessa redovisades och beaktades i vårdnadsutredningar och domar. I betänkandet föreslogs därför att barns rätt att komma till tals och rätt till information skulle tydliggöras. Bestämmelserna i dåvarande 6 kap. 2 a § och 19 § FB ansågs kunna ge intryck av att barnet behövde ha en bestämd uppfattning för att få sina åsikter beaktade, vilket inte ansågs förenligt med barnkonventionen. Mot denna bakgrund föreslogs införandet av en ny inledande bestämmelse i 6 kap. FB som skulle fastslå att barn ska ges relevant information och möjlighet att uttrycka sina åsikter eller sin inställning i frågor om vårdnad. Om barnet inte själv framförde sina åsikter ska dessa i stället klarläggas på annat sätt. Även barns möjlighet att höras inom ramen för VBU-utredningar och snabbupplysningar föreslogs stärkas, liksom barnets rätt att uttrycka sin inställning oberoende av vårdnadshavarnas inställning.[45]

Utredningen bedömde att barn inte bör ges talerätt eller rätt till ombud som ett led i att ytterligare stärka barnperspektivet. Skälen mot att införa talerätt motsvarade i huvudsak de som tidigare anförts i prop. 1994/95:224. Det betonades att barn inte bör behöva ta ställning för någon av sina föräldrar i en rättslig process, eftersom detta riskerar att dra in barnet i föräldrarnas konflikt. Vidare ansågs en sådan ordning främst gynna äldre barn, som har större möjlighet att själva ge uttryck för sin inställning. I stället framhölls att det är viktigare att säkerställa att barns åsikter faktiskt kommer fram och beaktas inom

[44] SOU 2005:43, *Vårdnad – Boende – Umgänge. Barnets bästa, föräldrars ansvar*, och prop. 2005/06:99. 2006 års vårdnadsreform syftade till att stärka barnets rättigheter och sätta barnets bästa i centrum vid vårdnads-, boende- och umgängestvister. Reformen betonade samförståndslösningar mellan föräldrar, ökade möjligheter till gemensam vårdnad och flyttade verkställighet av beslut till allmän domstol.
[45] SOU 2017:6 s. 32 f.

ramen för processen, något som ansågs kunna uppnås genom andra föreslagna åtgärder utan att barnet utsätts för ytterligare belastning.[46]

Även möjligheten att införa ett juridiskt biträde för barnet övervägdes, men utredningen valde att inte lägga fram något sådant förslag. Som skäl angavs bl.a. att ett sådant biträde skulle få en roll som i stor utsträckning överlappar socialnämndens, vilket skulle innebära att barnet skulle behöva samtala om samma frågor med ytterligare en aktör. Detta ansågs kunna upplevas som både förvirrande och påfrestande för barnet. Därtill bedömdes att ett juridiskt biträde skulle kunna förstärka konflikten mellan föräldrarna. Det ansågs också kunna uppstå oklarheter kring i vilka situationer ett sådant biträde skulle vara nödvändigt. Trots att förslaget om juridiskt biträde betraktades som mindre ingripande än införandet av talerätt, ansågs det sammantaget inte utgöra en lämplig åtgärd för att stärka barnets ställning.[47]

5.3.8 Tryggare hem för barn – SOU 2022:71

Utredningen om vikten av trygghet och kontinuitet för barn i utsatta situationer, som utmynnade i betänkandet *Tryggare hem för barn* (SOU 2022:71), hade i uppdrag att analysera hur barns rättigheter och skydd kan stärkas i mål om vårdnad, boende och umgänge. En del av uppdraget var att ta ställning till behovet av åtgärder för att underlätta prövningen av frågor om vårdnadsöverflyttning för familjehemsplacerade barn. Utredningen skulle också överväga hur skyddet för barn kunde stärkas i situationer där umgänge aktualiseras med en förälder som har utövat våld eller gjort sig skyldig till andra allvarliga kränkningar.

Utredningen föreslog att både barnet och vårdnadshavarna skulle ha rätt till offentligt biträde vid prövningar om vårdnadsöverflyttning. Barnets biträde skulle fungera som ett språkrör och ge stöd, utan att vara ställföreträdare. Vidare föreslog utredningen att bedömningen av barnets bästa enligt föräldrabalken tydligare skulle vara en helhetsbedömning utifrån det enskilda barnet, där risken för att barnet for illa skulle ges en central betydelse, särskilt i fall där våld eller kränkningar förekommit. Utredningen föreslog också att domstolar skulle få bättre möjligheter att inhämta sakkunnigutlåtanden från speciali-

[46] SOU 2017:6 s. 320 f.
[47] SOU 2017:6 s. 321 f.

serade psykologer för att stärka beslutsunderlaget vid riskbedömningar. Sammantaget syftade förslagen till att öka barnets skydd, delaktighet och trygghet i dessa processer.

Regeringen delade i huvudsak utredningens bedömningar och betonade bl.a. att de nya bestämmelserna syftar till att tydliggöra barnets bästa som en överordnad princip samt att förbättra förutsättningarna för välgrundade riskbedömningar, särskilt i mål där våld eller andra allvarliga kränkningar förekommit. Nya bestämmelser i 6 och 20 kap. FB trädde i kraft den 1 januari 2025.[48]

Nyligen beslutade regeringen att ge Brå i uppdrag att kartlägga hur allmänna domstolar och socialtjänsten hanterar uppgifter om våld och kränkningar mot barn eller den andra föräldern som förs fram inom ramen för mål och ärenden om vårdnad, boende och umgänge. Brå ska identifiera och redovisa förekomsten av skillnader i hanteringen av uppgifter före och efter att förslagen i prop. 2024/25:10 trädde i kraft och därigenom belysa vilket genomslag lagändringarna har fått.[49]

5.3.9 Förbättrade möjligheter för barn att utkräva sina rättigheter enligt barnkonventionen – SOU 2023:40

År 2022 fick en särskild utredare i uppdrag att ta ställning till om Sverige bör ratificera det tredje tilläggsprotokollet till barnkonventionen och föreslå åtgärder som säkerställer barns möjligheter att klaga och utkräva sina rättigheter i svensk lagstiftning, samt att pröva möjligheterna för staten att stödja etableringen av barnombud inom civilsamhällesorganisationer.

I fråga om mål om vårdnad, boende och umgänge konstaterade utredningen i sitt betänkande – *Förbättrade möjligheter för barn att utkräva sina rättigheter enligt barnkonventionen* – att barn i dessa mål borde ges en starkare processuell ställning och möjlighet att tilldelas ett eget juridiskt biträde, i likhet med vad som gäller i många andra länder. Detta var enligt utredningen särskilt angeläget i mål där det finns anledning att anta att vårdnadshavarna inte kan bevaka barnets intresse, att barnet har utsatts för våld eller på annat sätt har eller kan komma att fara illa eller om det av andra skäl behövs för att barnets intressen ska tillgodoses. Utan en sådan justering bedömdes

[48] Prop. 2024/25:10.
[49] Regeringsbeslut den 3 september 2026, Ju2026/02004.

barn sakna fullgoda möjligheter att utkräva sina rättigheter enligt barnkonventionen. Samtidigt bedömde utredningen att frågan om barns talerätt och juridiskt biträde i mål om vårdnad, boende och umgänge var omfattande och komplex. Därför lämnades inga konkreta förslag, utan frågan föreslogs utredas vidare.[50]

5.4 Några rapporter om barnets ställning och rätt att komma till tals i vårdnadsmål

5.4.1 Inledning

Nedan följer en redogörelse för ett antal rapporter som behandlar barnets ställning och rätt att komma till tals i vårdnadsmål. Rapporterna är i vissa fall äldre och lagstiftningen har förändrats sedan de publicerades. Rapporterna bedöms ändå vara relevanta för vårt uppdrag, inte minst eftersom det i olika sammanhang, bl.a. vid de samtal som vi har haft inom ramen för vårt arbete, har bekräftats att vissa av de problem som uppmärksammades i rapporterna fortfarande gör sig gällande.

5.4.2 Barnrättskommitténs rekommendationer

Barnrättskommittén rekommenderar i sina sammanfattande slutsatser och rekommendationer om Sveriges kombinerade sjätte och sjunde periodiska rapport från mars 2023 att Sverige säkerställer att principen om barnets bästa konsekvent tillämpas i program och lagstiftningsrelaterade, administrativa och rättsliga förfaranden, bl.a. när det gäller frågan om vårdnad och umgänge.[51] Kommittén noterar vidare att barns åsikter inte systematiskt beaktas i beslut som påverkar dem och att de flesta kommuner saknar strukturer för att säkerställa att barn deltar i beslutsfattandet. Kommittén rekommenderar därför att Sverige säkerställer att alla barn kan uttrycka sina åsikter och höras i alla beslut som påverkar dem, utan krav på föräldrars eller vårdnadshavares samtycke. Vidare rekommenderas att olämplighetsundantaget när det gäller barns hörande tas bort och att Sverige säkerställer att

[50] SOU 2023:40 s. 418 f.
[51] CRC/C/SWE/CO/6-7 p. 18.

berörda yrkespersoner som arbetar med barn systematiskt får lämplig utbildning i barns rätt att höras och få sina åsikter beaktade.[52]

Barnrättskommittén noterar även med oro avsaknaden av ett barnrättsperspektiv i föräldrabalken och rekommenderar därför att Sverige ser över lagstiftningen för att säkerställa tillräckliga garantier för att ett barnrättsperspektiv beaktas vid tvister mellan föräldrar, däribland barnets rätt att höras. Kommittén rekommenderar också att Sverige överväger att ge barn ett separat ombud. Vidare rekommenderas säkerställande av att barns åsikter beaktas i beslut om boende och umgänge, bl.a. genom att säkerställa att berörda yrkespersoner har expertis i hur man förhör barn och bedömer barns berättelser samt att rättsväsendet har kapacitet att göra bedömningar av barnets bästa, bl.a. i fall som rör våld och övergrepp.[53]

5.4.3 Jämställdhetsmyndighetens uppföljning av hur uppgifter om våld och andra övergrepp beaktas

Jämställdhetsmyndigheten har på uppdrag av regeringen följt upp hur uppgifter om våld och andra övergrepp beaktas i mål om vårdnad, boende och umgänge. Uppföljningen tog sin utgångspunkt i den tidigare rapporten *Uppgifter om våld är inget undantag* (2022)[54], där det framkom att uppgifter om våld förekom i en majoritet av målen, närmare bestämt i 64 procent, och således inte utgjorde något undantag. Samtidigt visade kartläggningen att domstolarnas hantering av sådana uppgifter var bristfällig. Uppgifterna avfärdades ofta som obestyrkta eller behandlades inte alls, riskbedömningar gjordes utan en enhetlig metod och våldets konsekvenser för barnet belystes sällan. I vissa fall omformulerades även våld till konflikter eller samarbetssvårigheter, vilket riskerade att osynliggöra allvaret i situationen. Sammantaget pekade rapporten på behovet av förbättrade riskbedömningar och ett starkare barnrättsperspektiv i domstolarnas prövningar.

I rapporten *Sätt barnen i centrum för tvisten om deras liv*[55] redovisas resultaten av uppföljningen. Jämställdhetsmyndigheten konstaterade att det nuvarande förfarandet, där vårdnadsmål handläggs som

[52] CRC/C/SWE/CO/6-7 p. 20.
[53] CRC/C/SWE/CO/6-7 p. 28.
[54] Ytterligare redogörelser av rapporten återfinns i avsnitt 3.5.1 och 6.3.3.
[55] Jämställdhetsmyndigheten (2023), *Sätt barnen i centrum för tvisten om deras liv. Redovisning av uppdrag att följa upp hur uppgifter om våld eller andra övergrepp beaktas i mål om vårdnad, boende och umgänge*, Rapport 2023:12.

tvistemål med föräldrar som parter och där barnet varken har talerätt eller rätt till ombud, behöver ses över. Myndigheten framhöll att barns rätt till delaktighet i vårdnadsprocesser behöver stärkas och att det behöver göras välgrundade riskbedömningar där hänsyn tas till vilka konsekvenser våldsutsatthet kan få för det enskilda barnet. Vidare ansåg myndigheten att det behövs reformer för att underlätta för barn att höras i rättsprocessen och att frågan om ombud för barn därför behöver utredas. Jämställdhetsmyndigheten betonade också vikten av att säkerställa att alla beslut om vårdnad, boende och umgänge alltid baseras på det enskilda barnets individuella omständigheter och behov. Mot bakgrund av det stora antalet överenskommelser som fastställs av domstolar ansåg myndigheten dessutom att lagstiftningen behöver förtydligas när det gäller i vilka situationer det är olämpligt att verka för eller fastställa överenskommelser.[56]

5.4.4 Barnets rättigheter i vårdnadstvister – Stiftelsen Allmänna Barnhuset

Stiftelsen Allmänna Barnhuset fick år 2011 i uppdrag att, tillsammans med Socialstyrelsen, FoU i Väst/GR[57], Regionförbundet i Örebro och ett antal kommuner, genomföra ett utvecklingsprojekt i syfte att stärka barnets rättigheter i vårdnadstvister. Uppdraget redovisades 2015 i rapporten *Barnets rättigheter i vårdnadstvister: slutrapport*. Projektet hade tre mål: (1) att utveckla samarbetet mellan familjerättssekreterare och socialsekreterare, (2) att stärka barnets roll och rätt till delaktighet, att komma till tals och få information samt (3) att anpassa insatser och stöd till barn och föräldrar.[58]

När det gäller barnets rätt att komma till tals och vara delaktigt framhölls i rapporten att rättssystemet traditionellt hade varit tveksamt till att involvera barn i processer och att deras synpunkter ofta filtrerades genom vuxna och sällan blev avgörande. Trots att barns vilja hade fått en starkare ställning i lagstiftningen visade forskning att barn fortfarande sällan fick komma till tals i familjerättsliga processer och att deras åsikter inte alltid redovisades i utredningar eller domar. Projektet visade emellertid att ett mer aktivt arbete med dessa frågor bidrog till att barnperspektivet blev tydligare och att barn i

[56] Jämställdhetsmyndigheten, *Sätt barnen i centrum för tvisten om deras liv*, s. 7.
[57] FoU i Väst är Göteborgsregionens enhet för forskning och utveckling.
[58] Stiftelsen Allmänna Barnhuset (2015), *Barnets rättigheter i vårdnadstvister: slutrapport*, s. 6.

större utsträckning uppmärksammades och synliggjordes. En central utgångspunkt var att alla barn har rätt att komma till tals och att det är socialtjänstens ansvar att hitta former för detta. Samtidigt betonades barnets delaktighet måste föregås av en individuell bedömning och barnsamtal ska inte ske slentrianmässigt. En viktig förutsättning för barns delaktighet var också att barnet fick tydlig information om vad utredningen innebar, hur barnet skulle medverka och hur uppgifter från barnet skulle användas.[59]

I rapporten framhölls vidare att barn behöver information och möjlighet att vara delaktiga i de förändringar som berör dem. Samtal med barnet borde därför ses som en pågående process under utredningstiden, där barnets delaktighet alltid ska prövas utifrån det enskilda barnets behov och önskemål. Det betonades också att delaktighetsperspektivet ska vägas mot omsorgsperspektivet, så att barnet görs delaktigt utan att belastas med ansvar. Projektet visade också att det fanns stora skillnader i hur delaktiga barnen var. Vissa barn deltog i många samtal medan andra träffade socialsekreteraren vid endast ett tillfälle. Yngre barn träffades dessutom mer sällan än äldre barn.[60]

Projektet visade även att gemensamma barnsamtal mellan olika professionella kunde stärka barnets delaktighet genom att barnet inte behövde upprepa sin berättelse vid flera tillfällen. Kontinuitet i kontakten med socialtjänsten framhölls också som viktig för att skapa trygghet för barnet. En viktig åtgärd var att införa återkopplande samtal efter avslutad utredning, där barnet fick information om vad utredningen kommit fram till. Erfarenheten visade att barn i stor utsträckning ville delta i sådana samtal och att detta bidrog till ökad delaktighet. Samtidigt framhölls att många barn ville komma till tals och bli lyssnade på, men inte ta ansvar för besluten. Att kräva att barnet uttryckte en tydlig vilja kunde därför innebära en alltför stor belastning, särskilt vid lojalitetskonflikter.[61]

Sammanfattningsvis visade rapporten att det fanns ett fortsatt behov av att utveckla arbetssätt som gör att barns rätt att komma till tals och vara delaktiga faktiskt genomförs i praktiken.

[59] Stiftelsen Allmänna Barnhuset, *Barnets rättigheter i vårdnadstvister*, s. 15, 53 och 55.
[60] Stiftelsen Allmänna Barnhuset, *Barnets rättigheter i vårdnadstvister*, s. 14.
[61] Stiftelsen Allmänna Barnhuset, *Barnets rättigheter i vårdnadstvister*, s. 14 f.

5.4.5 Barns delaktighet i utredningar om vårdnad, boende och umgänge – Socialstyrelsen

I rapporten *Barns delaktighet i utredningar om vårdnad, boende och umgänge* från 2014 redovisade Socialstyrelsen ett regeringsuppdrag om att kartlägga barns delaktighet i utredningar om vårdnad, boende och umgänge samt hur barnens åsikter beaktades och dokumenterades. I uppdraget ingick även att, i samråd med Barnombudsmannen, ta hänsyn till barns erfarenheter av att komma till tals.

Kartläggningen visade att barnets rätt att uttrycka sin vilja och vara delaktigt var väl förankrad i lagstiftningen, framför allt genom föräldrabalken och barnkonventionens artikel 12, men att möjligheterna att komma till tals varierade i praktiken. Socialtjänsten träffade i stort sett alla barn vid hembesök hos vardera föräldern, men omkring en tredjedel av barnen hade inte haft något enskilt samtal med utredaren. De barn som hade fått enskilda samtal hade oftast deltagit i ett eller två sådana. Möjligheten att ha enskilda samtal ökade med barnets ålder. Barn under fem år kom sällan till tals enskilt, medan barn från 13 års ålder nästan alltid fick uttrycka sina åsikter.[62]

Kartläggningen visade vidare att barnets inställning oftast framgick av utredningen, men att det inte alltid dokumenterades hur barnets synpunkter hade påverkat bedömningen. Socialtjänsten stämde vanligtvis av samtalet med barnet, men informerade inte barnet om sin bedömning eller rekommendation till domstolen. Uppföljande samtal efter avslutad utredning erbjöds sällan. I rapporten uppmärksammades också svårigheten att dokumentera barnets åsikter och samtidigt värna barnets integritet och behov av skydd.[63]

5.4.6 Lyssna på mig – Bris[64]

I rapporten ”*Lyssna på mig*”. *Barnets upplevelse av skilsmässa och föräldrars konflikter* från 2013 analyserade Bris ett omfattande underlag bestående av barns egna oförvanskade kontakter via mejl och inlägg på Bris forum om skilsmässa och konflikter i familjen. Syftet med

[62] Socialstyrelsen, *Barns delaktighet i utredningar om vårdnad, boende och umgänge*, s. 7 f.
[63] Socialstyrelsen, *Barns delaktighet i utredningar om vårdnad, boende och umgänge*, s. 8.
[64] I våra kontakter med representanter från Bris har det framkommit att de erfarenheter som beskrivs i rapporten fortfarande är aktuella, och att barn som vänder sig till Bris fortsätter att berätta om liknande situationer och utmaningar som de som redogörs för i detta avsnitt.

rapporten var att lyfta fram barnens perspektiv på separation och konflikter mellan föräldrar.

Rapporten visade att många barn upplevde att deras röster inte blev hörda i samband med föräldrarnas separation. Barnen beskrev hur de tog ett stort ansvar för föräldrarnas känslor och försökte anpassa sig för att undvika konflikter. Detta gjorde att de ofta drog sig för att säga vad de egentligen tyckte i frågor om vårdnad, boende och umgänge, av rädsla för att såra någon av föräldrarna.[65] Barnens berättelser vittnade också om en känsla av maktlöshet när vuxna, såväl inom familjen son hos socialtjänsten och rättsväsendet, inte alltid lyssnade på dem eller tog deras synpunkter på allvar. Rapporten framhöll vidare att barn ofta saknade kunskap om sina rättigheter och att de behövde information och stöd för att kunna göra sina röster hörda. Enligt Bris var barn som hade erfarenhet av vårdnadstvister och som berättat om sina kontakter med exempelvis familjerätten eller tingsrätten övervägande negativt inställda till dessa kontakter. Barnen hade ofta hopp om att få hjälp, men upplevde i stället att deras känsla av att inte bli lyssnade på eller tagna på allvar förstärktes. Flera barn visste inte heller riktigt vilka personer de hade träffat eller varför.[66]

5.5 Internationell utblick

I det följande redogörs översiktligt för barns rättsliga ställning och möjligheter att komma till tals i mål om vårdnad, boende och umgänge i Norge, Danmark, Finland, Tyskland och Frankrike.

5.5.1 Norge

I Norge regleras barns rätt att komma till tals i beslutsfattande som rör dem i barnlagen (Lov om barn og foreldre, barnelova).[67] Enligt 31 § barnlagen ska barn som har fyllt 7 år, liksom yngre barn som är i stånd att bilda egna uppfattningar, få information och ges möjlighet att uttrycka sin mening innan beslut fattas i frågor som rör barnets personliga förhållanden, däribland var barnet ska bo stadigvarande.

[65] Bris (2013), *”Lyssna på mig”. Barnets upplevelse av skilsmässa och föräldrars konflikter*, s. 29 och 41.
[66] Bris, *”Lyssna på mig”*, s. 60 f.
[67] I juni 2025 antogs en ny barnlag i Norge. Denna har ännu inte trätt i kraft och datum för ikraftträdande har inte fastställts.

Barnets åsikt ska tillmätas betydelse i förhållande till barnets ålder och mognad. När barnet har fyllt 12 år ska särskilt stor vikt läggas vid vad barnet anser.

Enligt 61 § p. 4 barnlagen får domaren samtala med barnet. Domstolen kan också utse en sakkunnig eller annan lämplig person för att bistå, eller låta en sakkunnig genomföra samtalet med barnet utan att domaren närvarar. Barnet ska även informeras om hur ärendet har avgjorts och på vilket sätt barnets åsikter har beaktats. Informationen ska lämnas av domaren eller av någon annan person som domaren utser. I praktiken har det visat sig att domaren oftast delegerar denna uppgift till någon annan person. Om dom har meddelats i målet rekommenderas att informationen ges till barnet av någon annan än föräldrarna.

I 61 § p. 5 barnlagen föreskrivs det att rätten under särskilda omständigheter får förordna om en advokat eller annan representant (hädanefter advokat) för barnet. Detta bl.a. när det finns anledning att anta att barnet har utsatts för våld eller på annat sätt behandlats på ett sådant sätt att den fysiska eller psykiska hälsan utsätts för skada eller fara. Den utsedda personen kan prata med barnet och ska ge information och stöd. Advokaten ska få handlingarna i ärendet och kan yttra sig skriftligen eller i domstol. Rätten avgör om och eventuellt hur länge advokaten ska vara närvarande under rättegången i målet. När advokaten är närvarande vid förhandlingen kan denne ställa frågor till parterna och vittnen. Barnet eller dess advokat blir dock inte part i processen.

Barnlagen anger vidare att domstolen vid behov kan förordna en sakkunnig för att bistå i frågor som aktualiseras under målet. Domaren kan välja att samtala direkt med barnet, antingen ensam eller tillsammans med den sakkunniga. Alternativt kan den sakkunniga själv föra samtalet med barnet och sedan rapportera till rätten.

I juni 2025 antogs en ny barnlag i Norge, vilken i skrivande stund inte har trätt i kraft. Den nya lagen innebär vissa förändringar när det gäller barnets rätt att komma till tals i föräldratvister. I 12 kap. 6 § anges inte längre någon särskild ålder från vilken barnet har en ovillkorlig rätt att yttra sig. I stället ska domstolen säkerställa att barn som är i stånd att bilda egna uppfattningar får tillräcklig och anpassad information och möjlighet att fritt uttrycka sin mening. Även bestämmelsen om att särskilt stor vikt ska läggas vid barnets mening från 12 års ålder tas bort. Barnets mening ska i stället tillmä-

tas betydelse utifrån barnets ålder och mognad efter en konkret bedömning i det enskilda fallet.[68] Den nya lagen förtydligar också domstolens ansvar genom att det av avgörandet ska framgå hur barnets rätt att yttra sig har tillgodosetts samt hur och i vilken utsträckning domstolen har beaktat barnets mening.[69]

I lagstiftningsarbetet inför den nya barnlagen behandlades även frågan om barn ska ha partsrättigheter i vårdnadstvister, men några sådana föreslogs inte. Regeringen valde inte heller att gå vidare med utredningens förslag om att utvidga möjligheten att förordna en advokat för barnet. Som skäl angavs att det saknades tillräcklig kunskap om hur ordningen fungerar i praktiken, att advokatens roll var oklar och att det rådde osäkerhet om ordningen borde användas i större utsträckning.[70]

5.5.2 Finland

Den finska vårdnadslagstiftningen (lagen angående vårdnad om barn och umgängesrätt (361/1983)) reviderades år 2022. Bakgrunden är bl.a. att Finland har fått kritik från barnrättskommittén gällande utdragna vårdnadstvister samt att barn inte i tillräcklig grad ges möjlighet att delta i domstolsprocesser.

Barns åsikter och inställning inhämtas primärt i den utredning som görs av välfärdsområdet, vars uppgifter på det familjerättsliga området motsvarar den svenska socialnämnden. Inom ramen för denna utredning, som inhämtas vid behov, ska ett samtal föras med barnet personligen. Detta sker om det med beaktande av barnets ålder och utvecklingsnivå är möjligt och barnet ger sitt samtycke till det och det inte är uppenbart onödigt. Vid samtalet ska barnets önskemål och åsikt i möjligaste mån utredas. Domstolen ska kalla den person som gjort utredningen för att höras muntligen i domstolen om det behövs för att utreda barnets bästa eller barnets åsikt.

Barnet kan höras i domstol antingen utöver eller i stället för det hörande som sker i samband med välfärdsområdets utredning. En förutsättning är att hörandet behövs för att ärendet ska kunna avgöras och barnet ber om det eller ger sitt samtycke till det. Utgångspunkten är att ett barn ska kunna höras i domstol oavsett ålder. Ett barn under

[68] Prop. 117 L (2024–2025), *Lov om barn og foreldre (barnelova)*, avsnitt 11.9.4.2 och 11.9.4.4.
[69] Prop. 117 L (2024–2025), avsnitt 11.9.4.1 och 11.9.4.3.
[70] Prop. 117 L (2024–2025), avsnitt 11.9.4.5.

12 år ska dock höras endast om det är nödvändigt för att ärendet ska kunna avgöras och det inte medför betydande skada för barnet. Hörandet av barnet personligen i domstol kan ske vid huvudförhandlingen eller på något annat sätt som domstolen bedömer som lämpligt. Ett barn kan höras personligen så att endast en eller flera domstolsledamöter utöver barnet är närvarande vid hörandet, om detta behövs för att skydda barnet eller för att barnets självständiga åsikt ska kunna klarläggas. Hörandet av barnet får dokumenteras genom en ljudupptagning. Om barnet hörs utan att övriga parter är närvarande, ska de ges tillfälle att höra den ljudupptagning som gjorts eller få en redogörelse för de omständigheter som kommit fram vid hörandet.

Vid hörandet av barnet har domstolen möjlighet att anlita ett sakkunnigbiträde vars uppgift är att medverka till att processen i domstol sker på ett barnvänligt sätt. Biträdet kan bistå den domare som behandlar ärendet i att bemöta barnet. Om det även pågår ett barnavårdsärende kan barnet representeras av en särskilt förordnad intressebevakare.

5.5.3 Danmark

I Danmark trädde en ny familjerättsreform i kraft 2019, genom vilken Statsforvaltningen ersattes av *Familieretshuset*. Reformen syftade bl.a. till att stärka barnets ställning och skydd i familjerättsliga konflikter. Inom Familieretshuset finns en särskild barnenhet, *Børneenheden*, som erbjuder stöd och rådgivning till barn som berörs av familjerättsliga frågor. Där finns t.ex. barnsakkunniga medarbetare som kan fungera som kontaktpersoner och ge barnet stöd under handläggningen.

Barnet har inte ställning som part i mål om vårdnad, boende och umgänge. Frågan om att ge barn mer långtgående partsrättigheter diskuterades i *Betænkning nr. 1475 – Barnets perspektiv*. Utredningen avvisade emellertid detta, eftersom det inte ansågs ligga i barnets intresse att behöva föra en rättslig process mot sina egna föräldrar. Utredningen framhöll även att den omständigheten att 15-åringar hade partsbefogenheter inom socialrätten inte motiverade motsvarande rättigheter i mål om vårdnad och umgänge, eftersom 15-åringar inte

utgjorde kärngruppen i sådana mål och barn inte borde behöva föra talan mot sina föräldrar.[71]

Barnets processuella ställning har i stället stärkts på andra sätt. Ett barn som har fyllt tio år har enligt 35 § forældreansvarsloven en typ av initiativrätt, vilket innebär att barnet kan vända sig till Familieretshuset och begära att föräldrarna kallas till ett möte om vårdnad, boende eller umgänge. I förarbetena beskrevs initiativrätten som en möjlig ”livboj” för barnet när föräldrarna inte själva förmår uppmärksamma eller lösa de problem som barnet upplever.[72]

Barnet har vidare en rätt att komma till tals. Enligt 34 § forældreansvarsloven ska barnet involveras i mål om vårdnad, boende och umgänge så att barnets perspektiv och eventuella synpunkter kan komma till uttryck. Det kan ske genom samtal med barnet, barnsakkunniga utredningar eller på annat sätt som belyser barnets perspektiv. Direkt involvering kan dock underlåtas om den kan antas vara till skada för barnet eller bedöms som onödig med hänsyn till omständigheterna.

Slutligen kan barnet få en särskild stödperson under domstolsprocessen. Enligt 450 c § retsplejeloven kan familjerätten utse en person som bistår barnet i mål om vårdnad, boende eller umgänge. I förarbetena hämtades inspiration från den norska ordningen, och behovet av en stödperson ansågs särskilt framträdande vid svåra och långvariga föräldrakonflikter eller när barnet annars befinner sig i en särskilt utsatt situation. Stödpersonen får tillgång till handlingarna och kan närvara vid domstolsförhandlingar och samtal med barnet. Personen är däremot inte barnets processuella företrädare och ska förhålla sig neutral till föräldrarna. Stödpersonens uppgift är i stället att ge barnet ett självständigt stöd, bl.a. genom att förklara processen och ge barnet möjlighet att tala om sina känslor och sin oro.[73]

[71] Betænkning nr. 1475, *Barnets perspektiv – Forældremyndighed, Barnets bopæl, Samvær, Tvangsfuldbyrdelse*, avsnitt 4.6.3.1, s. 89.
[72] Betænkning nr. 1475, avsnitt 4.6.3.1, s. 90–91.
[73] Betænkning nr. 1475, avsnitt 4.6.3.2, s. 91–92.

5.5.4 Tyskland[74]

Barn betraktas som deltagare i processen (”beteiligter”) i mål som rör dem, medan föräldrarna är parter i strikt mening. Barn som har fyllt 14 år har processbehörighet i frågor som rör dem personligen och kan då självständigt agera i processen, exempelvis överklaga ett beslut. De kan däremot inte själva väcka talan.

Domstolen ska som utgångspunkt höra barnet personligen i vårdnadsmål och liknande ärenden. Hörande får underlåtas endast i undantagsfall och ska då motiveras i avgörandet. Enligt praxis bör även yngre barn höras om det är förenligt med barnets bästa.

Som huvudregel ska domstolen utse en särskild företrädare för barnet, en *Verfahrensbeistand*.[75] Företrädaren ska tillvarata barnets intressen och fungera som barnets röst i processen. Företrädaren ska informera barnet om förfarandet, klarlägga barnets vilja och föra fram denna i domstolen. Företrädaren har även egna processuella rättigheter, bl.a. att överklaga beslut för barnets räkning. Förordnande av företrädare är obligatoriskt i vissa situationer, särskilt vid ingripande åtgärder såsom frântagande av föräldraansvar, skyddsåtgärder vid fara för barnets välfärd, placering eller frihetsbegränsning samt vid tydliga intressekonflikter mellan barnet och vårdnadshavarna. Därutöver kan domstolen besluta om förordnande även i andra fall när det behövs för att tillvarata barnets intressen, exempelvis i konfliktdrabbade vårdnadstvister eller när barnets vilja behöver utredas närmare. Uppdraget som företrädare kan variera i omfattning. Det kan vara begränsat till att klarlägga och föra fram barnets vilja samt informera barnet om processen, eller utvidgat till att även omfatta kontakter med föräldrar och myndigheter samt att verka för samförståndslösningar. Syftet är i samtliga fall att säkerställa att barnets bästa beaktas och att barnets perspektiv får genomslag i processen.

Företrädaren utses av domstolen och ersättningen betalas som huvudregel av staten. Ersättning uppgår till 690 euro per uppdrag, oavsett hur länge målet pågår. Om målet rör flera barn förordnas samma ombud för samtliga barn. Ombudet får då ytterligare 555 euro för varje barn utöver det första. Domstolen kan besluta att en eller båda föräldrarna ska bära kostnaden, exempelvis om en part har agerat

[74] Avsnittet bygger på samtal och skriftlig korrespondens med en svensk jurist som arbetat som barnombud i Tyskland.
[75] 158 §, lagen om förfarandet i familjemål och ärenden om frivillig rättskipning (*Gesetz über das Verfahren in Familiensachen und in den Angelegenheiten der freiwilligen Gerichtsbarkeit*).

vårdslöst i processen, drivit en uppenbart ogrundad talan, lämnat oriktiga uppgifter eller på annat sätt brustit i sin skyldighet att medverka och därigenom orsakat onödiga kostnader eller fördröjningar i handläggningen.

5.5.5 Frankrike

I fransk rätt regleras barns rätt att höras i familjemål genom bl.a. artikel 338-1 i civillagen (*Code civil*) och 338-1 i civilprocesslagen (*Code de procédure civile*). Barnet har rätt att begära att bli hört, men får inte ställning som part i processen. Det är de personer som utövar föräldraansvaret som ansvarar för att informera barnet om denna rätt, medan domstolen har att säkerställa att barnet faktiskt har fått korrekt information. Det ska också framgå av domstolens avgörande att barnet har informerats om sin rätt att höras och om möjligheten att få stöd av en advokat.

Hörandet av barnet kan genomföras av domaren själv eller överlåtas till en särskilt kvalificerad person, exempelvis en socialarbetare, psykolog eller läkare. En grundläggande förutsättning är att barnet vill bli hört. Någon fast åldersgräns anges inte i lagstiftningen, utan i stället görs en bedömning av barnets förmåga till urskiljning, där hänsyn tas till bl.a. mognad, förståelse och förmåga att uttrycka egna åsikter. I praktiken anses denna förmåga ofta föreligga från omkring 8–9 års ålder.

Barnet kan begära att höras när som helst under processen. Även domaren kan på eget initiativ besluta om att barnet ska höras, om det bedöms nödvändigt. En begäran från föräldrarna kan avslås om hörandet inte anses behövligt eller om det bedöms strida mot barnets bästa. I samband med hörandet kan barnet få stöd av en oberoende advokat, vilket dock inte är obligatoriskt. Advokatens uppgift är främst att förklara processen och bistå barnet i att formulera sina tankar och känslor.

Om det finns en intressekonflikt mellan barnet och dess vårdnadshavare kan domstolen dessutom utse en särskild företrädare för barnet, en så kallad *administrateur ad hoc*. Detta kan ske inte bara i familjemål utan även i andra typer av ärenden där barnets intressen behöver tillvaratas.

5.6 Våra slutsatser, överväganden och förslag

5.6.1 Utredningens samtal med aktörer[76]

Några utgångspunkter

Som underlag för våra överväganden om barns talerätt, rätt till juridiskt biträde och ställning i vårdnadsprocessen har utredningen haft kontakter med ett flertal aktörer med erfarenhet av sådana processer. I det följande redovisas de huvudsakliga synpunkter som har kommit fram i samtal med barn, barnrättsorganisationer, domare, familjerättssekreterare, ombud i familjemål och föräldrar.

Barns röster

De barn som vi har talat med har berättat att de fått möjligheten att prata under VBU-utredningen, men flera av barnen kände att de inte fick säga vad de tyckte och att de inte blev lyssnade på. Flera av de barn som känt att de inte blivit tagna på allvar har berättat att det rört beslut om umgänge med umgängesstöd. Ett av barnen har uppgett att hon och hennes syster tvingades träffa sin pappa mot deras vilja.

> De borde inte ha tvingat mig att träffa pappa och de borde inte ha varit så tykna. De pressade och förstod inte vad jag kände. Det enda svaret jag fick var 'nu har domstolen bestämt det här'. Om jag hade fått bestämma så hade jag inte tvingats gå in till pappa efter att de märkte att det inte blev så bra. De borde i stället pratat med oss enskilt. [...]Jag vill bli domare i framtiden så att inga andra barn ska vara med om det jag varit med om.

Ett annat barn, som uppgav att hon mot sin vilja tvingades träffa sin mamma, har berättat att hon i tidigare utredningar inte blivit trodd på när hon berättat om det våld hon blivit utsatt för, men att familjerättssekreterarna i målet var de enda som slutligen trott på henne och behandlat henne som något annat än ett litet barn.

> Jag hatade umgänget, jag hatade det så mycket. Jag gjorde sår på mig, känslorna att döda mig själv kom tillbaka för att jag fick träffa henne. Jag fullt hatade det med hela min kropp. Hellre hänga mig själv än att träffa den där konstiga personen.

[76] En mer omfattande redogörelse för våra samtal med barn samt barns och ungas åsikter och erfarenheter i tidigare utredningar och rapporter återfinns i kapitel 3.

Några barn har berättat att trots att domstolen inte dömde i enlighet med deras vilja så blev besluten ändå bra för dem i längden. Ett av dessa barn har berättat att hon upplevt trygghet i kontakten med familjerätten och att hon känt sig både lyssnad på och tagen på allvar, och att hon inte behövde ytterligare stöd.

> Direkt efter domen ville jag gå till domaren och säga att domaren hade missförstått mig, men efter ett tag tyckte jag faktiskt att det blev bra för mig och jag höll med domaren.

Samtliga barn har fått frågan om de hade velat prata med domaren under domstolsprocessen. Några barn uppgav att de inte hade haft en sådan önskan, medan andra var mer osäkra på om ett samtal med domaren hade varit till hjälp eller på annat sätt underlättat situationen för dem. Några barn har uppgett att ett sådant samtal snarare hade kunnat göra situationen jobbigare.

Flera av barnen har uppgett att de inte riktigt förstått domstolens beslut och önskat mer information om och en förklaring av domen. Några av barnen har uppgett att det varit tryggt att föräldrarna förklarat domen, medan andra uppgett att deras föräldrarna nog själva inte förstått domstolens beslut.

Barnrättsorganisationer m.fl.

Flera barnrätts- och intresseorganisationer har i våra kontakter framhållit att det finns betydande brister i barns rätt att komma till tals och få information i vårdnadsmål. De har beskrivit att barn ofta inte ges möjlighet att delta på ett meningsfullt sätt, utan i stället blir passiva objekt i processer om deras liv. Barn upplever att de inte blir lyssnade på, att deras berättelser omtolkas eller förlorar sin innebörd under processens gång samt att deras åsikter i praktiken får begränsad betydelse, särskilt när åsikterna inte stämmer överens med vuxnas bedömningar. Även när barn får möjlighet att berätta upplever barnen att deras utsagor inte speglas i domskäl eller i utgången i målet.

Flera organisationer har lyft fram brister i hur barnsamtal genomförs och används. De har framhållit att barns utsagor kan påverkas av sammanhanget, begränsas av hur frågor ställs eller omformuleras i efterhand, och i vissa fall misstänkliggöras eller avfärdas. Det handlar också om att det är viktigt att kunna ta till vara det barnet berättar, t.ex. i fråga om rädslor eller upplevelser, även om barnet inte alltid

uttrycker en bestämd vilja. Särskilt utsatta grupper, såsom yngre barn, barn med funktionsnedsättningar eller barn som utsatts för våld, har svårare att komma till tals och få sina perspektiv korrekt återgivna.

Många organisationer har framhållit behovet av att stärka barnets processuella ställning. Flera anser att barn bör ha tillgång till ett eget juridiskt biträde som kan tillvarata barnets rättigheter, förklara processen och säkerställa att barnets åsikter och perspektiv förs fram. Ett sådant stöd anses också kunna minska risken för påverkan från föräldrar och skapa tryggare förutsättningar för barnet att uttrycka sig, samt fylla den lucka som i dag finns mellan utredning och domstolsprocess. Enligt organisationerna saknas det en aktör som enbart har till uppgift att företräda barnet genom hela förfarandet. Barnets representant bör enligt de flesta organisationerna ha juridisk kompetens.

Flera organisationer har också framhållit att barn i större utsträckning bör ges möjlighet att utöva talerätt eller endast klagorätt. Andra organisationer menar att ett juridiskt ombud i viss mån kan kompensera för avsaknaden av, eller vara att föredra framför, talerätt för barnet.

Familjerättssekreterare

Familjerättssekreterare har gett uttryck för att barns rätt att komma till tals i vårdnadstvister i stor utsträckning tillgodoses. De menar att barn som huvudregel ges möjlighet att framföra sina åsikter och att adekvat information lämnas till barnet utifrån barnets ålder och mognad. Samtidigt har det framförts att barn med tvistande föräldrar ofta befinner sig i en lojalitetskonflikt, varför det är viktigt att betona att barns deltagande är frivilligt och att barn inte ska uppleva en skyldighet att uttala sig.

Familjerättssekreterare har vidare gett uttryck för att bedömningar av barns mognad och förmåga att uttrycka en självständig vilja är svåra och kräver stor försiktighet. De har framhållit att barns inställning kan vara föränderlig över tid, inte minst mot bakgrund av att handläggningstiderna i vårdnadsmål ofta är långa. De flesta familjerättssekreterare har lyft att barn, särskilt de vars vilja inte får genomslag i familjerättens utredningar och i domstolens beslut, behöver mer stöd för att förstå besluten.

Vissa familjerättssekreterare har framhållit att det finns svårigheter i hur barns uppgifter ska dokumenteras och redovisas. De menar att det saknas enhetliga arbetssätt och att det är svårt att hitta metoder som fungerar för barn i olika åldrar och med olika förutsättningar. Några familjerättssekreterare har lyft svårigheterna som uppstår när barnet inte vill att vissa uppgifter ska föras vidare till föräldrarna eller domstolen, vilket ställer krav på svåra avvägningar mellan barnets skyddsintresse och rätten att komma till tals.

I fråga om samspelet med domstolen har familjerättssekreterare gett uttryck för att barns rätt att komma till tals inte enbart handlar om möjligheten att uttrycka sin vilja, utan även om hur denna beaktas i beslutsfattandet. De har därför efterlyst tydligare motiveringar från domstolarna, särskilt i fall där beslut eller överenskommelser avviker från barnets uttryckta vilja eller från familjerättens bedömningar. Även tidsutdräkten mellan VBU-utredning och domstolens avgörande har lyfts som en omständighet som kan påverka barnets möjlighet att få sin röst hörd.

I frågan om juridiskt biträde för barnet har de familjerättssekreterare som vi talat med varit tveksamma eller negativt inställda till en sådan ordning. De har betonat att de ser sig själva som barns representanter och att ytterligare personer som barnet behöver prata med kan försvåra och göra processen mer påfrestande för barnet. De menar att advokater som regel inte har bättre förutsättningar eller kunskap att prata med barn. Även i frågan om stödperson hos socialnämnden har de flesta familjerättssekreterare varit negativt inställda. Detta främst eftersom de menar att stödpersonens uppdrag skulle vara svårt att skilja från familjerättssekreterarens och att stöd och information kan ges på annat sätt än genom en stödperson.

Domare

Domare har gett en samstämmigt positiv bild av hur barnets rätt att komma till tals i dag tillgodoses genom de utredningar som görs i vårdnadsmål. De har framhållit att snabbupplysningar och VBU-utredningar i regel håller god kvalitet. Enligt domarna ger detta ett tillräckligt och tillförlitligt underlag för bedömningen av barnets bästa. Samtidigt har flera domare lyft att det finns ett återkommande önskemål från barn om att själva få tala direkt med domstolen, och att

domare i större utsträckning än i dag skulle kunna möta barnen i sådana situationer.

Domare har vidare uppgett att barnets inställning tillmäts betydelse i avgörandena, med beaktande av barnets ålder och mognad. Flera domare har framhållit att barnets vilja inte ensamt är avgörande, men att den alltid värderas och bemöts, särskilt i de fall domstolens avgörande går emot barnets åsikter eller vilja. Enligt flera domare har det skett en förskjutning över tid, där även åsikter från barn i åldrarna sex till åtta år i dag beaktas i större utsträckning. Samtidigt har det betonats att betydelsen av barnets uppgifter inte enbart är knuten till ålder, utan även till hur barnet uttrycker sig och till omständigheterna i det enskilda fallet.

När det gäller frågan om hur barns delaktighet kan stärkas utan att de hamnar i lojalitetskonflikter har domarna framhållit vikten av att vara varsam. De menar att det finns en risk för att barnet påverkas eller pressas, särskilt om barnet ges en mer formell roll i processen. De domare som vi talat med har varit negativt inställda till att införa en ordning med juridiska ombud. Några domare har pekat på att en ordning där barnet företräds av ett juridiskt biträde skulle kunna skapa en olycklig dynamik, där barnet och en av föräldrarna uppfattas stå på samma sida i processen. Flera domare har också anfört att barnets åsikter redan i dag kommer fram genom socialnämndens utredningar och att det finns en risk för att ett ytterligare ombud kommer att tillföra ett begränsat mervärde. Det har också framhållits att erfarenheter från andra måltyper tyder på att biträdenas yttranden ofta överlappar det som redan framgår av utredningarna, samtidigt som de medför ökade kostnader och kan förlänga handläggningstiderna. Flera domare har uttryckt ett otillräckligt beslutsunderlag i första hand bör kompletteras, exempelvis genom ytterligare utredning eller, i vissa fall, genom att domaren själv samtalar med barnet.

Ombud i familjemål

De ombud som vi har haft möjlighet att tala med har i huvudsak varit positivt inställda till att införa en ordning med juridiska biträden för barn. De har framhållit att barnet i vissa situationer kan ha behov av en egen representant som uteslutande tillvaratar barnets intressen i processen. Detta har särskilt betonats i mål där det förekommer upp-

gifter om våld, missbruk eller annan problematik hos en förälder, liksom i situationer där det finns en risk för att barnets röst inte kommer fram på ett tillräckligt tydligt sätt. Det kan exempelvis handla om situationer där det finns en risk för att barnet utsätts för otillbörlig påverkan eller där barnet har varit föremål för återkommande processer.

Flera ombud har pekat på att barnsamtal inom ramen för familjerättens utredningar ofta är få till antalet och sker under former som inte alltid är optimala för barnet. Det har framhållits att barnet kan befinna sig i en lojalitetskonflikt eller känna sig obekvämt i mötet med socialtjänsten, inte minst eftersom barnet är medvetet om att det som sägs kan komma att föras vidare till föräldrarna. Mot denna bakgrund har ombuden ansett att ett juridiskt biträde skulle kunna bidra till att skapa en mer förtroendefull relation och därigenom ge bättre förutsättningar för att barnets perspektiv kommer fram.

De ombud som varit kritiska har i huvudsak framhållit att en ordning med juridiskt biträde kan innebära en risk för att barnet involveras ytterligare i föräldrarnas konflikt och utsätts för påverkan.

Ombuden har vidare framhållit att kvaliteten på vårdnadsutredningar varierar, vilket enligt dem kan påverka i vilken utsträckning barnets röst får genomslag i processen. Ett juridiskt biträde har i detta sammanhang ansetts kunna fylla en viktig funktion genom att följa och granska hur barnsamtal genomförs samt uppmärksamma brister, exempelvis i fråga om riskbedömningar samt tillse att barnet får information om domstolens beslut. Flera ombud har i detta sammanhang betonat vikten av att det ställs särskilda krav på den som ska förordnas som biträde, bl.a. när det gäller kunskap om och erfarenhet av barn.

Föräldrar

De föräldrar som vi har haft kontakt med har framhållit att barn kan behöva mer stöd och information under en vårdnadsprocess och att det kan vara svårt för en förälder att tillgodose dessa behov. Vissa har ansett att ett eget juridiskt biträde skulle kunna vara ett sådant stöd, medan andra har varit mer tveksamma till om det är rätt lösning.

5.6.2 Slutsatser av vår analys av barnets ställning och behovet av stöd och information

Barnets ställning i mål om vårdnad, boende och umgänge behöver i viss mån stärkas

Vår bedömning

Barns åsikter inhämtas regelmässigt i mål om vårdnad, boende och umgänge. Det har dock framkommit kritik mot hur barnets åsikter återges i processmaterialet och hur åsikterna återges och behandlas av domstolen. Barnets perspektiv får inte alltid genomslag i processen.

En del barn har gett uttryck för att de inte blir lyssnade på eller förstådda. Flera barn har en önskan om större delaktighet och mer stöd i mål om vårdnad, boende och umgänge. Bilden är dock inte entydig.

Barnets ställning, rätt att komma till tals samt rätt till stöd, hjälp och information i mål om vårdnad, boende och umgänge behöver stärkas.

Att lyssna till barns åsikter i frågor som berör dem är en central förutsättning för bedömningen av barnets bästa. Våra undersökningar visar att barns rätt att komma till tals i mål om vårdnad, boende och umgänge i många fall tillgodoses formellt, men att det finns brister i hur denna rättighet får genomslag i praktiken. De flesta barn uppger att de har haft de formella och praktiska möjligheterna att komma till tals. Såväl i våra samtal med barn som i tidigare utredningar och i kontakter med barnrättsorganisationer, har flera barn emellertid framfört att de inte upplevt sig lyssnade på eller tagna på allvar. Detta gäller särskilt barn i utsatta situationer, exempelvis när barnen lämnat uppgifter om våld. I dessa fall har barnen ibland upplevt att deras uppgifter inte har fått genomslag eller att de inte har bemötts på ett sätt som svarar mot deras behov.

Liknande iakttagelser har gjorts i flera rapporter[77], där det framhållits att barns åsikter inte alltid beaktas i beslut som rör dem. Flera barn har uttryckt en önskan om större delaktighet i processen, exempelvis genom att få tala direkt med domaren eller få ett eget ombud.

[77] Se t.ex. avsnitt 3.5 och 5.4.

Samtidigt visar det material som vi har tagit del av och de samtal som vi har genomfört att bilden inte är entydig. Det finns också barn som är nöjda med hur de har blivit bemötta och med sina möjligheter att delta och komma till tals. Alla barn efterfrågar inte heller ytterligare former av delaktighet, såsom möjligheten att tala direkt med domaren eller företrädas av ett eget ombud. Vissa barn har beskrivit att de, trots att domstolens avgörande gått emot deras vilja, i efterhand upplevt att beslutet varit till deras bästa. Andra har uttryckt att ytterligare delaktighet inte nödvändigtvis skulle förbättra situationen utan i vissa fall snarare kunna upplevas som en belastning. Detta visar att barns behov och önskemål varierar och att åtgärder för ökad delaktighet måste utformas med stor lyhördhet för det enskilda barnet.

Även barnrättsorganisationer och andra aktörer har framhållit att barns rätt att komma till tals inte fullt ut förverkligas i praktiken. De har beskrivit att barn ofta blir passiva objekt i processer som rör deras liv och att deras berättelser kan förändras, förenklas eller förlora sin innebörd när de förs vidare i processen. Detta överensstämmer med tidigare rapporter där det framhållits att barns synpunkter ofta filtreras genom vuxna och inte alltid synliggörs i beslutsunderlag. Särskilt utsatta grupper av barn – såsom yngre barn, barn med funktionsnedsättning och barn som utsatts för våld eller hedersrelaterat våld och förtryck – lyfts fram som grupper vars röster riskerar att inte komma fram på ett tillräckligt nyanserat sätt. Organisationerna har också betonat att barns möjligheter att uttrycka sig förutsätter anpassade metoder, kontinuitet och särskild kompetens hos de vuxna som möter barnet, men att dessa förutsättningar i flera fall saknas.

Familjerättssekreterare och domare har i huvudsak framfört att nuvarande ordning fungerar väl och att barns åsikter regelmässigt inhämtas och beaktas inom ramen för den gällande ordningen med bl.a. VBU-utredningar och snabbupplysningar. Samtidigt har även dessa aktörer pekat på vissa utmaningar. Det gäller bl.a. svårigheter att bedöma barns mognad och självständighet, hur barns uppgifter bör dokumenteras och återges samt hur hänsyn ska tas till uppgifter som barnet inte vill ska föras vidare. Det har också framhållits att barns inställning kan förändras över tid, särskilt mot bakgrund av långa handläggningstider. Vidare har behovet av tydligare motiveringar från domstolarna lyfts, särskilt i de fall där avgörandet avviker från barnets uttryckta vilja eller från familjerättens bedömningar.

De ombud som har hörts har i större utsträckning betonat brister i nuvarande system och framhållit att barns perspektiv inte alltid får tillräckligt genomslag i processen. De har pekat särskilt på att barnsamtal ofta är begränsade och sker under former som inte alltid är optimala för att barnet ska kunna uttrycka sig fritt, inte minst mot bakgrund av lojalitetskonflikter och risken för påverkan. Mot denna bakgrund har de framhållit behovet av en aktör som har till uppgift att enbart företräda barnet och tillvarata barnets intressen genom hela processen, särskilt i mer komplexa och konfliktfyllda mål.

Sammantaget visar våra samtal samt tidigare rapporter och utredningar att det finns påtagliga skillnader i hur olika aktörer bedömer behovet av förändringar, men att det samtidigt finns en gemensam bild av vissa centrala utvecklingsområden. Det gäller särskilt barnets möjlighet till reell delaktighet, kvaliteten i hur barns åsikter inhämtas och återges samt behovet av information, stöd och återkoppling till barnet. Mot denna bakgrund bedömer vi att barnets ställning, rätt att komma till tals samt rätt till stöd, hjälp och information i mål om vårdnad, boende och umgänge behöver stärkas i viss utsträckning.

5.6.3 Frågan om talerätt för barnet

Vår bedömning

Barnet bör inte få talerätt i mål om vårdnad, boende och umgänge.

Barn har, liksom alla fysiska personer, partsbehörighet. Detta innebär att ett barn i princip kan vara part i en rättegång. För att barnet faktiskt ska ges ställning som part i ett visst mål krävs emellertid att barnet också har talerätt i den fråga som målet avser. I mål om vårdnad, boende och umgänge saknar barnet enligt gällande regelverk talerätt. Barnet kan därför varken väcka talan, delta i processen – exempelvis genom att framställa yrkanden eller lägga fram bevisning – eller överklaga domstolens avgöranden i sådana mål.

Barn samt representanter för barnrättsorganisationer och myndigheter som i sitt arbete möter barn har i samtal med oss, liksom i tidigare utredningar och i kontakter med andra myndigheter, framfört att barn i många fall inte ges tillräckligt utrymme att komma till tals i vårdnadsmål. Ett flertal rapporter stödjer denna uppfattning (se

avsnitt 5.4). Mot denna bakgrund anser vi, som framgått ovan, att barnets ställning i vårdnadsmål behöver stärkas.

Ett sätt att stärka barnets ställning skulle kunna vara genom att ge barnet talerätt. Flera barnrättsorganisationer och andra aktörer har framhållit att avsaknaden av talerätt och ett eget ombud för barn bidrar till att barnet i praktiken reduceras till ett passivt objekt snarare än en självständig rättighetsbärare. Samtidigt har flera organisationer betonat att frågan om talerätt är komplex och förenad med potentiella risker för barnet. De har pekat särskilt på risken för att barnet dras in i föräldrarnas konflikt på ett sätt som kan vara skadligt för barnets välbefinnande.

Det har ofta framhållits att vårdnadstvister präglas av ett starkt föräldraperspektiv, eftersom föräldrarna är parter i processen och därmed också de som typiskt sett ges störst utrymme vid domstolsförhandlingar och i domstolens bedömningar liksom i VBU-utredningar. Barnets behov och åsikter når inte alltid fram. Genom att ge barnet talerätt skulle barnets perspektiv, intressen och upplevelser ges en mer självständig och framträdande roll i processen. En talerätt för barnet skulle även kunna bredda domstolens beslutsunderlag och medföra en mer träffsäker tillämpning av principen om barnets bästa. Barnets möjligheter att utkräva sina rättigheter enligt barnkonventionen skulle därigenom också stärkas.

Även om det införs en ordning där barn får tillgång till ett biträde kan barnet utan talerätt varken framställa yrkanden eller överklaga en dom eller ett beslut. En annan svårighet som skulle kvarstå är att barnet inte kan åberopa bevisning utan är begränsad till att, företrädd av ett biträde, ställa frågor till de vittnen och sakkunniga som föräldrarna eller domstolen för in i målet. Barnet kan därför inte heller åberopa förhör med sig själv, utan är beroende av att någon av parterna eller domstolen bedömer att det är lämpligt. Sammantaget innebär detta att barnet är beroende av att andra aktörer i processen uppmärksammar och driver barnets perspektiv.

En ordning med talerätt i vårdnadsmål harmonierar också med grundläggande rättsprinciper, enligt vilka den som har ett av rättsordningen skyddat intresse även bör ha talerätt i frågor som rör detta intresse. Barn har redan i dag talerätt i andra typer av mål, exempelvis vissa frågor enligt föräldrabalken samt socialtjänstlagen och LVU. I sådana mål betraktas barns talerätt och rätt till ombud som en självklar del av processen som garanterar den nivå av rättssäkerhet som

bör ställas i mål där myndigheter fattar avgörande beslut om barns liv. Det kan därför finnas skäl att överväga en motsvarande ordning även i vårdnadsmål. Samtidigt finns skäl att inte direkt jämföra dessa mål med vårdnadstvister. I barnavårdsärenden aktualiseras ingripanden från det allmänna när det föreligger brister i omsorgen som innebär en risk för att barnets hälsa eller utveckling skadas, vilket kan leda till att barnet tillfälligt eller permanent placeras utanför hemmet. Vårdnadstvister får därför, som regel anses vara mindre ingripande, eftersom barnet oavsett utgången ska bo hos någon av, eller båda, sina föräldrar.

Frågan om talerätt och ombud för barn i mål om vårdnad, boende och umgänge är inte ny utan har under lång tid varit föremål för diskussion (se avsnitt 5.3). Utredningen om barnens rätt föreslog vid två tillfällen, år 1979 och år 1987, att barn i mål om vårdnad och umgänge skulle ges talerätt. I 1987 års betänkande föreslogs dessutom att barn skulle ges processbehörighet från och med 12 års ålder samt möjlighet att få ett offentligt biträde. Utredningen framhöll att barnet, utan talerätt, har begränsade möjligheter att påverka sin situation i vårdnadstvister. Talerätt ansågs därför utgöra ett mycket starkt medel för att stärka barnets ställning i sådana mål.

Det finns emellertid nackdelar med att införa talerätt för barn i vårdnadsmål, vilket också ger en förklaring till varför frågan, trots flera utredningar, ännu inte har lett till lagstiftning. Ett av de mest framträdande argumenten mot att ge barnet talerätt är att barnet inte ska behöva ta ställning i konflikten mellan föräldrarna. Att barnet skulle tvingas inta en ståndpunkt i rättegången är oförenligt med principen att barnet inte ska tvingas uttrycka en bestämd vilja eller inta en position, utan i stället *ges möjlighet* att framföra sina åsikter på ett fritt sätt. Att en part inte skulle behöva ta ställning i en tvist – dvs. att bl.a. ge en inställning till yrkanden – är emellertid principiellt främmande i svensk rättsordning. Rättegångsbalkens ordning för tvistemål bygger på att parterna – även i indispositiva mål – intar en position i processen. Talerätt för barnet skulle därför kunna innebära att barnet nödgas inta en tydlig position i konflikten mellan föräldrarna, vilket riskerar att förstärka motsättningarna och i förlängningen försämra barnets relation till en eller båda föräldrarna samt ge barnet en känsla av ansvar för utgången i processen. Som argument mot det nu sagda har från flera håll framhållits att barns delaktighet är en del av och en förutsättning för att säkerställa barnets bästa och att barn i möjligaste mån

ska skyddas *i* och inte *från* sitt deltagande. Vi delar denna uppfattning, men anser samtidigt att en starkare rätt till delaktighet inte nödvändigtvis förutsätter att barnet ges talerätt.

Det kan också ifrågasättas vilka barn som i praktiken skulle gynnas av en ordning med talerätt, och hur detta förhåller sig till det behov som har identifierats i tidigare utredningar och i våra kontakter med berörda aktörer. De barn som har ansetts, och fortfarande anses, vara i störst behov av ett starkare skydd för rätten att komma till tals är de yngre barnen. I prop. 1994/95:224, *Barns rätt att komma till tals*, och SOU 2017:6, *Se barnet!*, konstaterades dock att det är svårt att se hur en talerätt för dessa barn skulle kunna påverka domstolens ställningstaganden och leda till en utgång som i högre grad ligger i barnets intresse. Yngre barn saknar som regel förmågan att lämna instruktioner, vilket innebär att en talerätt inte skulle medföra någon reell förstärkning av deras rätt att komma till tals. Det är, såsom också påpekats av de nämnda utredningarna, främst för de äldre barnen som talerätt skulle innebära en faktisk skillnad. Av såväl barnrättsorganisationer som andra berörda har det samtidigt framkommit att äldre barn inte är den grupp barn som i dag upplever de största bristerna i möjligheten att göra sin röst hörd.

En aspekt som det finns anledning att fästa avseende vid är att det i samtal med bl.a. socialsekreterare har framkommit att barn inte sällan vill hålla distans till vårdnadstvisten och inte önskar vara mer delaktiga. Att skapa ett regelverk som passar alla barn är av naturliga skäl ett nära nog omöjligt uppdrag. Barn är olika: vissa vill vara aktiva i processen, ta ställning och dela med sig av sin livssituation, medan andra vill förhålla sig mer, eller helt, passiva. Det finns därför ingen enskild lösning som är lämplig för alla barn. Det viktigaste – vilket även tidigare utredningar har framhållit – bör i stället vara att utforma ett regelverk som stärker barnets rätt att komma till tals i de situationer där behovet är särskilt framträdande. Detta behöver inte nödvändigtvis ske genom att ge barnet fullständig talerätt.

En möjlighet som diskuterats i utredningsarbetet är att begränsa barnets talerätt i något hänseende. Rättsliga hinder för en sådan modell saknas i och för sig, men den skulle innebära avsteg från hur de processuella reglerna i allmänhet är utformade och kan därmed medföra betydande tillämpningsproblem. En konstruktion där barnets talerätt omfattar initiativrätten skulle innebära att barnet kan väcka talan även i fall där ingen av föräldrarna är positivt inställda till förändring, vilket

i vårdnadsmål får anses vara nästintill meningslöst. Att utesluta initiativrätten minskar dessutom risken för att barnet utsätts för påverkan från sina föräldrar. Mot denna bakgrund bedömer vi att det inte är lämpligt att ge barnet sådan rätt. Vad gäller argumentationsrätten utgör den, såsom även anförts ovan, en stor risk för att barnet tvingas ta ställning i processen, t.ex. genom att framställa egna yrkanden samt ta ställning till föräldrarnas yrkanden och förhålla sig till deras bevisning. Även argumentationsrätten är således problematisk. Om det skulle införas en talerätt utan vare sig initiativrätt eller argumentationsrätt, begränsas den till en rätt att överklaga domar och beslut (klagorätt).

Frågan är om enbart klagorätt är den ordning som är mest till gagn för barnet, eftersom barnet därigenom skyddas från konflikten men samtidigt får möjlighet att klaga på domstolens avgörande när barnet anser att dess bästa eller åsikter inte beaktats i tillräckligt hög grad. Att barnet får en talerätt som begränsas till en klagorätt innebär emellertid att barnet blir part i hovrätten (och i vissa fall även i Högsta domstolen), vilket således medför en ny partsställning. Barnet får då som utgångspunkt framställa egna yrkanden samt åberopa nya omständigheter och bevisning. Detta skulle i så fall vara sådana yrkanden och utredning som inte prövats av tingsrätten, vilket medför risken att hovrätten nödgas återförvisa målet till tingsrätt för ny prövning. Effekten av detta blir en förlängd process, vilket som utgångspunkt är skadligt för barnet, samt kan medföra stora kostnader och ökad arbetsbelastning för domstolarna. Det skulle också väcka svåra processuella frågor, såsom hur tingsrätten ska förhålla sig till material som tillförts under hovrättsprocessen. Ett sätt att motverka de nu nämnda effekterna skulle kunna vara att begränsa barnets klagorätt genom att ge barnet rätt att överklaga, och därmed framtvinga en omprövning, men endast på samma utredningsunderlag som lades fram i tingsrätten. En konstruktion av det slaget framstår dock som främmande och komplicerad. Enligt vår bedömning skulle alltså en sådan ordning inte vara ändamålsenlig. Därtill innebär klagorätt, liksom initiativrätt, en risk för att barnet påverkas av sina föräldrar att driva konflikten vidare.

En talerätt för barnet förutsätter också att barnet får stöd i att föra sin talan. Eftersom föräldrarna ofta befinner sig i en intressekonflikt kan de inte företräda barnet, vilket gör att ett oberoende juridiskt ombud eller biträde krävs. Ett system där ombud förordnas i samtliga

vårdnadstvister skulle innebära att ytterligare en aktör blir del av processen. Detta ökar i betydande grad risken för längre förhandlingar och handläggningstider samt gör målen mer komplicerade. Kostnaden för ett sådant system skulle dessutom bli mycket hög. Enligt vår bedömning måste risken för att processerna förlängs betraktas som ett problem att ta på stort allvar i övervägandena om hur barnets rätt bäst ska tas till vara.

I detta sammanhang är det också värt att framhålla att barnets bästa och rätt att komma till tals i vårdnadsmål har förtydligats och stärkts, senast genom reformerna som trädde i kraft i juli 2021 och januari 2025.[78] Den kritik som framförts av bl.a. barn och barnrättsorganisationer har många gånger handlat om att barn som upplevt våld i familjen känt att de inte tagits på allvar och att deras vilja inte tillmäts tillräckligt stor betydelse. Genom ändringen av 6 kap. 2 a § FB, som trädde i kraft i januari 2025, har risken för att barnet far illa fått en mer framträdande plats vid bedömningen av barnets bästa, medan barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna har underordnats denna risk. I vårt arbete har det framkommit olika uppfattningar om huruvida lagändringen fått genomslag i hur uppgifter om våld hanteras av domstolarna. Det är dock ännu för tidigt att dra några säkra slutsatser om lagändringens effekter.

Sammanfattningsvis kan vi konstatera att ett införande av talerätt för barn i mål om vårdnad, boende och umgänge rymmer både fördelar och nackdelar. Å ena sidan kan en sådan ordning stärka barnets ställning och säkerställa barnets rätt till delaktighet och att få komma till tals. Å andra sidan finns risker för att barnet dras in i föräldrarnas konflikt på ett sätt som kan vara skadligt för barnets relationer och välbefinnande. Vid en avvägning mellan de fördelar och nackdelar som identifierats anser vi att nackdelarna med talerätt väger tyngre än fördelarna. Om barnet behöver en starkare rättslig ställning för att barnets röst ska komma fram, anser vi att detta behov i stället bör tillgodoses genom juridiskt biträde eller annat stöd i processen. Det avgörande utifrån artikel 12 i barnkonventionen är enligt vår mening barnets faktiska möjlighet till delaktighet, inte formella positioner i processen. Det kan dessutom finnas anledning att låta lagändringarna från de senaste reformerna få verka och därefter noggrant utvärdera deras betydelse för bedömningen av barnets bästa och för barnets möjlighet att komma till tals. Mot denna bakgrund bedömer vi samman-

[78] Prop. 2020/21:150 och prop. 2024/25:10.

taget att det inte finns tillräckligt starka skäl att ge barnet talerätt i mål om vårdnad, boende och umgänge. I detta och följande kapitel kommer vi dock att presentera förslag som enligt vår mening bättre kan tillgodose barnets behov av delaktighet och inflytande i processen.

5.6.4 Barnet ska få rätt till ett biträde i vissa särskilda fall

Vårt förslag

Vid prövningen av mål om vårdnad, boende eller umgänge enligt 6 kap. 5 §, 14 a § eller 15 a § första stycket FB ska domstolen i vissa särskilda fall utse ett juridiskt biträde för barnet.

I våra direktiv anges att vi, utöver frågan om talerätt, även ska ta ställning till om det bör införas en rätt för barnet till juridiskt biträde i mål om vårdnad, boende och umgänge. Vi kan inledningsvis konstatera att en rätt till biträde inte förutsätter att barnet också är part i processen.

Frågan om juridiskt biträde i familjerättsliga processer har, liksom frågan om talerätt, behandlats vid flera tidigare tillfällen (se avsnitt 5.3). Den senaste lagändringen på området trädde i kraft den 1 januari 2025 och innebär att barn – liksom vårdnadshavare – numera som regel får ett offentligt biträde i mål om vårdnadsöverflyttning till en eller två särskilt förordnade vårdnadshavare. Sådana mål anses ofta vara mer ingripande för barnet än vårdnadsmål där endast föräldrarna är parter, eftersom en vårdnadsöverflyttning innebär ett statligt ingripande och ett skiljande från barnets bägge föräldrar. Principen bakom rätten till biträde är emellertid detsamma, dvs. att stärka barnets ställning i processer som i hög grad påverkar barnets liv.

Som tidigare påpekats bygger ordningen i dag på att domstolen har det yttersta ansvaret för att barnets åsikter och perspektiv beaktas i vårdnadsmål. Det är i regel socialnämnden som utreder och redovisar barnets inställning i sina upplysningar eller sin vårdnadsutredning, vilka utgör en central del av domstolens beslutsunderlag. Möjligheten att höra barnet direkt i domstol tillämpas, i enlighet med lagstiftarens intentioner, med stor återhållsamhet. Barnets perspektiv förs därför i huvudsak fram av vårdnadshavarna, som är barnets rättsliga företrädare och parter i processen. De kan åberopa bevisning och lägga fram

annan utredning om barnets vilja, men eftersom de är motparter i en domstolsprocess finns en risk att deras redogörelser inte fullt ut speglar barnets intressen.

Utgångspunkten i vårdnadstvister har länge varit att föräldrarna i normalfallet kan tillvarata barnets intressen och se till barnets bästa i processen. I dag finns det dock anledning att se mer nyanserat på denna utgångspunkt. Många barn i vårdnadstvister befinner sig i utsatta situationer och är inte sällan föremål för en parallell barnavårdsutredning. Uppgifter om våld eller annan försummelse förekommer dessutom ofta i dessa mål, vilket tydligt visar att barns och föräldrars intressen inte sällan står i konflikt med varandra. Detta ger stöd för att det inte är ovanligt att det finns anledning att anta att föräldrar kan ha svårt att fullt ut tillvarata barnets intressen i processen.

Det är också viktigt att beakta att socialnämnden och domstolen, trots sin skyldighet att se till barnets bästa, inte företräder barnet i egentlig mening. Många socialsekreterare som vi har talat med har anfört att de ser sig själva som barnets representant, men faktum kvarstår att socialnämnden har ett bredare uppdrag som omfattar hela familjen och inkluderar både utredande och samarbetsfrämjande insatser. Även vissa domare som vi talat med har uttryckt att de betraktar sig som barnets företrädare. Samtidigt har de i uppdrag att förhålla sig opartiska i förhållande till föräldrarnas påståenden och bevisning. Domaren kan också nödgas fatta beslut som går emot barnets vilja om detta bedöms vara till barnets bästa. Sammantaget kommer således barnets röst inte till uttryck i rättegången genom någon som enbart har att företräda barnet.

I våra kontakter med representanter för barn och barnrättsorganisationer har det genomgående framkommit att barn upplever att deras åsikter inte tas på tillräckligt stort allvar. Barn har i detta sammanhang efterfrågat en egen representant eller andra former av möjligheter för att komma närmare domstolen och göra sina röster hörda. Barn har återkommande vittnat om att de mot sin vilja tvingats till umgänge med en förälder som utsatt dem eller den andra föräldern för våld och att de upplevt att deras röst inte beaktats i domstolens prövning. Detta är något som inte enbart framkommit i våra direkta kontakter med barn, utan även i samtal som genomförts inom ramen för tidigare utredningar samt i rapporter från myndigheter och barnrättsorganisationer. I samtal med enstaka barn har vi emellertid även tagit del av berättelser där barn inte blivit trodda när de lämnat tydliga

uppgifter om att en förälder grundlöst anklagat den andra föräldern för våld, trots att barnets uppgifter senare visat sig vara riktiga.

Barnets vilja kan inte alltid anses sammanfalla med vad som är barnets bästa. Det är främst i situationer där en bedömning av barnets bästa kan komma att avvika från de åsikter som barnet har uttryckt som det kan finnas ett särskilt behov av att stärka barnets möjligheter att komma till tals och få stöd i att uttrycka sina åsikter. Ett biträde skulle kunna bidra till att säkerställa att barnets åsikter tydliggörs och att åsikterna läggs fram för domstolen på ett ändamålsenligt sätt. Biträdet skulle tillvarata barnets intressen och bevaka barnets rättigheter under vårdnadsprocessen, och se till att barnet får den information som krävs för att kunna vara delaktigt på ett sätt som är adekvat i förhållande till barnets ålder och mognad. Det har i sammanhanget framkommit att barn i vissa fall inte känner igen sin egen berättelse i den återgivning som sker under processens gång, från det att uppgifterna lämnas till familjerättssekreteraren till dess att de återkommer i domstolens avgörande, eller att uppgifterna helt uteblir. Ett biträde skulle därmed även kunna bidra till att säkerställa att barnets berättelse inte går förlorad eller förvanskas i denna kedja. Biträdets funktion skulle också kunna verka konflikthämmande. Biträdet kan belysa barnets situation för parterna och därigenom bidra till att fokus läggs på barnet. Mot bakgrund av de juridiska överväganden som behöver göras och den delaktighet i den rättsliga processen som krävs från biträdets håll, bedömer vi att det ska röra sig om ett biträde med juridisk kompetens.

Frågan om juridiskt biträde för barn i vårdnadsprocesser har även aktualiserats i ett internationellt perspektiv. I flera europeiska länder, däribland Norge, finns det en möjlighet för domstolen att utse en juridisk representant för barnet i vårdnadstvister, särskilt när barnet befinner sig i en utsatt situation eller riskerar att påverkas negativt av föräldrarnas konflikt. Inom andra rättsområden i Sverige, såsom mål enligt LVU, har intressemotsättningar mellan barn och vårdnadshavare sedan länge hanterats genom särskilda ställföreträdare eller biträden.

Det står samtidigt klart att ett juridiskt biträde också kan innebära effekter som inte är positiva, något som under vårt arbete påpekats av bl.a. domare och familjerättssekreterare. Många av de argument som förts fram mot talerätt för barnet gör sig gällande även beträffande frågan om juridiskt biträde. Ytterligare en aktör i processen

kan öka risken för att föräldrakonflikten trappas upp, att barnet dras djupare in i konflikten och att barnet upplever ökad lojalitetspress. Ett biträde innebär vidare att det skapas en direkt kanal till domstolen, vilket i mål med djupgående konflikter eller där föräldrarna har begränsad förmåga att skilja mellan sina egna och barnets intressen kan förstärka föräldrarnas tryck på barnet. Biträdets uppgifter kan dessutom delvis överlappa socialnämndens och domstolens arbete, eftersom de som utredande respektive dömande instans ska klarlägga barnets åsikter, beakta dessa och göra en bedömning av barnets bästa. Det är dessutom viktigt att framhålla att många barn upplever att det är påfrestande att prata med myndighetspersoner. Ytterligare en aktör att prata med, i många fall om känsliga frågor, skulle därför kunna förvärra situationen för barnet. Att förordna biträde för alla barn i mål om vårdnad, boende och umgänge skulle även riskera att förlänga processerna, göra målen mer komplicerade och medföra betydande kostnader. Ett biträde skulle dock också i vissa fall kunna förkorta processen genom att hålla fokus på barnets situation och bidra till att finna en hållbar lösning som är till gagn för barnet.

Trots de farhågor som har redovisats ovan bedömer vi att fördelarna med ett juridiskt biträde i vårdnadsmål kan överväga nackdelarna. Vi anser emellertid att det inte finns skäl att införa en ordning där biträde som huvudregel förordnas i mål om vårdnad, boende och umgänge Det är vår bedömning att en sådan ordning inte ens skulle vara lämplig. Möjligheten att förordna ett juridiskt biträde bör i stället begränsas till sådana undantagsfall där barnets rätt att komma till tals bedöms inte kunna tillgodoses fullt ut på annat sätt. Det bör också framhållas att flera reformer relativt nyligen har genomförts för att stärka barnets ställning i vårdnadsfrågor, främst rörande bedömningen av barnets bästa samt barnets rätt till stöd och information. Mot denna bakgrund kan det finnas skäl att avvakta och låta dessa ändringar, tillsammans med våra övriga förslag, få genomslag i praktiken innan en *generell* ordning med juridiska biträden övervägs. Sammantaget anser vi att det finns skäl att införa en möjlighet att förordna juridiskt biträde för barn i vissa särskilda fall. Vi återkommer nedan till i vilka fall ett sådant biträde bör kunna förordnas.

5.6.5 Ett biträde ska kunna utses när det finns särskilda skäl med hänsyn till barnets rätt att komma till tals

Vårt förslag

När det med hänsyn till barnets rätt att komma till tals i ett mål om vårdnad, boende eller umgänge enligt 6 kap. 5 §, 14 a § eller 15 a § första stycket FB finns särskilda skäl, ska rätten förordna ett juridiskt biträde för barnet.

Frågan om i vilka situationer ett juridiskt biträde bör förordnas är komplex och det går naturligtvis inte att entydigt specificera dessa fall. Bedömningen måste göras utifrån barnets behov och omständigheterna i det enskilda fallet. Samtidigt står det klart – som närmare utvecklats i föregående avsnitt – att alla barn inte gynnas av ett juridiskt biträde och att behovet inte föreligger i alla vårdnadsmål. Utgångspunkten bör i stället vara att biträde förordnas i de mål där omständigheterna är sådana att det finns en särskild risk för att barnet inte kommer till tals eller för att barnets åsikter eller perspektiv annars inte kommer fram eller får tillräckligt genomslag i processen. För att ett juridiskt biträde ska vara till barnets bästa bör det krävas ett särskilt behov av juridisk representation som inte kan tillgodoses genom andra åtgärder. Enligt vår mening bör det alltså vara endast i vissa fall som biträde ska förordnas.

Det har från olika håll framförts att det kan finnas behov av juridiskt biträde för barnet i mål där det förekommer uppgifter om våld. Vårdnadsmål där sådana uppgifter förekommer är emellertid vanligt förekommande. Enligt rapporter från Jämställdhetsmyndigheten förekommer uppgifter om våld i mer än hälften av samtliga vårdnadstvister. Uppgifterna kan avse våld av skiftande karaktär och allvarlighetsgrad, från grovt, upprepat eller till och med systematiskt våld till mindre allvarligt våld vid ett enstaka tillfälle som kan ligga långt tillbaka i tiden.

Det finns emellertid vissa mål där uppgifter om våld förekommer och där riskbedömningen är särskilt svår, både för socialtjänsten och domstolen. Det rör sig framför allt om situationer där det framkommer allvarliga men svårbedömda uppgifter om våld, hedersrelaterat våld och förtryck, annat övergrepp eller om att barnet annars far illa. Det är inte ovanligt att den ena föräldern lämnar sådana uppgifter

som den andra föräldern helt förnekar, samtidigt som det saknas ytterligare utredning eller stödjande bevisning. I dessa situationer kan barnet antingen själv berätta om våldet, tiga om det eller förneka att det förekommit. Det är också vanligt att barn ger uttryck för sin situation på andra sätt än genom att berätta, exempelvis genom att uppvisa rädsla, otrygghet eller en önskan om att en annan vuxen ska närvara vid umgänge med en förälder. Under sådana förhållanden kan riskbedömningen vara en särskild utmaning även för erfarna utredare och domare. Att ett barns uppgifter om våld eller övergrepp inte kommer fram eller inte bedöms som trovärdiga eller tillförlitliga, trots att de i själva verket är sanna, kan leda till att barnet försätts i en situation som innebär boende hos eller umgänge med en våldsutövande förälder. Det är självklart att detta innebär en kränkning av barnets mest grundläggande rättigheter och att en sådan felaktig riskbedömning därmed kan blir förödande för barnets hälsa, välmående och trygghet.[79] Emellertid kan även en felbedömning i motsatt riktning få mycket allvarliga följder.

Som tidigare nämnts har vi tagit del av en berättelse från en ungdom som under sin uppväxt under en lång period avskurits från umgänge med en förälder på grund av oriktiga påståenden om våld. Barnets berättelse om att påståendena inte var sanna beaktades inte i det fallet. Även socialsekreterare som deltagit vid utredningens hearing har uttryckt att psykisk ohälsa hos en förälder kan leda till en felaktig föreställning om att den andra föräldern utsätter barnet för övergrepp. Det behöver i dessa situationer alltså inte vara fråga om medvetna osanningar. Om sådana föreställningar får genomslag i riskbedömningen, kan det emellertid leda till att barnet blir helt hänvisat till en förälder med allvarliga psykiska problem och förlorar rätten till umgänge med den andra föräldern.

I fall som de nu nämnda skulle det kunna vara nödvändigt att förordna ett juridiskt biträde för barnet för att säkerställa att barnets åsikter kommer fram och beaktas. Detta gäller i första hand när barnet uttryckt en vilja eller åsikter som inte är förenliga med socialnämndens bedömning i en utredning enligt 6 kap. 19 § tredje stycket FB eller när barnets åsikter är särskilt svåra att bedöma i förhållande till förekommande uppgifter om våld eller andra missförhållanden. Även i sådana fall där domstolen inte inhämtar en VBU-utredning utan be-

[79] Jfr bl.a. artikel 6 i barnkonventionen, om rätten till liv och utveckling, och artikel 19, om rätten till skydd mot alla former av våld m.m.

dömer att socialnämndens upplysningar är tillräckliga, kan det vid allvarliga men svårbedömda uppgifter om våld, hedersrelaterat våld och förtryck, annat övergrepp eller om att barnet annars far illa, finnas skäl att förordna ett biträde för barnet. Detta om det finns en risk för att domstolen annars beslutar om exempelvis umgänge med en förälder som barnet har uttryckt rädsla för.

När socialnämndens bedömning däremot sammanfaller med barnets inställning, har barnet genom utredningen fått göra sin röst hörd och barnets åsikter har beaktats i hög grad, vilket i regel gör att behovet av ett juridiskt biträde inte framstår som påtagligt. Detta gäller inte minst mot bakgrund av att domstolarna i majoriteten av fall följer socialnämndens bedömningar. Det är således, enligt vår bedömning, i de situationer där barnets perspektiv riskerar att hamna i skymundan i en svårbedömd riskkontext som ett juridiskt biträde kan fylla en viktig funktion.

Av det anförda följer att uppgifter om våld inte i sig föranleder ett behov av juridiskt biträde. När uppgifterna om våld är tydliga, väldokumenterade och får stöd av annan utredning, finns det i regel goda förutsättningar för domstolen att göra en adekvat riskbedömning. Detta gäller särskilt om barnet har uttryckt rädsla för den våldsutövande föräldern. I dessa situationer handlar svårigheten alltså inte om att barnets perspektiv inte har inhämtats eller beaktats. I andra, troligen mindre vanliga, situationer kan det vara svårt för barnet att förstå varför domstolen, med hänvisning till risken för våld, gör en annan bedömning än den barnet själv ger uttryck för. Det kan finnas omständigheter av betydelse för riskbedömningen som barnet saknar kännedom om, exempelvis att en förälder utanför hemmet har gjort sig skyldig till sexualbrott mot barn eller annan allvarlig brottslighet. Ett barn som trots omständigheter av sådant slag uttrycker en vilja om exempelvis umgänge med en sådan uppenbart olämplig förälder kan uppleva att det inte har blivit lyssnat på, trots att barnets åsikter faktiskt har beaktats i prövningen. Om de omständigheter som ligger till grund för riskbedömningen är tydliga och inte särskilt svårbedömda, framstår behovet av ett juridiskt biträde emellertid som mindre påtagligt. I sådana situationer kan barnets behov därför snarare bestå i att få tydlig och anpassad information om bedömningen och skälen för den.

En annan situation där behovet av juridiskt biträde kan aktualiseras är särskilt komplexa mål. Det kan röra sig om fall där konflikten är mycket djupgående och en eller båda föräldrarna saknar vilja eller förmåga att sätta barnets bästa i främsta rummet. Sådana mål kan kännetecknas av återkommande anmälningar till polis och sociala myndigheter, oförmåga att acceptera domstolens avgöranden och upprepade domstolsprocesser, och inte sällan förkommer även i dessa mål uppgifter om våld. I dessa fall blir det särskilt viktigt att barnet åter sätts i centrum och att någon kan företräda barnet och säkerställa att barnets perspektiv och åsikter kommer fram. Många vårdnadsmål i dag är dock i grunden infekterade och konfliktnivån är hög, vilket flera familjerättssekreterare, advokater och domare framhållit. För att det ska vara aktuellt att förordna ett juridiskt biträde ska det handla om konflikter som tydligt avviker från den konfliktnivå som vanligen förekommer i vårdnadstvister. Någon närmare precisering av vilka slags situationer som avses låter sig dock inte göras. Det ska emellertid framhållas att även i sådana särskilt komplexa mål kan barnet ha uttryckt en tydlig åsikt under utredningen hos familjerätten och ha fått gehör för denna. I sådana fall framstår det inte som nödvändigt att förordna ett biträde för att säkerställa barnets rätt att komma till tals.

Ytterligare en situation där det enligt vår mening kan finnas skäl att förordna ett juridiskt biträde är situationer där det kan befaras att barnet otillbörligen påverkas av en eller båda sina föräldrar. Det ska vara fråga om sådan allvarlig påverkan att det finns en särskild risk för att barnets egna åsikter eller perspektiv annars inte kommer fram i processen och domstolen bedömer att ett biträde kan bidra till att avhjälpa denna risk.

När det gäller barnets ålder anser vi att det inte bör uppställas någon nedre åldersgräns för när ett offentligt biträde kan förordnas. Om barnet inte har uppnått en sådan ålder eller mognad att det kan bilda och uttrycka egna åsikter, saknas det emellertid i regel skäl att förordna ett biträde för barnet

De situationer som har behandlats ovan är inte avsedda att utgöra någon uttömmande uppräkning av de fall där ett juridiskt biträde kan behöva förordnas. Även andra omständigheter kan, var för sig eller tillsammans, medföra ett särskilt behov av juridiskt biträde. Det låter sig därför inte göras att ange någon närmare eller uttömmande precisering av vilka situationer som ska kunna föranleda ett förordnande.

Bedömningen måste göras utifrån barnets behov och omständigheterna i det enskilda fallet. Den föreslagna rätten till juridiskt biträde bör dock begränsas till mål om vårdnad, boende och umgänge enligt 6 kap. 5 och 14 a §§ och 15 a § första stycket FB. Även mål om äktenskapsskillnad där ett yrkande av detta slag tas upp till prövning bör omfattas av bestämmelsen (13 kap. 5 § äktenskapsbalken). Det är således fråga om *tvister mellan föräldrar*. Rätten bör inte omfatta fall där föräldrarna gemensamt vill utöva vårdnaden enligt 6 kap. 4 § FB. Inte heller bör sådana ovanliga situationer som avses i 6 kap. 7 § FB omfattas, där vårdnaden på talan av socialnämnden, eller genom att domstolen tar upp frågan i ett mål om äktenskapsskillnad, flyttas över från den ena föräldern till den andra. I sådana fall aktualiseras oftast andra bestämmelser till skydd för barnet, exempelvis bestämmelserna om vård enligt LVU. De fall där socialnämnden med stöd av 15 a § andra stycket FB för talan om umgänge med annan än förälder bör inte heller aktualisera en rätt till biträde för barnet.

Sammanfattningsvis gör utredningen bedömningen att juridiskt biträde för barnet bör förordnas med viss restriktivitet och förbehållas de mål som utmärks av sin komplexitet eller svårbedömda omständigheter. Biträdet kan då fungera som ett självständigt stöd som bevakar barnets intressen, kompletterar utredningsmaterialet och säkerställer att barnets röst blir tydligt hörbar i processen.

5.6.6 Biträdet får förordnas när talan har väckts

Vårt förslag

Ett juridiskt biträde får förordnas när talan i mål om vårdnad, boende och umgänge har väckts.

Några utgångspunkter

Vi har ovan kommit fram till i vilka situationer som ett juridiskt biträde bör utses. Nästa fråga vi har att ta ställning till är vid vilken tidpunkt ett biträde ska kunna utses. En prövning av frågor om vårdnad, boende och umgänge inleds genom att talan väcks vid domstol. Ett alternativ är därför att domstolen redan i samband med att målet inleds tar ställning till om det finns skäl att förordna ett juridiskt biträde.

Ett annat alternativ är att biträde förordnas först när processen har fortskridit, t.ex. efter den första muntliga förberedelsen, i samband med att domstolen beslutar om en utredning enligt 6 kap. 19 § tredje stycket FB, eller inför en huvudförhandling. Det finns fördelar och nackdelar med samtliga alternativ, vilka redovisas nedan.

Möjligheten att förordna biträde vid talans väckande eller inför en muntlig förberedelse

Det finns flera argument som talar för att ett juridiskt biträde ska kunna förordnas redan i ett tidigt skede av processen. I kontakter med socialsekreterare samt företrädare för barnrättsorganisationer har det framkommit att domstolar i vissa fall meddelar dom i enlighet med överenskommelser mellan föräldrar som, enligt dessa aktörer, inte är till barnets bästa och där barnet inte har hörts. Ett juridiskt biträde kan i sådana situationer bidra till att säkerställa att barnets perspektiv och röst kommer till domstolens kännedom även när parterna enas. Samtidigt ska framhållas att processen ytterst styrs av föräldrarna, som är parter i målet. Om föräldrarna når en överenskommelse som domstolen bedömer strider mot barnets bästa, står det dem fritt att återkalla målet. Ett juridiskt biträde som förordnas enbart i syfte att säkra barnets röst vid eventuella överenskommelser kan därför i praktiken få en begränsad betydelse.

Ett annat skäl som talar för att ett biträde bör kunna förordnas när talan väcks är att några av de mest ingripande besluten för barnet ofta fattas i ett tidigt skede av processen, genom interimistiska beslut. Sådana beslut kan få omedelbara och stora konsekvenser för barnets vardag, exempelvis vad gäller boende och umgänge. Ett tidigt förordnande av juridiskt biträde kan därför bidra till att barnets intressen och perspektiv beaktas även i detta skede.

Ett annat tungt vägande argument för ett tidigt förordnande är barnets behov av kontinuitet och trygghet. För att barnet ska kunna känna förtroende för sitt biträde krävs tid för att bygga upp en relation. Om biträdet förordnas sent i processen riskerar denna möjlighet att gå förlorad. Mot denna bakgrund talar starka skäl för att ett juridiskt biträde ska kunna förordnas så tidigt som möjligt, det vill säga redan när talan väcks.

Det är dock värt att framhålla att det i många fall kan vara svårt att i ett så tidigt skede avgöra om förutsättningarna för ett juridiskt

biträde är uppfyllda. Ett tidigt förordnande innebär också större kostnader. Vårdnadsprocesser pågår ofta under lång tid, inte sällan över ett år, vilket innebär att kostnaderna för ett juridiskt biträde kan bli betydande.

Möjligheten att förordna biträde vid förordnande om en VBU-utredning

Ett alternativ är att knyta möjligheten att förordna juridiskt biträde till den tidpunkt då domstolen beslutar om en VBU-utredning. Vid denna tidpunkt finns ofta ett bättre beslutsunderlag och de mål som är av enklare beskaffenhet har i många fall redan avslutats. Ett förordnande i detta skede kan därför vara mer kostnadseffektivt. Biträdet ges också möjlighet att bygga upp en relation till barnet innan målet avgörs. En sådan ordning är emellertid inte utan nackdelar. Vid denna tidpunkt kan målet i vissa fall redan ha pågått under en tid, vilket innebär att barnet kan ha gått miste om det stöd som ett juridiskt biträde hade kunnat ge i ett tidigare skede av processen. I vissa mål, exempelvis där konflikten är särskilt allvarlig eller där det finns en påtaglig risk för att barnet påverkas otillbörligen, kan behovet av ett biträde uppkomma redan i inledningen av tvisten. Det är inte heller i alla mål som en VBU-utredning inhämtas, varför behovet av biträde inte bör vara beroende av att en sådan utredning förordnas. En ordning som begränsar möjligheten att förordna biträde till ett senare skede riskerar därmed att inte fullt ut tillgodose barnets behov av stöd genom hela processen.

Möjligheten att förordna biträde inför en huvudförhandling

Ett tredje alternativ är att förordna juridiskt biträde först inför huvudförhandlingen. Vid denna tidpunkt finns som regel ett fullständigt utredningsmaterial, vilket gör bedömningen av behovet av biträde enklare och innebär lägre kostnader. Det är först på detta stadium som det framkommer om familjerättens bedömning avviker från barnets uttryckta vilja eller åsikt. I allmänhet är det också först när vårdnadsutredning slutförts som det står helt klart att målet innefattar en särskilt svår riskbedömning. Samtidigt är det då i praktiken svårt för barnet och biträdet att bygga upp en relation. Det finns också en risk

för att nya uppgifter förs fram sent i processen, vilket kan leda till förseningar.

Våra slutsatser

Vi bedömer sammantaget att ett juridiskt biträde bör kunna förordnas tidigt i processen, det vill säga redan när talan väcks. Detta bedöms vara det alternativ som bäst tillgodoser barnets behov av trygghet, kontinuitet och reell möjlighet till delaktighet. Ett tidigt förordnande kan dock komma att innebära högre kostnader. Utgångspunkten är dock att juridiskt biträde endast ska förordnas i de mest komplexa och svårbedömda målen där behovet av biträde är tydligt. I dessa mål är det av särskild betydelse att biträdet kommer in tidigt och ges möjlighet att bygga upp en förtroendefull relation till barnet. I praktiken kan emellertid behovet ibland komma fram först efter att vårdnadsutredningen slutförts. Det bör därför inte uteslutas att biträde kan förordnas på ett senare stadium, om behovet framkommer under processen. Ett juridiskt biträde bör således även kunna förordnas först i hovrätten, om behovet av biträde framkommer eller aktualiseras där.

5.6.7 Biträdet ska vara ett offentligt biträde enligt lagen om offentligt biträde

Vårt förslag

I föräldrabalken ska regleras att ett offentligt biträde enligt lagen om offentligt biträde ska utses vid prövningen av frågor om vårdnad, boende eller umgänge enligt 6 kap. 5 §, 14 a § eller 15 a § första stycket FB, när förutsättningarna för ett sådant biträde föreligger.

Frågan är då hur rätten till biträde för barn i mål om vårdnad, boende och umgänge ska regleras. En möjlig lösning är att låta redan befintliga institut omfatta även dessa mål, medan en annan är att införa en ny typ av biträde. Vi har i avsnitt 5.2.4 kortfattat redovisat för olika typer av biträden som finns att tillgå för enskilda. Vår uppfattning är att det vore mest fördelaktigt att använda en redan befintlig rättsfigur, särskilt en sådan som redan är etablerad i mål enligt 6 kap. FB.

Sedan den 1 januari 2025 finns det möjlighet för domstolen att förordna offentligt biträde för barn och vårdnadshavare i mål om vårdnadsöverflyttning enligt 6 kap. 7–8 a och 10 d §§ FB. I utredningen som låg till grund för lagändringen bedömdes att det är möjligt att i föräldrabalken införa bestämmelser om att offentligt biträde ska utses vid prövningen av vissa frågor om vårdnadsöverflyttning, samt att allmän domstol kan tillämpa lagen (1996:1620) om offentligt biträde. Regeringen delade denna bedömning. Redan detta talar med styrka för att samma lösning bör väljas även i nu aktuella måltyper. Det framstår som en naturlig och systematiskt konsekvent ordning att använda samma institut i närliggande processer inom 6 kap. FB. Därtill finns flera sakliga skäl som talar för att det juridiska biträdet bör vara ett offentligt biträde. Med en sådan ordning möjliggörs kontinuitet i de fall barnet är föremål för parallella processer, exempelvis enligt LVU. I sådana situationer kan samma person förordnas som offentligt biträde i flera processer, vilket ger bättre förutsättningar för ett sammanhållet perspektiv på barnets situation och behov. Förordnande av offentligt biträde förutsätter dessutom att den som utses har relevant juridisk kompetens och erfarenhet. I ordningen ligger således ett inbyggt krav på juridisk sakkunskap, vilket bidrar till att säkerställa att barnet får ett kvalificerat stöd och en rättsligt förankrad representation i processen.[80]

Mot denna bakgrund framstår alternativa lösningar som mindre ändamålsenliga. En ordning med rättshjälpsbiträde förutsätter i regel att den enskilde själv ansöker om biträde och därigenom tar ett aktivt initiativ. I mål om vårdnad, boende och umgänge är det emellertid centralt att barnets behov av stöd kan tillgodoses oberoende av parternas agerande, vilket gör en sådan ordning mindre lämplig. Inte heller en utvidgning av regelsystemet om god man framstår som en ändamålsenlig lösning. En god man är en ställföreträdare och ska i princip träda i den enskildes ställe, medan ett biträde i dessa mål inte är avsett att överta vårdnadshavarens uppgifter eller fungera som ställföreträdare för barnet.[81]

Sammantaget framstår det som tydligt att offentligt biträde enligt lagen om offentligt biträde utgör den lämpligaste lösningen. Vi föreslår därför att det i föräldrabalken ska regleras att ett offentligt biträde ska utses vid prövningen av frågor om vårdnad, boende och umgänge

[80] Våra överväganden i denna fråga framgår av kommande avsnitt.
[81] Våra överväganden i denna fråga framgår av kommande avsnitt.

enligt 6 kap. 5 och 14 a §§ och 15 a § första stycket FB, när förutsättningarna för ett sådant biträde föreligger.

5.6.8 Biträdet ska vara barnets språkrör

Vårt förslag

Ett offentligt biträde ska vara barnets språkrör.

Bestämmelsen i 20 kap. 10 § första stycket FB, om att ett offentligt biträde ska se till att barnets rätt enligt 6 kap. 2 b § första stycket FB att få information och möjlighet att framföra sina åsikter tillgodoses, ska omfatta ett offentligt biträde i mål om vårdnad, boende och umgänge.

Bestämmelsen i 20 kap. 10 § andra stycket FB, om att det offentliga biträdet får samtala med barnet utan vårdnadshavarens samtycke och utan att vårdnadshavaren är närvarande, ska omfatta ett offentligt biträde i mål om vårdnad, boende och umgänge.

Några inledande överväganden

Frågan som vi härnäst har att ta ställning till är vilken roll ett offentligt biträde ska ha i mål om vårdnad, boende och umgänge. Syftet med att införa en rätt till biträde för barnet i sådana mål är att stärka barnets ställning och rätt att komma till tals.

Vi har i avsnitt 5.6.3 gjort bedömningen att barnet inte ska ges talerätt i vårdnadsmål. Partsställning är dock inte alltid en förutsättning för att ett barn ska ha ett biträde i en domstolsprocess. I exempelvis brottmål kan ett barn ha en särskild företrädare eller ett målsägandebiträde utan att vara part i målet. Huruvida barnet är part påverkar dock biträdets uppdrag. Om barnet saknar partsställning, kan varken barnet eller dess biträde framställa yrkanden, lägga fram bevisning eller överklaga domar och beslut, eftersom sådana åtgärder är förbehållna parter. Frågan är då vilken roll och vilka uppgifter som ett biträde ska ha i mål om vårdnad, boende och umgänge.

De två alternativ som vi bedömer står till buds är att det offentliga biträdet antingen ges en roll som ställföreträdare för barnet eller en mer begränsad funktion som språkrör. Rollen som ställföreträdare innebär som regel ett mer omfattande uppdrag än rollen som språk-

rör. En jämförelse kan göras med särskilda företrädare för barn, som är ställföreträdare för barnet. Den särskilda företrädaren ska ta tillvara barnets rätt under förundersökningen och i efterföljande rättegång samt vid åtgärder som rör verkställighet av skadestånd och ansökan om brottsersättning (3 § lagen om särskild företrädare för barn). Den särskilda företrädaren kan således, i egenskap av ställföreträdare, vidta åtgärder för barnets räkning utan samtycke från barnets vårdnadshavare eller barnet själv. En sådan åtgärd kan t.ex. vara att hämta barnet till förhör. En särskild företrädare förordnas dock som regel endast i de fall då en vårdnadshavare eller närstående till vårdnadshavare är misstänkt för brott mot barnet, varför det rör sig om en intressekonflikt mellan vårdnadshavaren och barnet. I annat fall får ett barn som utsatts för brott, likt en vuxen, ett målsägandebiträde. Ett målsägandebiträde för barn har inte samma behörighet som en särskild företrädare. Målsägandebiträdet behöver fullmakt från barnets vårdnadshavare för att kunna företräda barnet, t.ex. gällande skadestånd eller överklagande.

Ett närliggande exempel som kan ge vägledning för hur biträdets roll skulle kunna utformas återfinns i LVU-mål. I dessa mål varierar det offentliga biträdets funktion beroende på barnets ålder och processuella ställning. För barn under 15 år fungerar det offentliga biträdet inte enbart som juridiskt stöd utan också som barnets ställföreträdare. Detta innebär att barnet, som saknar egen processbehörighet, företräds av biträdet i processen i stället för av sina vårdnadshavare, vilket annars är huvudregeln. Som ställföreträdare behöver biträdet inte någon fullmakt från vårdnadshavarna för att kunna företräda barnet. Att det offentliga biträdet ges en sådan dubbel roll, både som juridiskt biträde och som ställföreträdare, innebär samtidigt ett mer långtgående ansvar. I uppdraget ingår inte bara att föra fram barnets inställning, utan också att göra en självständig bedömning av vad som är bäst för barnet.[82] Rollen som ställföreträdare förenar alltså två funktioner: att biträda och företräda. Detta kan i praktiken ge upphov till svåra avvägningar, särskilt i situationer när barnets egna önskemål inte sammanfaller med vad biträdet bedömer vara barnets bästa.[83]

När barnet i ett LVU-mål har fyllt 15 år är barnet processbehörigt och kan därmed föra sin egen talan. Att ett offentligt biträde förordnas inskränker inte denna rätt. Ett offentligt biträde för ett process-

[82] Prop. 1994/95:224 s. 44 f.
[83] Prop. 1994/95:224 s. 57.

behörigt barn ska ge sin klient stöd och hjälp i sin talan. Biträdet ska då agera i enlighet med barnets instruktioner, även i situationer där biträdet själv inte delar barnets uppfattning. För att kunna företräda barnet som ombud och vidta rättshandlingar för dess räkning krävs en fullmakt från barnet.[84] I uppdraget som biträde ingår att fungera som barnets rådgivare och bevaka att nödvändig utredning angående barnets person, t.ex. utlåtanden från barnpsykolog eller annan expertis, hämtas in. Biträdet har vidare till uppgift att tillvarata barnets intressen och verka för att alla omständigheter av betydelse ur barnets perspektiv förs fram i målet.[85]

Den reglering som ligger närmast de mål som omfattas av vårt uppdrag är emellertid den som gäller offentligt biträde för barn i mål om vårdnadsöverflyttning. Även om dessa mål skiljer sig från tvister om vårdnad, boende och umgänge, rör det sig i båda fallen om processer enligt föräldrabalken där barnet inte är part. Regleringen av biträdets roll i mål om vårdnadsöverflyttning är därför av särskilt intresse för våra överväganden.

Sedan 1 januari 2025 ska ett offentligt biträde som huvudregel förordnas för barn i mål om vårdnadsöverflyttning enligt 6 kap. 7–8 a och 10 d §§ föräldrabalken (20 kap. 9 § FB). Frågan om huruvida biträdet även ska vara barnets ställföreträdare diskuterades grundligt i förarbetena.[86] Utredningen, och även regeringen, bedömde att det offentliga biträdet inte skulle vara barnet ställföreträdare, utan i stället skulle vara ett språkrör för barnet och ge barnet stöd och hjälp i processen. Mot denna bakgrund infördes en ny bestämmelse i 20 kap. 10 § FB, som reglerar det offentliga biträdets uppgifter och befogenheter. Av bestämmelsen framgår att biträdet har till uppgift att se till att barnets rätt till information och möjlighet att komma till tals tillgodoses. I författningskommentaren utvecklas detta genom att betona att det offentliga biträdet ska verka för att barnet får relevant och anpassad information om processen, antingen genom att själv informera barnet eller genom att se till att informationen ges på annat lämpligt sätt. Vidare ska biträdet ta reda på barnets åsikter, vilket ofta sker genom samtal med barnet men i vissa fall även genom uppgifter från personer i barnets närhet. Biträdet ska därefter fungera som ett språkrör genom att föra fram dessa åsikter till domstolen

[84] Socialstyrelsen (2023), *LVU – handbok för socialtjänsten*, s. 315.
[85] Prop. 1994/95:224 s. 57.
[86] Prop. 2024/25:10 s. 55 f. och 82 f. Se även diskussionen i SOU 2022:71 s. 221.

och, i förekommande fall, socialnämnden. Samtidigt understryks att barnet inte är part i mål om vårdnadsöverflyttning, vilket innebär att biträdet inte ska vidta processhandlingar såsom att framställa yrkanden eller åberopa bevisning. Biträdets roll är i stället att bevaka att barnets perspektiv kommer fram och att vid behov påtala brister i utredningen, exempelvis om barnets åsikter inte har inhämtats i tillräcklig omfattning.[87]

Biträdet ska vara barnets språkrör och se till att barnets rätt enligt 6 kap. 2 b § FB tillgodoses

I våra kontakter med barn samt representanter för barn och barnrättsorganisationer har det genomgående framhållits att barns åsikter inte tas på tillräckligt stort allvar och att vuxna fattar beslut över huvudet på barnen. En 11-årig flicka har i samtal med oss uttryckt följande.

> Ibland måste vuxna hålla klaffen när barnen pratar. Respektera och behandla mig som att det sitter en vuxen där. Lyssna på mig! Barn är också lika mycket värda. Vi kan tycka, känna och tänka. Låt oss prata till punkt. Tro på oss! Vi vet vad vi tänker. Prata inte med oss som att vi är små barn som inte förstår – för det gör vi!

Flera barn och företrädare för barn och barnrättsorganisationer har efterfrågat en representant som enbart är barnets. Det är också flera representanter för barn som vid valet mellan att biträdet ska vara ställföreträdare eller språkrör valt den sistnämnda lösningen. Det har framhållits att det inte finns behov av ytterligare en aktör som ska göra en självständig bedömning av barnets bästa, utan att barnet i stället behöver någon som för fram barnets åsikter och är fullt lojal med barnet. Samtliga dessa synpunkter ger uttryck för ett barnrättsperspektiv, som enligt vår mening talar för att det offentliga biträdet i mål om vårdnad, boende och umgänge inte ska agera som barnets ställföreträdare, utan enbart framföra barnets åsikter.

Samtidigt finns det starka argument för att ett biträde i vissa situationer kan behöva agera som ställföreträdare. Vissa barnrättsorganisationer har ansett att de argumenten väger tyngst. Genom att fungera som ställföreträdare kan biträdet göra en självständig bedömning av vad som utgör barnets bästa och, vid behov, verka för att barnets bästa tillgodoses även när detta avviker från barnets uttryckta vilja eller när

[87] Prop. 2024/25/10 s. 82 f.

barnet inte själv fullt ut vågar ge uttryck för sin inställning. För att kunna ge barnet ett kvalificerat stöd och bistå domstolen i att fatta ett materiellt riktigt beslut skulle det krävas att biträdet kan agera självständigt i förhållande till barnets vårdnadshavare och barnets vilja – något som ett språkrör inte kan göra. Det nu sagda måste dock ställas i relation till vilket behov som främst har identifierats. De familjerättssekreterare och domare som tillfrågats har bedömt att ett biträde, om en sådan ordning införs, främst bör fungera som ett språkrör för barnet. Barnrättsorganisationerna är, som framgått, splittrade i frågan. Vi vill dock särskilt framhålla att socialnämnden och domstolen redan har ett ansvar för att tillvarata barnets bästa. Det behov som ett biträde främst kan fylla är därför, enligt vår mening, ett annat. Ur ett barnrättsperspektiv är det framför allt genom rollen som språkrör som biträdet kan stärka barnets röst i processen och därmed bidra till att barnets rättigheter enligt artikel 12 i barnkonventionen tillgodoses. De behov som vi – likt utredningen Tryggare hem för barn – har identifierat handlar främst om att barnet är i behov av att ha en företrädare som enbart är barnets, som är barnet trogen och som förmedlar barnets åsikter i processen. Det bör alltså inte ankomma på biträdet att föra fram en egen bedömning av barnets bästa.

Det finns också skäl att inte göra större skillnader mellan barn i liknande processer. Vårdnadsöverflyttningar och mål om vårdnad, boende och umgänge är visserligen olika sett till bl.a. partsställning och handläggning, men båda processerna regleras i 6 kap. FB och rör vårdnaden om barn. Det talar för att biträdets roll bör utformas på ett likartat sätt i de båda processerna.

Eftersom ett språkrör inte ska göra en självständig bedömning av barnets bästa talar starka skäl för att samma biträde som utgångspunkt bör kunna förordnas för samtliga syskon i samma mål. En sådan ordning innebär praktiska fördelar och bidrar till en mer effektiv handläggning, eftersom biträdet kan träffa och samtala med syskonen vid samma tillfälle. Det kan också skapa kontinuitet för barnen och begränsa antalet personer som involveras i processen. Det bör dock finnas möjlighet för syskon att samtala med biträdet enskilt, en i taget, för att säkerställa att varje barn får tillfälle att tryggt och ostört föra fram sina egna åsikter. Att syskonen har olika uppfattningar i de frågor som prövas utgör enligt vår mening inte skäl att förordna olika biträden. Biträdets uppgifter är att föra fram respektive barns åsikter, inte att göra någon självständig bedömning av barnets bästa. Samma

biträde bör därför kunna förmedla även motstridiga uppfattningar från syskonen. Det kan emellertid finnas situationer där det är olämpligt att samma biträde företräder samtliga syskon. Så kan exempelvis vara fallet om det finns en konflikt mellan syskonen eller andra särskilda omständigheter som medför att ett gemensamt biträde inte kan tillvarata varje barns rätt att komma till tals på ett tillfredsställande sätt. Bedömningen bör därför göras utifrån omständigheterna i det enskilda fallet. Om ett barn inte har uppnått en sådan ålder eller mognad att det kan bilda och uttrycka egna åsikter, saknas det som tidigare nämnts i regel skäl att förordna ett biträde för barnet, även om ett eller flera av barnets syskon fått ett sådant biträde.

Vi anser sammanfattningsvis att i de fall där barn i mål om vårdnad, boende och umgänge har behov av ett offentligt biträde bör det vara en person som är barnets språkrör och ger barnet stöd och hjälp i processen. Det som kommer till uttryck i 20 kap. 10 § första stycket FB och dess författningskommentar – att biträdet ska säkerställa att barnet får information, ta reda på barnets åsikter och fungera som ett språkrör utan att inta en partsställning eller agera ställföreträdare – gör sig enligt vår mening i lika hög grad gällande för offentliga biträden i mål om vårdnad, boende och umgänge. Biträdet ska samtala med barnet och bilda sig en uppfattning om barnets åsikter och vilja samt bevaka barnets rättigheter under processen i domstol och uppmärksamma domstolen på eventuella brister i utredningen, särskilt när det gäller hur barnets åsikter återgetts. Biträdet ska vidare förklara den juridiska processen för barnet och som huvudregel ha uppföljningssamtal efter ett domstolsavgörande. Mot denna bakgrund bör bestämmelsen i 20 kap. 10 § första stycket FB om det offentliga biträdets uppgifter vara tillämplig även på offentliga biträden som förordnas för barn i mål om vårdnad, boende och umgänge. De författningskommentarer som gjorts i tidigare lagstiftningsärende avseende den bestämmelsen är relevanta även för sådana förordnanden som vi nu föreslår.

Biträdet ska ha rätt att samtala med barnet utan vårdnadshavarnas samtycke och utan att vårdnadshavarna är närvarande

Barns möjligheter att komma till tals och uttrycka sina åsikter varierar beroende på deras ålder och mognad. Ett biträde som ska fungera som barnets språkrör i processen behöver därför ges reella möjlig-

heter att träffa och samtala med barnet. Det är av central betydelse att sådana kontakter inte begränsas av vårdnadshavarna. Biträdet måste därför ha möjlighet att samtala med barnet utan vårdnadshavarens samtycke och utan att vårdnadshavaren är närvarande. En sådan ordning är viktig för att barnet ska kunna uttrycka sina åsikter fritt och utan påverkan, vilket i sin tur är en förutsättning för att barnets inställning ska komma fram på ett korrekt och tillförlitligt sätt i processen. Den bidrar också till att stärka barnets förtroende för biträdet och därmed kvaliteten i det stöd som ges.

I 20 kap. 10 § andra stycket FB anges att barnets offentliga biträde får samtala med barnet utan vårdnadshavarens samtycke och utan att vårdnadshavaren är närvarande. Bestämmelsen infördes i samband med införandet av offentliga biträden för barn i mål om vårdnadsöverflyttning. Vi anser att bestämmelsen, utan lagändring, kan omfatta även offentliga biträden i mål om vårdnad, boende och umgänge.

5.6.9 Biträdet ska uppfylla lämplighetskraven enligt lagen om offentligt biträde

Vår bedömning

Ett offentligt biträde i mål om vårdnad, boende och umgänge ska uppfylla de lämplighetskrav som framgår av 5 § lagen om offentligt biträde.

Ett offentligt biträde i mål om vårdnad, boende och umgänge ska i enlighet med 5 a § lagen om offentligt biträde kunna sätta annan i sitt ställe.

Vem som kan förordnas som offentligt biträde

Sedan den 1 januari 2026 gäller skärpta lämplighetskrav för offentliga biträden.[88] Till offentligt biträde får förordnas en advokat, en biträdande jurist på advokatbyrå eller någon annan person som har avlagt de kunskapsprov som krävs för behörighet till domaranställning. Endast den som på grund av sina kunskaper och erfarenheter och även i övrigt är särskilt lämplig för uppdraget får förordnas (5 § lagen

[88] Prop. 2024/25:195.

om offentligt biträde). Före lagändringen gällde särskilda lämplighetskrav för offentliga biträden för barn i vissa måltyper, såsom mål enligt LVU och mål om vårdnadsöverflyttning. Dessa krav var reglerade i respektive materiell lag. I och med lagändringen har dessa bestämmelser upphävts, och bestämmelsen i 5 § lagen om offentligt biträde utgör numera ett generellt grundkrav, om inte strängare krav följer av annan lagstiftning. Lagstiftarens intention har dock inte varit att förändra hur lämplighetsbedömningen ska göras i dessa måltyper. Det finns därför anledning att närmare granska hur de särskilda lämplighetskraven för vissa företrädare för barn tidigare har motiverats.

De särskilda lämplighetskraven för offentliga biträden för barn i LVU-mål utformades med 5 § lagen om särskild företrädare för barn som förebild. Av den bestämmelsen följer att endast den som på grund av sina kunskaper och erfarenheter samt personliga egenskaper är särskilt lämplig för uppdraget får förordnas. Av förarbetena framgår att de särskilda kraven avser bl.a. förmågan att utöva uppdraget så att barnets bästa sätts i främsta rummet och – i den mån som förutsättningar finns för det – hänsyn tas till barnets egen vilja. Höga krav ställs på förmågan att sätta sig in i barnets situation, att kommunicera med barnet och att vinna dess förtroende. De särskilda kraven gäller vidare förmågan att hantera en mycket känslig situation som ofta kan innefatta komplexa intressekonflikter. Den som ska utses bör ha stor integritet, kunna vinna förtroende både hos personal i förskolan eller skolan, tjänstemän inom socialtjänsten, och – i möjligaste mån – hos vårdnadshavarna.[89]

Av förarbetena till den tidigare bestämmelsen i LVU[90] framgår att de egenskaper som efterfrågas av en särskild företrädare för barn bör gälla även för ett offentligt biträde för barn i ett LVU-mål. Med kunskaper avses kunskaper om beslutsprocessen enligt LVU, barns utveckling och vilka behov och rättigheter barn har.

Motsvarande överväganden låg till grund för införandet av särskilda lämplighetskrav för offentliga biträden för barn i mål om vårdnadsöverflyttning.[91] I den utredningen framhölls att uppdraget, trots att det inte är fråga om ett ställföreträdarskap, ställer betydande krav på såväl juridisk kompetens som barnkompetens. Biträdet behöver ha kunskap om både den familjerättsliga processen och barns rättig-

[89] Prop. 1998/99:133 s. 33.
[90] 39 § LVU.
[91] Prop. 2024/25:10.

heter och behov samt erfarenhet av att möta och biträda barn i utsatta situationer. Därutöver betonades vikten av personliga egenskaper, såsom förmåga att skapa förtroendefulla relationer, hantera lojalitetskonflikter och anpassa sitt arbete efter barnets ålder och mognad.

Av förarbetena till de skärpta lämplighetkraven i lagen om offentligt biträde framgår att ett offentligt biträde behöver ha goda kunskaper om de regler som aktualiseras i respektive process. Advokater bör som huvudregel anses uppfylla kraven på kompetens och erfarenhet. För jurister som saknar advokattitel får rätten närmare pröva den enskilda juristens kompetens. Biträdande jurister på advokatbyråer bör i många fall anses uppfylla kraven om de har viss yrkeslivserfarenhet. Kravet på erfarenhet kan vara uppfyllt om den biträdande juristen är notariemeriterad eller har arbetat på advokatbyrå under mer än en begränsad tid och på så sätt fått nödvändiga och relevanta erfarenheter och kunskaper. Annan arbetslivserfarenhet med koppling till det rättsområde som är aktuellt kan också vägas in, liksom genomförda kurser och utbildningar inom ämnet. Det bör däremot normalt inte anses lämpligt att en nyutexaminerad jurist eller en biträdande jurist som precis har tillträtt en anställning på advokatbyrå direkt efter juristexamen förordnas som offentligt biträde. Kravet på att den som förordnas till offentligt biträde även i övrigt ska vara särskilt lämplig för uppdraget innebär att den förordnande domstolen eller myndigheten vid lämplighetsbedömningen ska ta hänsyn till även andra relevanta omständigheter än kunskaper och erfarenheter. Det innebär att en person som tidigare har uppvisat dåligt omdöme eller olämpligt beteende på ett sådant sätt att rätten bedömer honom eller henne som olämplig för uppdraget inte ska kunna förordnas även om personens kunskaper och erfarenheter i och för sig är sådana som krävs för uppdraget.[92] Det ankommer på den förordnande myndigheten eller domstolen att säkerställa att den som förordnas till offentligt biträde i ett visst fall har rätt kvalifikationer för uppdraget. Den som vill förordnas ska visa att han eller hon uppfyller lämplighetskravet.[93]

I nyss nämnda förarbeten diskuterades även möjligheten att förtydliga de särskilda kraven som kan behöva ställas på offentliga biträden som förordnas för barn. Regeringen konstaterade att det är viktigt att den som möter barn i olika situationer har förmåga att bemöta dem på ett bra sätt och att uppdraget dessutom bör utövas så

[92] Prop. 2024/25:195 s. 18.
[93] Prop. 2024/25:195 s. 61 f.

att det i första hand beaktas vad som bedöms vara barnets bästa och – i den mån förutsättningar finns för det – hänsyn tas till barnets egna åsikter. Regeringen ansåg dock att detta ryms inom ramen för bedömningen av om biträdet har tillräckliga kunskaper och erfarenheter och i övrigt är särskilt lämpligt för det specifika uppdraget. Regeringen konstaterade att domstolen eller myndigheten vid sin bedömning kan väga in sådana faktorer som biträdets erfarenheter och kunskaper om barns utveckling, rättigheter och behov samt förmåga att kommunicera med barn och unga på deras nivå. Samma sak gäller kunskaper och erfarenheter av att företräda personer med t.ex. intellektuella funktionsnedsättningar.[94]

De skäl som anfördes i Tryggare hem för barn gör sig i stor utsträckning gällande även i mål om vårdnad, boende och umgänge. Även i dessa mål rör processen frågor av avgörande betydelse för barnet, där barnets bästa ska vara avgörande och där barnets åsikter, beroende på ålder och mognad, ska tillmätas betydelse. Barnet kan befinna sig i en utsatt situation präglad av konflikter mellan vårdnadshavare och av lojalitetskonflikter. Ett offentligt biträde som förordnas för barnet i dessa mål behöver därför ha motsvarande förmåga att förstå barnets situation, kommunicera med barnet och tillvarata barnets rättigheter på ett självständigt och integritetsfullt sätt. Biträdet bör ha goda kunskaper om barns utveckling och behov samt om den familjerättsliga processen, och erfarenhet av att arbeta med barn i rättsliga sammanhang. Mot denna bakgrund framstår det som naturligt att de krav som utvecklats för särskilda företrädare för barn samt för offentliga biträden i LVU-mål och mål om vårdnadsöverflyttning bör tjäna som norm vid lämplighetsbedömningen även i mål om vårdnad, boende och umgänge. Ett offentligt biträde bör alltså sammantaget ha såväl relevant juridisk kompetens, inklusive kunskap om våld och hur våld kan påverka barn, som dokumenterad erfarenhet av att arbeta med barn, samt de personliga egenskaper som krävs för att kunna sätta barnets bästa i främsta rummet och ge barnet ett reellt inflytande i processen. Med de högt ställda lämplighetskrav som följer av 5 § lagen om offentligt biträde ser vi inte något behov av att införa några kompletterande krav för ett offentligt biträde i mål om vårdnad, boende och umgänge.

Det kan inte uteslutas att de högt ställda lämplighetskraven i vissa delar av landet, särskilt i mindre kommuner, kan medföra svårigheter

[94] Prop. 2024/25:195 s. 18.

att hitta ett lämpligt biträde i barnets närhet. Detta bör emellertid inte medföra att kraven på biträdets kompetens och lämplighet sätts lägre. Om det saknas en lämplig person på orten, får ett biträde i stället sökas utanför den egna kommunen eller närområdet. Barnets behov av ett kvalificerat biträde och bästa möjliga stöd bör enligt vår mening väga tyngre än de praktiska fördelar som kan finnas med att biträdet är verksamt i barnets närhet.

Av 5 § andra stycket lagen om offentligt biträde framgår att om den enskilde har önskat en viss namngiven person är utgångspunkten att den föreslagna personen ska förordnas, under förutsättning att personen uppfyller kvalifikationskraven och det inte finns särskilda skäl mot det. Ett särskilt skäl emot att förordna den person som den enskilde har föreslagit kan vara att det föreslagna biträdet med hänsyn till sitt förhållande till saken eller till en annan part inte bör förordnas.[95] När det gäller barn gör vi bedömningen att det förhållandevis sällan kommer att uppkomma situationer där ett barn uttryckligen önskar ett visst offentligt biträde. Om barnet emellertid har en uppfattning i frågan och denna kommer till domstolens kännedom, bör barnets inställning beaktas vid förordnandet, i den mån det är förenligt med gällande kvalifikationskrav och det inte finns särskilda skäl mot det. Detta innebär dock inte att domstolen behöver bereda barnet särskilt tillfälle att yttra sig i frågan om vem som ska förordnas som biträde.

Det kan i vissa fall uppkomma frågor om att förordna samma offentliga biträde för ett barn i flera närliggande processer, exempelvis när ett barn tidigare haft ett offentligt biträde i ett mål enligt LVU eller i ett mål om vårdnadsöverflyttning. Även om sådana situationer torde vara förhållandevis ovanliga, finns det skäl att kort beröra frågan. Frågan har behandlats i Tryggare hem för barn. Det finns tydliga fördelar med att förordna samma biträde. Barnet kan redan ha etablerat en relation till biträdet, vilket kan bidra till trygghet och underlätta kommunikationen. Biträdet har också ofta en god kännedom om barnets situation, vilket kan skapa kontinuitet och effektivitet i handläggningen. Samtidigt kan ett sådant förordnande i vissa fall vara direkt olämpligt. De olika uppdragen kan innebära skilda roller för biträdet. Ett biträde kan exempelvis i en tidigare process ha haft i uppgift att som barnets ställföreträdare föra en självständig bedömning av barnets bästa och därvid intagit en ståndpunkt som avviker

[95] Prop. 2024/25:195 s. 62.

från barnets egen. I ett mål om vårdnad, boende eller umgänge ska biträdet däremot fungera som barnets språkrör och lojalt föra fram barnets åsikter. Att samma person har dessa olika roller i närliggande processer kan ge upphov till frågor om förtroendet mellan barnet och biträdet och även aktualisera advokatetiska överväganden. Det kan också finnas annan information från det tidigare uppdraget som biträdet inte utan vidare kan använda i den nya processen. Trots nackdelarna anser vi, i likhet med bedömningen i Tryggare hem för barn, att samma biträde bör kunna förordnas även i den nu aktuella måltypen, om det inte i det enskilda fallet framstår som olämpligt. Frågan bör avgöras utifrån omständigheterna i det enskilda fallet och kräver inte någon särskild reglering.

Frågan om substitution

Vid ändring av lagen om offentligt biträde den 1 januari 2026 infördes en ny bestämmelse, 5 a §, som innebär en inskränkning av möjligheten för ett offentligt biträde att sätta någon annan i sitt ställe (substitution). Ett offentligt biträde får numera inte utan tillstånd sätta någon annan i sitt ställe. Det är alltså domstolen som måste godkänna substitutionen. Frågan är om det ska ställas strängare krav för offentligt biträde i mål om vårdnad, boende och umgänge, dvs. att inte tillåta substitution i sådana fall.

För en särskild företrädare för barn finns det inte någon möjlighet till substitution. Detta bygger på att uppdraget är av utpräglat personlig karaktär och att det för barnet är av central betydelse att kunna känna förtroende för en och samma företrädare genom hela processen. Liknande överväganden gör sig gällande även i mål om vårdnad, boende och umgänge, där kontinuitet och förtroende mellan barnet och det offentliga biträdet är av stor vikt. Avsaknaden av lagstadgade tidsfrister i dessa mål, liksom möjligheten att planera förhandlingar med viss framförhållning, talar också mot ett behov av substitution. Samtidigt finns det praktiska skäl som talar i motsatt riktning. Ett absolut förbud mot substitution riskerar att leda till oönskade konsekvenser, såsom fördröjd handläggning när ett biträde får förhinder. Det finns därför ett behov av viss flexibilitet. Genom kravet på tillstånd för substitution i lagen om offentligt biträde är utrymmet för substitution redan begränsat, samtidigt som nödvändig flexibilitet

upprätthålls. Därtill bör det eftersträvas en enhetlig ordning i förhållande till vad som gäller för offentliga biträden i mål om vårdnadsöverflyttning. Vi bedömer därför att ett biträde bör få möjlighet att sätta någon annan i sitt ställe.

5.6.10 Handläggningen

Vårt förslag

Utöver barnet och vårdnadshavaren ska socialnämnden i mål om vårdnad, boende och umgänge ha rätt att ansöka om offentligt biträde för barnet.

Ett offentligt biträde ska föreläggas att yttra sig skriftligen och kallas till sammanträde i målet som om denne var biträde åt en part.

I övrigt ska reglerna i lagen om offentligt biträde gälla.

Förfarandet vid förordnande av biträde, m.m.

Lagen om offentligt biträde innehåller bestämmelser om förfarandet vid förordnande av ett offentligt biträde. Lagen reglerar bl.a. vilken myndighet som ska besluta om ett förordnande, vem som kan göra en ansökan om förordnande och hur ett beslut kan överklagas. Lagen gäller om inte annat är särskilt föreskrivet (1 § andra stycket).

Huvudregeln är enligt 2 § att beslut om att förordna offentligt biträde fattas av den domstol eller myndighet som handlägger målet eller ärendet. En ansökan om förordnande av ett biträde hanteras inom ramen för målet och handläggs enligt rättegångsbalken. Enligt 3 § andra stycket kan ansökan kan göras av den som biträdet ska förordnas för eller någon annan som får föra talan i målet. Detta innebär i praktiken att en ansökan kan göras av barnet, vårdnadshavaren eller, i vissa fall som rör umgänge, av socialnämnden.[96] I mål mellan föräldrar om vårdnad och boende har socialnämnden dock ingen rätt att föra talan. Enligt gällande ordning har socialnämnden därför inte heller rätt att ansöka om offentligt biträde för barnet i fråga om vårdnad och boende. Ett offentligt biträde får enligt 5 § entledigas om det finns skäl till det.

[96] Jfr prop. 2024/25:10 s. 62.

Vi har övervägt om det bör införas ett särskilt förfarande för att väcka frågan om offentligt biträde i mål om vårdnad, boende och umgänge, eller om den generella ordning som följer av lagen om offentligt biträde bör gälla.

Ett alternativ är att införa ett särskilt anmälningsförfarande, där frågan om offentligt biträde väcks utan krav på ett formellt beslut efter ansökan. Ett sådant förfarande skulle i viss mån kunna framstå som mer flexibelt och mindre formaliserat. Det skulle också kunna underlätta ett snabbt aktualiserande av behovet av biträde, särskilt i situationer där skydds- eller stödbehov gör sig gällande i ett tidigt skede. Det finns emellertid flera nackdelar med en sådan ordning. Ett anmälningsförfarande innebär att frågan om offentligt biträde inte nödvändigtvis blir föremål för ett formellt beslut. Avsaknaden av beslut medför i sin tur att det saknas ett överklagbart avgörande. Därmed begränsas möjligheterna att få till stånd en överprövning och en enhetlig rättstillämpning genom överrättspraxis. Detta är en inte obetydlig brist, särskilt på ett område där rättssäkerhetsintressen väger tungt och där det kan finnas behov av vägledande avgöranden. Ett särskilt förfarande skulle dessutom innebära en avvikelse från den ordning som redan gäller enligt lagen om offentligt biträde. Den lagen är generellt tillämplig och bygger på att frågor om förordnande prövas av den instans som handlägger målet eller ärendet, efter ansökan eller på eget initiativ. Att införa en särlösning för mål om vårdnad, boende och umgänge riskerar att skapa ett mer svåröverskådligt och mindre enhetligt regelverk.

Mot denna bakgrund framstår det som mer ändamålsenligt att hålla fast vid den generella ordningen. Det innebär att frågan om offentligt biträde väcks genom ansökan, men att domstolen också har möjlighet att ta upp frågan på eget initiativ när det finns skäl för det. En sådan ordning säkerställer att behovet av biträde kan tillgodoses även i de fall där barnet inte själv förmår att ansöka, samtidigt som det upprätthålls ett beslutsförfarande som möjliggör överprövning. För att socialnämnden ska kunna ansöka om offentligt biträde för barnet även i mål där socialnämnden inte har rätt att föra talan i målet behövs en särskild reglering i föräldrabalken. När socialnämnden ger in en ansökan bör den, i den mån det är relevant, ange om det finns tidigare förordnade biträden som kan vara aktuella även i det nu aktuella målet. Om socialnämnden är osäker på om förutsättningarna för

ett biträde är uppfyllda bör nämnden i regel påtala behov av biträde och överlåta till domstolen att pröva frågan.

Sammanfattningsvis ska alltså lagen om offentligt biträde gälla. Därutöver föreslår vi att det införs en ny bestämmelse i föräldrabalken som ger socialnämnden rätt att ansöka om offentligt biträde även i mål där nämnden inte får föra talan om vårdnad, boende och umgänge.

Beslutet ska gälla omedelbart

Frågan om ett beslut att förordna, byta eller entlediga ett offentligt biträde ska gälla omedelbart har behandlats i tidigare lagstiftningsarbete. I betänkandet *Tryggare hem för barn* framhålls att ett offentligt biträde förordnas just därför att det finns ett behov i den aktuella situationen och att det därför finns skäl att låta beslutet gälla omedelbart, även under den tid beslutet kan överklagas och innan det fått laga kraft. Annars riskerar handläggningen att fördröjas, vilket i sin tur skulle kunna påverka barnets intressen negativt.[97]

Regeringen gjorde emellertid en annan bedömning. I propositionen framhålls att frågan om att utse, byta eller entlediga ett offentligt biträde i mål om vårdnadsöverflyttning inte är av sådan brådskande karaktär att det finns skäl att särskilt föreskriva att besluten ska gälla omedelbart. Regeringen valde därmed att inte frångå huvudprincipen om att beslut får verkställas först när de fått laga kraft.[98]

Vid bedömningen av vad som bör gälla i mål om vårdnad, boende och umgänge finns det enligt vår mening skäl att särskilt beakta syftet med att ett offentligt biträde förordnas. Som utvecklats ovan är biträdet avsett att förordnas endast när barnet har ett särskilt behov av stöd och av att få sina rättigheter tillgodosedda i processen. När domstolen väl har bedömt att ett sådant behov finns, är det angeläget att biträdet kan påbörja sitt uppdrag utan dröjsmål. Detta gäller inte minst eftersom biträdets uppgift är att etablera kontakt med barnet, ge barnet information om processen, ta reda på barnets åsikter och föra fram dessa. För att biträdet ska kunna fylla sin funktion behöver det därför ges möjlighet att komma in i processen så snart som möjligt. Om ett beslut om förordnande inte får verkan förrän det har fått laga kraft finns en risk för att biträdets medverkan fördröjs och

[97] SOU 2022:71 s. 236.
[98] Prop. 2024/25:10 s. 64.

att viktiga delar av processen, exempelvis en muntlig förberedelse där interimistiska yrkanden behandlas, hinner genomföras innan biträdet har kunnat etablera kontakt med barnet och påbörja sitt uppdrag. Intresset av att barnet får tillgång till det stöd som domstolen har bedömt att barnet behöver väger enligt vår mening tyngre än de skäl som talar för att avvakta laga kraft. Det bör därför föreskrivas att beslut om att förordna ett offentligt biträde gäller omedelbart. Detsamma bör gälla beslut om byte eller entledigande av ett offentligt biträde.

Det offentliga biträdets deltagande i processen

Syftet med ett offentligt biträde är att stärka barnets rätt att komma till tals och rätt till delaktighet och information i rättegången. Utredningen har i avsnitt 5.6.3 kommit fram till att barnet inte bör ges talerätt i mål om vårdnad, boende och umgänge. Det offentliga biträdet i dessa mål biträder således inte någon part i målet. Rättegångsbalkens bestämmelser om *parters* rättigheter och skyldigheter vid domstolshandläggning är därmed inte tillämpliga. Detta medför att det finns behov av att tydliggöra det offentliga biträdets roll i processen.

Vid införandet av möjligheten att förordna offentligt biträde i mål om vårdnadsöverflyttning infördes även bestämmelsen i 20 kap. 10 b § FB, som reglerar biträdets deltagande i processen. Bestämmelsen anger att den som är offentligt biträde för barnet ska föreläggas att yttra sig skriftligen och kallas till sammanträde som om denne vore biträde åt en part. I propositionen till lagändringen, prop. 2024/25:10, redovisades de överväganden som låg till grund för regleringen. Regeringen angav där att barnkonventionen ställer krav på att berörda parter ska ges möjlighet att delta i förfaranden som rör att ett barn skiljs från sina föräldrar och att framföra sina synpunkter. För att säkerställa att barnets rätt till information och att komma till tals tillgodoses ansågs det nödvändigt att i lag reglera att barnets offentliga biträde ska kallas till och närvara vid huvudförhandlingar och andra sammanträden. Att biträdet även ska få möjlighet att yttra sig under sammanträdet ansågs följa av denna rättighet och behövde inte regleras särskilt. Regeringen framhöll vidare att biträdet även under den skriftliga handläggningen bör ges möjlighet att yttra sig. Detta innebär bl.a. att om parterna bereds tillfälle att slutföra sin talan innan målet avgörs utan huvudförhandling, ska även barnets biträde få möjlighet att yttra sig

slutligt (jfr 42 kap. 18 § RB). Sammantaget uttalades att biträdet, när det gäller kallelser och kommunicering, bör behandlas på ett sätt som i praktiken motsvarar ställningen som biträde åt en part.[99]

Vi anser att motsvarande överväganden gör sig gällande även i mål om vårdnad, boende och umgänge. För att det offentliga biträdet ska kunna fullgöra sin uppgift att tillvarata barnets rätt till delaktighet och inflytande krävs att biträdet ges en reell möjlighet att delta i processen. Detta förutsätter att biträdet kallas till sammanträden och ges möjlighet att yttra sig såväl muntligen som skriftligen. Även i dessa mål bör biträdet därför, i fråga om kommunicering och kallelser, behandlas som om det vore biträde åt en part. Vid ett sammanträde eller en huvudförhandling kan det offentliga biträdet lämpligen yttra sig efter att parterna utvecklat sin talan. Biträdet bör även kunna ställa frågor till parter och vittnen i den utsträckning det behövs för att fullgöra uppdraget. De frågor som ställs ska dock ligga inom ramen för biträdets uppdrag och syfta till att tillvarata barnets rätt att komma till tals och säkerställa att barnets perspektiv kommer fram i processen. Sammantaget innebär detta att den nuvarande regleringen i 20 kap. 10 b § FB bör ändras så att den även omfattar offentliga biträden i mål om vårdnad, boende och umgänge.

Ett biträdes utevaro utgör hinder för huvudförhandling enligt 43 kap. 2 § första stycket 4 RB. Konsekvensen av ett biträdes utevaro får prövas av domstolen i varje enskilt fall men som utgångspunkt bör sådan utevaro föranleda att sammanträdet får ställas in.[100]

Eftersom barnet inte är part i målet har det offentliga biträdet ingen behörighet att vidta rättshandlingar för barnets räkning. Någon fullmakt behövs därför inte.

Ett förordnande ska gälla även i högre rätt

För offentliga biträden i mål enligt LVU och i mål om vårdnadsöverflyttning gäller att förordnandet består även i högre rätt. Några bärande skäl för att tillämpa en annan ordning i mål om vårdnad, boende och umgänge kan inte anses föreligga. Det offentliga biträdets uppgift är att tillvarata barnets intressen, fungera som barnets språkrör i processen samt ge barnet stöd och vägledning. Det finns därför starka

[99] Prop. 2024/25:10 s. 64.
[100] Jfr prop. 2024/25:10 s. 65.

skäl att låta förordnandet kvarstå i högre rätt. Om ett biträde har förordnats först i högre rätt och målet därefter återförvisas till en lägre instans, bör förordnandet fortsätta att gälla vid den fortsatta handläggningen där.

5.6.11 Ersättning och kostnadsansvaret för ett offentligt biträde

Vår bedömning

Lagen om offentligt biträde ska gälla även i fråga om ersättning för det offentliga biträdet i mål om vårdnad, boende och umgänge.

Av våra direktiv följer att utredningen ska överväga hur kostnaderna för ett juridiskt biträde kan finansieras. Enligt direktiven bör en utgångspunkt vara att domstolen ska ha möjlighet att kontrollera skäligheten i biträdets ersättningsanspråk men även att föräldrarna, i egenskap av parter i målet, har det primära ansvaret för kostnaderna, samt att tillgången till domstolsprövning säkerställs.

Vi noterar, i likhet med vad som framkommer av SOU 2025:111 *Rättssäkerhetens pris*, att statens utgifter för rättsliga biträden syftar till att tillgodose såväl enskildas som det allmännas intresse av rättssäkerhet i rättskipningen, och, i vårt fall, att tillvarata barnets bästa.

Vi har föreslagit att det juridiska biträdet ska vara ett biträde enligt lagen om offentligt biträde. Enligt 5 § lagen om offentligt biträde har ett offentligt biträde rätt till skälig ersättning för arbete, tidsspillan och utlägg enligt samma regler som gäller för rättshjälpsbiträden (jfr 15 § rättshjälpslagen). Förordnas ett offentligt biträde, betalar således staten kostnader för biträdet samt för utredning som är skäligen påkallad för att ta till vara huvudmannens rätt (4 § lagen om offentligt biträde). Domstolar har omfattande erfarenhet av att kontrollera skäligheten i de ersättningsanspråk som offentliga biträden framställer.

Vi finner att det saknas bärande skäl för att reglera kostnadsansvaret för offentligt biträde i mål om vårdnad, boende och umgänge på ett annat sätt än vad som gäller för andra offentliga biträden för barn, såsom i mål enligt LVU och mål om vårdnadsöverflyttning. Förvisso skulle en ordning där kostnadsansvaret läggs på föräldrarna innebära att statens kostnader i någon mån begränsas. Det bör emellertid framhållas att våra förslag innebär att offentligt biträde för barn i tvister

om vårdnad, boende och umgänge ska förordnas endast i ett begränsat antal fall. Kostnaderna för staten kan därför antas bli förhållandevis begränsade.

Till detta kommer att en sådan ordning där föräldrarna blir direkt, dvs. primärt, betalningsansvariga om ett juridiskt biträde förordnas väcker flera invändningar ur ett rättssäkerhets- och barnrättsperspektiv. Utgångspunkten för reformen är att stärka barnets rätt till delaktighet och att säkerställa ett ändamålsenligt beslutsunderlag i mål som rör barnet. Om kostnaden för det offentliga biträdet ska fördelas mellan föräldrarna, finns en risk att en sådan fördelning leder till såväl ytterligare rättsprocesser mellan föräldrarna som ersättningsanspråk från biträdet. Ur biträdets perspektiv skulle en ersättningsmodell där föräldrarna ansvarar för barnets kostnader innebära ett uppdraget regelmässigt behöver inledas med förfrågningar om förskott eller annan ekonomisk garanti innan en kontakt med barnet kan etableras.

En ordning där barnets tillgång till biträde görs avhängig föräldrarnas ekonomi riskerar att motverka syftet med reformen och är svår att förena med principen om barnets bästa och med artikel 2 i barnkonventionen[101]. Domstolstvister om vårdnad, boende och umgänge initieras av skilda orsaker men handlar ytterst om att tillvarata skilda aspekter av barnets bästa.[102] Det är därför, som konstateras i våra direktiv, av stor vikt att tillgången till domstolsprövning säkerställs.

Det kan också konstateras att mål om vårdnad, boende och umgänge inte sällan rör familjer som redan befinner sig i en ekonomiskt ansträngd situation. Detta får stöd av undersökningar om barnfamiljers ekonomiska villkor, enligt vilka en betydande andel ensamstående föräldrar med låga inkomster tvingas låna pengar för att klara grundläggande utgifter.[103] Ett kostnadsansvar för biträdets arvode riskerar att ytterligare försvaga hushållens ekonomiska förutsättningar och i vissa fall leda till skuldsättning. En sådan ekonomisk belastning kan

[101] Artikel 2 föreskriver att en stat respektera och tillförsäkra varje barn inom dess jurisdiktion de rättigheter som anges i barnkonventionen utan åtskillnad av något slag. Vidare ska en stat vidta alla lämpliga åtgärder för att säkerställa att barnet skyddas från alla former av diskriminering p.g.a. någon i familjens handlingar, åsikter eller tro.

[102] Finnström och Schiratzki (under utgivning), *Mönster i vårdnadstvister. Om ensam vårdnad, barnets åsikter och omprövningar.*

[103] Se t.ex. Rädda Barnen, *Ny mätning: Tuffare ekonomiskt läge för barnfamiljer*, 20 mars 2024 (Sifo/Verian-undersökning). Jfr även Finnström (2026). *”Bargaining Against Poor Odds: A Power Resource Analysis on Legal Disputes for Child Support in Sweden”, Social Politics: International Studies in Gender, State and Society, 2026 1468-2893*. Finnström (2023). *”Individual realities and legal responsibilities: a study of non-resident parents who dispute child maintenance obligations in Swedish administrative courts”*.

få direkta och indirekta konsekvenser för barnet, exempelvis genom försämrade levnadsförhållanden, begränsade resurser i vardagen och ökad stress i hemmet. Barnets möjligheter till en stabil tillvaro kan påverkas negativt, liksom förutsättningarna att tillgodose behov kopplade till exempelvis boende, fritidsaktiviteter, umgängestillfällen och andra levnadsvillkor. Det kan inte uteslutas att barnets rätt till underhåll i vissa fall påverkas, om en förälders ekonomiska utrymme minskar till följd av kostnadsansvaret.

Vidare finns en risk för att ett kostnadsansvar för föräldrarna förstärker konflikten mellan dem och bidrar till barns utsatthet. I vårdnadsmål betraktas inte parterna i rättegångskostnadshänseende som vinnande eller tappande. I stället ska vardera parten bära sina rättegångskostnader. Undantag görs dock om det finns särskilda skäl eller om en part uppsåtligt eller av försummelser föranlett onödig rättegång (6 kap. 22 § FB jämte 18 kap. 3 och 6 §§ RB). Rättshjälp medges endast i begränsad omfattning. Förutsättningar för ersättning från en eventuell rättsskyddsförsäkring varierar mellan olika försäkringsbolag. Vanligen tillämpas karenstider på minst ett år och en utgångspunkt är att det är partens kostnader som ersätts.[104] Att försäkringstagarkollektivet genom rättsskyddsförsäkringen skulle ersätta kostnaderna för ett av domstol förordnat offentligt biträde är systemfrämmande. Det gäller särskilt för ett barn som inte är folkbokfört hos den försäkrade föräldern och eventuellt inte står under dennes vårdnad.

En ökad ekonomisk belastning kan bidra till att föräldrakonflikter fördjupas eller förlängs, vilket i sin tur kan påverka barnets psykiska mående och känsla av trygghet. Det kan inte heller uteslutas att ekonomiska hänsyn får en indirekt inverkan på hur processen drivs, vilket står i strid med utgångspunkten att barnets bästa ska vara avgörande.

Det kan i detta sammanhang noteras att det för särskilda företrädare för barn finns en ordning där en vårdnadshavare som döms för brott kan åläggas att till staten återbetala kostnaderna för barnets företrädare. Denna ordning tar emellertid sikte på situationer där vårdnadshavaren har dömts för brott mot barnet och där det finns en tydlig ansvarsfördelning.[105] Någon direkt jämförelse med mål om vårdnad, boende och umgänge kan därför svårligen göras. I vissa andra måltyper enligt föräldrabalken där barnet är part såsom fastställande och hävande av faderskap (3 kap. 1 och 5 §§ FB) och under-

[104] SOU 2025:111 s. 614.
[105] 12 § lagen om särskild företrädare för barn.

hållsbidrag (7 kap. 2 § FB) är barnet som utgångspunkt ansvarig för rättegångskostnader (3 kap. 11 § FB och 7 kap. 19 § FB).

Sammantaget talar dessa omständigheter för att en ordning där föräldrarna bär kostnadsansvaret riskerar att få konsekvenser som i förlängningen drabbar barnet, såväl direkt som indirekt. Mot denna bakgrund gör vi bedömningen att kostnaderna för barnets offentliga biträde – i enlighet med huvudregeln för offentliga biträden – bör bäras av staten. En sådan ordning är mest förenlig med barnets bästa samt Sveriges övriga åtaganden enligt barnkonventionen och säkerställer att barnet får tillgång till biträde oberoende av föräldrarnas ekonomiska förhållanden. En sådan ordning överensstämmer också med vad som gäller för barn i andra jämförbara mål, såsom mål om vårdnadsöverflyttning och mål enligt LVU. Det saknas tillräckligt starka skäl att här göra en annan bedömning.

Om regeringen ändå bedömer att staten inte fullt ut ska svara för kostnaderna för ett offentligt biträde för barn, bör det enligt vår mening övervägas om ett system med återbetalningsskyldighet kan införas. Ett sådant system skulle kunna utformas med rättshjälpslagen som förebild och innebära att kostnadsansvaret görs beroende av den ekonomiska förmågan. Enligt vår mening innebär emellertid ett sådant system stora utmaningar. Skulle parternas ekonomiska förhållanden läggas till grund för återbetalningsskyldighet innebär det en avvikelse från såväl lagen om offentligt biträde som ersättningsreglerna i samband med domstolsprövning av faderskap och underhållsbidrag. I dessa fall fastställs ersättningen utifrån barnets, inte föräldrarnas, ekonomiska förmåga. Med ett återbetalningssystem kan vissa av de problem som redovisats ovan undvikas. Det uppstår inte någon risk för att biträdet måste kräva förskott av föräldrarna eller att tvister uppstår om arvodet. Även i en sådan modell kvarstår dock flertalet de invändningar som anförts ovan ur ett barnrättsperspektiv. Vi avråder därför från införandet av en sådan modell.

5.6.12 Rätten att ta del av uppgifter och sekretess

Vårt förslag

Ett offentligt biträde ska ha rätt att ta del av det som tillförts målet.

En part har rätt till insyn i förfarandet, s.k. partsinsyn. I 10 kap. 3 § offentlighets- och sekretesslagen (OSL) finns en sekretessbrytande bestämmelse som innebär att sekretess som huvudregel inte hindrar att en enskild eller myndighet som är part i ett mål eller ärende hos domstol eller annan myndighet och som på grund av sin partsställning har rätt till insyn i handläggningen tar del av material i målet eller ärendet. Eftersom barnet inte är part i målet saknar också det offentliga biträdet insyn i målet. För att det offentliga biträdet ska kunna fullgöra sitt uppdrag och se till att barnets rätt till information och rätt att komma till tals tillgodoses måste biträdet ha tillgång till uppgifter i målet. Detta måste framgå av lag.

En sådan reglering finns i dag i 20 kap. 10 c § FB, som ger ett offentligt biträde för barn i mål om vårdnadsöverflyttning rätt att ta del av det som tillförts ärendet eller målet. Bestämmelsen infördes den 1 januari 2025. I betänkandet Tryggare hem för barn föreslogs att rätten skulle begränsas till uppgifter av betydelse för målet eller ärendet, men i den efterföljande propositionen ansåg regeringen att en sådan begränsning riskerade att leda till tillämpningsproblem och valde därför att inte införa någon inskränkning. Vi delar den bedömningen. Det finns starka skäl för att ett offentligt biträde i mål om vårdnad, boende och umgänge ska ha samma rätt till information som i mål om vårdnadsöverflyttning. Någon begränsning av rätten att ta del av uppgifter bör inte införas. Bestämmelsen i 20 kap. 10 c § FB bör därför utvidgas till att omfatta även dessa mål.

Frågan är då hur denna rätt förhåller sig till uppgifter som omfattas av sekretess. I familjerättsliga mål förekommer ofta uppgifter som omfattas av sekretess enligt OSL, exempelvis inom socialtjänsten (26 kap. 1 § OSL) eller i mål enligt föräldrabalken (36 kap. 1 § OSL). Samtidigt finns det i föräldrabalken exempel på situationer där rätt till insyn ges trots att partsinsyn saknas, såsom när anhöriga har rätt att ta del av handlingar hos överförmyndaren (16 kap. 7 § FB). I sådana fall möjliggörs utlämnande genom särskilda sekretessbrytande bestämmelser (32 kap. 5 § OSL). Där framgår att vissa myndigheter och vårdinrättningar, efter föreläggande från domstol, är skyldiga att lämna ut även sekretessbelagda uppgifter som kan ha betydelse i ärenden om god man eller förvaltarskap. Det innebär att exempelvis hälso- och sjukvården eller socialtjänsten inte kan underlåta att lämna begärda upplysningar med hänvisning till sekretess. Denna ordning vilar på 10 kap. 28 § OSL, som föreskriver att sekretess inte hindrar att

uppgifter lämnas till en annan myndighet när uppgiftsskyldighet följer av lag eller förordning. Bestämmelsen är dock begränsad till utlämnande mellan myndigheter och är således inte tillämplig vid utlämnande av uppgifter till en enskild, såsom ett offentligt biträde.

När det gäller utlämnande till ett offentligt biträde aktualiseras särskilt 10 kap. 2 § OSL. Bestämmelsen innebär att sekretess inte hindrar att en uppgift lämnas till en enskild eller annan myndighet om det är nödvändigt för att den utlämnande myndigheten ska kunna fullgöra sin verksamhet. Bestämmelsen ska tillämpas restriktivt och tar sikte på den utlämnande myndighetens behov av att lämna uppgiften, inte mottagarens intresse av den.[106] I LVU-mål används denna bestämmelse när domstolen lämnar ut handlingar till ett offentligt biträde som inte är ombud för barnet. Utlämnandet anses nödvändigt för att domstolen ska kunna fullgöra sitt uppdrag, exempelvis för att inhämta yttrande från biträdet. Vilka uppgifter som lämnas ut avgörs av vad domstolen bedömer är nödvändigt för att biträdet ska kunna utföra sitt uppdrag.

I detta sammanhang kan även framhållas vad regeringen uttalat i propositionen *Tryggare hem för barn*. Regeringen konstaterade att uppgifter i mål om vårdnadsöverflyttning kan omfattas av sekretess i varierande utsträckning, men att det i vissa fall inte kan antas medföra skada eller men att uppgifter lämnas ut till barnets offentliga biträde i dess yrkesroll, särskilt om biträdet redan fått kännedom om uppgifterna på annat sätt, exempelvis genom kontakter med barnet. Samtidigt underströks att den föreslagna rätten för biträdet att ta del av materialet inte i sig innebär att sekretess upphör att gälla. Regeringen bedömde emellertid att det, i den mån det finns behov av att lämna ut sekretessbelagda uppgifter till biträdet, är möjligt att tillämpa den sekretessbrytande bestämmelsen i 10 kap. 2 § OSL. Utlämnandet kan då anses nödvändigt för att den utlämnande myndigheten ska kunna fullgöra sin verksamhet, dvs. säkerställa att biträdet kan utföra sitt uppdrag. Det förutsätter dock en prövning i det enskilda fallet.

Enligt vår bedömning finns det förutsättningar att, i likhet med vad som gäller i dag, lämna ut sekretessbelagda uppgifter till ett offentligt biträde med stöd av 10 kap. 2 § OSL. Samtidigt kan det konstateras att en sådan ordning i viss mån kan innebära en ökad belastning för domstolarna i form av sekretessprövningar och utlämnandeförfaranden i enskilda mål. Såsom även vissa remissinstanser har fram-

[106] Prop. 1979/80:2 s. 465 och 494.

hållit i prop. 2024:25/10 skulle detta i viss utsträckning kunna undvikas genom införandet av en särskild bestämmelse om insyn.[107] En sådan lösning förutsätter emellertid ett mer aktivt agerande från biträdets sida och skulle innebära ett avsteg från den nuvarande systematiken. Mot denna bakgrund gör vi bedömningen att det inte finns tillräckliga skäl att nu föreslå någon ändring av gällande ordning. Eventuella förändringar av detta slag bör i stället övervägas inom ramen för en mer samlad översyn av OSL.

5.6.13 Frågan om stödperson för barnet

Vår bedömning

Det har inom ramen för utredningen funnits skäl att överväga en ordning där en särskild stödperson hos socialnämnden utses för barnet i mål om vårdnad, boende och umgänge. Vi bedömer att det inte har framkommit tillräckliga skäl för att lämna ett sådant förslag.

Även om vi, såsom redovisats i föregående avsnitt, har bedömt att barnet inte bör ges talerätt i mål om vårdnad, boende och umgänge och att möjligheten till juridiskt biträde ska förbehållas vissa särskilt komplexa mål, innebär detta inte att barnets nuvarande ställning i processen till fullo tillgodoser barnet rättigheter i övriga fall. Tvärtom har det i vårt arbete framkommit att barnets delaktighet och rätt att komma till tals, liksom barnets behov av stöd, information och trygghet under processen, kan behöva stärkas generellt. Bilden är dock inte entydig; familjerättssekreterarnas representanter har beskrivit ett systematiskt och professionellt arbete där utredarna i vårdnadsmål regelmässigt arbetar för att barnens åsikter ska komma fram, bl.a. genom upprepade barnsamtal. Att barnets vilja inte får genomslag vid den slutliga prövningen av ett vårdnadsmål behöver inte betyda att barnet inte fått komma till tals. Däremot har vi fått intryck av att även familjerättssekreterarna ser ett behov av förbättrad information till barnen om rättsprocessens olika skeden.

Barnets rätt att komma till tals enligt artikel 12 i barnkonventionen förutsätter inte att barnet är part i målet. Däremot förutsätter artikeln

[107] Prop. 2024/25:10 s. 61.

att barnet ges faktiska och reella möjligheter att förstå processen, att uttrycka sina åsikter och att få dessa beaktade på ett meningsfullt sätt. Detta kräver inte enbart ändamålsenliga processuella regler, utan också att barnet får tillgång till anpassad information och ett kontinuerligt stöd genom hela handläggningen. I våra kontakter med barn, yrkesverksamma och barnrättsorganisationer har det återkommande framhållits att många barn upplever vårdnadsprocessen som svår att förstå och känslomässigt påfrestande. Barnrättsorganisationer har särskilt pekat på att det i dag saknas en aktör med ett tydligt ansvar för att säkerställa att barnet kommer till tals under hela processen och att barnet får begriplig information och återkoppling om hur dess uppgifter har använts och vilka beslut som fattas. Utredningen bedömer att detta är en anledning till att många barn upplever att deras rätt att bli hörda har åsidosatts, trots att de formellt har fått komma till tals. Barnet förstår ofta inte processens gång, de olika aktörernas roller eller hur domstolen har resonerat i sitt avgörande. Barn befinner sig dessutom ofta i en lojalitetskonflikt och kan känna osäkerhet kring vad som förväntas av dem, vilka möjligheter de har att uttrycka sina åsikter och hur dessa kommer att användas. Föräldrarna är i regel upptagna av sin egen konflikt och kan inte alltid tillgodose barnets behov av neutralt och barnfokuserat stöd. Domstolens och socialtjänstens kontakter med barnet är därutöver ofta begränsade till vissa moment i processen.

För att säkerställa att barnet får anpassat stöd under hela processen, utan att barnet samtidigt görs till part i föräldrarnas konflikt, har vi övervägt om barnet i vissa fall bör ges tillgång till en särskild stödperson. En sådan funktion skulle kunna bistå barnet genom att säkerställa att barnets åsikter och perspektiv förs vidare till domstolen, att domstolen har uppdaterade uppgifter om barnets åsikter och personliga förhållanden samt ge barnet stöd under och efter domstolsprocessen, bl.a. genom att informera barnet om domstolens avgörande på ett adekvat sätt.

Frågan är emellertid hur en sådan funktion bör utformas och vilken aktör som är mest lämpad att ansvara för uppdraget. I våra kontakter med barn, yrkesverksamma och barnrättsorganisationer har det, när det gäller processen i domstol, framför allt efterfrågats en stärkt juridisk representation för barnet. Detta talar för att det behov som identifierats i första hand avser rättslig kompetens och möjlig-

heten att tillvarata barnets intressen inom ramen för processen, snarare än en särskild stödpersonsfunktion.

Vi har övervägt alternativet att en stödperson utses inom ramen för socialtjänstens verksamhet. Det har emellertid i utredningen framkommit att stödpersonens roll och uppdrag är svår att avgränsa i förhållande till andra aktörer, särskilt socialnämndens familjerättssekreterare. En förutsättning för en sådan ordning har varit att stödpersonen ska vara en annan person än den som ansvarar för vårdnads-, boende- och umgängesutredningen. En sådan uppdelning skulle emellertid medföra praktiska och organisatoriska utmaningar, inte minst i mindre kommuner där resurserna är begränsade. Därutöver finns en risk för otydlighet i ansvarsfördelningen samt för situationer där stödpersonen och utredaren, som verkar inom samma myndighet och ofta i nära samarbete, intar olika uppfattningar i frågor som rör barnet. Detta skulle kunna ge upphov till svårhanterliga lojalitets- och objektivitetsproblem, särskilt om stödpersonen i praktiken skulle komma att företräda ståndpunkter som avviker från en kollegas bedömningar.

Mot denna bakgrund bedömer vi sammantaget att det, trots de identifierade behoven av stärkt stöd till barnet, inte är lämpligt att införa en ordning med en särskild stödperson hos socialnämnden i mål om vårdnad, boende och umgänge. De problem som har identifierats när det gäller barnets delaktighet, tillgång till information och stöd i processen bör i stället hanteras genom de förslag som lämnas i detta kapitel samt kapitel 6 och 7.

6 En starkare röst åt barnet vid prövningen av familjerättsliga mål

6.1 Vårt uppdrag

I kapitel 5 har vi redogjort för vårt uppdrag i frågan om barnets ställning i mål om vårdnad, boende och umgänge. Den uppdragsbeskrivning som har lämnats där gäller även för detta kapitel. I det föregående kapitlet har vi särskilt behandlat frågor om barns talerätt och rätt till juridiskt biträde. I detta kapitel behandlar vi vissa andra åtgärder som kan stärka barnets ställning i processen. Fokus ligger på förfarandet i domstol och på hur barnets röst kan stärkas inom ramen för den befintliga rättegångsordningen.

Det finns flera åtgärder som skulle kunna övervägas i syfte att ytterligare stärka barnets ställning och möjligheter till delaktighet. Inom ramen för vårt uppdrag och den tid som stått till vårt förfogande har vi emellertid varit begränsade i vilka frågor som kunnat behandlas. De två frågor som vi valt att analysera och överväga närmare har återkommit i samtal med bl.a. barn, barnrättsorganisationer, domare och Barnombudsmannen. Frågorna har också varit föremål för diskussion i ett flertal rapporter som behandlar barnets ställning i mål om vårdnad, boende och umgänge. Dessa frågor, som kommer att behandlas i detta kapitel, rör barns hörande inför domstol och hur barnets åsikter behandlas i domar.

6.2 Hörande av barnet inför domstol

6.2.1 6 kap. 19 § femte stycket FB

Barnet får höras inför rätten, om särskilda skäl talar för det och det är uppenbart att barnet inte kan ta skada av att höras (6 kap. 19 § femte stycket FB). Bestämmelsen är avsedd att tillämpas undantagsvis. Av våra samtal med domare och tidigare utredningars kartläggningar framgår att bestämmelsen tillämpas mycket sällan och då i första hand om en tonåring själv begär att få höras. Utgångspunkten är att barnets synpunkter och önskemål i mål om vårdnad, boende och umgänge normalt ska komma fram i socialnämndens vårdnadsutredning och snabbupplysningar, eftersom en sådan ordning i allmänhet anses vara den lämpligaste och skonsammaste för barnet.[1]

Bestämmelsen om att barn får höras inför domstol i mål om vårdnad, boende och umgänge infördes genom en lagändring år 1983. Det fanns tidigare inte någon bestämmelse som direkt reglerade i vad mån ett barn kunde höras inför domstol.[2] I SOU 1979:63 övervägde Utredningen om barnens rätt möjligheten att införa en bestämmelse om att barnet skulle kallas personligen att höras vid domstolsförhandling. Utredningen gjorde dock bedömningen att det med hänsyn till frågornas känsliga karaktär skulle vara olämpligt, även för äldre barn, att behöva höras i vårdnadsmål.[3]

Regeringen bedömde emellertid i prop. 1981/82:168 att det fanns skäl att införa en regel om barns hörande inför domstol. Som skäl för detta anförde departementschefen bl.a. följande. I undantagssituationer, främst när det gäller äldre barn, kan det vara rimligt och lämpligt att barnet hörs inför domstolen. Om barnet begär att få höras, bör domstolen före förhandlingen på lämpligt sätt förvissa sig om att detta motsvarar barnets verkliga vilja. Detta är särskilt betydelsefullt om domstolen skulle misstänka att barnet har påverkats att begära att höras inför domstolen. En annan situation när det kan finnas särskilda skäl för att höra barnet, dvs. trots att barnet inte självt har begärt det, kan vara att barnet under vårdnadsutredningen gett uttryck åt en bestämd uppfattning i vårdnadsfrågan. Det krävs emellertid alltid att det framstår som uppenbart att barnet inte kan ta skada av ett förhör. För bedömningen av frågan om barnet kan ta

[1] Prop. 1981/82:168 s. 56 f.
[2] Prop. 1981/82:168 s. 56.
[3] SOU 1979:63 s. 103.

skada är barnets inställning av stor betydelse.[4] Det ankommer på domstolen att i det enskilda fallet ta ställning till om det är lämpligt att barnet hörs. En förutsättning är under alla förhållanden att barnet går med på att framträda inför domstolen. Barnets ålder och mognad måste också beaktas. Barn under 12 år torde endast sällan vara så mogna att de bör medverka i rättegången. Domstolen bör i första hand höra vilken uppfattning föräldrarna och vårdnadsutredaren har i frågan. När barnet hörs inför domstolen är det av största vikt att förhandlingen går till på ett sådant sätt att barnet inte utsätts för någon press. Barnet ska inte under några omständigheter behöva ta direkt ställning i en vårdnadskonflikt mellan föräldrarna eller i övrigt i ett vårdnadsmål. Något förhör i egentlig mening kan det inte bli fråga om. Domstolen bör verka för att barnet hörs i en så avspänd atmosfär som möjligt.[5]

I sitt yttrande över förslaget anförde Lagrådet bl.a. följande.

> […] domstolen bör tillämpa regeln med stor återhållsamhet. Detta gäller även om det står klart att ett (förhör) inte är ägnat att bli direkt skadligt för barnet. Inte ens då bör en uppgift från den ena föräldern eller dennes ombud, att barnet själv vill uttala sin mening vid huvudförhandling i målet, utan vidare föranleda att barnet hörs. Visserligen är det […] en uppgift för domstolen att utreda om barnet har några egna synpunkter på vårdnadsfrågan; men värdet av barnets personliga närvaro lär sällan vara så stort, att det motiverar att barnet försätts i en konfliktsituation under sådana förhållandevis dramatiska former. Vad barnet under mera avspända förhållanden uppgett t.ex. inför vårdnadsutredaren kan ge en tillräckligt god bild av dess inställning, och det är då lämpligt att domstolen inskränker sig till att höra utredaren om de närmare omständigheterna när uppgifterna lämnades. När det gäller de mindre barn som vårdnadstvister oftast brukar avse, torde det bara i sällsynta undantagsfall finnas tillräckligt vägande skäl att höra barnet inför rätten.[6]

Så som förslaget var utformat i prop. 1981/82:168 skulle barnet få höras inför rätten om barnet självt begärde det eller särskilda skäl annars talade för det, samt det var uppenbart att barnet inte kunde ta skada av att höras. Förslaget innebar således att barnets egen begäran och förekomsten av särskilda skäl utgjorde alternativa grunder för ett hörande. Vid riksdagsbehandlingen fick bestämmelsen emellertid en annan utformning. I sitt betänkande, 1982/83:LU17, instämde lagutskottet i uppfattningen att det kunde vara av värde att låta barnet

[4] Prop. 1981/82:168 s. 57 och 78 samt 1982/83:LU17 s. 29.
[5] Prop. 1981/82:168 s. 78.
[6] Prop. 1981/82:168 s. 89 (Lagrådets yttrande).

framträda inför domstolen, men underströk att regeln borde tillämpas med återhållsamhet. Lagutskottet ansåg att barnets önskan inte skulle ha någon avgörande betydelse i frågan om barnet skulle höras inför rätten. Utskottet framhöll att det i vissa fall kunde vara svårt att utröna om barnets begäran byggde på en verklig vilja hos barnet att höras och inte på påtryckningar från andra håll. Mot den bakgrunden ansåg utskottet att hänvisningen i lagtexten till barnets egna önskemål om att få höras skulle utgå. I stället skulle den omständigheten att barnet självt hade begärt att få höras vägas in bland de särskilda skäl som kunde tala för att barnet hördes. Ett stort ansvar för hur själva hörandet genomfördes vilade enligt utskottet på rättens ordförande. Barnet fick under inga förhållanden behöva känna sig tvingat att välja mellan föräldrarna.[7]

När ett barn väl ska höras inför rätten aktualiseras frågan om under vilka former hörandet av barnet ska ske. För barns hörande gäller de vanliga reglerna i handläggningen av vårdnadsmål. Eftersom barnet inte är part i målet är ett hörande av barnet att betrakta som muntlig bevisning och ska tas upp som ett vittnesförhör enligt rättegångsbalkens regler. Förhör med vittnen ska enligt huvudregeln äga rum vid huvudförhandlingen (35 kap. 8 § RB). Ett vittne får vägra att yttra sig om en omständighet vars yppande skulle röja att vittnet eller någon honom eller henne närstående har förövat brottslig eller vanärande handling (36 kap. 6 § RB). Om det under ett förhör med barnet skulle framkomma uppgifter om att en förälder gjort sig skyldig till en brottslig handling är det av synnerlig vikt att barnet på ett lämpligt sätt upplyses om att han eller hon i det sammanhanget inte behöver lämna uppgifter om händelsen. Ett barn får under förhöret inte pressas att svara på frågor om misstankar om misshandel som det skulle ha varit utsatt för från en förälders sida.[8]

Det bör kunna ställas som villkor för att barnet ska få höras att föräldrarna inte är närvarande i rättssalen när samtalet med barnet äger rum samt att det är rätten som ställer frågor till barnet och att de frågor som parterna önskar ställa till barnet lämnas in till rätten i förväg. Domstolen kan, vilket borde vara huvudregeln, låta föräldrarna sitta i ett annat rum än förhandlingssalen och där genom ljud- och bildöverföring, eller genom ljudöverföring, följa förhöret med barnet (36 kap. 18 § RB). I de fall båda föräldrarna biträds av ombud är det

[7] Prop. 1981/82:168 s. 8 och LU 1982/83:17 s. 28 f.
[8] Sjösten, *Vårdnad, boende och umgänge*, s. 370.

också möjligt att föräldrarna lämnar förhandlingen medan barnet hörs och att föräldrarna, efter det att barnet har lämnat förhandlingen, informeras om vad barnet har berättat.[9] De uppgifter som barnet lämnar är avsedda att ligga till grund för domstolens avgörande. Det är därför viktigt att förhöret äger rum i ett sådant sammanhang att vad barnet uppger blir processmaterial.[10]

Frågor om formerna för barns hörande inför domstol och om hur barnets uppgifter får tillföras processen har också aktualiserats i några domstolsavgöranden och beslut av JO.

I *RH 1999:76* fann Svea hovrätt att en tingsrätt hade begått rättegångsfel och återförvisade målet till tingsrätten. Tingsrättens ordförande hade träffat barnet för ett enskilt samtal i samband med den muntliga förberedelsen i målet. Samtalet protokollfördes och redovisades vid huvudförhandlingen, men barnet hördes inte vid huvudförhandlingen. Eftersom tingsrättens bedömning, med åsidosättande av omedelbarhetsprincipen, bl.a. hade grundats på vad barnet hade uppgett vid samtalet hade felet inverkat på målets utgång. Det spelade ingen roll att parterna hade godtagit tingsrättens förfarande.

I *JO 2005/06 s. 27* kritiserade JO en rådman för hur två barn, 11 och 14 år gamla, hade hörts i ett vårdnadsmål. JO ansåg att rådmannen inte tillräckligt hade utrett om barnen kunde ta skada av förhören eller säkerställt att barnen själva ville delta. Särskilt allvarlig kritik riktades mot att ett av barnen pressades att svara på frågor om misstankar om misshandel som hon skulle ha varit utsatt för från sin mors sida. JO ansåg vidare att det inte fanns stöd i lag att höra barnen vid en muntlig förberedelse.

I *Hovrättens för Västra Sverige beslut den 13 juli 2000 i målet T 1237-00* avvisade hovrätten en parts begäran att som bevisning få åberopa en bandinspelning av ett samtal mellan honom och hans dotter (sju år gammal). Hovrätten anförde att trots att dottern på grund av sin låga ålder inte fick höras inför rätten skulle det strida såväl mot grunderna för bevisföringsförbudet i 35 kap. 14 a § RB som mot de syften som ligger bakom bestämmelsen i 6 kap. 19 § FB om barns medverkan i rättegång att tillåta bandupptagningen med dotterns berättelse som bevisning i rättegången.[11]

[9] JO 2005/06 s. 27 och Sjösten, *Vårdnad, boende och umgänge*, s. 370 med där gjorda hänvisningar. I Ewerlöf och Sverne (2004), *Barnets bästa - Om föräldrars och samhällets ansvar* (5:e uppl.), s. 78 f., anför författarna en annan uppfattning: ”Man måste ha klart för sig att barnet måste uppträda inför hela rätten och båda parterna samt deras ombud under huvudförhandlingen. Något undantag från detta finns inte. Det kan därför ifrågasättas om det över huvud taget är lämpligt att höra barn inför domstol i vårdnads-, boende- och umgängesmål. Barnets vilja bör kunna fångas upp på annat sätt, t.ex. inom ramen för utredningsförfarandet.”

[10] Se bl.a. JO 2005/06 s. 27 och Sjösten, *Vårdnad, boende och umgänge*, s. 370 med där gjorda hänvisningar.

[11] Referat hämtat ur Sjösten, *Vårdnad, boende och umgänge*, s. 371.

I *JO 2010/11 s. 52* riktade JO allvarlig kritik mot en domare som under en muntlig förberedelse i ett vårdnadsmål ringde upp parternas nioårige son för att fråga om hans inställning till vårdnaden. JO ansåg att det var synnerligen olämpligt att på detta sätt låta barnet direkt ta ställning i föräldrarnas vårdnadskonflikt. JO anförde att barnets åsikter visserligen ska beaktas, men att de i första hand bör inhämtas genom socialnämnden och under former som skyddar barnet från föräldrarnas konflikt.

6.2.2 Barnrättskommitténs allmänna kommentarer och rekommendationer

Barnrättskommittén har i sina allmänna kommentarer uttalat att ett barn inte kan höras effektivt om omgivningen är okänslig eller olämplig för barnets ålder. Förfaranden måste vara både tillgängliga och lämpliga för barn. Särskild uppmärksamhet måste ägnas åt att tillhandahålla och leverera bl.a. barnanpassad information, tillräckligt stöd för att få tala i egen sak, lämpligt utbildad personal, utformning av domstolar, avskärmningar och separata väntrum.[12] Barnrättskommittén har också uttalat att barnet helst inte ska höras i en öppen domstolsförhandling, utan under förtroliga omständigheter. Detta eftersom erfarenheten visar att situationen hellre ska vara utformad som ett samtal än som en ensidig utfrågning.[13]

Barnrättskommittén rekommenderar i sina sammanfattande slutsatser och rekommendationer om Sveriges kombinerade sjätte och sjunde periodiska rapport från mars 2023 att Sverige bl.a. ska säkerställa att alla barn kan uttrycka sina åsikter och höras i alla beslut som påverkar dem, inklusive i domstol, utan krav på föräldrars eller vårdnadshavares samtycke. Kommittén rekommenderar även att Sverige ser över lagstiftningen för att säkerställa tillräckliga garantier för att ett barnrättsperspektiv beaktas vid tvister mellan föräldrar, däribland rätten att höras.[14]

[12] CRC/C/GC/12 p. 34.
[13] CRC/C/GC/12 p. 43.
[14] CRC/C/SWE/CO/6-7 p. 20 och 28. En närmare redogörelse för rekommendationerna återfinns i avsnitt 5.4.2.

6.2.3 Tidigare behandling av frågan

Frågan om att höra barn inför domstol i vårdnadsmål har berörts i ett antal utredningar, men utvidgning av möjligheterna för barn att höras inför rätten har i samtliga fall avvisats. I SOU 2005:43 *Vårdnad – Boende – Umgänge, Barnets bästa, föräldrars ansvar*, undersökte utredningen bl.a. hur ofta barnet hördes i domstol. Barnet hördes inte inför tingsrätten i något av de 249 (rörande 376 barn) genomgångna målen.[15] Av 70 undersökta mål (rörande 102 barn) i hovrätten, hördes inga barn där.[16]

I SOU 2017:6 *Se barnet!* gjordes en förnyad genomgång av frågan. Utredningen konstaterade att barn fortfarande hördes i domstol endast i undantagsfall och att möjligheten skulle användas med stor försiktighet. Utredningen övervägde om barns rätt att komma till tals kunde stärkas genom att de hördes i domstol i större utsträckning. Det framkom att vissa barn uttryckte en önskan om detta, bl.a. för att undvika missförstånd kring deras inställning. Utredningen gjorde emellertid bedömningen att en domstolsförhandling typiskt sett inte utgjorde en lämplig miljö för barn. Det framhölls särskilt att situationen ofta var pressande, att barnet kunde befinna sig i en lojalitetskonflikt och att möjligheterna att fritt uttrycka sin åsikt därmed var små. Mot denna bakgrund, samt barnrättskommitténs rekommendationer, ansåg utredningen sammantaget att möjligheten att höra barn inför domstol även fortsättningsvis borde användas restriktivt.[17]

6.2.4 Särskilt om barns hörande i mål om vård av barn och unga

Frågan om barns möjligheter att höras inför domstol har nyligen behandlats inom ramen för beredningen av en ny lag om vård av barn och unga.[18] Enligt den tidigare ordningen fick ett barn under 15 år höras i domstol om barnet inte kunde antas ta skada av det. I SOU 2023:40 *Förbättrade möjligheter för barn att utkräva sina rättigheter enligt barnkonventionen* föreslog utredningen att denna möjlighet skulle stärkas. Utredningen hade uppmärksammat att bestämmelsen hade fått en restriktiv tillämpning och att barn som uttryck-

[15] SOU 2005:43 s. 741 och 748.
[16] SOU 2005:43 s. 765 f.
[17] SOU 2017:6 s. 324 f.
[18] Lag (2026:1600) om omhändertagande för vård av barn och unga.

ligen önskat närvara i domstol hade nekats detta, även när barnet närmade sig 15 års ålder och barnets ställföreträdare bedömt deltagandet som lämpligt. Utredningen ansåg att barn bör ges möjlighet att höras i domstol och att formerna för deltagandet bör anpassas utifrån det enskilda barnets ålder och individuella förutsättningar. En förutsättning skulle vara att barnet själv ville höras. Utredningens utgångspunkt var att barn så långt som möjligt bör skyddas i sitt deltagande och inte från sitt deltagande.[19]

Remissutfallet var i huvudsak positivt. Vissa remissinstanser lyfte emellertid fram den svåra avvägningen mellan barnets rätt att komma till tals och behovet av att skydda barnet från att ta skada av deltagandet. Det framhölls bl.a. att barn kan hamna i svåra lojalitetskonflikter och uppleva sig tvingade att delta i en muntlig förhandling. Det väcktes också frågor om domstolarnas praktiska möjligheter att undersöka de individuella förutsättningarna för barnets deltagande och risken för skada. Vid den senare remissbehandlingen av lagrådsremissen avstyrkte flera kammar- och förvaltningsrätter förslaget och ansåg att den befintliga ordningen gav tillräckliga möjligheter för barn under 15 år att höras när det fanns skäl för det.[20]

Regeringen delade emellertid utredningens bedömning att rätten för barn under 15 år att höras i domstol borde stärkas. Regeringen framhöll att en rätt för barnet att höras när barnet själv vill det stärker barnet som rättighetsbärare och innebär att barnet tillmäts respekt för sina åsikter. Ett direkt hörande kan också minska risken för missuppfattningar genom att domstolen får möjlighet att reda ut oklarheter direkt med barnet. De risker som kan vara förenade med ett hörande, exempelvis att barnet upplever obehag, ansågs i viss utsträckning kunna motverkas genom barnvänliga former för deltagandet. Regeringen anslöt sig i detta sammanhang till utgångspunkten att barn bör skyddas i, snarare än från, sitt deltagande.[21]

Den nya regleringen innebär således att ett barn under 15 år ska höras i domstol om barnet vill det och det kan antas att barnet inte tar skada av att höras.[22] Barnets egen vilja får därmed en större betydelse än enligt den tidigare regleringen, och den restriktivitet som utvecklats kring barns hörande är avsedd att i viss mån ändras. Bedömningen av barns medverkan och hur denna kan utformas bör göras i varje

[19] Prop. 2025/26:294 s. 150.
[20] Prop. 2025/26:294 s. 148.
[21] Prop. 2025/26:294 s. 150 f.
[22] De nya reglerna börjar gälla den 1 januari 2027.

enskilt fall och utifrån det enskilda barnets förutsättningar, behov och önskemål. Vidare bör även andra faktorer vägas in i bedömningen av om barnet kan antas ta skada av att höras, exempelvis förutsättningarna för att genomföra den muntliga förhandlingen och målets betydelse för barnet. Det kan också exempelvis övervägas om barnet endast ska delta under en del av förhandlingen eller delta per telefon, videolänk eller från ett medhörningsrum. Om det inte är möjligt att vidta åtgärder för att säkerställa att processen är lämplig och trygg för barnet finns det en risk att barnet tar skada. Regeringen poängterar även särskilt att det är barnet som kan begära att få komma till tals och inte någon annan part. Det offentliga biträdet, i egenskap av ställföreträdare, har en viktig roll att informera domstolen om barnets vilja och sin egen inställning till att barnet hörs.[23]

Utredningen (SOU 2023:40) föreslog också att motsvarande ändring skulle göras i socialtjänstlagen. Regeringen ansåg emellertid att det saknades tillräckligt underlag för en sådan ändring. Till skillnad från LVU-mål är förfarandet i ett mål enligt socialtjänstlagen som utgångspunkt skriftligt och barn har endast undantagsvis ett offentligt biträde. En ordning där barn under 15 år på egen begäran ska höras i domstol skulle därför i många fall innebära att barnet hörs utan biträde vid sin sida. Konsekvenserna av en sådan ordning ansågs inte ha belysts tillräckligt i utredningen. Regeringen föreslog därför inte någon motsvarande ändring i socialtjänstlagen.[24]

6.2.5 Behandling av frågan i vissa andra länder

Några utgångspunkter

I detta avsnitt redogör vi för hur lagstiftningen rörande att höra barn inför rätten ser ut i norsk, dansk och tysk rätt. Dessa länder har valts ut eftersom det rättsliga utrymmet för att höra barn inför domstol i mål om vårdnad, boende och umgänge är mer långtgående där. Vid en jämförelse måste det samtidigt beaktas att domstolsprocessen i dessa länder skiljer sig från den svenska ordningen för handläggning och prövning av sådana mål.

[23] Prop. 2025/26:294 s. 150 f
[24] Prop. 2025/26:294 s. 152 f.

Norge

Barnets rätt att komma till tals i norska mål om vårdnad, boende och umgänge kan tillgodoses på olika sätt. Enligt nuvarande *barneloven* ska barn från sju års ålder, och även yngre barn som kan bilda egna uppfattningar, få information och möjlighet att uttrycka sin mening (31 § barneloven). Barnets åsikter ska beaktas utifrån ålder och mognad och från tolv års ålder tillmätas stor vikt. I den nya barneloven, som ännu inte trätt i kraft, har både sju- och tolvårsgränsen tagits bort. Rätten att komma till tals gäller i stället barn som kan bilda egna uppfattningar och barnets åsikter ska tillmätas betydelse utifrån ålder och mognad.

Enligt 61 § barneloven kan domaren själv genomföra samtal med barnet, ta hjälp av en sakkunnig eller annan lämplig person eller låta en sakkunnig genomföra samtalet ensam. Enligt domstolarnas nationella vägledning är det domaren som bestämmer formerna för barnets medverkan. Barnsamtalet är i första hand ett sätt att tillgodose barnets rätt till medverkan och inte att betrakta som en form av bevisupptagning.[25]

Den nationella vägledningen anger vidare att domstolen i största möjliga utsträckning bör skapa förutsättningar för direkt kontakt mellan barnet och domaren, om barnet önskar det och barnet bästa inte talar emot det.[26] I praktiska rekommendationer som tagits fram inom projektet *Domstolsbehandling till barnets beste*, som bygger bl.a. på samtal med 70 barn och unga med erfarenhet av rättssystemet, är det genomgående rådet från barnen och de unga att barn som önskar det bör få möjlighet att tala direkt med domaren. På så sätt behöver barnet inte vara osäkert på hur dess uppfattning förmedlas av en tredje person till den som ska avgöra målet.[27]

I våra kontakter med Oslo tingrett har det framkommit att domaren uppskattningsvis samtalar med barnet i omkring 20 procent av målen om vårdnad, boende och umgänge. Direkt samtal med domaren blir vanligare ju äldre barnet är och tonåringar begär relativt ofta själva att få tala med domaren. När målet gäller enbart frågan om vårdnad är det vanligt att domaren själv talar med barn som har fyllt

[25] Domstoladministrasjonen (2025), *Nasjonal veileder for behandling av foreldretvister*, version 4.0, s. 15.
[26] *Nasjonal veileder for behandling av foreldretvister*, s. 15 f.
[27] Domstoladministrasjonen (2019), *Praktiske anbefalinger for domstolsbehandling til barnets beste i foreldretvistsaker, og saker om tvangsfullbyrdelse jf. barneloven § 65*, s. 1 f.

sju år. I mål om boende eller umgänge är det däremot vanligare att en sakkunnig samtalar med barnet, om barnet inte är äldre.[28]

När domaren själv talar med barnet sker det under informella former, normalt i ett rum i domstolens lokaler och utan att föräldrarna är närvarande. Samtalet ska inte genomföras som ett vittnesförhör eller bevisupptagning. Barnet bör informeras om att han eller hon har rätt, men inte skyldighet, att uttala sig och att det inte är barnet som ansvarar för eller bestämmer utgången i tvisten. Samtalet bör bygga på öppna frågor och ge barnet möjlighet att uttrycka sig med egna ord.[29]

När domaren samtalar med barnet deltar normalt en handläggare som *rettsvitne*, medan en sakkunnig relativt sällan deltar i samma samtal. Samtalet spelas inte in, på grund av risken för att samtalet annars får karaktären av en bevisupptagning. I stället upprättas ett kort skriftligt referat. Domaren går igenom anteckningarna med barnet, som får möjlighet att rätta eller komplettera dem och bekräfta att de återger vad barnet har velat förmedla. Barnet informeras om att innehållet kommer att förmedlas till föräldrarna.[30]

Danmark[31]

I Danmark är handläggningen av familjerättsliga ärenden uppdelad mellan *Familieretshuset* och *familjedomstolen*. Familieretshuset svarar för den inledande handläggningen av frågor om bl.a. vårdnad, boende och umgänge. Inom Familieretshuset finns en särskild barnenhet, som håller samtal med barnet för att klarlägga barnets perspektiv. Det är i första hand genom detta samtal som familjedomstolen får kännedom om barnets perspektiv.

Familjedomstolen kan emellertid, efter samråd med parterna, besluta att det är nödvändigt att hålla ett nytt samtal med barnet under handläggningen. Detta kan vara särskilt lämpligt när det gått en längre tid sedan samtalet i Familieretshuset, när det har tillkommit väsentliga nya omständigheter av betydelse för barnets perspektiv

[28] Uppgifterna bygger på ett samtal med en chefshandläggare vid Oslo tingrett den 17 september 2026. Enligt chefshandläggaren är uppgiften om omkring 20 procent en uppskattning och inte officiell statistik.
[29] *Praktiske anbefalinger*, s. 6 ff.
[30] *Praktiske anbefalinger*, s. 8 f. samt uppgifter lämnade vid vårt samtal med chefshandläggaren vid Oslo tingsrätt.
[31] Avsnittet är hämtat från Danmarks Domstole (2026), *Vejledning om familierettens behandling af forældreansvarssager og om tvangsfuldbyrdelse*, s. 15 ff.

eller när det annars är lämpligt att ge barnet möjlighet att komma till tals inför domaren som ska avgöra målet. Domstolen är inte bunden av föräldrarnas uppfattning i frågan om ett nytt barnsamtal ska hållas.

Barnsamtal i domstolen hålls av en barnsakkunnig med deltagande av en domare, utan föräldrarnas närvaro. Barnets stödperson i Familieretshuset kan, efter beslut av domstolen, utses till stödperson för barnet under handläggningen i domstol. Stödpersonen har tillgång till handlingarna i målet och möjlighet att närvara vid domstolsförhandlingar och samtal. I andra fall har barnet inte rätt till en stödperson vid samtalet i domstol, men domstolen kan ändå tillåta att en sådan närvarar. Det kan röra sig om en släkting, vän till en av föräldrarna, handläggare från kommunen eller en lärare. Domstolen måste försöka klarlägga om det verkligen är barnets önskemål att ha en stödperson, eller om önskemålet kommer från en förälder som anser att barnet inte kan eller bör delta ensamt i samtalet. Stödpersonens uppgift är inte att företräda barnet eller uttrycka barnets uppfattning, utan att stödja, exempelvis genom att påminna om frågor som barnet tidigare velat ta upp.

Samtalet dokumenteras genom ett referat, som föräldrarna som huvudregel får del av. Om avgörande hänsyn till barnet talar för det kan domstolen dock besluta att uppgifterna om vad barnet sagt helt eller delvis inte ska lämnas ut till parterna.

Tyskland

I likhet med Danmark finns det även i Tyskland särskilda familjedomstolar som handlägger mål om vårdnad, boende och umgänge. Domstolen ska enligt § 159 FamFG[32] höra barnet personligen i vårdnadsmål och bilda sig en uppfattning om barnet. Bestämmelsen innehåller inte någon nedre åldersgräns, utan är tillämplig på barn oavsett ålder. Hörande får enligt samma paragraf underlåtas endast om (1) det finns ett tungt vägande skäl för detta, (2) barnet uppenbarligen inte är i stånd att ge uttryck för sina önskemål och sin vilja, (3) barnets önskemål, anknytningar och vilja saknar betydelse för avgörandet och ett personligt hörande inte heller är påkallat av andra skäl, eller (4) förfarandet uteslutande rör barnets förmögenhet och

[32] *Gesetz über das Verfahren in Familiensachen und in den Angelegenheiten der freiwilligen Gerichtsbarkeit.*

ett personligt hörande inte är påkallat med hänsyn till ärendets art. Om domstolen avstår från att personligen höra barnet eller från att bilda sig en personlig uppfattning om barnet, ska skälen för detta anges i det slutliga avgörandet.

Barnet ska, på ett lämpligt och åldersanpassat sätt, informeras om förfarandets föremål, förlopp och möjliga utgång, såvida det inte finns anledning att befara negativa konsekvenser för barnets utveckling, fostran eller hälsa. Barnet ska ges möjlighet att yttra sig. Om domstolen har utsett ett särskilt processbiträde för barnet, bör det personliga hörandet och domstolens inhämtande av en personlig uppfattning om barnet ske i dennes närvaro. I övrigt ankommer det på domstolen att efter egen bedömning bestämma formerna för det personliga hörandet.[33] Barnet hörs, i förekommande fall i sällskap av sitt biträde, i domarens arbetsrum.[34]

Genom en reform år 2021 infördes särskilda kvalifikationskrav för familjedomare. Sådana domare ska bl.a. ha dokumenterade grundläggande kunskaper i barns utvecklingspsykologi och i samtalsteknik med barn.[35]

6.2.6 Några synpunkter från barn och andra aktörer

De barn som vi har talat med inom ramen för vårt arbete har inte gett uttryck för en önskan att bli hörda vid huvudförhandlingen. I SOU 2017:6 talade utredningen med flera barn som däremot uttryckligen uppgav att de hade velat bli hörda under huvudförhandlingen i domstol.[36] Det är tydligt att frågan om ett barn vill komma till tals direkt inför domstolen är högst individuell. Det finns också annat underlag som visar att det finns barn som efterfrågar en sådan möjlighet. Flera av de barn som Jämställdhetsmyndigheten talat med, och som redovisas i rapporten *Uppgifter om våld är inget undantag*, uttryckte exempelvis att det hade varit bra om de hade fått tala direkt med domaren. Ett av barnen berättade att han gärna hade varit med

[33] § 158 FamFG.
[34] Uppgifterna bygger på ett samtal med en svensk jurist med erfarenhet av arbete som barnombud i Tyskland.
[35] Bundesministerium der Justiz und für Verbraucherschutz, *Familiengericht und familiengerichtliche Verfahren*, bmjv.de, Familiengerichtliches Verfahren.
[36] SOU 2017:6 s. 303.

i domstolen, men att han ville kunna berätta utan att behöva göra det inför den förälder som han var rädd för.[37]

I SOU 2017:6 uppgav i princip samtliga domare att det inte hade varit positivt med en ordning som innebär att barn hörs i domstol i större utsträckning än i dag.[38] De domare som vi har talat med har delvis gett uttryck för ett annat synsätt. Flera har framhållit att det kan framstå som märkligt att den som ska avgöra målet inte träffar barnet, trots att barnet är den person som närmast berörs av avgörandet. Samtidigt har domarna framhållit att ett eventuellt hörande inte bör äga rum vid huvudförhandlingen, utan vid ett särskilt möte med barnet, men att en sådan ordning aktualiserar flera svåra processuella frågor.

6.2.7 Våra överväganden och förslag

Vår bedömning

Det finns enligt gällande rätt en möjlighet att höra barnet inför rätten. Denna möjlighet används mycket sällan. Det finns emellertid situationer där ett sådant hörande kan vara motiverat. Barn som själva önskar komma till tals inför rätten bör därför ges möjlighet till det i något större utsträckning än i dag.

Socialnämnden, och i förekommande fall det offentliga biträdet, bör vara lyhörd för barnets önskemål om att höras inför rätten och redovisa sådana önskemål för domstolen.

Vårt förslag

Vid bedömningen av om det enligt 6 kap. 19 § femte stycket FB finns särskilda skäl att höra barnet inför rätten, ska barnets vilja att höras tillmätas stor betydelse.

[37] Jämställdhetsmyndigheten, *Uppgifter om våld är inget undantag*, s. 65.
[38] SOU 2017:6 s. 305.

Inledande överväganden

Syftet med vår utredning är att förbättra barns möjligheter att komma till tals i mål om vårdnad, boende och umgänge. En fråga som återkommande aktualiseras i detta sammanhang är i vilken utsträckning barn bör kunna höras inför rätten. Bestämmelsen i 6 kap. 19 § femte stycket FB är, som framgår av avsnitt 6.2.1, avsedd att tillämpas med återhållsamhet. Så har också blivit fallet i praktiken. Av våra samtal med bl.a. domare och av tidigare utredningars kartläggningar framgår att möjligheten att höra barn inför rätten används mycket sällan. Såväl barn och barnrättsorganisationer som flera av de domare och ombud som vi har samtalat med har emellertid gett uttryck för uppfattningen att barn bör ges större möjligheter att höras inför domstol. Samtidigt har ett flertal aktörer, däribland domare och familjerättssekreterare, ställt sig tveksamma till en sådan utvidgning. De har framhållit att en domstolsförhandling som utgångspunkt inte är en lämplig miljö för barn.

I flera av våra grannländer finns större möjligheter för barn att komma till tals direkt inför den domstol som ska avgöra målet. I exempelvis Norge och Danmark kan samtal med barn genomföras under former som i högre grad är anpassade till barnet och som skiljer sig från en regelrätt bevisupptagning. Förutsättningarna för sådana samtal är emellertid delvis andra än i Sverige. Här gäller omedelbarhetsprincipen när tvistemål avgörs efter huvudförhandling. Vid en huvudförhandling i ett svenskt vårdnadsmål kan nämndemän ingå i rätten. Om barnet exempelvis skulle höras av juristdomaren ensam uppkommer frågor om hur de uppgifter som barnet lämnar blir processmaterial och kommer övriga ledamöter till del. Även parternas rätt att få del av och möjlighet att bemöta uppgifter som tillförs målet måste beaktas. Därtill behöver hänsyn tas till rättegångsbalkens regler om bl.a. bevisupptagning och dokumentation av förhör.

Den omständigheten att ett mer regelmässigt hörande av barn i domstol, och förutsättningarna för att göra det utom huvudförhandling, väcker processuella frågor innebär inte att en sådan förändring är utesluten. För att barn ska kunna höras inför rätten under andra former än i dag, exempelvis genom ett mer barnanpassat samtal med domaren, behöver emellertid dessa frågor enligt vår bedömning övervägas samlat inom ramen för en bredare översyn av domstolsprocessen i mål om vårdnad, boende och umgänge. En sådan översyn

ryms inte inom ramen för vårt uppdrag. Mot denna bakgrund anser vi att det inte finns tillräckligt underlag för att föreslå en mer genomgripande förändring av formerna för barns hörande inför rätten.

Utgångspunkten bör även i fortsättningen vara att barnets åsikter i första hand hämtas in genom socialnämndens utredning och att möjligheten för barnet att höras inför rätten används med återhållsamhet. Det finns trots detta anledning att överväga om barn bör höras inför rätten något oftare än i dag.

Barnets vilja om att få höras inför rätten bör tillmätas stor betydelse

Som framgår ovan används möjligheten att höra barn inför rätten mycket sällan. De uppgifter som har kommit fram under utredningsarbetet visar att barn i praktiken endast i särskilda undantagsfall hörs inför rätten. Det har också kommit till vår kännedom att det förekommit att barn som har önskat tala inför rätten inte fått denna möjlighet, utan att det tydligt framgått av vilket skäl domstolen bedömt att ett förhör med barnet skulle vara olämpligt. Det finns därför anledning att fråga sig om den återhållsamhet som varit avsedd med bestämmelsen i praktiken har kommit att bli alltför långtgående.

Det finns naturligtvis flera skäl till den återhållsamhet som har präglat synen på barns hörande inför rätten. En domstolsförhandling kan innebära betydande påfrestningar och obehag för barnet, särskilt när barnet befinner sig i en konflikt mellan sina föräldrar. Ett hörande kan förstärka en redan svår lojalitetskonflikt och medföra att barnet upplever ett ansvar för utgången i målet. Det kan också vara svårt att på förhand bedöma hur barnet kommer att uppleva situationen och vilka konsekvenser ett deltagande kan få för barnet. Till detta kommer risken för att barnet påverkas av en förälder eller någon annan att begära att få höras. Det kan vara mycket svårt för domstolen att bedöma om en sådan begäran ger uttryck för barnets egen vilja. Detta är särskilt problematiskt eftersom den nuvarande domstolsprocessen inte är utformad med utgångspunkt i att barn regelmässigt ska delta vid en huvudförhandling.

Samtidigt finns det fördelar med att ett barn i vissa fall får möjlighet att själv komma till tals inför domstolen, i de fall barnet vill det.

Ett direkt hörande kan stärka barnets delaktighet och minska risken för att barnets åsikter missförstås eller förändras när de förmedlas genom andra. För ett barn som självt har ett tydligt önskemål om att tala med rätten kan det också ha ett värde att få framföra sina åsikter med egna ord till den eller dem som ska döma i en fråga av fundamental betydelse för barnets livssituation. En viktig utgångspunkt som följer av barnets rätt till delaktighet är att barnet ska skyddas *i* sitt deltagande, och inte *från* sitt deltagande. De risker som finns med att höra barn inför domstol gör sig inte gällande på samma sätt och med samma styrka för alla barn. Barn har olika förutsättningar och behov. Det finns barn, inte minst äldre och mer mogna barn, som har en tydlig uppfattning om att de själva vill tala med den person som ska avgöra en fråga av stor betydelse för dem. I samma riktning talar att barnets egen vilja i nya regleringen om tvångsvård av barn har getts en mer framträdande betydelse vid bedömningen av om barnet ska höras inför domstol. En möjlighet för barnet att själv komma till tals inför domstolen kan tydliggöra barnets ställning som rättighetsbärare och innebära att barnets åsikter tillmäts respekt.

Mot bakgrund av detta bör barnets vilja, enligt vår mening, få en mer framträdande betydelse och väga tyngre än i dag vid bedömningen av om det finns särskilda skäl för ett hörande. Vid denna bedömning är det viktigt att barnets ålder och mognad beaktas. Ju äldre och mognare barnet är, desto större betydelse bör som regel tillmätas barnets egen önskan. När det gäller yngre barn bör det, liksom i dag, endast i sällsynta undantagsfall finnas tillräckliga skäl för att höra barnet inför rätten.

Att barnets vilja ges en mer framträdande betydelse innebär dock inte att barnets önskemål ensamt ska vara avgörande. Domstolen måste fortfarande göra en bedömning utifrån omständigheterna i det enskilda fallet. Det kan exempelvis finnas omständigheter som ger anledning att ifrågasätta om viljan är barnets egen. Domstolen har en skyldighet att så långt som möjligt förvissa sig om att barnets önskemål om att höras inför rätten ger uttryck för barnets verkliga vilja. Om det finns konkreta omständigheter som ger anledning att misstänka att barnet har påverkats av en förälder eller någon annan att begära att få höras bör domstolen så långt som möjligt försöka klarlägga förhållandena. Enbart den omständigheten att föräldrarna befinner sig i konflikt, eller att en förälder stöder barnets önskemål, bör inte vara tillräckligt för att frångå barnets uttryckliga vilja. Om

det däremot finns en konkret misstanke om påverkan och det inte går att bringa närmare klarhet i om önskemålet verkligen är barnets eget, bör domstolen vara försiktig med att tillåta ett förhör med barnet. Det är också viktigt att poängtera att det är barnets vilja att komma till tals som är avgörande och inte föräldrarnas.

Domstolen har också vissa verktyg till sitt förfogande för att göra ett hörande mer barnvänligt och minska de påfrestningar som det kan innebära för barnet. Ett exempel är att förhör med den som är under femton år får hållas inom stängda dörrar (5 kap. 1 § tredje stycket RB). Domstolen kan också besluta att föräldrarna ska följa ett förhör med barnet från ett annat rum genom ljud- och bildöverföring. Domstolen kan också, vilket i många fall framstår som mest lämpligt, själv ställa frågor till barnet utifrån de frågor som parterna har lämnat in i förväg. Formerna för hörandet kan på så sätt anpassas för att barnet ska kunna komma till tals under så trygga och avspända former som möjligt.

Vid bedömningen av om barnet bör höras inför rätten kan uppgifter från socialnämnden vara av betydelse. Familjerätten har i de flesta fall redan haft kontakt med barnet inom ramen för en VBU-utredning eller snabbupplysningar, och kan därför ha uppgifter som är relevanta för bedömningen av barnets önskemål eller risken för att barnet tar skada av att höras. Om barnet i samband med en sådan kontakt ger uttryck för att vilja höras inför rätten, bör familjerätten redovisa den uppgiften för domstolen. Det är sedan domstolens uppgift att bedöma om förutsättningarna för att höra barnet inför rätten är uppfyllda.

Att barnet i vissa fall, enligt våra förslag i kapitel 5, kan komma att få ett eget offentligt biträde kan också få betydelse för bedömningen av om barnet ska höras. Ett offentligt biträde kan informera och stödja barnet och bidra till att klarlägga barnets vilja. Förekomsten av ett offentligt biträde innebär inte i sig att barnet bör höras, men kan förbättra förutsättningarna för att förhöret ska kunna genomföras på ett tryggt och barnanpassat sätt.

Sammanfattande slutsatser

Vi bedömer sammantaget att det finns skäl att i viss mån minska den restriktivitet som har kommit att prägla tillämpningen av 6 kap. 19 § femte stycket FB. Vi föreslår därför att det av bestämmelsen ska framgå att barnets vilja om att höras ska ges stor betydelse vid bedömningen av om det finns särskilda skäl för ett hörande. Ett tydligt önskemål från barnet, särskilt när det är fråga om ett äldre och moget barn, ska därmed väga tungt vid domstolens bedömning.

Förslaget innebär en begränsad förändring av den nuvarande ordningen. Utgångspunkten ska även fortsättningsvis vara att barnets åsikter i första hand kommer fram på annat sätt än genom ett direkt hörande inför rätten och möjligheten till ett förhör inför rätten ska fortfarande användas med återhållsamhet. Vi föreslår inte heller någon ändring av kravet på att det ska vara uppenbart att barnet inte kan ta skada av att höras. Även om barnets önskemål innebär att det finns särskilda skäl för ett hörande måste domstolen alltså, liksom i dag, bedöma om denna förutsättning är uppfylld.

Förslaget innebär således att barnets egen vilja ska ges ett större genomslag inom ramen för den nuvarande ordningen, vilket kan förväntas innebära att barn kommer att höras inför domstol i något större utsträckning än i dag. En mer långtgående förändring av barns möjligheter att höras förutsätter, som framgått ovan, en bredare översyn av de processuella förutsättningarna för barns deltagande i mål om vårdnad, boende och umgänge.

6.3 Barnets åsikter i domstolens avgörande

6.3.1 Domens innehåll

Av 17 kap. 7 § RB framgår vilka formella krav som ställs på domar i tvistemål, däribland mål om vårdnad, boende och umgänge. En dom ska bl.a. ange parternas yrkanden och invändningar samt de omständigheter som dessa grundats på, och domskälen med uppgift om vad som är bevisat i målet.

Barnets bästa ska vara avgörande för alla frågor om vårdnad, boende och umgänge. I förarbeten har uttalats att det är angeläget att domstolen i sina avgöranden tydligt redovisar hur den har resonerat i det enskilda fallet. Det innebär att det av avgörandet bör framgå vad

domstolen har bedömt vara barnets bästa, vilka omständigheter som ligger till grund för bedömningen och hur barnets intressen har vägts mot andra intressen. Det är t.ex. lämpligt att det i domar om vårdnad, boende och umgänge förs ett uttryckligt resonemang om barnets relation till båda föräldrarna, barnets egna åsikter och föräldrarnas lämplighet som vårdnadsföräldrar, boendeföräldrar och umgängesföräldrar. Det är också naturligt att domstolen redovisar hur den ser på risken för att barnet eller någon annan i familjen utsätts för våld eller annat övergrepp, att barnet olovligen förs bort eller hålls kvar eller annars far illa, när det finns uppgifter i utredningen om sådana risker. Domstolen kan även redovisa andra omständigheter som har haft betydelse för bedömningen, såsom barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna, föräldrarnas vilja och förmåga att samarbeta i frågor som rör barnet och övriga individuella förhållanden, t.ex. barnets eventuella behov av särskilt stöd. Av domen bör framgå även om barnet har kommit till tals och på vilket sätt domstolen i sin bedömning har vägt in barnets uppgifter. Om domstolens ställningstagande inte stämmer överens med barnets åsikter bör orsaken till detta tydligt anges. I de fall domstolen avviker från bedömningen i en utredning om vårdnad, boende eller umgänge ska skälen för detta redovisas.[39]

I prop. 2005/06:99 anfördes att frågan om vad domar och beslut i mål om vårdnad, boende och umgänge ska innehålla i form av motiveringar inte lämpar sig för lagstiftning.[40]

6.3.2 Tidigare behandling av frågan

SOU 2005:43

I SOU 2005:43 undersökte utredningen hur ofta barnets inställning redovisades i domstolens avgöranden. Eftersom utredningen endast tog del av domarna i målen kunde utredningen inte med säkerhet uttala sig i vad mån barnets inställning framkommit i målet. Om barnet hade kommit till tals genom vårdnadsutredningen eller på annat sätt, var det möjligt att domstolen av olika skäl valt att inte redovisa det i domen. Barnet kanske inte hade haft någon bestämd inställning

[39] Se bl.a. prop. 2005/06:99 s. 40, prop. 2017/2018:186 s. 96 och Sjösten, *Vårdnad, boende och umgänge*, s. 344 samt 6 kap. 2 a § FB.
[40] Prop. 2005/06:99 s. 40.

eller så hade inställningen inte haft betydelse för det domstolen haft att besluta om (barnet kanske hade haft synpunkter på var han eller hon ville bo, medan domstolen endast haft att ta ställning till vårdnadsfrågan). Domstolen kan också ha valt att inte redovisa inställningen i domen av hänsyn till barnet, exempelvis om domstolen uppfattat barnet som påverkat. Det utredningen kunde uttala sig om var alltså hur ofta barnets inställning redovisats i domen t.ex. genom en redogörelse av antingen vårdnadsutredningen eller föräldrarnas påståenden om vad som var barnets inställning.

Sammanlagt redovisades barnets inställning i drygt en tredjedel av fallen (140 barn). Det skiljde sig en hel del mellan de äldsta och de yngsta barnen. Ju äldre barnet var, desto oftare redovisades barnets inställning i domen. När det gällde barn som var över 12 år redovisades barnets inställning i drygt tre fjärdedelar av fallen. När barnet var 9–11 år redovisades barnets inställning i omkring hälften av fallen. När barnet var 6–8 år redovisades barnets inställning i drygt en tredjedel av fallen. När barnet var 3–5 år redovisades barnets inställning i tre fall och när barnet var under 3 år redovisades barnets inställning inte i något fall.[41]

I vilken mån barnets inställning kommit fram vid hovrättens prövning av sakfrågorna var ännu svårare att uttala sig om än när det gällde prövningen i tingsrätten. Det enda utredningen kunde uttala sig om var hur ofta barnets inställning redovisats i hovrättens dom. Sammanlagt redovisades barnets inställning i knappt en fjärdedel av domarna (24 av 102 barn). När barnet var över 12 år redovisades barnets inställning i nästan hälften av alla de mål som prövades i sak (8 av 18 barn). När barnet var 6–11 år redovisades barnets inställning i en tredjedel av fallen (10 av 29 barn) och när barnet var 6–8 år redovisades barnets inställning i nio procent av fallen (3 av 33 barn). Hovrätten redovisade inställningen för ett barn som var 3–5 år gammalt.[42]

Utredningen undersökte vidare hur ofta domstolen tog upp barnets inställning som ett kriterium vid bedömningen i målet. Undersökningen visade att barnets inställning togs upp som ett kriterium i nästan en tredjedel av samtliga fall (108 av 376 barn). Det skiljde sig emellertid mellan äldre och yngre barn. Tingsrätten tog upp barnets inställning i sin bedömning i 65 procent av samtliga fall då barnet var över 12 år. När barnet var 9–11 år skedde detta i 23 pro-

[41] SOU 2005:43 s. 750 f.
[42] SOU 2005:43 s. 768 f.

cent av fallen. Inställningen togs upp endast i ett fall när det gällde åldern 3–5 år. Hovrätten tog upp barnets inställning som ett kriterium vid sin bedömning i knappt en femtedel av de mål som prövades i sak (19 barn). Ju äldre barnet var, desto oftare togs barnets inställning upp.[43] Hovrätten tog upp barnets inställning i sin bedömning i 44 procent av fallen då barnet var över 12 år gammalt (8 barn). När barnet var 9–11 år gammalt skedde det i knappt en tredjedel av fallen (9 barn) och när barnet var 6–8 år i sex procent av fallen (2 barn).[44]

SOU 2017:6

Även i SOU 2017:6 undersökte utredningen i vilken omfattning barnets inställning redovisades i domen och i vilken utsträckning tingsrätten tog upp barnets inställning som ett kriterium vid bedömningen i målet. Undersökningen omfattade sammanlagt 139 domar och 215 barn.[45]

Barnets inställning redovisades i domen beträffande 88 av de 215 barnen, eller 41 procent. Liksom vid den tidigare undersökningen, SOU 2005:43, var det vanligare att inställningen redovisades ju äldre barnet var. För barn över 12 år redovisades inställningen i 77 procent av fallen. Motsvarande andel var 65 procent för barn i åldrarna 9–11 år och 32 procent för barn i åldrarna 6–8 år. För barn under 6 år redovisades inställningen inte i något fall. Utredningen undersökte också i vilken utsträckning tingsrätten tog upp barnets inställning som ett kriterium vid bedömningen i målet. Så var fallet beträffande 81 av de 215 barnen, eller 38 procent. Även i detta avseende fanns tydliga skillnader mellan äldre och yngre barn. För barn över 12 år togs inställningen upp som ett kriterium i 77 procent av fallen. Motsvarande andel var 57 procent för barn i åldrarna 9–11 år och 26 procent för barn i åldrarna 6–8 år.[46]

[43] SOU 2005:43 s. 751.
[44] SOU 2005:43 s. 769.
[45] SOU 2017:6 s. 144.
[46] SOU 2017:6 s. 159 f.

6.3.3 Jämställdhetsmyndighetens rapport

I Jämställdhetsmyndighetens kartläggning av hur uppgifter om våld hanteras av domstolarna, *Uppgifter om våld är inget undantag*, gjordes även en kartläggning av barnets rätt till delaktighet. I 57 procent av de 198 granskade målen framkom inte barnets inställning i domen. I de mål där ett eller flera barn hade en funktionsnedsättning framkom inte barnet inställning i 55 procent av målen. I 73 procent av de mål där barnets vilja antingen inte framkom eller inte beaktades uppgav domstolen inga skäl till detta.[47] Kartläggningen visar också tydliga skillnader beroende på barnets ålder. För yngre barn redovisades viljan endast i ett fåtal fall. I åldersgruppen 6–8 år redovisades barnets vilja i 12 av 40 mål där uppgift fanns, medan motsvarande antal för barn mellan 9 och 11 år var 20 av 39 mål. För barn mellan 12 och 18 år redovisades barnets vilja i 41 av 50 mål.[48]

6.3.4 Särskilt om frågans behandling i Norge

Av de nordiska länderna har Norge den mest långtgående regleringen när det gäller vilka uppgifter som ska framgå av domstolens avgörande om barnets åsikter och hur dessa har beaktats. Frågan har behandlats inom ramen för den reform av den norska barnrätten som resulterat i en ny barnlag. Den nya barnlagen beslutades 2025 men har ännu inte trätt i kraft.

Utredningen föreslog i sitt betänkande att det skulle framgå av domstolens avgörande hur barnets rätt att bli hörd hade tillgodosetts, vilka åsikter barnet hade gett uttryck för och hur åsikterna hade beaktats. Förslaget motiverades bl.a. med att barnets rätt till medverkan bör synliggöras i avgörandet och att det bör kunna utläsas hur domstolen har förhållit sig till barnets åsikter. Förslaget utgick vidare från vad utredningen ansåg redan följa av *tvistelovens* (motsvarigheten till svenska rättegångsbalken, emellertid beträffande endast civilrättsliga mål) bestämmelser, men innebar att skyldigheten skulle komma till uttryck direkt i barnlagen.[49]

[47] Jämställdhetsmyndigheten, *Uppgifter om våld är inget undantag*, s. 49. I de mål som handlade om flera barn och där barnens vilja inte framkommit för samtliga barn har Jämställdhetsmyndigheten utgått från det äldsta barnet.
[48] Jämställdhetsmyndigheten, *Uppgifter om våld är inget undantag,* s. 147.
[49] Prop. 117 L (2024–2025) Lov om barn og foreldre (barnelova) s. 207.

Förslaget fick i huvudsak stöd vid remissbehandlingen. Samtidigt framhölls att det kan innebära en ytterligare belastning för barnet om det som barnet säger ska återges i detalj eller spelas in.[50]

Departementet instämde i huvudsak i utredningens förslag. I de allmänna övervägandena uttalade departementet att det bör tydliggöras i lagen att det av avgörandet ska framgå hur domstolen har gått till väga för att säkerställa barnets rätt till information och ge barnet möjlighet att uttrycka sin mening, vilken mening barnet eventuellt har gett uttryck för samt hur domstolen har beaktat barnets mening. Om domstolen inte beaktar barnets mening bör detta motiveras. Departementet framhöll vidare att det i den nationella vägledningen för handläggning av föräldratvister anges att det i domen bör förklaras hur domstolen har tolkat och bedömt barnets uttalanden och att det är särskilt viktigt att tydliggöra varför domstolen eventuellt har kommit fram till ett annat resultat än det barnet önskar.[51]

I specialmotiveringen till bestämmelsen anges att domstolen i avgörandet ska redovisa hur barnets rätt att komma till tals har tillgodosetts, vem som har samtalat med barnet och, i förekommande fall, hur många gånger barnet har fått yttra sig. Vidare ska domstolen tydliggöra på vilket sätt och i vilken utsträckning barnets åsikter har beaktats. Domstolen bör enligt specialmotiveringen emellertid ha ett visst utrymme för en skönsmässig bedömning av vilka uppgifter från samtalet med barnet som ska återges.[52]

[50] Prop. 117 L (2024–2025) Lov om barn og foreldre (barnelova) s. 208 f.
[51] Prop. 117 L (2024–2025) Lov om barn og foreldre (barnelova) s. 210.
[52] Prop. 117 L (2024–2025) Lov om barn og foreldre (barnelova) s. 278.

6.3.5 Våra överväganden och förslag

Barnets åsikter ska som utgångspunkt framgå av domen

Vår bedömning

Barnets åsikter och hur domstolen har beaktat dem bör framgå tydligt av domen.

Vårt förslag

I rättegångsbalken ska anges att en dom i mål om vårdnad, boende eller umgänge ska ange barnets framförda åsikter, om det inte är olämpligt.

Inledande överväganden

Att barnets uppgifter redovisas i domen är viktigt för att stärka barnets rätt att komma till tals och säkerställa att barnets åsikter tas på allvar. Kartläggningar i tidigare utredningar och rapporten *Uppgifter om våld är inget undantag*, vars iakttagelser även bekräftats av andra aktörer, visar emellertid att barnets åsikter och hur dessa beaktats av domstolen många gånger inte framgår av domen. Redan enligt dagens ordning borde barnets åsikter och hur dessa beaktats som regel framgå av domen, men någon uttrycklig skyldighet för domstolen att redovisa detta följer inte av lag. Frågan uppkommer därför om det bör införas en tydligare skyldighet för domstolen att redovisa barnets åsikter och eventuellt även att redogöra för hur dessa har beaktats vid bedömningen av barnets bästa.

Ett tydligare krav på att barnets framförda åsikter ska framgå av domen

I vårt arbete har vi från flera håll fått uppgifter om att barn upplever att de inte tas på tillräckligt stort allvar i processer om deras liv och att barnets röst får mindre utrymme än föräldrarnas i vårdnadsprocessen. Hur barnets åsikter synliggörs i domen är en del av frågan om hur barnets rätt till delaktighet ska få genomslag i processen. För många

domare är det en självklarhet att barnets åsikter, när sådana har framkommit i målet, också ska återges i domen. Andra kan inta en mer försiktig hållning, exempelvis med hänsyn till att en dom som absolut huvudregel blir offentlig och att en återgivning av barnets uppgifter därför kan innebära en spridning av känsliga och personliga förhållanden.

Det kan alltså finnas legitima skäl till försiktighet när det gäller i vad mån barnets uppgifter ska återges i en dom. En sådan försiktighet bör emellertid, enligt vår bedömning, som huvudregel inte leda till att barnets åsikter helt utelämnas. Ett vårdnadsmål rör ytterst barnets rättigheter och barnets livssituation. Det är därför angeläget att barnets egen röst också får ett tydligt utrymme i domstolens avgörande. De kartläggningar som vi har tagit del av visar att barnets åsikter långt ifrån alltid framgår av domen. Att det redan i dag finns uttalanden om att barnets åsikter bör redovisas har således inte varit tillräckliga för att säkerställa att så sker. Som har framhållits tidigare är det av stor vikt att barn skyddas *i* sitt deltagande, inte *från* sitt deltagande. Barns generella behov av skydd får alltså inte leda till att det enskilda barnet begränsas i sitt deltagande. För att tydligare markera vikten av barnets åsikter finns det därför enligt vår mening skäl att införa ett uttryckligt krav i lag på att barnets framförda åsikter som huvudregel ska anges i domen.

Ett sådant krav skulle dock inte innebära att samtliga uppgifter som barnet har lämnat under processen bör återges i domen. Med barnets framförda åsikter avses i första hand barnets inställning till det som i formell mening är parternas talan, i de fall där barnet har uttryckt en tydlig vilja om vad som ska gälla i fråga om vårdnad, boende och umgänge. För förståelsen av barnets inställning kan denna behöva kompletteras med det huvudsakliga innehållet i vad barnet har gett uttryck för.

Det är viktigt att inte ha en alltför snäv syn på hur barnet kan ge uttryck för sina åsikter. Ibland kan barnet ha en tydlig inställning eller vilja, men det kan också vara så att barnet genom sina åsikter förmedlar något utan att uttryckligen ta ställning. Det kan t.ex. vara så att barnet – i stället för att säga var han eller hon vill bo – berättar om relationer till syskon och vänner, sin skola eller aktiviteter.[53] Det kan även handla om att barnet beskriver hur han eller hon mår eller känner sig i olika situationer. Även sådana uppgifter kan behöva redo-

[53] Jfr prop. 2020/21:150 s. 49.

visas i domen för att barnets perspektiv ska komma fram på ett tillräckligt tydligt sätt.

Oavsett om barnet har angett en inställning som relaterar till parternas yrkanden i målet eller mer allmänt lyft fram omständigheter som barnet vill att domstolen ska ta hänsyn till, är det alltså inte fråga om att domen måste återge barnets hela berättelse.

En bestämmelse om att barnets åsikter ska anges i domen måste samtidigt lämna utrymme för viss flexibilitet. Huvudregeln bör dock vara att barnets framförda åsikter ska redovisas i domen. I de allra flesta fall bör det vara möjligt att redovisa åtminstone huvudpunkterna i det som barnet har gett uttryck för, t.ex. om barnet föredrar växelvis boende eller boende hos en förälder, om umgänget ska utökas eller begränsas, om umgänget ska inbegripa övernattningar, om det känns tryggt med umgängesstöd eller om ett helgumgänge ska utsträckas även till att omfatta skoldagar i slutet av veckan. Endast i undantagsfall bör en sådan redovisning kunna anses olämplig. Undantaget bör främst ta sikte på situationer där det finns starka skäl att avstå från att återge uppgifterna. Vid bedömningen måste det beaktas att en dom som huvudregel är offentlig och bevaras för all framtid samt att de uppgifter som tas in i domen därmed kan komma att följa barnet under lång tid.

En situation där det kan vara olämpligt att redovisa barnets framförda åsikter är när barnet uttryckligen har motsatt sig att det som han eller hon har berättat förs vidare eller tas in i domen. Det kan också vara fråga om särskilt känsliga förhållanden där en redovisning skulle kunna skada barnet eller på annat sätt innebära intrång i barnets personliga integritet. Det kan exempelvis röra sig om detaljerade uppgifter om våld eller sexuella övergrepp eller hedersrelaterat våld och förtryck. Inte heller i sådana situationer är det nödvändigt att helt utelämna barnets åsikter. Det kan många gånger vara möjligt att anpassa domskrivningen så att det framgår att barnet har kommit till tals och, i den utsträckning det är lämpligt, vilken inställning barnet i huvudsak har gett uttryck för, utan att de känsliga uppgifterna återges närmare.

En annan situation där det som utgångspunkt är olämpligt att närmare redovisa vad barnet har gett uttryck för är när uppgifterna avser förhållanden som helt saknar relevans för den fråga som domstolen har att pröva. Ett barn kan exempelvis ha uttryckt önskemål om var barnet vill bo, trots att domstolen endast ska pröva umgänges-

frågan. Att barnets åsikter avser en annan fråga än den som är föremål för domstolens prövning behöver emellertid inte innebära att de helt utelämnas ur domen. Det kan i ett sådant fall vara tillräckligt att det framgår att barnet har framfört åsikter men att dessa avser andra frågor än dem som domstolen har att ta ställning till, utan att åsikterna återges i detalj.

Det kan också förekomma situationer där det är osäkert vad som faktiskt är barnets åsikter. Det kan exempelvis ha kommit fram motstridiga uppgifter om barnets inställning eller finnas omständigheter som ger domstolen anledning att ifrågasätta om en uppgift ger uttryck för barnets egen uppfattning. Bestämmelsen bör inte innebära att domstolen i en sådan situation måste redovisa en viss uppgift som barnets åsikt. Om domstolen bedömer att det finns anledning att ifrågasätta om den uppgift som har kommit fram ger uttryck för barnets egentliga uppfattning, kan det i stället vara lämpligt att detta behandlas i domskälen.

Hur barnets åsikter närmare redovisas, i vilken omfattning de återges och var i domen redogörelsen placeras bör även fortsättningsvis kunna anpassas efter omständigheterna i det enskilda fallet. Om barnet har gett uttryck för en tydlig inställning, kan ett sätt att ge barnets röst en tydlig plats i domen vara att redovisa denna i anslutning till redogörelsen för parternas yrkanden och inställningar.

Sammantaget anser vi att det bör införas ett tydligare krav att barnets åsikter ska redovisas i domen. Domstolen ska ange barnets framförda åsikter, om det inte är olämpligt. Bedömningen av vad som ska tas in i domen måste, som framgått, göras med hänsyn till omständigheterna i det enskilda fallet. Domstolen bör ta hänsyn till bl.a. uppgifternas karaktär, barnets ålder och mognad, risken för att barnet tar skada av att uppgifterna återges samt behovet av att skydda barnets personliga integritet. Även när det är lämpligt att återge barnets åsikter måste domstolen överväga hur och i vilken omfattning de ska återges.

Hur barnets åsikter har beaktats av domstolen

Barnets bästa ska vara avgörande i alla frågor om vårdnad, boende och umgänge och barnets åsikter utgör en viktig del i den bedömningen. En redogörelse för hur barnets åsikter har beaktats är därför

viktig för att förstå domstolens resonemang och för att kunna förklara detta för barnet, bl.a. vid ett uppföljningssamtal (se avsnitt 8.5.5). Redogörelsen blir särskilt betydelsefull när domstolens avgörande inte stämmer överens med den inställning som barnet har gett uttryck för.

Det skulle därför kunna finns ett värde i att den föreslagna bestämmelsen även innehåller ett krav på att domstolen ska redogöra för hur den har beaktat barnets åsikter. Vi anser emellertid inte att det är lämpligt att införa ett sådant krav. Det skulle ta sikte hur domstolen redovisar sin materiella bedömning och därmed gå längre än ett krav på att barnets åsikter ska framgå av domen. Frågan hur barnets åsikter har beaktats vid prövningen är en del av de egentliga domskälen som även omfattar bevisprövningen (17 kap. 7 § första stycket 5 RB). Det finns principiella skäl emot att i lag detaljreglera vilka överväganden som ska redovisas i domskäl beträffande en viss specifik del av utredningen. Domstolen måste ha ett stort utrymme att anpassa domskälens utformning och omfattning efter förhållandena i det enskilda målet. Detta utgör en viktig del av domarens självständighet.

Att det inte införs något uttryckligt lagkrav innebär emellertid inte att frågan om hur barnets åsikter har beaktats saknar betydelse. Tvärtom är det, när barnets åsikter framgår av domen, naturligt att domstolen också redogör för hur dessa har beaktats. Behovet av en sådan motivering är, som tidigare nämnts, särskilt stort när utgången i målet inte stämmer överens med den inställning eller de önskemål som barnet har gett uttryck för. Hur utförlig redogörelsen behöver vara får däremot domstolen bedöma utifrån omständigheterna i det enskilda fallet.

Bestämmelsen bör gälla i alla mål om vårdnad, boende och umgänge

Vårt utredningsuppdrag avser mål om vårdnad, boende och umgänge. Vi ser inte något hinder mot att föreslå att bestämmelsen ska vara generell och gälla även i mål om vårdnadsöverflyttning. Även om vi inte närmare undersökt hur barnets åsikter redovisas i domar om vårdnadsöverflyttning, finns det enligt vår bedömning inte skäl att göra någon åtskillnad mellan målen. Samma krav bör således gälla i alla mål om vårdnad, boende och umgänge enligt föräldrabalken.

I mål om vårdnadsöverflyttning finns det visserligen anledning att anta att det i fler fall kan förekomma uppgifter av känslig karaktär. Detta utgör dock inte skäl att undanta dessa mål från den föreslagna bestämmelsens tillämpningsområde. Behovet av att skydda barnet och undvika att känsliga uppgifter tas med i domen får i stället beaktas inom ramen för den bedömning som domstolen ska göra av om och i vilken omfattning barnets åsikter lämpligen bör redovisas i domen.

Bestämmelsen bör införas i rättegångsbalken

En bestämmelse om redovisning av barnets åsikter i domen skulle kunna placeras antingen i rättegångsbalken eller i föräldrabalken. Enligt vår bedömning talar dock övervägande skäl för att bestämmelsen införs i rättegångsbalken.

I 17 kap. RB finns de allmänna bestämmelserna om domar i tvistemål, däribland bestämmelserna om vad en dom ska innehålla. Dessa regler gäller alltså även för domens utformning i mål om vårdnad, boende och umgänge, vilket följer av i 6 kap. 17 § FB där det anges att frågor om vårdnad, boende och umgänge handläggs i den ordning som är föreskriven för tvistemål. Det förefaller därför naturligt att lägga bestämmelsen i 17 kap. 7 § RB, där bestämmelsen om domens innehåll i tvistemål återfinns.

Ett annat alternativ skulle vara att placera bestämmelsen i föräldrabalken och samtidigt inför en hänvisning till föräldrabalken i 17 kap. 7 § RB. En sådan lösning framstår emellertid som mer komplicerad. Eftersom den föreslagna regleringen tar sikte på vad som ska framgå av en dom, och inte på den materiella prövningen, anser vi att det är mer lämpligt att placera bestämmelsen i rättegångsbalken.

7 Medling

7.1 Vårt uppdrag och arbete

I situationer där en samförståndslösning inte går att nå med domstolens hjälp, men där det ändå bedöms finnas förutsättningar för föräldrarna att komma överens, kan domstolen förordna en medlare med uppdrag att medla mellan föräldrarna. Till skillnad från socialnämnden har en medlare enligt nuvarande regelverk ingen möjlighet att samtala med barnet utan vårdnadshavarens samtycke. Denna ordning väcker frågor om huruvida barnets rätt att komma till tals är tillräckligt säkerställd inom medlingsförfarandet.

I vårt uppdrag ingår i första hand att utreda hur barnets rätt att komma till tals vid medling kan stärkas och ta ställning till om en medlare bör kunna tala med barnet även utan vårdnadshavarens samtycke. Vidare omfattar uppdraget att, vid behov, föreslå ytterligare åtgärder för att förbättra medlingsförfarandet.

Som ett led i vårt arbete har vi haft ett möte med medlare i Svenskt Forum för Medling och konflikthantering för att ta del av deras erfarenheter av hur medlingsförfarandet fungerar i praktiken. Vid mötet uppmärksammades ett flertal frågor och utvecklingsområden som det enligt vår bedömning finns anledning att överväga närmare. Flera av dessa frågor har emellertid inte varit möjliga att utreda tillräckligt ingående inom den tid som stått till vårt förfogande och ligger dessutom delvis utanför ramen för vårt uppdrag. Mot denna bakgrund återkommer vi i slutet av kapitlet till frågan om behovet av en mer heltäckande översyn av medlingsförfarandet.

7.2 Allmänt om familjemedling[1]

7.2.1 Ett sätt att hantera konflikter

Medling är en metod för konflikthantering som sedan länge har tillämpats i många länder. De idéer som ligger till grund för medling har dock varierat över tid. Medling är inte någon enhetlig metod utan omfattar flera olika modeller, vilket innebär att medlare kan tillämpa skilda arbetssätt. En gemensam nämnare för familjemedling är den stora frihet och flexibilitet som präglar förfarandet, eftersom det i hög grad är ett oreglerat område. Detta innebär både stora möjligheter och ett betydande ansvar för medlaren.

7.2.2 Forskning om familjemedling

I Sverige är forskningen om medling i vårdnadstvister begränsad, dels eftersom möjligheten till medling i sådana tvister infördes först år 2006, dels eftersom domstolarnas möjlighet att förordna särskilda medlare inte fått något större genomslag. Samtidigt finns det vetenskapligt stöd för att medling kan vara en framgångsrik metod för att få till stånd samförståndslösningar mellan föräldrar. I flera länder, däribland Norge och USA, används medling som ett preventivt verktyg i syfte att undvika tvister i domstol. Studier visar vidare att medling är en kostnadseffektiv metod och att överenskommelser som träffas genom medling efterlevs i högre grad än domstolsavgöranden. Det finns också stöd i forskningen för att föräldrars tillfredsställelse med medling ofta är högre än vid traditionell domstolshandläggning, och att medling kan bidra till förbättrade relationer både mellan föräldrarna och mellan föräldrarna och barnet.[2]

Det finns även studier som riktar kritik mot medling, särskilt sådan obligatorisk medling som förekommer i exempelvis Kalifornien och Norge. Dessa studier pekar på att metoden inte nödvändigtvis leder till en mer human eller rättvis konflikthantering. Medling ger visserligen utrymme för att uttrycka känslor, men vid en obalans i maktförhållandet mellan föräldrarna finns en risk för att den svagare

[1] Begreppet familjemedling avser vanligtvis medling i konflikter som gäller bodelning, underhåll samt vårdnad, boende och umgänge om gemensamma barn. I det fortsatta arbetet kommer begreppet att användas i fråga om sistnämnda konflikter.
[2] Bergman m.fl. (2023), *Medling vid konflikter som rör barn och unga – i familjen, i skolan och vid brott*, s. 94 f.

parten tystas och därigenom utsätts för vad som har beskrivits som ”juridiskt våld”. Forskning visar vidare att medling, i synnerhet obligatorisk medling, inte är en lämplig konfliktlösningsmetod för föräldrar i högintensiva konflikter.[3] Exempelvis konstaterar Anna Nylund att bristen på tydliga förutsättningar för medling riskerar att leda till förfaranden i vilka otillräcklig hänsyn tas till barnets rättigheter och perspektiv.[4]

Många av studierna talar dock för att medlingens fördelar överväger nackdelarna, och metoden framhålls ofta som ett centralt verktyg för att dämpa konfliktnivån och främja långsiktiga lösningar. Trots detta har intresset för medling i Sverige förblivit relativt begränsat. En förklaring som ofta lyfts fram i litteraturen är att vårdnadsmål i Sverige handläggs vid allmän domstol, tillsammans med bl.a. affärstvister, brottmål och andra civilrättsliga mål. Detta skiljer sig från förhållandena i flera andra länder, där vårdnadstvister betraktas som särpräglade emotionella konflikter och som därför hanteras i specialdomstolar, av särskilt sammansatta team eller enligt särskilda metoder.[5]

7.2.3 Tidigare utredningar om medling

2006 års vårdnadsreform

Reglerna om medling i mål om vårdnad, boende och umgänge infördes genom 2006 års vårdnadsreform. Dessförinnan var möjligheten till medling begränsad till verkställighetsärenden. Eftersom det inte ansågs tillfredsställande att medlingsinsatser gjordes först på verkställighetsstadiet, och med hänsyn till att det i de flesta fall är förenligt med barnet bästa att en överenskommelse nås i ett tidigt skede, infördes möjligheten till medling även i mål om vårdnad, boende och umgänge. Samtidigt infördes en uttrycklig skyldighet för domstolen att aktivt verka för samförståndslösningar i sådana mål. Utgångspunkten var att domstolen i första hand själv skulle försöka ena föräldrarna. Om detta misslyckades, men domstolen ändå bedömde att det fanns möjligheter för parterna att komma

[3] Bergman m.fl., *Medling vid konflikter som rör barn och unga*, s. 95.
[4] Nylund (2023), ”Nordic Family Mediation: Towards a System of Differentiated Services?”, i Kaldal m.fl. (red.), *Children in Custody Disputes. Matching Legal Proceedings to Problems*, s. 41–66.
[5] Bergman m.fl., *Medling vid konflikter som rör barn och unga*, s. 94.

överens, skulle den kunna utse en lämplig person till medlare. Kommittén bedömde vidare att det fanns behov av särskilda utbildningsinsatser för medlare, lämpligen genom Domstolsverket.[6] Regeringen lämnade dock inte något förslag om sådana utbildningsinsatser i den efterföljande propositionen.

2014 års vårdnadsutredning

År 2014 fick en särskild utredare i uppdrag att utvärdera 2006 års vårdnadsreform. Uppdraget resulterade i betänkandet *Se Barnet!* och låg senare till grund för propositionen *Ett stärkt barnrättsperspektiv i vårdnadstvister*.[7] Översynen omfattade bl.a. en kartläggning av medlingsförfarandet. Den visade att medlare sällan utsågs i mål om vårdnad, boende och umgänge. Undersökningar pekade på att medlare förordnades i 0–8 procent av familjemålen vid olika tingsrätter, och vid de flesta tingsrätterna endast i 1–3 procent av målen.[8] Utredningen konstaterade att medlingsförfarandet inte fått något större genomslag och att flera domare avstod från att förordna medlare på grund av negativa erfarenheter. Samtidigt framkom att lämpliga och kompetenta medlare i stor utsträckning fick föräldrar att komma överens.[9]

Utredningen ledde till ett lagstadgat krav på att en medlare ska ha relevant utbildning och yrkeserfarenhet samt vara lämplig för uppdraget. Vidare behandlades frågor om sekretess och frågeförbud, där sekretessen för uppgifter som lämnas till medlaren stärktes och ett frågeförbud infördes. Detta innebar att medlaren som huvudregel inte fick höras som vittne om vad som framkommit under medlingen. Slutligen behandlades barnets delaktighet i medlingsförfarandet, och det tydliggjordes att barnets rätt till information och rätt att komma till tals skulle tillgodoses även inom ramen för medlingen. Utredningen bedömde att medlare skulle ha möjlighet att samtala med barnet utan vårdnadshavarens samtycke, men att detta bör förekomma endast i undantagsfall.[10] Regeringen delade emellertid inte denna be-

[6] SOU 2005:43 s. 261 f. samt prop. 2005/06:99 s. 62 ff.
[7] SOU 2017:6 och prop. 2020/21:150.
[8] Eftersom det inte finns någon tillförlitlig sökmetod för att hitta mål där det förordnats medlare finns det risk för att kartläggningen inte ger en korrekt bild av antalet medlingsuppdrag, SOU 2017:6 s. 254.
[9] SOU 2017:6 s. 30.
[10] SOU 2017:6 s. 547 f.

dömning och beslutade att inte gå vidare med förslaget om att medlare ska kunna samtala med barnet utan vårdnadshavarens samtycke.[11]

7.2.4 GREVIO:s rekommendationer

I november 2024 publicerade GREVIO sin första tematiska utvärderingsrapport om Sveriges genomförande av Istanbulkonventionen.[12] I rapporten behandlar GREVIO bl.a. frågor om medling och samförståndslösningar i mål om vårdnad och umgänge.

GREVIO uppmanar de svenska myndigheterna att, som en prioriterad åtgärd för att säkerställa våldsutsattas och deras barns säkerhet i frågor om vårdnad och umgänge, se till att frivillig medling i samband med skilsmässa eller mål om vårdnad och umgänge innefattar skyddsåtgärder som säkerställer den våldsutsattas fullständiga och frivilliga samtycke samt ett förfarande för riskbedömning.[13]

GREVIO behandlar även medling inom ramen för artikel 48 i Istanbulkonventionen, som innebär att obligatoriskt deltagande i alternativa tvistlösningsförfaranden, däribland medling och förlikning, ska vara förbjudet i ärenden som rör de former av våld mot kvinnor som omfattas av konventionen. GREVIO framhåller att bestämmelsen bygger på principen att våld mot kvinnor är ett uttryck för ojämlika maktförhållanden och att den våldsutsatta därför inte kan delta i ett alternativt tvistlösningsförfarande på jämlika villkor med våldsutövaren.[14]

När det gäller medling på det civilrättsliga området uppmärksammar GREVIO att medlade överenskommelser används i mål om vårdnad och umgänge där det finns uppgifter om våld i nära relationer. GREVIO hänvisar till uppgifter om att domstolar har verkat för eller godtagit överenskommelser mellan föräldrar trots sådana uppgifter och att våldsutsatta kan acceptera överenskommelser av rädsla för att annars uppfattas som ovilliga att samarbeta och i förlängningen riskera att förlora sina barn. Mot denna bakgrund uppmanar GREVIO de svenska myndigheterna att säkerställa att frivillig medling i samband med skilsmässa eller mål om vårdnad och umgänge

[11] Prop. 2020/21:150 s. 52.
[12] GREVIO(2024)12.
[13] GREVIO(2024)12 p. 104 (c).
[14] GREVIO(2024)12 p. 106.

innefattar skyddsåtgärder som säkerställer den våldsutsattas frivilliga och informerade samtycke samt ett förfarande för riskbedömning.[15]

7.3 Gällande rätt

7.3.1 Samförståndslösning

Den svenska lagstiftningen har under en lång tid präglats av en strävan efter samförståndslösningar i vårdnadsfrågor. Regelsystemet har på olika sätt utformats för att hjälpa föräldrarna att nå enighet i frågor som rör barnet. En allmän utgångspunkt är att samförståndslösningar kan antas vara det bästa för barnet. Detta bygger på uppfattningen att föräldrar som kommer överens ofta skapar mer hållbara lösningar än om domstolen ensam beslutar. En sådan lösning främjar vanligtvis barnets bästa och ger barnet bättre förutsättningar till lugn och ro i sin tillvaro. En samförståndslösning bidrar dessutom till att barnet slipper användas som ett slagträ i föräldrarnas konflikt. Det är emellertid enbart barnets bästa som bör tillmätas betydelse vid en samförståndslösning. Att föräldrarna själva skulle kunna dra fördel av att nå samförstånd är en annan sak.[16]

Ett av syftena med förberedelsen i tvistemål är att klarlägga om det finns förutsättningar för en samförståndslösning. I mål om vårdnad, boende och umgänge ska domstolen verka för att föräldrarna når en samförståndslösning, om det inte är olämpligt med hänsyn till målets beskaffenhet och övriga omständigheter (42 kap. 17 § RB). Exempel på situationer där det många gånger är olämpligt att verka för en samförståndslösning är när en förälder har utsatt barnet eller någon annan familjemedlem för våld.[17]

En central lagändring under senare år, som tydligt uttrycker lagstiftarens ambition att främja samförståndslösningar framför domstolsprövning, är införandet av obligatoriska informationssamtal. I syfte att stärka barnrättsperspektivet i vårdnadsprocessen infördes den 1 mars 2022 ett krav på att föräldrar ska delta i informationssamtal innan de inleder en vårdnadstvist i domstol.

[15] GREVIO(2024)12 p. 108–109.
[16] Prop. 2005/06:99 s. 62 f.
[17] Prop. 2020/21:150 s. 55.

7.3.2 Informationssamtal

För att domstolen, när föräldrarna inte är överens i en fråga som rör vårdnad, boende eller umgänge, ska få ta upp ett yrkande avseende en sådan fråga till prövning krävs vanligen att den förälder som framställer yrkandet har deltagit i informationssamtal hos socialnämnden (6 kap. 17 c § FB). Undantag kan göras bl.a. om en förälder inte kan nås.[18] Informationssamtal är samtal under sakkunnig ledning och det är kommunen som ska sörja för att föräldrar erbjuds sådana samtal (13 kap. 5 § SoL). Syftet med lagstiftningen är att ge föräldrar som är oense information om barnets behov, föräldrarnas ansvar samt vilka möjligheter som finns att nå en samförståndslösning utanför domstol, t.ex. genom samarbetssamtal och familjerådgivning. Medling ingår däremot inte i de insatser som erbjuds inom ramen för informationssamtalen.

Informationssamtal riktar sig i första hand till föräldrarna och är inte avsedda att direkt påverka barnets situation. Eftersom det vid tidpunkten för informationssamtal är oklart om en rättsprocess kommer att inledas, anses det normalt inte motiverat att barnet deltar, bl.a. för att undvika att barnet utsätts för onödig oro. Barnet har i stället rätt att få information och komma till tals i eventuella senare skeden av processen.[19] Samtidigt anger Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöds (MFoF) allmänna råd att barnet bör erbjudas ett samtal om barnet eller någon av vårdnadshavarna begär det.[20]

7.3.3 Samarbetssamtal

Samarbetssamtal är en medlingsmetod som introducerades av socialtjänsten i mitten av 1970-talet i syfte att få föräldrar att i större utsträckning ta ansvar för frågor som rör deras barn och själva nå överenskommelser, i stället för att skjuta över besluten på myndigheter och domstolar. Med samarbetssamtal avses i allmänhet strukturerade samtal där föräldrar, under sakkunnig ledning, försöker resonera sig fram till en gemensam syn på frågorna om vårdnad, boende och umgänge samt på frågor som gäller barnets försörjning.[21]

[18] NJA 2025 s. 1333.
[19] Sjösten, *Vårdnad, boende och umgänge*, s. 339.
[20] HSLF-FS 2022:18.
[21] Sjösten, *Vårdnad, boende och umgänge*, s. 301.

Syftet är att nå överenskommelser utifrån barnets behov och eventuella önskemål.

Samarbetssamtal kan genomföras på begäran av föräldrarna eller initieras av domstol. Socialnämnderna har enligt 13 kap. 6 § SoL en skyldighet att erbjuda föräldrar samarbetssamtal. Samtalen är frivilliga och kostnadsfria, och den vanligaste insatsen till föräldrar i behov av hjälp med att lösa konflikter om gemensamma barn i samband med äktenskapsskillnad eller separation.[22] Samtalen kan genomföras i samband med eller efter en separation, men också med föräldrar som inte levt tillsammans men är oeniga om hur frågor som rör barnet ska lösas. Under 2024 uppgick antal barn vars föräldrar deltagit i samarbetssamtal till 21 052, varav 807 var initierade genom domstol.[23]

Domstolen får i mål om vårdnad, boende och umgänge uppdra åt ett lämpligt organ, i första hand socialnämnden, att anordna samarbetssamtal (6 kap. 18 § FB). Någon begäran från föräldrarna krävs inte, utan domstolen kan även på eget initiativ besluta om sådana samtal. Ett beslut om samarbetssamtal i ett vårdnadsmål förutsätter, till skillnad från samarbetssamtal enligt socialtjänstlagen, inte samtycke från föräldrarna. Det finns emellertid inte någon möjlighet att genom sanktioner tvinga föräldrarna att delta i samtalen. I praktiken deltar dock de flesta föräldrar i samarbetssamtal när domstolen beslutar om sådana. Även om samtalen inte leder till en överenskommelse, kan mycket vara vunnet genom att föräldrarna uppmärksammas på risken för att tvisten kan äventyra barnets välbefinnande. Utgångspunkten är således att ett förordnande om samarbetssamtal bör meddelas så snart det kan antas vara meningsfullt. Detta ger domstolen möjlighet att ta hänsyn till omständigheterna i det enskilda fallet.[24]

7.3.4 Särskild medling[25]

När medlare får förordnas

I fall där en samförståndslösning inte går att nå med domstolens hjälp men där det ändå bedöms finnas ett utrymme för föräldrarna att komma överens, kan domstolen ge en medlare i uppdrag att medla

[22] Bergman m.fl., *Medling vid konflikter som rör barn och unga*, s. 65.
[23] MFoF (2025), Officiell statistik om familjerätt 2024, dnr AD 2024-933, s. 3.
[24] Sjösten, *Vårdnad, boende och umgänge*, s. 303.
[25] Med särskild medling avses medling som förordnas av domstol i mål om vårdnad, boende och umgänge.

mellan föräldrarna för att försöka nå en samförståndslösning som är förenlig med barnets bästa (6 kap. 18 a § FB). Ett beslut om medling förutsätter inte samtycke från föräldrarnas sida. Det kan emellertid vara svårt för en medlare att utföra sitt uppdrag och uppnå en samförståndslösning om föräldrarna motsätter sig medling.[26]

Domstolen kan i princip förordna om medling när som helst under domstolsprocessen. Möjligheten att utse en medlare är dock framför allt tänkt att användas i situationer där samarbetssamtal, antingen före rättegången eller efter domstolens beslut, redan har ägt rum utan att föräldrarna lyckats nå en överenskommelse, men där det ändå bedöms finnas förutsättningar för en samförståndslösning. Det finns också uppfattningar om att medlare bör utses först efter att en VBU-utredning har genomförts. Genom de uppgifter som framkommer i utredningen och det förslag till beslut som presenteras där får medlaren en tydlig utgångspunkt för sina diskussioner med parterna, vilket kan öka förutsättningarna för att medlingen ska lyckas.[27] Samtidigt finns det uppfattningar om att medlare bör utses i ett så tidigt skede som möjligt, så snart det bedöms finnas förutsättningar för att medlingen kan fylla en funktion i arbetet med att nå en samförståndslösning.[28]

Det är ytterst domstolen som i det enskilda fallet har att bedöma om det finns skäl att förordna en medlare. Vid denna bedömning ska domstolen beakta såväl möjligheterna till framgång som parternas inställning till medling.

Vem som får utses till medlare

Det är domstolen som avgör vem som ska utses till medlare. För att kunna utses ska medlaren ha relevant utbildning och yrkes-erfarenhet samt vara lämplig för uppdraget. Medlaren måste ha förmåga att sätta barnets bästa i främsta rummet samt kunna hantera känsliga och konfliktfyllda situationer. Det är också nödvändigt att medlaren kan inge förtroende hos såväl barnet som föräldrarna samt uppträda opartiskt. För att komma i fråga för ett medlaruppdrag krävs goda kunskaper om barn, den familjerättsliga lagstiftningen och erfarenhet av tvister som rör barn. Det är en fördel om medlaren dessutom

[26] Walin m.fl., *Föräldrabalken och internationell föräldrarätt*, kommentaren till 6 kap. 18 a § FB.
[27] Se bl.a. Sjösten, *Vårdnad, boende och umgänge*, s. 350.
[28] Uppgiften grundar sig på de samtal som vi har haft med erfarna medlare.

har särskild utbildning i medling. Medlaren bör vidare ha kompetens i att samtala med barn samt kunskap om våld och övergrepp i nära relationer och hur sådana erfarenheter påverkar både barn och föräldrar. I praktiken innebär detta att det främst är yrkesgrupper såsom familjerättssekreterare, beteendevetare, psykologer, advokater och domare som kan bli aktuella för uppdraget. Lämplighetsbedömningen tar särskilt sikte på medlarens personliga egenskaper. Det åligger medlaren att visa att han eller hon uppfyller kraven på kompetens och lämplighet, medan den domare som beslutar om förordnandet gör den slutliga bedömningen av om dessa krav är uppfyllda. Medlaren själv ansvarar för sin utbildning och kompetensutveckling.[29]

Hur uppdraget ska utföras

En anledning till att medling ibland kan vara det bästa sättet för att nå en samförståndslösning anses vara att en medlare i allmänhet kan gå betydligt längre i sina försök än den domare som handlägger målet. Hur medlarens arbete ska bedrivas är dock inte närmare reglerat i lag, utan detta får medlaren i samråd med domstolen bedöma från fall till fall. För ett framgångsrikt medlingsförfarande är det av stor vikt att medlingen kan anpassas efter förutsättningarna i det enskilda fallet.[30] Domstolen kan lämna närmare anvisningar till medlaren om hur uppdraget ska utföras och samråd kan ske om vilken arbetsinsats som kan vara lämplig i det enskilda fallet. Medlaren ska bedriva medlingen på ett aktivt sätt och alltid låta barnets bästa vara i fokus.[31]

Barnets rätt till delaktighet

Bestämmelsen i 6 kap. 2 b § första stycket FB om barnets rätt till information och rätt att komma till tals gäller även vid medling. Det är ytterst domstolens ansvar att säkerställa att kravet på delaktighet uppfylls, men i praktiken är det medlaren som ska se till att barnets rätt till information och möjlighet att komma till tals faktiskt tillgodoses. Hur detta närmare ska genomföras får medlaren avgöra i det enskilda fallet. För att barnet ska kunna utöva sin rätt att komma

[29] Se bl.a. prop. 2020/21:150 s. 79 och Walin m.fl., *Föräldrabalken och internationell föräldrarätt*, kommentaren till 6 kap. 18 a § FB.
[30] Prop. 2020/21:150 s. 78 f.
[31] Prop. 2005/06:99 s. 64.

till tals krävs att han eller hon får tydlig och relevant information, anpassad efter ålder och mognad. Barnets möjlighet att uttrycka sina åsikter kan tillgodoses genom att medlaren själv samtalar med barnet eller, om det bedöms lämpligt, genom samverkan med socialnämnden. Om barnets inställning redan är klarlagd sedan tidigare behöver nya samtal inte alltid genomföras. Medlaren måste beakta att det kan vara påfrestande för barnet att behöva tala med flera olika personer med anledning av tvisten. En medlare får inte samtala med barnet utan vårdnadshavarnas samtycke. Om en vårdnadshavare motsätter sig att barnet hörs av medlaren, kan barnets rätt att komma till tals ändå säkerställas genom samverkan med socialnämnden och domstolen. Socialnämnden har möjlighet att tala med barnet utan vårdnadshavarens samtycke och utan att denne är närvarande.[32]

Medlaren ansvarar för att barnet får information om resultatet av medlingen, även om det i praktiken ofta är föräldrarna som förmedlar denna information.

Tidsramen för uppdraget

Medlarens uppdrag ska som huvudregel vara slutfört inom fyra veckor. Domstolen har dock möjlighet att besluta om förlängning.

Syftet med medlarens uppdrag är att förmå föräldrarna att träffa en överenskommelse. Att lagstiftaren har angett en tidsfrist om fyra veckor markerar att uppdraget ska bedrivas skyndsamt och med tydlig inriktning på att nå en lösning. När domstolen överväger att förlänga uppdraget måste det därför finnas goda förutsättningar för att medlingen inom kort ska kunna leda till en samförståndslösning.[33]

Redovisning till domstolen

När medlarens uppdrag avslutas ska medlaren, inom den tid som domstolen har bestämt, lämna en skriftlig redogörelse till domstolen för de åtgärder som har vidtagits. Redogörelsen kan normalt begränsas till korta uppgifter om vilka möten som har hållits och vilka andra kontakter som eventuellt har tagits. Den ska däremot inte innehålla uppgifter om föräldrarnas eventuella förslag till lösningar eller de

[32] Se bl.a. prop. 2020/21:150 s. 84 f. och Sjösten, *Vårdnad, boende och umgänge*, s. 351 f.
[33] Prop. 2005/06:99 s. 64 och 91 samt JO 2015/16 s. 86 och JO 2016/17 s. 56.

ståndpunkter som de har intagit under medlingsförsöken, eftersom det är väsentligt att parterna öppet och med förtroende kan redovisa sina åsikter för medlaren, utan rädsla för att dessa senare förs vidare. I litteraturen har det framhållits att samma utgångspunkt bör gälla för uppgifter som framkommer vid samtal mellan medlaren och barnet. Samtidigt har det i doktrinen anförts att medlaren bör uppmärksamma domstolen om det under medlingen framkommer uppgifter som indikerar att det kan finnas en risk för barnet eller för en förälder. Sådana uppgifter kan få betydelse för domstolens fortsatta handläggning och bedömning i målet om medlingen inte leder till en överenskommelse.[34]

Sekretess m.m.

Sekretess gäller för uppgifter om en enskilds personliga eller ekonomiska förhållanden som en part har lämnat till en medlare i mål där medlare har utsetts enligt 6 kap. 18 a § FB (36 kap. 3 a § OSL). Att medlingsförfarandet är konfidentiellt har ansetts bidra till att skapa en förtrolig situation mellan föräldrarna och medlaren, vilket i sin tur kan öka förutsättningarna för att parterna ska nå en överenskommelse. Sekretessen är absolut och gäller även för ett eventuellt biträde till medlaren. En förutsättning för att sekretess ska gälla är dock att parten har begärt det, varför medlaren bör informera föräldrarna om sekretessregleringen innan medlingssamtalen inleds.

En medlare omfattas av frågeförbudet i 36 kap. 5 § andra stycket RB, vilket innebär att medlaren får höras som vittne endast om vad som anförtrotts honom eller henne under medlingen, eller vad han eller hon i övrigt fått kännedom om i samband med denna, om det finns lagstöd för det eller om den person till vars förmån tystnadsplikten gäller samtycker till att uppgifterna lämnas ut.

En medlare är skyldig att genast göra en anmälan till socialnämnden om medlaren i sin verksamhet får kännedom om eller misstänker att ett barn far illa (6 kap. 18 b § FB och 19 kap. 1 § SoL).

[34] Prop. 2005/06:99 s. 91 och Sjösten, *Vårdnad, boende och umgänge*, s. 352.

Ersättning

En medlare har rätt till skälig ersättning för arbete, tidsspillan och utlägg (6 kap. 18 a § tredje stycket FB). Vad som är skälig ersättning ska bedömas utifrån faktorer såsom uppdragets art och omfattning, den tid som lagts ned på uppdraget samt uppdragets svårighetsgrad. Det är domstolen som beslutar om ersättningens storlek. Ersättningen betalas av allmänna medel och medför ingen återbetalningsskyldighet för föräldrarna.

7.4 Konflikt och försoning – en alternativ konfliktlösningsmetod

Metodens fördelar och handläggningen

Vid flera av landets domstolar och familjerätter används, utöver samarbetssamtal och medling, andra konfliktlösningsmetoder. En sådan metod är Konflikt och försoning (KoF). Enligt uppgifter från Domstolsverket används metoden vid fem av landets 48 tingsrätter. Hur metoden tillämpas varierar mellan domstolar, men grunderna i modellen är desamma. Vid den muntliga förberedelsen deltar en familjerättssekreterare som bidrar med barnkompetens och erfarenhet av familjekonflikter. Domaren, ofta tillsammans med familjerättssekreteraren, verkar för att föräldrarna ska nå en tillfällig överenskommelse som prövas fram till nästa förhandling, vanligtvis inom tre till fyra månader. Under mellantiden ger familjerättssekreteraren stöd och vägledning enligt domstolens uppdrag. Målet är att parterna, med stöd från tingsrätten och familjerätten, ska nå hållbara lösningar som är till barnets bästa.[35]

Utvärderingar av metoden

KoF utvärderades i 2014 års vårdnadsutredning, där man kom fram till att metoden i hög grad bidrar till att föräldrar träffar överenskommelser i målen. Det var däremot inte möjligt att avgöra om metoden är mer effektiv än andra metoder. Utredningen hänvisade bl.a. till undersökningar vid vissa tingsrätter, där cirka 70 procent

[35] Sjösten, *Vårdnad, boende och umgänge*, s. 353.

av målen som handlagts enligt metoden avslutats genom överenskommelser mellan föräldrarna. Samtidigt framhölls att kunskap saknas om hur hållbara dessa överenskommelser är över tid. Utredningen bedömde vidare att metoden inte bör regleras i lag. Arbetssättet ryms enligt utredningen inom ramen för gällande bestämmelser, bl.a. om samarbetssamtal och inhämtande av upplysningar från socialnämnden. Det ansågs inte heller lämpligt att lagreglera en viss metod, bl.a. eftersom tillämpningen varierar mellan domstolar och eftersom ett framgångsrikt genomförande förutsätter frivillighet och särskilt engagemang från domare och familjerätt.[36]

KoF har utvärderats även i andra sammanhang, där man konstaterat att det kan vara svårt att avgöra vilka par som är lämpliga för metoden. I vissa fall har detta lett till att handläggningen i stället övergått till traditionell handläggning.[37]

Synpunkter på metoden

Åsikter i Se barnet!

Vid utvärderingen av KoF i 2014 års vårdnadsutredning inhämtades synpunkter från domare och familjerättssekreterare med erfarenhet av handläggning enligt metoden. Domare och familjerättssekreterare framhöll att en fördel med metoden är att barnets perspektiv tydligare kommer fram än vid traditionell handläggning. De domare som tillämpade metoden uppgav även att överenskommelser i stor utsträckning träffas mellan föräldrarna. Samtidigt lyftes vissa svårigheter. Flera domare och familjerättssekreterare pekade på att det kan vara svårt att göra ett korrekt urval av vilka mål som lämpar sig för metoden. Eftersom handläggningsformen är resurskrävande, ansågs det särskilt viktigt att den används i mål där det finns förutsättningar för långsiktiga och hållbara överenskommelser mellan parterna. En annan synpunkt som framfördes var att metoden kan vara tidskrävande. Några domare uppgav att handläggningen i vissa fall kunde pågå i åtta till nio månader utan att någon VBU-utredning hade påbörjats. Det framfördes även att metoden skulle kunna behöva ett tydligare lagstöd.[38]

[36] SOU 2017:6 s. 459 f.
[37] Bergman m.fl., *Medling vid konflikter som rör barn och unga*, s. 97.
[38] SOU 2017:6 s. 458.

Våra samtal med domare och familjerättssekreterare

I våra samtal med domare har det framkommit att metoden av flera uppfattas som effektiv och att den har potential att utvecklas ytterligare. Samtidigt har det påpekats att arbetssättet är resurskrävande och förutsätter både engagemang och särskild utbildning, något som enligt flera domare ofta saknas i praktiken. Några domare har uttryckt att metoden inte nödvändigtvis är mer effektiv än andra handläggningsformer. Flera domare har också beskrivit att det kan vara en utmaning att identifiera vilka mål som lämpar sig för metoden. Familjerättssekreterare har framhållit att arbetssättet kan bidra till att minska avståndet mellan domstol och familjerätt, något som efterfrågas av flera aktörer som arbetar med vårdnadsmål. Vidare har det framkommit att flera domstolar har upphört med att arbeta enligt KoF, bl.a. på grund av begränsade resurser hos både domstolarna och familjerätterna. Samtidigt har det i samtalen framhållits att metoden, när den används, i många fall upplevs fungera väl.

7.5 Nordisk utblick

7.5.1 Norge[39]

Norge är det nordiska land som har utvecklat den mest långtgående och strukturerade regleringen av medling i vårdnadsmål. Redan 1993 infördes i Lov om barn og foreldre (barnelova) ett krav på obligatorisk medling, som därefter har byggts ut.

I Norge är medling ett krav för föräldrar med barn under 16 år i samband med separation, oavsett om föräldrarna är överens eller i konflikt om hur det ska ordnas för barnet. Syftet med kravet är att lösa så mycket som möjligt i ett tidigt skede. Omkring 75 procent av medlingarna leder till skriftlig överenskommelse. Medlingen omfattar minst ett möte om en timme, där föräldrarna i undantagsfall får ta med sig en stödperson. Huvudregeln är att föräldrarna ska möta medlaren personligen och vid samma tillfälle. Om det anses ändamålsenligt kan medlaren dock låta dem träffas separat. Under medlingen får föräldrarna information om syftet med medlingen, gällande rätt och möjliga fortsatta insatser. Därefter finns det möjlighet för ytterligare medling, upp till totalt sju timmar. Efter fullgjord obliga-

[39] Avsnittet bygger på avsnitt 4.6.5 i Bergman m.fl., *Medling vid konflikter som rör barn och unga*.

torisk medling erbjuds även kostnadsfri och frivillig terapi samt samtalsgrupper, vilket saknar direkt motsvarighet i Sverige. Det finns undantag från medlingskravet, exempelvis vid våld, risk för övergrepp eller stora geografiska avstånd.

Barnen involveras, i likhet med svenska samarbetssamtal, sällan i medlingen. Endast i sju procent av medlingsärendena medverkar barn. Medlaren för minnesanteckningar och omfattas av tystnadsplikt, men kan vittna i domstol om båda föräldrarna samtycker. Efter genomförd medling utfärdas en *meklingsattest*, giltig i sex månader, som utgör en förutsättning för att väcka talan i domstol. Cirka 10–15 procent av separerande föräldrar går vidare till domstol, och dessa ärenden kännetecknas generellt av högre konfliktnivå.

När ett mål inleds i domstol används som huvudregel domstolsanknuten medling i form av KoF.[40] Metoden tillämpas dock inte i fall där det finns anledning att befara att barnet är utsatt för övergrepp eller försummelse. Utöver denna medlingsmetod kan domstolen också förordna om utvärdering och medling utom domstol, vilket dock sällan sker. Däremot är det vanligt förekommande att domstolen utser en sakkunnig med beteendevetenskaplig bakgrund som medlar tillsammans med domaren. Den sakkunniga kan även ge råd och utvärdera föräldrarnas omsorgsförmåga. Den sakkunniga behöver inte ha utbildning i medling, något som krävs för de medlare som är ansvariga för den obligatoriska medlingen.

Medlare som är verksamma i Norge är certifierade och har genomgått särskild utbildning i medling samt praktisk handledning genom att gå bredvid en erfaren medlare. För att behålla sin certifiering måste de dessutom årligen delta i kompetenshöjande fortbildning om minst två dagar. Medlarna har varierande yrkesbakgrund, exempelvis som präst, socialarbetare, psykolog, psykiater eller advokat. Nyligen har dessutom en lag antagits i Norge för att höja kompetensen till masternivå för personal som arbetar med barn, föräldrar och medling.

[40] Jfr avsnitt 7.4 om KoF i svenska domstolar.

7.5.2 Danmark[41]

Även i förhållande till Danmark har Sverige ett mindre utvecklat medlingsinstitut i vårdnadsmål. År 2019 införde Danmark ett helt nytt system för handläggning av vårdnadstvister. Enligt det nya systemet inleds samtliga familjerättsliga ärenden i *Familieretshuset*, en administrativ myndighet under barn- och socialdepartementet. Där samverkar olika professioner, såsom jurister, psykologer, socialrådgivare, barnsakkunniga och medlare, i familjerättsliga frågor.

Det finns olika vägar in till Familieretshuset. Den ena vägen in är genom frivilliga insatser, såsom barnsakkunnig rådgivning, konfliktmedling eller samarbetskurser. Den andra vägen är via ett ärende om vårdnad, boende och umgänge, där Familieretshuset avgör om det finns behov av familjemedling eller en familjerättslig utredning.

Om familjemedling bedöms som lämplig erbjuds möten för föräldrar som inte är överens. En barnsakkunnig rådgivare, med särskild utbildning i att samtala med barn, kan hålla samtal med barnet om det bedöms möjligt. Den barnsakkunniga har särskild kompetens om barns utveckling, anknytning och välbefinnande, barns reaktioner på föräldrars separationer och konflikter, föräldrasamarbete, relationsdynamik, kommunikation, konfliktlösning samt sorg och kris. Syftet med mötena är dels att ge föräldrarna information om gällande rätt, dels att erbjuda stöd från en medlare för att nå en överenskommelse. Om det föreligger svåra omständigheter, såsom uppgifter om våld, missbruk eller psykisk ohälsa, kan medlingen ställas in.

Om Familieretshuset inte kan lösa föräldrarnas konflikt, eller om föräldrarna önskar överklaga ett beslut som fattats av Familieretshuset, överförs ärendet till en familjedomstol. Familjedomstolarna är nyinrättade avdelningar vid vissa danska *byretter*, motsvarande svenska tingsrätter, och ingår i Danmarks domstolsväsende. Avgöranden från familjedomstolen kan överklagas till *landsretterne*, motsvarande svenska hovrätter. Familieretshuset och familjedomstolen är två separata instanser, men de samarbetar för att föräldrar och barn ska uppleva handläggningen som en sammanhållen process.

[41] Avsnittet bygger på avsnitt 4.6.3 i Bergman m.fl., *Medling vid konflikter som rör barn och unga*.

7.5.3 Finland[42]

Även i Finland utgör medling ett centralt verktyg för att lösa föräldrakonflikter. Enligt den finska medlingslagen kan vårdnadstvister bli föremål för medling, både före och under domstolens handläggning. Det är domstolen som fattar beslut om att inleda medling, och denna kan inledas om det bedöms lämpligt och ändamålsenligt.

I Finland är det domare vid den aktuella domstolen som fungerar som medlare. Utöver en grundläggande tre dagar lång utbildning som alla domare genomgår, genomgår dessa domare en särskild tolvdagars utbildning i medlingsmetoder och barns utveckling. Därefter följer praktik genom att medlaren ”går bredvid” en erfaren domare. Om föräldrarna samtycker kan medlaren anlita ett sakkunnigt biträde som staten bekostar. Biträdet har i uppdrag att tillföra expertis i medlingen och ska vara psykolog, barnpsykiatriker, socialarbetare eller ha annan lämplig högskoleexamen samt ha genomgått den kompletterande utbildning eller tilläggsutbildning som krävs för uppgiften samt ha erfarenhet av arbete med skilsmässofamiljer. Kommunen ansvarar för att domstolen har tillgång till ett tillräckligt antal kvalificerade biträden. Föräldrarna kan själva begära att en viss domare utses till medlare och måste godkänna det sakkunniga biträdet.

Domstolsmedlingen inleds genom att domstolen kallar föräldrarna och deras ombud till ett informellt möte, där domstolen vanligtvis avsätter en hel dag. Det sakkunniga biträdet ser till att barnets perspektiv beaktas och ställer frågor som får föräldrarna att reflektera över situationen. I likhet med Sverige involveras barnet sällan i medlingen. Om mötet leder till framsteg, kan föräldrarna komma överens om en lösning som testas under en prövotid om tre eller sex månader. Ett slutligt avtal ingås ofta vid det andra mötet, efter prövoperioden. Det finns ingen fast tidsgräns för medlingen, men fler än tre möten är ovanligt. Ungefär 70 procent av föräldrarna når en överenskommelse genom medlingen och det anses ovanligt med ny medling eller stämning.

Utöver domstolsmedling finns även familjemedling utom domstol som en frivillig, kostnadsfri och konfidentiell insats inom socialtjänsten. Familjemedling riktar sig till separerade eller frånskilda föräldrar som vill diskutera frågor rörande barnen tillsammans, och

[42] Avsnittet bygger på avsnitt 4.6.4 i Bergman m.fl., *Medling vid konflikter som rör barn och unga*.

medlarna har särskild sakkunskap inom familjerådgivning och familjerätt.

7.6 Våra överväganden och förslag

7.6.1 Barnets rätt att komma till tals

Vår bedömning

Det bör inte införas någon möjlighet för en medlare att, i ett förfarande om vårdnad, boende eller umgänge enligt föräldrabalken, tala med barnet utan vårdnadshavarens samtycke.

Av våra direktiv följer att utredningen särskilt ska ta ställning till om en medlare bör kunna tala med barnet även utan vårdnadshavarens samtycke.

Som nämnts i avsnitt 7.3.4 gäller barns rätt att få information och komma till tals även inom medlingsförfarandet. Frågan om en medlare får samtala med barnet utan vårdnadshavarens samtycke behandlades i 2014 års vårdnadsutredning och den efterföljande propositionen.[43] Utredningen föreslog att barn skulle kunna höras i en vårdnadsutredning utan vårdnadshavarnas samtycke och bedömde att samma rätt bör gälla inom medling. Utredningen föreslog därför att medlaren, vid behov och med hänsyn till barnets ålder och mognad, skulle kunna samtala med barnet utan vårdnadshavarens samtycke. Detta skulle endast ske i undantagsfall och med lyhördhet för föräldrarnas synpunkter. Utredningen gjorde därmed ingen skillnad mellan barns rätt att komma till tals i vårdnadsutredningar och i medlingssamtal.[44]

Regeringen gjorde en annan bedömning och valde att inte gå vidare med förslaget. Motiveringen var att socialnämnden har lång erfarenhet av samtal med barn och särskilt anpassade lokaler, vilket inte alltid är fallet för medlare. Regeringen framhöll också att medlare ofta är privata uppdragstagare och att ingrepp i vårdnadshavarens beslutanderätt bör förbehållas offentliga aktörer. Dessutom betonades att medling bygger på föräldrarnas frivilliga medverkan och att behovet

[43] SOU 2017:6 och prop. 2020/21:150.
[44] SOU 2017:6 s. 271.

av att höra barnet mot vårdnadshavares vilja i praktiken bedömdes som mycket begränsat.[45]

Barnets rätt att uttrycka sina åsikter i frågor som rör barnet är en grundläggande princip i såväl barnkonventionen som föräldrabalken. Frågor om vårdnad, boende och umgänge rör barnet direkt och kan få långtgående konsekvenser för barnets vardag och utveckling. Det är därför angeläget att barnets perspektiv kan klarläggas även när föräldrarna deltar i medling.

Ur ett barnrättsperspektiv kan en möjlighet för medlaren att samtala med barnet utan vårdnadshavarens samtycke framstå som väl motiverad. Att medlare ofta är privata uppdragstagare utgör enligt vår mening inte i sig något avgörande hinder mot en sådan ordning. Medlaren förordnas av domstolen, verkar inom ramen för en pågående domstolsprocess och ska uppfylla särskilda krav på lämplighet och kompetens. Medlarens uppdrag skiljer sig därmed från ett rent privat uppdrag.

Det praktiska behovet av en särskild befogenhet för medlaren att tala med barnet utan vårdnadshavarens samtycke framstår emellertid som mycket begränsat. Såväl tidigare utredningar som våra samtal med erfarna medlare och familjerättssekreterare visar att det är mycket ovanligt att vårdnadshavare motsätter sig att barnet hörs. I de flesta fall är det tillräckligt att förklara för föräldrarna varför det är viktigt att barnet får komma till tals och att barnets perspektiv beaktas för att de ska samtycka till ett samtal med barnet. En uttrycklig befogenhet skulle framför allt få betydelse i ett fåtal situationer där vårdnadshavaren motsätter sig ett samtal, men där medlaren ändå bedömer att det är lämpligt och angeläget att höra barnet och att detta, trots omständigheterna, skulle vara förenligt med barnets bästa.

Barnets rätt att komma till tals kan dessutom tillgodoses på andra sätt inom ramen för processen, bl.a. genom en vårdnadsutredning och genom domstolens ansvar för att målet blir tillräckligt utrett.

Det förhållandet att medling bygger på föräldrarnas frivilliga medverkan talar också för en viss försiktighet när det gäller att ge medlaren en befogenhet att samtala med barnet mot vårdnadshavarens vilja. En sådan befogenhet skulle i vissa fall kunna påverka förälderns förtroende för medlaren och viljan att fortsatt medverka i medlingen. Som framgått är det emellertid mycket ovanligt att en vårdnadshavare motsätter sig att barnet hörs. Samtidigt är medlingen beroende av

[45] Prop. 2020/21:150 s. 52 och 85.

att det finns förutsättningar för ett fortsatt förtroendefullt samarbete mellan medlaren och föräldrarna. Även om risken för negativa konsekvenser alltså framstår som begränsad, talar medlingsförfarandets särskilda karaktär i viss mån mot att ge medlaren en sådan befogenhet.

Det finns också anledning att beakta att frågan bedömdes av regeringen förhållandevis nyligen. Regeringen kom i prop. 2020/21:150 fram till att det inte borde införas någon möjlighet för en medlare att samtala med barnet utan vårdnadshavarens samtycke. Det som har framkommit inom ramen för vårt arbete ger enligt vår mening inte tillräckliga skäl att nu göra en annan bedömning. Till detta kommer att vi, som utvecklas närmare nedan, bedömer att det finns behov av en samlad översyn av medlingsinstitutet. Medlarens möjligheter att tala med barn utan vårdnadshavarens samtycke har nära samband med mer övergripande frågor om medlarens roll, uppdrag, kompetens och befogenheter samt om hur barnets delaktighet ska säkerställas vid medling. Det framstår som mer ändamålsenligt att överväga frågan på nytt vid en sådan samlad översyn än att nu genomföra en isolerad förändring av medlarens befogenheter.

Sammantaget anser vi därför att det inte finns tillräckliga skäl att nu införa en särskild bestämmelse som ger en medlare rätt att tala med ett barnet utan vårdnadshavarens samtycke.

7.6.2 Konflikt och försoning

Vår bedömning

Det finns anledning att närmare följa och utvärdera erfarenheterna av Konflikt och försoning. Domstolsverket bör ges i uppdrag att, i samverkan med berörda aktörer, kartlägga hur modellen används och utvärdera dess betydelse för handläggningen av mål om vårdnad, boende och umgänge.

I våra samtal med domare och familjerättssekreterare har det framkommit att KoF av många uppfattas som ett värdefullt arbetssätt i familjemål. Särskilt de domare som under längre tid arbetat enligt modellen har lyft fram fördelarna med det nära samarbetet mellan domstolen och socialnämnden. Genom att familjerättssekreterare deltar under domstolsprocessen tillförs ytterligare perspektiv och

kompetenser till handläggningen. Flera domare har också framhållit att samarbetet bidrar till ett ömsesidigt kunskapsutbyte mellan domstol och socialtjänst, något som kan vara värdefullt även i andra familjemål.

Vidare har det framhållits att modellen skapar goda förutsättningar att successivt pröva olika lösningar och följa upp hur dessa fungerar för barnet och föräldrarna. Möjligheten att återkomma till frågorna vid flera sammanträden kan ge ett bättre underlag för att identifiera hållbara lösningar än vad som ofta är möjligt inom ramen för en mer traditionell process. Flera domare har också betonat värdet av att socialnämnden finns tillgänglig under processen för att snabbt kunna vidta eller föreslå stödinsatser när behov uppmärksammas.

Samtidigt har det i våra samtal framkommit att användningen av modellen varierar mellan olika domstolar. Flera domare har beskrivit att arbetssättet är resurskrävande och förutsätter såväl engagerade domare som ett nära samarbete med socialnämnden. Det har även framförts att modellen kan vara svår att upprätthålla när resurserna är begränsade och att flera domstolar därför har valt att inte längre arbeta enligt modellen.

Vi har inte haft i uppdrag att närmare utvärdera KoF och saknar underlag för att bedöma vilka effekter modellen har i jämförelse med andra arbetssätt. De positiva erfarenheter som har redovisats av flera aktörer talar emellertid för att det finns skäl att närmare följa och utvärdera modellen. En sådan utvärdering skulle kunna ge ett bättre underlag för att bedöma modellens betydelse för handläggningen av familjemål och om det finns behov av ytterligare åtgärder för att stödja domstolarnas arbete med denna metod.

Vi anser att ett uppdrag att kartlägga hur modellen används, och utvärdera dess betydelse, lämpligen bör ges till Domstolsverket. Domstolsverket bör vid genomförandet av uppdraget samverka med berörda aktörer.

7.6.3 En översyn av medlingsinstitutet i familjerättsliga mål

Vår bedömning

Det finns skäl att genomföra en samlad översyn av medlingsinstitutet i familjemål. Inom ramen för en sådan översyn bör även informationssamtalens effekter och betydelse för hanteringen av familjerättsliga tvister utvärderas.

Under utredningsarbetet har det aktualiserats ett flertal frågor som rör medlingsinstitutet i familjemål och som enligt vår bedömning förtjänar ytterligare analys. Flera av dessa frågor har ett nära samband med varandra och berör medlingens funktion och ställning i den familjerättsliga processen.

I våra samtal med medlare har det väckts frågor om bl.a. barnets rätt att komma till tals, sekretess, formerna för medling och i vilken utsträckning medling bör utgöra ett mer integrerat inslag i domstolsprocessen. Under utredningsarbetet har det också framförts synpunkter på samspelet mellan medling, informationssamtal och andra konfliktlösande insatser inom den familjerättsliga processen.

När det gäller sekretess har det framförts att den nuvarande ordningen, som förutsätter att parterna gör sekretessförbehåll, kan försvåra ett öppet och förtroendefullt medlingsförfarande. En fråga som har lyfts är därför om sekretesskyddet för uppgifter som lämnas inom ramen för medlingen bör stärkas genom att föreskriva att sekretess som utgångspunkt gäller för sådana uppgifter.

Det har vidare framhållits att domstolarnas möjligheter att anpassa handläggningen efter familjens behov är begränsade och att medling kan erbjuda andra möjligheter att arbeta med den konflikt som ligger bakom tvisten. Detta kan vara av betydelse även i mål där det förekommer uppgifter om exempelvis våld, missbruk eller annan problematik, samtidigt som sådana förhållanden ställer särskilda krav på bedömningen av om och under vilka former medling är lämplig. Det har också framförts att användningen av medling varierar mellan olika domstolar och olika delar av landet. Det finns därför anledning att överväga hur tillgången till medling kan bli mer likvärdig och hur fler barn och föräldrar, när medling bedöms lämplig, ska kunna få tillgång till insatsen.

En annan fråga gäller formerna för medlingsuppdraget. Det har bl.a. väckts frågor om möjligheten att förordna två medlare i samma

mål. Det finns medlingsverksamheter där två medlare arbetar tillsammans inom ramen för samma uppdrag. Det har framförts att ett sådant arbetssätt kan ge medlarna möjlighet att komplettera varandra och bidra med olika perspektiv och kompetenser samt vara en fördel i mer komplexa ärenden. Enligt de erfarenheter som har förts fram behöver ett sådant arbetssätt inte heller medföra ökade kostnader för medlingen. En annan aspekt som har uppmärksammats är medlingsuppdragets längd och möjligheterna till uppföljning. Det förekommer att parterna under medlingen träffar en tillfällig överenskommelse som ges in till domstolen och att medlingen därefter behöver återupptas för att följa upp hur överenskommelsen har fungerat. Det kan då krävas ett nytt eller förlängt medlingsuppdrag. Det har framförts att det finns skäl att överväga om regleringen i större utsträckning bör möjliggöra en sådan mer flexibel och uppföljande medling.

Under utredningsarbetet har det också framförts synpunkter på samspelet mellan medling, informationssamtal och andra konfliktlösande insatser inom den familjerättsliga processen. I det sammanhanget har frågor väckts om möjligheterna att få tillgång till medling utan att en domstolsprocess först behöver inledas och om kostnaderna för sådan medling i större utsträckning skulle kunna omfattas av rättsskydd. Det har påpekats att det annars kan finnas incitament att väcka talan i domstol för att få tillgång till medling inom ramen för ett mål. Även frågan om medling i någon form bör vara obligatorisk innan eller under en domstolsprocess har lyfts.

I våra samtal med medlare, domare, advokater och familjerättssekreterare har det framkommit olika uppfattningar om medlingsinstitutets nuvarande funktion. Vissa aktörer har framfört att de mål som typiskt sett lämpar sig för medling i allt större utsträckning löses genom andra insatser innan en domstol hinner förordna en medlare. Andra har ifrågasatt denna bild och menat att behovet av kvalificerad medling alltjämt är betydande. De skilda uppfattningarna illustrerar enligt vår mening behovet av en mer samlad kartläggning av hur medlingsinstitutet används i praktiken och vilken funktion det fyller i dagens familjerättsliga processer.

Vi har inte haft i uppdrag att göra en sådan översyn och har inte heller haft möjlighet att inom ramen för tillgänglig tid och resurser närmare analysera de frågor om medlingsinstitutets utformning som har nämnts ovan. Samtidigt har våra nordiska grannländer under lång tid valt att integrera medling och andra former av konfliktlösning i

större utsträckning än vad som är fallet i Sverige. Detta ger anledning att närmare överväga vilken roll som medling bör ha i den svenska ordningen och hur olika konfliktlösande insatser bör samspela med varandra.

Det finns också anledning att följa upp regleringen kring informationssamtal. Syftet med reformen var att främja samförståndslösningar och minska behovet av domstolsprocesser. En utgångspunkt var att samtalen som huvudregel skulle genomföras gemensamt med föräldrarna. Statistik från MFoF visar emellertid att endast omkring nio procent av samtalen genomförs gemensamt.[46] Detta väcker frågor om hur informationssamtalen fungerar i praktiken, i vilken utsträckning de genomförs på det sätt som ursprungligen avsågs och om de uppnår reformens syfte. Enligt vår mening finns det därför skäl att närmare följa upp och utvärdera reformen, bl.a. när det gäller informationssamtalens betydelse för användningen av medling och andra familjerättsliga insatser samt behovet av eventuella förändringar.

De frågor som aktualiserats under utredningsarbetet är sammantaget av sådan karaktär och omfattning att de lämpligen bör behandlas inom ramen för en särskild översyn av medlingsinstitutet i familjemål. En sådan översyn bör omfatta såväl medlingens rättsliga förutsättningar och dess praktiska tillämpning som en utvärdering av informationssamtalen, samt ge underlag för att bedöma vilken roll medling, informationssamtal och andra former av alternativ tvistelösning bör ha i framtidens familjerättsliga processer.

[46] MFoF (2026), Officiell statistik om familjerätt 2025, dnr AD 2025-1606, s. 7.

8 Barnets ställning i socialtjänstens arbete med familjerättsliga frågor

8.1 Vårt uppdrag och arbete

Vi har fått i uppdrag att lämna förslag på hur barnets ställning kan stärkas i socialtjänstens arbete med familjerättsliga frågor och lämna nödvändiga författningsförslag.

I direktiven framhålls att socialnämnden har en viktig del i arbetet med att se till att barnets behov och rättigheter tillgodoses i en vårdnadsprocess och att barnets ställning kan behöva stärkas i socialtjänstens arbete. I direktiven anges ett antal exempel på områden som analysen skulle kunna omfatta, däribland frågan om hur umgängesstödet skulle kunna förbättras.

Vi har i möten med barn och unga lyssnat på deras synpunkter och erfarenheter om frågor kopplade till vårdnad, boende och umgänge. Barns och ungas åsikter och erfarenheter som handlar specifikt om familjerätten redogörs sammanfattat för i ett eget avsnitt i det här kapitlet. Utöver dessa samtal har vi främst tagit in synpunkter från sakkunniga och experter som förordnats av regeringen, men vi har även hämtat in synpunkter från enskilda familjerättssekreterare i några kommuner och Barnombudsmannen. Vi har haft en särskild dialog med och hämtat in synpunkter från Barnombudsmannens lärnätverk för familjerättsliga frågor, vilket består av företrädare från akademin, civilsamhället, kommuner och statliga myndigheter. Därtill har vi haft en dialog och hämtat in synpunkter från MFoF mot bakgrund av myndighetens särskilda ansvar och uppgifter på området. Till sist har vi hämtat in synpunkter från organisationer i civilsamhället, inte minst olika barnrättsorganisationer.

En fråga som återkommande lyfts i möten vi hållit med aktörer på området är umgänge med umgängesstöd. Mot denna bakgrund

kommer detta kapitel huvudsakligen att fokusera på denna fråga. Det är också inom detta område som vi, utifrån de synpunkter och erfarenheter som framkommit, föreslår vissa ändringar.

I följande avsnitt kommer vi först redogöra för ansvarsfördelningen i familjerättsliga frågor och sedan för vad barn och unga delat med sig av till utredningen. Därefter kommer en redogörelse för den rättsliga regleringen avseende umgänge med umgängesstöd samt våra överväganden och förslag i den delen.

Slutligen behandlas även utredningens uppdrag att ta ställning till barnets rätt till stöd och information hos socialtjänsten. Också i denna del föreslår vi en lagändring.

8.2 Ansvarsfördelningen i familjerättsliga frågor

8.2.1 Aktörer på området

Kommunen – socialnämnd och socialtjänst

Frågor om vårdnad, boende och umgänge är en del av rättsområdet som kallas familjerätt. Själva ordet familjerätt är – förutom benämningen på själva rättsområdet – även namnet på den enhet inom socialtjänsten hos många kommuner där dessa rättsliga frågor tas upp och handläggs. I mindre kommuner kan samma uppgifter utföras av en eller ett par handläggare. När vi i det följande använder begreppet familjerätten avser vi alltså den enhet eller de handläggare inom socialtjänsten som ansvarar för familjerättsliga frågor.

I familjerättsliga frågor är det juridiskt sett normalt socialnämnden som lagstiftningen pekar ut som ansvarig. Socialnämnden är det beslutande politiska organet, medan socialtjänsten består av en organisation av tjänstemän som arbetar enligt de riktlinjer som socialnämnden beslutat. Socialnämnden ansvarar för att hålla informationssamtal med föräldrarna inför en rättslig prövning av frågor om vårdnad, boende och umgänge. Föräldrarna ska också erbjudas samarbetssamtal, och efter behov erbjudas eller vägledas till stöd och hjälp i annan form. Samarbetssamtal hos socialnämnden kan även bli aktuellt efter förordnande om detta av domstolen.

Andra exempel på vad socialnämnden och socialtjänsten gör inom området familjerätt är att ta fram yttranden och utredning som domstolen efterfrågar. Innan en domstol avgör ett mål eller ett ärende om

vårdnad, boende eller umgänge, ska domstolen ge socialnämnden tillfälle att lämna upplysningar. Domstolen får också, om det behövs, ge socialnämnden i uppdrag att utföra en VBU-utredning. Socialnämndens utredning syftar till att ge domstolen underlag att bedöma vad som är barnets bästa i den fråga som domstolen har att ta ställning till. Domstolen kan även begära att socialnämnden lämnar upplysningar eller yttrar sig i andra fall, som inför ett interimistiskt beslut och när fråga om umgängesstöd uppkommer. (Se 6 kap. 15 c, 19 och 20 §§ FB.)

Domstolen[1]

I de fall föräldrar inte kan komma överens i frågor vårdnad, boende och umgänge kan en tvistelösning i domstol krävas. Domstolen ska – när det är lämpligt med hänsyn till barnets bästa – försöka få föräldrarna att komma överens och, om detta inte är möjligt, avgöra vad som är bäst för barnet med utgångspunkt i den utredning som domstolen har tillgång till.

Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd

MFoF är en statlig myndighet som stöttar och vägleder socialtjänsten i dess arbete med familjerättsliga frågor.

MFoF ska bedriva och främja ett kunskapsbaserat arbete och ansvarar för kunskapsförmedling i frågor som rör socialnämndernas familjerättsliga ärenden om bl.a. barns vårdnad, boende och umgänge, informationssamtal och samarbetssamtal som sker på uppdrag av domstol. Myndigheten ska även bedriva och främja ett kunskapsbaserat arbete och ansvara för kunskapsförmedling av förebyggande insatser inom områdena samarbetssamtal som inte sker på uppdrag av domstol, familjerådgivning och stöd till föräldrar i föräldraskapet för att främja barnets utveckling och hälsa.[2] Konkret i myndighetens verksamhet innebär det att MFoF tar fram föreskrifter och allmänna råd som beskriver hur lagar och regler på familjerättens område ska förstås och tillämpas.

[1] En närmare redogörelse för domstolsprocessen i mål om vårdnad, boende och umgänge finns i avsnitt 5.2.2.
[2] Förordning (2017:292) med instruktion för Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd.

Socialstyrelsen

Socialstyrelsen är en myndighet som arbetar för att alla invånare ska få en god och jämlik vård. Myndighetens uppdrag är att bl.a. driva på, stödja och samla de aktörer som behövs för att utveckla socialtjänsten. Socialstyrelsen har det övergripande ansvaret för socialtjänstens arbete med barn och unga som behöver skydd och stöd. Innan MFoF inrättades ansvarade Socialstyrelsen även för de familjerättsliga frågor som numera ingår i MFoF:s ansvarsområde. Myndigheterna samarbetar i dag i frågor där deras respektive ansvarsområden berör varandra och får även i vissa fall gemensamma regeringsuppdrag, bl.a. i frågor som rör barn.[3]

8.2.2 Allmänna råd och verksamhetsstöd

Inledning

Frågor om vårdnad, boende och umgänge regleras i föräldrabalken. Även i barnkonventionen återfinns relevanta artiklar, t.ex. artikel 3 som ger uttryck för principen om barnets bästa, artikel 12 om barns delaktighet, artikel 18 om uppfostran och utveckling och artikel 19 om barns rätt till skydd mot alla former av våld. Relevanta bestämmelser i föräldrabalken redogörs för i avsnitt 8.4 och relevanta artiklar och även slutsatser och rekommendationer från barnrättskommittén samt relevanta allmänna kommentarer från kommittén redogörs för i kapitel 4 i betänkandet. På senare år har det genomförts flera lagändringar som rör vårdnad, boende och umgänge och som påverkar socialtjänstens arbete. Några av dessa ändringar redogörs för i avsnitt 5.3.

Allmänna råd och rättslig vägledning

MFoF ansvarar för att ge ut allmänna råd om socialnämndens ansvar för frågor om vårdnad, boende och umgänge. Sedan den 1 mars 2026 gäller nya allmänna råd på detta område.[4] Syftet med revideringen är att de allmänna råden ska vara aktuella, ändamålsenliga, tydliga och lättlästa, samt säkerställa en enhetlig handläggning i hela landet. De

[3] Ett exempel på sådant uppdrag återfinns i avsnitt 8.2.2.
[4] HSLF-FS 2025:64.

uppdaterade allmänna råden syftar också till att stärka barnrättsperspektivet i handläggningen, exempelvis genom att barnet ges ökat utrymme till delaktighet och att frågor om bl.a. våld och riskfaktorer lyfts fram i större utsträckning än i de tidigare allmänna råden.

MFoF deltar i utvecklingsprogrammet om jämställdhetsintegrering (JiM) och ska bidra till att uppnå de jämställdhetspolitiska målen. Även i detta perspektiv har MFoF arbetat med frågor som gäller våld och utsatthet.

Handböcker och kunskapsstöd

I juni 2012 publicerade Socialstyrelsen handboken *Vårdnad, boende och umgänge, Handbok – stöd för rättstillämpning och handläggning inom socialtjänstens familjerätt*, som utgör ett stöd för socialtjänstens arbete i frågor om vårdnad, boende och umgänge. Syftet med handboken är att underlätta tillämpningen av det regelverk som gäller på området. Den tar upp lagstiftning, förarbeten, rättsfall, JO-uttalanden samt kunskap som baseras på vetenskap och erfarenheter från det familjerättsliga området inom socialtjänsten. MFoF arbetar för närvarande med en revidering av handboken.

I maj 2018 publicerade MFoF handboken *Riskbedömning i utredningar om vårdnad, boende och umgänge*. Handläggningsstödet är i första hand till för personer som arbetar med VBU-utredningar i kommunen, men kan även vara användbart för domstolar och andra som kommer i kontakt med ämnet.

I mars 2024 publicerade MFoF ett kunskapsstöd, *Vårdnad, boende och umgänge vid skyddade personuppgifter*. Syftet är att ge socialtjänsten stöd i dessa frågor eftersom det är viktigt att socialnämnden har beredskap och rutiner för att möta, stödja och utreda personer med skyddade personuppgifter.

I augusti 2025 publicerade MFoF kunskapsstödet *Umgänge med umgängesstöd.* Bakgrunden till kunskapsstödet är ett regeringsuppdrag som MFoF fick i juni 2024 om att sprida och nå ut med kunskap rörande umgänge med umgängesstöd, med särskilt beaktande av JO-uttalanden om socialnämndernas verkställighet av beslut om umgängesstöd (se under nästa rubrik).

Regeringsuppdrag med syfte att stärka socialtjänstens arbete med riskbedömningar samt i frågor om vårdnad, boende och umgänge

MFoF och Socialstyrelsen har fått i uppdrag av regeringen att stärka stödet till socialtjänsten i arbetet med riskbedömningar samt i frågor om vårdnad, boende och umgänge.[5] Inom ramen för uppdraget har Socialstyrelsen redovisat ett deluppdrag om att kartlägga och redogöra för standardiserade bedömningsmetoder som kan användas i familjerättens arbete med riskbedömningar samt bedöma metodernas användbarhet och tillgänglighet i svenska förhållanden.[6] MFoF och Socialstyrelsen ska senast den 9 november 2026 lämna en delredovisning av uppdragets genomförande till Regeringskansliet med förslag på hur ett nationellt konsultativt expertstöd kan utvecklas. Myndigheterna ska senast den 15 december 2027 lämna en slutredovisning av uppdraget i sin helhet.

Som en del av det pågående regeringsuppdraget har MFoF fortsatt arbetet med att stärka myndighetens nulägesbild av kunskap och forskning, samt uppmärksamma eventuella kunskapsluckor.[7] Det här har inneburit att myndigheten initierat flera åtgärder. Marie Cederschiölds högskola har av MFoF fått i uppdrag att ta fram tillgänglig kunskap om förutsättningar för att höja barns delaktighet vid upplysning, utredning och uppföljning i ärenden som rör vårdnad, boende och umgänge. Örebro universitet har fått i uppdrag att ta fram, bearbeta och sammanställa ett kunskapsunderlag baserat på aktuell forskning om risk-, sårbarhets- och skyddsfaktorer kopplade till att barnet eller någon annan i familjen utsätts för våld eller annat övergrepp, eller att barnet olovligen förs bort eller hålls kvar eller annars far illa, samt hur detta kan få konsekvenser för barnet på kort eller lång sikt. Underlaget syftar till att ge stöd till yrkesverksammas analys och reflektion vid genomförande av riskbedömningar.[8]

[5] SS2024/01210 (delvis).
[6] Socialstyrelsen (2025), *Standardiserade bedömningsmetoder för att stötta familjerättens riskbedömningar*.
[7] MFoF (2025), *Årsredovisning*, s. 38.
[8] MFoF, skriftlig uppgift, 2026-06-26.

8.3 Barns och ungas åsikter och erfarenheter

Vi har haft i uppdrag att hämtat in synpunkter och upplysningar från barn som har erfarenheter av vårdnadstvister och andra för utredningen relevanta frågor. En närmare redogörelse för utredningens arbete med att lyssna in barns åsikter och erfarenheter finns i kapitel 3.

De barn som vi har haft kontakt med har visat på en stark vilja att vara med och påverka så att det ska bli bättre för de barn som i dag eller i framtiden kommer att vara involverade i en tvist om vårdnad, boende eller umgänge. Barnen ger uttryck för dels en viss uppgivenhet då de under flera år har befunnit sig i tvisten mellan sina föräldrar, dels ett mod att med tiden försöka stå upp för sig själva och göra sina röster hörda. Flera av barnen som utredningen har lyssnat till har föräldrar som befunnit sig i en tvist under i stort sett hela barnets liv. Barn beskriver att det har varit påfrestande för dem. Föräldrarna har stämt in till domstolen flera gånger vilket har lett till åratal av processer, med flera domstolsförhandlingar. Barn beskriver vidare att det har varit jobbigt att vänta på besked om hur det ska bli. Då processerna varit utdragna har väntan påverkat vardagen i familjen eftersom föräldrarna ofta varit stressade och inte alltid mått så bra.

Barn berättar att de många gånger har upplevt sig som lyssnade på av familjerätten. De har fått berätta sina historier. Men exempel finns på barn som ändå inte känner att familjerätten har tagit dem på allvar. De barnen har känt att familjerättssekreterarna bara pratat med dem för att de måste.

Barn beskriver också att det är tröttsamt att år efter år komma tillbaka till familjerätten och berätta samma saker om och om igen, också för olika familjerättssekreterare. Inte heller tycker alla barn att de har fått någon information från familjerätten om varför det blev som det blev, t.ex. hur domstolen motiverade sitt beslut. Barn hade gärna önskat få veta varför det blev på ett visst sätt och också varför det inte blev som barnet ville.

Vidare är det barn som upplever att de gärna hade fått ta med sig någon annan vuxen än sina föräldrar till samtalen hos familjerätten, kanske en släkting eller en kompis förälder. Barn kan känna sig ensamma hos familjerätten och det hade varit skönt med stöd från någon annan än föräldrarna som ofta ändå bara bråkar och tjafsar med varandra. Barn uttrycker också att det är viktigt att syskon får följa med

varandra när de träffar familjerätten. Det kan vara särskilt viktigt för yngre syskon att få stöd från ett äldre syskon.

Barn uttrycker att de får förtroende för familjerätten när utredarna är ärliga mot dem och vågar säga som det är. Barn berättar att det kan vara positivt att få möjligheten att prata med någon professionell om sin situation, t.ex. en terapeut.

8.4 Umgänge med umgängesstöd

8.4.1 Inledning

I våra kontakter med barn, barnrättsorganisationer, Barnombudsmannen, familjerättssekreterare, domare och ombud i familjemål har vi tagit del av erfarenheter som både handlar om att umgänge med umgängesstöd ofta är en värdefull insats som i många fall gagnar barnets relation till en förälder som annars inte är så närvarande i barnets vardag, men också om att det finns brister i systemet. De brister som har framförts gäller bl.a. socialnämndens information till domstolen inför ett umgänge med umgängesstöd. Det upplevs av flera berörda som en brist både att socialnämnden inte yttrar sig över annat än praktiska förutsättningar i samband med ett yttrande enligt 6 kap. 15 c § andra stycket FB och att det inte finns någon möjlighet att förmedla socialnämndens bedömning av lämpligheten av umgänget. Familjerättssekreterare har även berättat att det inte är ovanligt att socialtjänsten får del av uppgifter under en pågående verkställighet av ett umgänge med umgängesstöd som kan ha betydelse för bedömningen av om umgänget är förenligt med barnets bästa. Det kan handla t.ex. om att barnet fortsätter att vägra ett umgänge eller far illa av det. När detta sker är det flera familjerättssekreterare som vittnar om att det är svårt att veta när och hur sådan information ska förmedlas till domstolen.

En annan utmaning som förts fram är att de som är umgängesstödjare inte alltid har tillräcklig kunskap eller förmåga att bedöma när ett umgänge bör avbrytas. Vi kan emellertid konstatera att det finns kunskapsstöd och en etablerad ordning för hur sådana situationer ska bedömas och hanteras.[9] Utmaningen bedöms därför i första hand vara en fråga om utbildning och kunskapsspridning. Det

[9] MFoF (2025), *Umgänge med umgängesstöd*, s. 10.

ligger här på familjerätten att säkerställa att umgängesstödjarna får den information och kunskap som behövs för uppdraget, däribland om hur de ska agera när det under ett umgänge uppkommer omständigheter som kan motivera att umgänget avbryts. Huruvida det bör vara möjligt för domstolen att villkora ett umgänge med umgängesstöd med ett krav på lämplig yrkesprofession, t.ex. familjebehandlare, är en fråga som utredningen inte haft utrymme att analysera närmare.

I våra direktiv hänvisas till två beslut av JO, varav det ena särskilt lyfter fram att det finns anledning att överväga om socialnämnden ska yttra sig om lämpligheten av umgänge med umgängesstöd.

Närmare om ovan nämnda synpunkter, erfarenheter och JO-beslut redogörs för i avsnitt 8.4.3. Sammantaget ger de synpunkter och erfarenheter som förts fram anledning att närmare belysa socialtjänstens och domstolarnas hantering av dessa frågor.

8.4.2 Gällande rätt

Barnets rätt till umgänge

Barn ska ha rätt till umgänge med en förälder som det inte bor tillsammans med, utom när det strider mot barnets bästa. Umgänget kan ske genom att barnet och föräldern träffar varandra eller genom att de har annan kontakt. Barnets föräldrar har ett gemensamt ansvar för att barnets behov av umgänge med en förälder som barnet inte bor tillsammans med så långt möjligt tillgodoses. Om barnet står under vårdnad av båda föräldrarna och ska umgås med en förälder som det inte bor tillsammans med, ska den andra föräldern lämna sådana upplysningar om barnet som kan främja umgänget, om inte särskilda skäl talar mot det. (Se 6 kap. 15 § FB.[10])

Barnets bästa ska vara avgörande för frågan om umgänge. Vid bedömningen av vad som är bäst för barnet ska det fästas avseende särskilt vid risken för att barnet eller någon annan i familjen utsätts för våld eller annat övergrepp, eller att barnet olovligen förs bort eller hålls kvar eller annars far illa (6 kap. 2 a § FB). Det är alltså barnets bästa som ska vara avgörande både för om ett barn ska ha umgänge med en förälder och för omfattningen av ett sådant umgänge. Av författningskommentaren framgår att om umgänge riskerar att skada

[10] Jfr även artikel 9.3 i barnkonventionen.

barnet, strider det mot barnets bästa att ha umgänge. I vissa situationer måste det anses närmast självklart att så är fallet. Ett exempel är om föräldern uppsåtligen har dödat eller allvarligt skadat barnets andra förälder, eller om föräldern i närtid har utsatt barnet för allvarligt våld. Även i fall av mindre allvarligt våld eller kränkningar från en förälder mot barnet kan ett umgänge anses vara oförenligt med barnets bästa.[11] En närmare redogörelse för principen om barnets bästa finns i avsnitt 5.2.3.

Förfarandet i umgängesmål och domstolens utredningsskyldighet

Frågor om umgänge handläggs i allmän domstol i den ordning som är föreskriven för tvistemål (6 kap. 17 § FB). Det innebär att rättegångsbalkens regler är tillämpliga.

På talan av en förälder som vill umgås med sitt barn får rätten besluta om umgänge mellan barnet och den föräldern. En sådan talan får också föras av socialnämnden. Socialnämnden får också föra talan om umgänge mellan barnet och någon annan än en förälder, t.ex. farföräldrar eller morföräldrar. (Se 6 kap. 15 a § FB.)

Mål om umgänge i domstolen är indispositiva, vilket innebär bl.a. att domstolen ska göra en prövning av vad som är en lämplig lösning även om parterna är överens eftersom domstolen har en utredningsskyldighet. Det är domstolen som ska se till att frågorna blir tillbörligt utredda, vilket innebär att domstolen i varje enskilt fall ska pröva vad som är bäst för barnet (6 kap. 2 a § och 19 § första stycket FB).

Innan rätten avgör ett mål eller ärende om vårdnad, boende eller umgänge ska socialnämnden ges tillfälle att lämna upplysningar. Om nämnden har tillgång till upplysningar som kan ha betydelse för frågans bedömning, är nämnden skyldig att lämna sådana upplysningar till rätten. (Se 6 kap. 19 § andra stycket FB.)

Om det behövs ytterligare utredning, får rätten uppdra åt socialnämnden eller något annat organ att utse någon att utföra den. Rätten får ge riktlinjer för utredningen och ska bestämma en viss tid inom vilken utredningen ska vara slutförd. Tiden får inte sättas längre än fyra månader. Om det finns särskilda skäl för det, får rätten förlänga tiden. Rätten ska se till att utredningen bedrivs skyndsamt. Om det

[11] Prop. 2024/25:10 s. 78.

inte är olämpligt, ska den som utför utredningen höra barnet och redovisa barnets åsikter för rätten samt lämna förslag till beslut. Barnet får höras inför rätten, om särskilda skäl talar för det och det är uppenbart att barnet inte kan ta skada av att höras. (Se 6 kap. 19 § tredje och fjärde stycket FB.)

Om det är nödvändigt för att bedöma risken för att ett barn far illa ska rätten inhämta ett sakkunnigutlåtande från en legitimerad psykolog (6 kap. 19 a § FB). Bestämmelsen ska tillämpas restriktivt, i särskilt komplicerade och svårbedömda fall, och inte ses som en mer generell möjlighet att komplettera socialnämndens utredning.[12]

I mål eller ärenden om vårdnad, boende eller umgänge får rätten, om det behövs, besluta om vårdnad, boende eller umgänge för tiden till dess att frågan har avgjorts genom en dom eller ett beslut som har fått laga kraft eller föräldrarna har träffat ett avtal om frågan och avtalet har godkänts av socialnämnden, ett så kallat interimistiskt beslut. Innan rätten fattar ett sådant beslut ska motparten få tillfälle att yttra sig i frågan. Rätten kan hämta in upplysningar från socialnämnden, så kallade snabbupplysningar. Innan socialnämnden lämnar sådana upplysningar ska den, om det inte är olämpligt, höra föräldrarna och barnet. Om rätten har meddelat ett beslut som ännu gäller när målet eller ärendet ska avgöras, ska rätten ompröva beslutet. Ett interimistiskt beslut får verkställas på samma sätt som en dom som har vunnit laga kraft. Beslutet får dock när som helst ändras av rätten. (Se 6 kap. 20 § FB.) Den utredningsverksamhet som nämnden på detta stadium ska bedriva är inte avsedd att bli omfattande utan yttrandet torde regelmässigt endast grundas på en kontroll av olika myndighetsregister samt samtal med parterna och som utgångspunkt även med barnet. I förarbetena anges det att socialnämnden är oförhindrad att ge uttryck för sin uppfattning till domstolen, om nämnden vid sin utredning kommer fram till att en viss lösning av t.ex. en vårdnadsfråga i förhållande till andra alternativ framstår som klart mindre lämplig eller rentav direkt olämplig från barnets synpunkt.[13] I MFoF:s föreskrifter finns närmare riktlinjer för framtagandet av upplysningar enligt 6 kap. 20 § FB. Socialnämnden bör hämta in uppgifter om barnet och föräldrarna från nämndens register. Nämnden bör även överväga om det finns skäl att hämta in uppgifter om en ny partner eller någon annan person i barnets närhet samt från någon annan

[12] Prop. 2024/25:10 s. 78.
[13] Prop. 1981/82:168 s. 55 f. och 80 samt JO:s beslut den 19 januari 2021 (dnr 1325-2020).

socialnämnd. Socialnämnden bör sammanställa uppgifter som är av betydelse för ärendet från barnet, föräldrarna, socialnämndens register och polisens misstanke- och belastningsregister. Underlaget bör innehålla uppgifter om barnet samt dess levnadssituation och behov, barnets relation till vardera föräldern, vilka åsikter som barnet har framfört som är av betydelse för ärendet samt föräldrarnas omsorgsförmåga och möjligheter att tillgodose barnets behov. Det bör även framgå om det framkommit uppgifter om barnet på något sätt far eller har farit illa. Om det har framkommit andra uppgifter som är av betydelse för ärendet, bör även de framgå.[14]

Umgängesstöd

När rätten beslutar om umgänge med en förälder som barnet inte bor tillsammans med får rätten enligt 6 kap. 15 c § FB, om barnet har behov av det, besluta att en person som utses av socialnämnden ska medverka vid umgänget (umgängesstöd). Domstolen ska vid prövningen av frågan om umgängesstöd alltid göra en bedömning av om det enskilda barnet verkligen har behov av stödet. Denna prövning måste avse både ändamålet med umgängesstödet och formen för medverkan av en person vid umgänget. Barnet kan behöva umgängesstöd vid hämtning och lämning, om det behövs för att han eller hon ska slippa uppleva konfliktfyllda konfrontationer mellan föräldrarna. Barnet kan också behöva umgängesstöd om han eller hon av någon anledning känner oro över umgänget. Denna oro kan t.ex. vara ett resultat av att något umgänge inte har skett under lång tid. Det kan också bottna i att den förälder som barnet bor hos känner oro – befogad eller inte – över att umgänge kommer till stånd och överför sin oro till barnet. Ett ytterligare skäl till umgängesstöd kan vara att det finns anledning att anta att umgängesförälderns omsorgsförmåga i något avseende är bristande. Stor hänsyn måste tas till barnets vilja. Det åligger domstolen att göra en regelrätt prövning av barnets behov. Det finns inte möjlighet att träffa avtal om umgängesstöd.[15]

I förarbetena betonas det att den person som medverkar vid umgänget inte ska ses som en person med särskilt mandat att fysiskt förhindra att barnet bortförs eller kränks. Även detta måste vägas in

[14] HSLF-FS 2025:64 s. 11.
[15] Prop. 2009/10:192 s. 10 f.

när domstolen överväger om umgängesstöd är en lämplig lösning. Om barnet inte kan antas vara tryggt utan sådant skydd, är umgängesstöd inte något alternativ. Umgängesstödjaren ska sätta barnets bästa i främsta rummet och förhålla sig neutral i en konflikt mellan föräldrarna. Om det ändå skulle uppstå kritiska situationer är umgängesstödjaren dock givetvis oförhindrad att kontakta socialnämnden eller vårdnadshavaren om att umgängesstödet inte fungerar som avsett, eller inte tillgodoser barnets behov.[16]

Ett beslut om umgängesstöd ska gälla för en viss tid (6 kap. 15 c § första stycket FB). Domstolen ska göra en bedömning av om det finns förutsättningar för att umgänget, efter en övergångsperiod med umgängesstöd, kan övergå till att bedrivas i former som inte är förenade med ett sådant förordnande. Om domstolen kommer fram till att det inte inom överskådlig framtid kan bli aktuellt att låta förälder och barn umgås utan umgängesstöd, bör domstolen inte välja umgänge med umgängesstöd. Det bör kunna förväntas att umgängesformen kan normaliseras inom ett år, samtidigt som det bör finnas en viss flexibilitet eftersom det i enskilda fall kan finnas särskilda omständigheter som gör att umgängesstödet måste pågå längre. Det har därför inte ansetts lämpligt att i lag ange en tidsbegränsning av hur länge ett umgänge med umgängesstöd får pågå.[17]

Högsta domstolen har i rättsfallet NJA 2026 s. 372 tagit ställning till i vad mån det är möjligt att förordna om umgänge med umgängesstöd enligt 6 kap. 15 c § FB utan att samtidigt förordna om en övergång till umgänge utan umgängesstöd. Enligt Högsta domstolen kan det inte uteslutas att förhållandena i vissa fall kan vara sådana att det måste anses stå i strid med principen om barnets bästa att inte förordna om något umgänge, även om det vid tidpunkten för domstolens bedömning är osäkert om umgänget på sikt kan ske utan umgängesstöd. I dessa undantagsfall bör det vara möjligt att förordna om umgänge med umgängesstöd under viss tid utan att samtidigt förordna om en övergång till umgänge utan umgängesstöd. Även om en sådan tillämpning inte synes ha varit förutsedd av lagstiftaren kan den enligt Högsta domstolen inte anses stå i strid med vad som sägs i 6 kap. 15 c § FB.

[16] Prop. 2009/10:192 s. 11.
[17] Prop. 2009/10:192 s. 12.

Socialnämnden ska efter rättens beslut om umgängesstöd utse en viss person att medverka vid umgänget (6 kap. 15 c § tredje stycket FB).

Yttrande från socialnämnden inför beslut om umgängesstöd

Innan ett beslut om umgänge med umgängesstöd fattas ska domstolen inhämta ett yttrande från socialnämnden (6 kap. 15 c § andra stycket FB). Vid kontakten med socialnämnden är det naturligt att ta upp frågor om omfattningen av umgängesstödet, men också de speciella krav som kan gälla, t.ex. språkkunskaper. I normalfallet bör socialnämndens inställning anges i ett skriftligt yttrande som ges in till domstolen. Av yttrandet bör framgå de praktiska förutsättningar som finns för genomförande av umgänge med umgängesstöd, t.ex. tid, plats och personalresurser. Däremot ska socialnämnden inte ange sin inställning till om umgänge med umgängesstöd är lämpligt eller inte.[18] Det är således inte socialnämndens uppgift att i detta sammanhang bedöma vad som är det bästa för barnet och om umgänge med umgängesstöd bör ske.[19] Uppgiften att ta fram yttrande kan utföras av en tjänsteman hos socialnämnden och är inte av sådan karaktär att det behövs en delegationsbestämmelse för att möjliggöra detta.[20]

Utgångspunkten är att socialnämnden kan och ska svara för att genomföra beslutet om umgängesstöd i en realistisk omfattning. Det ligger dock i sakens natur att domstolen tar intryck av ett besked från socialnämnden om att den inte kan utse någon person att medverka vid umgänget i önskvärd omfattning. Att domstolen låter bli att förordna om umgängesstöd för att socialnämnden angett att den inte kan verkställa beslutet har i förarbetena förutsatts vara en undantagssituation. Om det mot bakgrund av barnets bästa hade varit lämpligast att förordna om visst umgänge med umgängesstöd, men ett sådant umgänge på grund av vad som framkommit efter hörande av socialnämnden inte kan äga rum, bör detta komma till uttryck i domstolens beslut.[21]

[18] Prop. 2009/10:192 s. 30.
[19] JO:s beslut den 21 juni 2018 (dnr 4036-2017).
[20] Prop. 2009/10:191 s. 13.
[21] Prop. 2009/10:192 s. 13.

Socialnämndens uppföljningsansvar

Socialnämnden ska följa upp hur umgänget med umgängesstöd fungerar och verka för att det inte består längre än nödvändigt (6 kap. 15 c § fjärde stycket FB). I författningskommentaren utvecklas hur uppföljningen kan bedrivas och vilka åtgärder socialnämnden kan få anledning att vidta. Hur omfattande behovet av uppföljning är i ett visst ärende får avgöras utifrån ärendets karaktär. Särskilda händelser i anslutning till umgängestillfällena kan påverka behovet av uppföljning och socialnämnden måste under alla omständigheter hålla sig underrättad om umgänget. Vid socialnämndens uppföljning rörande behovet av fortsatt umgängesstöd står faktorer som talar för att umgänget ska kunna ske utan umgängesstöd i fokus. Socialnämnden har anledning att överväga om det tillkommit omständigheter som talar för att det saknas förutsättningar att låta umgänget fortsätta utan umgängesstöd när den tid som bestämts för stödet löpt ut. Det kan t.ex. visa sig att barnets behov av umgängesstöd är större än vad domstolen förutsatte när den fattade sitt beslut. Socialnämnden har även en skyldighet att agera om nämnden bedömer att umgänget bör avbrytas, t.ex. därför att barnet mår dåligt eller riskerar att fara illa om umgänget fortsätter. Förutom möjligheten att föreslå för föräldrarna att väcka talan om ändring av umgänget eller att nämnden själv väcker en sådan talan, kan nämnden inleda en utredning enligt socialtjänstlagen om huruvida nämnden behöver ingripa till ett barns skydd eller stöd.[22]

Av MFoF:s allmänna råd framgår att socialnämnden vid uppföljningen bör tala med föräldrarna, barnet och den person som är utsedd att vara umgängesstöd. Efter det första umgängestillfället bör socialnämnden göra en uppföljning och därefter regelbundet så länge umgängesstödet pågår.[23] MFoF:s kunskapsstöd innehåller information om hur socialnämnden ska gå till väga om ett umgänge behöver avbrytas. Kunskapsstödet är en sammanställning av det som framgår av förarbeten och JO-beslut.[24]

Såsom lagstiftningen ser ut i dag ska socialnämnden inte på eget initiativ återrapportera till domstolen hur umgänget med umgängesstöd fungerar. Det är domstolens uppgift att bedöma vad som är bäst

[22] Prop. 2009/10:192 s. 31.
[23] HSLF-FS 2025:64 s. 20.
[24] MFoF, *Umgänge med umgängesstöd*, s. 10 f.

för barnet och om umgänge med umgängesstöd ska ske. Det är alltid domstolens ansvar att se till att frågan blir tillräckligt utredd.

8.4.3 Aktörers synpunkter och erfarenheter samt JO-beslut

Inledning

I det här avsnittet redogör vi för de synpunkter och erfarenheter som olika aktörer, t.ex. enskilda barn, familjerättssekreterare, representanter för barnrättsorganisationer och ombud i familjemål, har lämnat till utredningen under arbetets gång när det gäller frågor avseende umgängesstöd. I detta sammanhang redogör vi också för JO-beslut rörande umgängesstöd.

Yttrande från socialnämnden

För att säkerställa att domstolen får uppgifter om att barn riskerar att fara illa vid umgänge med umgängesstöd har bl.a. barnrättsorganisationer och familjerättssekreterare gett uttryck för uppfattningen att socialtjänsten bör yttra sig om lämpligheten av umgänge med umgängesstöd i ett tidigare skede. Av samma skäl har synpunkter framförts om att socialtjänsten bör ha möjlighet att under ett pågående mål rapportera uppgifter till domstolen som kommer fram i samband med interimistiskt umgänge med umgängesstöd om en förändrad risksituation för barnet. Det skulle ge domstolen ett bättre underlag för att bedöma barnets bästa och ompröva interimistiska beslut om det visar sig att barnet inte mår bra av det umgänge som har beslutats.

Vid en undersökning av hur socialtjänsten verkställer domstolarnas beslut om umgänge med umgängesstöd i umgängeslokal identifierade JO att det förekom bristfällig kommunikation mellan domstolen och socialnämnden vilket resulterade i att nämnden i vissa fall hade synpunkter på den information den fick av domstolen. I denna del konstaterade JO att varje socialnämnd har ett eget ansvar att säkerställa att den har tillgång till den information som den anser sig behöva för att kunna lämna ett fylligt yttrande. Om socialnämnden behöver mer information behöver nämnden själv efterfråga de uppgifter från domstolen som den behöver. Detta framgår även av MFoF:s

kunskapsstöd avseende umgängesstöd.[25] Här kan dock konstateras att det kan vara svårt för socialnämnden att veta om det är någon viktig information som saknas.

En annan fråga som togs upp av JO var huruvida socialnämndens möjlighet att påverka domstolens beslut om umgänge med umgängesstöd är för begränsad. JO ansåg att det finns anledning att överväga om lagstiftningen bör ändras så att socialnämnden får möjlighet att yttra sig också om lämpligheten av umgänge med umgängesstöd redan i samband med att nämnden yttrar sig om möjligheten att tillhandahålla stödet.[26]

I ett annat beslut konstaterade JO att det inte är förenligt med föräldrabalken att enbart sporadiskt inhämta yttrande från socialnämnden innan ett beslut om umgänge med umgängesstöd. Ett beslut om umgängesstöd förutsätter att domstolen i det enskilda fallet begär in ett yttrande.[27]

Genomförandet av umgänge med umgängesstöd

Vid utredningens kontakter med familjerättssekreterare har framkommit att umgängesstöd många gånger är en värdefull insats som gör stor skillnad för enskilda barns liv. Umgänge med umgängesstöd fyller ofta syftet att återetablera en kontakt mellan ett barn och en förälder vilket är positivt för barnet.

Från familjerättssekreterare har emellertid även framförts att det inte är ovanligt att de är av uppfattningen att det inte går att genomföra ett beslutat umgänge med umgängesstöd på ett tryggt och säkert sätt och med respekt för barnets vilja och åsikter. Den uppfattningen grundar sig på situationer där barnet på olika vis – både före, under och efter umgänget – ger uttryck för en vilja att inte träffa föräldern som barnet ska umgås med. Vi har fått exempel beskrivna för oss där barn vägrar att gå in i en umgängeslokal eller där de gömmer sig på platsen för umgänget för att undvika kontakt med föräldern. Situationerna som uppstår kan lätt bli kaotiska och bråk uppstår inte sällan mellan barnet, föräldern och/eller umgängesstödjaren. Det kan också handla om att den ena föräldern ger uttryck för att barnet kan komma att fara illa vid ett umgänge med den andra föräldern, även om det

[25] MFoF, *Umgänge med umgängesstöd*, s. 5.
[26] JO:s beslut den 30 juni 2020 (dnr 9119-2019).
[27] JO:s beslut den 19 januari 2021 (dnr 1325-2020).

sker med umgängesstöd. Bland en del familjerättssekreterare finns det en osäkerhet om hur de ska hantera och agera på nya uppgifter om att barnet riskerar att fara illa vid ett beslutat umgänge med umgängesstöd.

I den ovan nämnda undersökningen av JO framkom att det i flera av de granskade ärendena fanns uppgifter om våld eller hot och förhållandevis ofta hade en av föräldrarna skyddade personuppgifter. JO konstaterade att en umgängesstödjare inte är en person med särskilt mandat att fysiskt förhindra att barnet förs bort eller kränks. En domstol får därför inte vid bedömningen av ett barns behov av umgängesstöd förutsätta att umgängesstödjaren utgör en garant mot skadliga åtgärder från en förälders sida. Om barnet inte kan antas vara tryggt utan sådant skydd är umgängestöd inte något alternativ, och konsekvensen blir att något umgänge inte heller ska förekomma. Enligt JO fanns tecken på att domstolarna kanske förordnar om umgängesstöd i större omfattning än vad som var avsikten när bestämmelserna om umgängesstöd infördes 2010. Tanken är inte att umgängesstöd ska användas som en form av övervakat umgänge. En sådan utveckling skulle innebära en utmaning för socialnämnderna i och med deras verkställande roll. Under JO:s granskning fördes det vidare vid flera tillfällen fram att socialnämnderna ställs inför flera svårigheter när umgängesbesluten ska verkställas, t.ex. om det i ett ärende förekommer att boendeföräldern har skyddade personuppgifter eller när det finns uppgifter om våld och hot.[28]

Uppföljning efter förordnande om umgängesstöd

Angående socialnämndens uppföljningsansvar (6 kap. 15 c § fjärde stycket FB) har JO konstaterat att nämnden kan ha anledning att överväga om det tillkommit omständigheter som talar för att det saknas förutsättningar att låta umgänget fortsätta utan umgängesstöd när den tid som bestämts för stödet löpt ut. Det kan t.ex. visa sig att barnets behov av umgängesstöd är större än vad domstolen förutsatte när den fattade sitt beslut. Socialnämnden har även en skyldighet att agera om nämnden bedömer att umgänget bör avbrytas, t.ex. därför att barnet mår dåligt eller riskerar att fara illa om umgänget fortsätter. JO har i denna del hänvisat till de handlingsalternativ som

[28] JO:s beslut den 30 juni 2020 (dnr 9119-2019).

framgår av förarbetena och som vi redogjort för i avsnitt 8.4.2. Förutom möjligheten att föreslå för föräldrarna att väcka talan om ändring av umgänget eller att nämnden själv väcker en sådan talan, kan nämnden inleda en utredning enligt socialtjänstlagen angående frågan om huruvida nämnden behöver ingripa till ett barns skydd eller stöd.[29] Om det är fråga om ett pågående mål och nämnden bedömer att ett umgänge med umgängesstöd enligt ett interimistiskt beslut bör avbrytas, har nämnden en skyldighet att göra en framställning hos domstolen om att beslutet om umgänge med umgängesstöd bör ändras. Denna skyldighet framgår av 11 kap. 1 § socialtjänstförordningen (2025:468). Socialnämndens beslut om att väcka talan respektive göra en framställan får inte delegeras.[30]

I JO:s granskning framkom att socialnämnderna såg olika på möjligheten att avbryta verkställigheten av ett domstolsbeslut. JO konstaterade att socialnämndens skyldighet att ingripa gäller även i de fall när nämnden har börjat verkställa domstolens beslut genom att t.ex. utse en umgängesstödjare och hålla samtal med barnet men där något umgänge inte har kommit i gång. JO underströk att nämnden får grunda sin bedömning av frågan om verkställigheten av domstolens beslut bör avbrytas endast på sådana omständigheter som har kommit fram efter domstolens avgörande. Det får alltså inte förekomma att en socialnämnd överprövar en domstols beslut. Om socialnämnden ska besluta att avbryta verkställandet av umgänget krävs att det framkommit nya omständigheter av allvarligare slag.[31] Det är bl.a. mot denna bakgrund som MFoF tagit fram ett kunskapsstöd för umgänge med umgängesstöd.[32]

8.4.4 Något om yttrande från socialnämnden i förhållande till delegation av beslutanderätt

Allmänt

Socialnämndens möjlighet att delegera beslutanderätten följer av 6 kap. 37 § kommunallagen (2017:725), förkortad KL. Ett beslut kan delegeras till presidiet, ett utskott, en ledamot, en ersättare eller en automatiserad beslutsfunktion. Socialnämnden får även uppdra

[29] JO:s beslut den 30 juni 2020 (dnr 9119-2019) och prop. 2009/10:192 s. 31.
[30] JO:s beslut den 30 juni 2020 (dnr 9119-2019).
[31] JO beslut den 30 juni 2020 (dnr 9119-2019).
[32] MFoF, *Umgänge med umgängesstöd*, s. 2.

åt en anställd att besluta enligt bestämmelserna i 7 kap. 5–8 §§ KL. Räckvidden av delegeringsbefogenheten framgår av bestämmelsen i 6 kap. 38 §, som anger de slag av ärenden som inte får delegeras. Det gäller bl.a. ärenden som rör myndighetsutövning mot enskilda, om de är av principiell beskaffenhet eller annars av större vikt. Beslutanderätten får inte heller delegeras när det gäller ärenden som enligt lag eller annan författning inte får delegeras, jfr 30 kap. 10 § SoL.

Socialnämnden får även uppdra åt ordföranden, eller en annan ledamot som nämnden har utsett, att besluta på nämndens vägnar i ärenden som är så brådskande att nämndens avgörande inte kan avvaktas (6 kap. 39 § KL).

I en pågående utredning har en särskild utredare fått i uppdrag att se över hur rättssäkerheten kan stärkas i särskilt ingripande och komplexa ärenden inom socialtjänsten. Utredaren ska även analysera professionens roll i beslutsfattandet och analysera om beslutsordningen inom socialtjänsten bör ändras. Uppdraget ska redovisas senast den 26 juni 2028.[33]

Delegation av beslutanderätt i ärenden enligt föräldrabalken

I 30 kap. 10 § SoL regleras socialnämndens rätt att delegera beslutanderätten för uppgifter enligt föräldrabalken. Begränsningarna i rätten att delegera enligt 6 kap. 38 § 3 KL ska inte tillämpas i de här fallen (se 30 kap. 5 § SoL). Det innebär att beslutanderätten i sådana ärenden som räknas upp i 30 kap. 10 § SoL får delegeras även om ärendet rör myndighetsutövning mot enskilda och är av principiell beskaffenhet eller annars av större vikt. Genom bestämmelsen har lagstiftare gjort en bedömning av i vilka fall det är lämpligt att delegera beslutanderätten.[34] Det innebär alltså att beslutanderätten inte kan delegeras i något annat ärende än de som räknas upp i 30 kap. 10 § SoL. När det gäller 6 kap. FB får socialnämnden delegera följande beslut.

- Godkännande av avtal om vårdnad, boende eller umgänge enligt 6 kap. 6 §, 14 a § andra stycket och 15 a § tredje stycket FB.
- Beslut om att vidta åtgärd utan den andra vårdnadshavarens samtycke enligt 6 kap. 13 a § FB.

[33] Dir. 2026:60.
[34] Prop. 2024/25:89 s. 537.

- Beslut om att utse en viss person att medverka vid umgänget som umgängesstöd enligt 6 kap. 15 c § tredje stycket FB.
- Beslut att utse utredare i mål och ärenden om vårdnad, boende eller umgänge enligt 6 kap. 19 § FB.

Yttranden som inte är beslut

Det är bara möjligheten att delegera beslutanderätt som regleras särskilt i 30 kap. 10 § SoL. Det innebär att arbetsuppgifter som inte innefattar beslut inte träffas av nämnda delegationsförbud. Vår uppfattning är att det är vanligt att rutinartade och rent informativa yttranden, exempelvis snabbupplysningar, utförs av tjänstemän. Eftersom de inte innefattar något ställningstagande och därför inte något beslut är 30 kap. 10 § SoL inte ett hinder mot detta. Om yttrandet däremot innehåller ett ställningstagande, och därmed ett beslut, krävs att typen av ärende finns angiven i 30 kap. 10 § SoL för att socialnämnden ska få delegera arbetsuppgiften. Om en handläggare vid inhämtande av t.ex. snabbupplysningar gör bedömningen att det utifrån barnets bästa är viktigt att förmedla ett ställningstagande, dvs. en egen lämplighetsbedömning med ett förslag till beslut, innebär detta att socialnämnden måste besluta om vilket förslag till beslut som ska lämnas till rätten.

8.4.5 Våra överväganden och förslag

Socialnämnden ska lämna upplysningar av betydelse för frågan om umgänge med umgängesstöd

Vår bedömning

I vissa fall förekommer det att socialnämnden har tillgång till information av betydelse för domstolens bedömning av om umgänge med umgängesstöd är lämpligt. Det är angeläget att domstolen inför beslut om umgängesstöd får tillgång till bästa möjliga underlag. En bestämmelse om att socialnämnden i samband med sitt yttrande till domstolen regelmässigt ska lämna förslag till beslut i frågan skulle emellertid inte vara ändamålsenlig. Det bör därför inte införas någon sådan bestämmelse.

Vårt förslag

Socialnämnden ska till rätten lämna upplysningar av betydelse för bedömningen av frågan om umgänge med umgängesstöd.

Inledande överväganden

För många barn kan umgänge med umgängesstöd vara ett bra sätt att successivt återknyta kontakten till en förälder som kanske annars hade kommit att bli frånvarande i barnets liv. När umgänget fungerar på barnets villkor, kan det alltså förstärka en viktig relation för barnet. Enligt vår erfarenhet är ett umgänge med umgängesstöd därför ofta en för barnet gynnsam insats. Det har emellertid också framkommit att barn och familjerättssekreterare ibland upplever att en umgängesinsats verkställs mot barnets vilja på ett sätt som inte är förenligt med barnets bästa. Det är mycket viktigt att umgängesstödet används ändamålsenligt och inte när det t.ex. finns risk för bortförande eller att barnet kränks. Som redogjorts för i tidigare avsnitt ligger det inte i umgängesstödjarens mandat att förhindra att barnet förs bort eller kränks. En förutsättning för att domstolen ska besluta om umgänge med umgängesstöd är att det i det enskilda fallet är förenligt med barnets bästa. Om socialtjänsten har upplysningar som kan påverka den bedömningen är det viktigt att domstolen får del av dem.

Frågan om umgänge med umgängesstöd väcks inte sällan första gången i ett mål i samband med en muntlig förberedelse och inför ett interimistiskt beslut. Om det är aktuellt med en VBU-utredning i målet redovisas den typiskt sett senare än så (6 kap. 19 § tredje stycket FB). Inför ett interimistiskt beslut har domstolen dock ofta, men inte alltid, tillgång till s.k. snabbupplysningar (6 kap. 20 § andra stycket FB). Det är inte något krav för att fatta ett interimistiskt beslut. Vad som däremot är nödvändigt är att inhämta ett yttrande avseende umgängesstöd (6 kap. 15 c § andra stycket FB). Som redogjorts för i tidigare avsnitt syftar ett sådant yttrande till att klargöra de praktiska förutsättningarna för ett umgänge med umgängesstöd.

Vi har uppfattat att många yrkesverksamma inom socialtjänsten efterfrågar en möjlighet att kunna lämna ytterligare upplysningar utöver dem som rör praktiska förutsättningar inför ett beslut om umgänge med umgängesstöd samt att kunna förmedla en bedömning av lämpligheten av ett sådant umgänge, dvs. ett förslag till beslut i um-

gängesfrågan i det enskilda fallet. Det är även efterfrågat med ett tydliggörande av hur domstolen ska få del av viktig information om hur ett beslutat umgänge med umgängesstöd fungerar under verkställigheten.

Mot bakgrund av det ovan sagda kommer vi i det följande överväga om det särskilt bör regleras att socialnämnden ska lämna ett förslag till beslut i fråga om umgänge med umgängesstöd eller om socialnämndens yttrande inför ett beslut om umgängesstöd bör utvidgas på något annat sätt.

Yttrandet bör som utgångspunkt inte innehålla en lämplighetsbedömning

Det har alltså förts fram att socialnämnden bör ges möjlighet att förmedla en lämplighetsbedömning i fråga om umgänge med umgängesstöd, dvs. ett förslag till beslut. Ett argument för detta är att domstolen då får ett bättre beslutsunderlag. Det skulle t.ex. kunna handla om att socialnämnden på grund av att en förälder har skyddade personuppgifter bedömer att den inte kan verkställa ett umgänge på ett säkert sätt utifrån de förutsättningar som finns. Ett annat exempel är om socialnämnden har information om att tidigare umgängestillfällen med umgängesstöd inte fungerat, eller annan information om barnets eller föräldrarnas situation som gör att socialnämnden bedömer att det inte är ändamålsenligt eller lämpligt med ett umgänge med umgängesstöd. Särskilt i fall där socialnämnden har god kännedom om barnets situation sedan tidigare kan en sådan bedömning vara värdefull för domstolen att känna till.

Den ansvarsfördelning som finns mellan domstolen och socialnämnden i denna typ av mål är att domstolen har en utredningsskyldighet och är den som fattar beslut om vad som är förenligt med barnets bästa, medan socialnämnden tar fram utredning till underlag för domstolens bedömning. Som lagstiftningen är avsedd att tillämpas kan socialnämnden inte yttra sig över frågan om lämplighet i samband med ett yttrande över frågan om umgängesstöd. Socialnämndens synpunkter på ett umgänges lämplighet ska i första hand behandlas i samband med att den som socialnämnden utsett genomfört en VBU-utredning och i den lämnat ett förslag till beslut. Nämn-

den är även oförhindrad att lämna sin synpunkt i en viss fråga i snabbupplysningar.[35]

Vid ett interimistiskt beslut är underlaget ofta begränsat. Snabbupplysningarna skiljer sig väsentligt från en VBU-utredning där underlaget är mer gediget och där den som utfört utredningen också genomfört en riskbedömning och lämnat ett förslag till beslut. Det kan ifrågasättas hur lämpligt det är att socialnämnden, på ett begränsat underlag, tar ställning i en fråga utifrån att nämnden, eller åtminstone den som föreslagit beslutet, riskerar att uppfattas som partisk vid senare handläggning i målet. Det skulle kunna skada förtroendet för en eventuell framtida VBU-utredning i samma mål. Bedömningen kan också antas ha stor betydelse för domstolen och ett interimistiskt beslut kan få påverkan även på det slutliga avgörandet. En förutsättning för att socialnämndens bedömning ska kunna läggas till grund för domstolens avgörande är vidare att nämnden tydligt redogör för de omständigheter som nämnden tagit hänsyn till i bedömningen. Om underlaget är knapphändigt, skulle socialnämndens förslag kunna framstå som mindre väl underbyggt.

Om socialnämnden som utgångspunkt ska lämna ett förslag till beslut inför domstolens beslut om umgänge med umgängesstöd skulle handläggningstiden förlängas med den tid som behövs både för att utarbeta yttrandet och sedan för att ge parterna i målet tillfälle att yttra sig. Enligt vår erfarenhet är det inte i majoriteten av fall som socialnämnden har en tydlig uppfattning om lämpligheten av ett umgänge med umgängesstöd. Utifrån detta perspektiv framstår det inte som ändamålsenligt att införa en reglering där socialnämnden som utgångspunkt ska lämna ett förslag till beslut.

Syftet med att införa en bestämmelse om att socialnämnden som utgångspunkt ska lämna en lämplighetsbedömning och ett förslag till beslut skulle vara att ge domstolen tillgång till bästa möjliga utredningsunderlag för att ta ställning till vilket umgänge som är förenligt med barnets bästa. För att tillgodose detta är det mot bakgrund av det ovan sagda inte nödvändigt, särskilt inte mot bakgrund av interimistiska besluts brådskande karaktär, att socialnämnden alltid ska yttra sig över lämpligheten av ett umgänge med umgängesstöd och lämna ett förslag till beslut. Mot denna bakgrund anser vi att det inte finns tillräckliga skäl för att införa en bestämmelse om sådant yttrande och beslutsförslag.

[35] Se t.ex. JO:s beslut den 30 juni 2020 (dnr 9119-2019).

Det kan tänkas att det finns situationer där den som tar fram yttrandet bedömer att det är mycket viktigt att förmedla ett ställningstagande i en fråga, exempelvis eftersom socialtjänsten har mycket god kännedom om familjen och en stark uppfattning i fråga om det vore lämpligt med ett umgänge med umgängesstöd. Om en tjänsteman vid framtagandet av ett yttrande bedömer att det finns skäl att lämna ett förslag till ett beslut föreligger det, precis som i fråga om snabbupplysningar, enligt vår mening inte något hinder mot det. Detta gäller särskilt mot bakgrund av vårt förslag om att socialnämnden ska vara skyldig att ge in upplysningar av betydelse för frågan (se nedan). Om myndigheten begär anstånd med att yttra sig i frågan om umgängesstöd inför ett interimistiskt beslut för att tjänstemännen vill bereda socialnämnden möjlighet att ta ställning, bör domstolen avvakta med sitt beslut.

Aspekter att beakta vid en alternativ lösning

Om regeringen trots det anförda skulle överväga att införa en bestämmelse om att socialnämnden som utgångspunkt ska lämna ett förslag till beslut inför domstolens beslut i fråga om umgänge med umgängesstöd, är det enligt vår bedömning nödvändigt att överväga om det i så fall finns behov av att införa en delegationsbestämmelse i socialtjänstlagen. Detta för att möjliggöra att yttranden inför interimistiska beslut tillgodoser kravet på skyndsam handläggning.

Eftersom frågan om umgängesstöd ofta aktualiseras i samband med ett interimistiskt beslut är det viktigt att frågan kan handläggas skyndsamt. Som tidigare nämnts har det i förarbetena angetts att uppgiften att lämna yttrande enligt 6 kap. 15 c § FB kan utföras av en tjänsteman och att den inte är av sådan karaktär att det behövs en delegationsbestämmelse för att möjliggöra detta. När socialnämnden däremot ska göra ett ställningstagande, t.ex. genom att bedöma lämpligheten av ett umgänge i ett visst enskilt fall och därmed lämna ett förslag till beslut krävs enligt vår uppfattning, enligt nu gällande lagstiftning, ett beslut från socialnämnden. Detsamma gäller i de fall socialnämnden väljer att förmedla en lämplighetsbedömning i snabbupplysningar. Det kan ifrågasättas om det är förenligt med den brådskande karaktären som dessa ärenden har att socialnämnden måste sammanträda och fatta beslut innan det kan bli

fråga om ett ställningstagande i frågan om umgänge med umgängesstöd. Detta bör dock inte vara ett hinder om det finns starka skäl för att socialnämnden ska förmedla en lämplighetsbedömning. Som vi tidigare angett är det vår bedömning att domstolen bör avvakta med sitt beslut om socialnämnden begär anstånd med att ge in sitt yttrande.

Ett alternativ är att införa en delegationsbestämmelse som möjliggör att socialnämnden delegerar beslutanderätten till antingen ett utskott eller till en anställd (6 kap. 37 § och 7 kap. 5–7 §§ KL). Ett utskott kan sammanträda oftare än socialnämnden vilket skulle möjliggöra en snabbare handläggning, men det kan ändå förutsättas att ett yttrande skulle ta längre tid än om en tjänsteman själv kan handlägga och skicka in ett yttrande. En annan fråga är om ett sådant beslut bör kunna delegeras till tjänsteman. Ett argument mot det är att det är fråga om ett ställningstagande som potentiellt får stor betydelse för enskilda och att det skulle innebära ett avsteg från hur regleringen ser ut kring socialnämndens hantering av snabbupplysningar inför interimistiska beslut.

I 30 kap. 10 § SoL har lagstiftaren valt ett antal situationer där det är möjligt att delegera beslut enligt föräldrabalken. Beslut att utse en utredare i mål och ärenden om vårdnad, boende eller umgänge (6 kap. 19 § FB) är ett sådant. Ett annat är beslut att vidta åtgärder med enbart en av två vårdnadshavares samtycke (6 kap. 13 a § FB). I det senare fallet får beslutanderätten enbart delegeras till ett utskott. Skälet bakom att delegering tillåts är att det för barnets skull är viktigt att handläggningen av ärendet inte fördröjs. Enligt lagstiftarens bedömning tillgodoser möjligheten till delegering till ett utskott behovet av en skyndsam handläggning samtidigt som det finns en fördel med att besluten fattas av nämndledamöter som är vana att ta ställning till likartade frågor.[36] Vi konstaterar att det oavsett om beslutanderätten ska delegeras till utskott eller tjänsteman skulle krävas en ändring av 30 kap. 10 § SoL för att det ska vara möjligt. Om en sådan ändring ska göras bör det övervägas om bestämmelsen i 6 kap. 15 c § FB bör utformas med 6 kap. 19 § tredje stycket FB som förebild. Det skulle då kunna framgå av 30 kap. 10 § SoL att beslutet att utse någon att ta fram yttrande kan delegeras.

[36] Prop. 2011/12:53 s. 20.

Upplysningar i samband med att domstolen ska besluta

Frågan är då om socialnämndens yttrande enligt 6 kap. 15 c § FB bör utvidgas på något annat sätt. I våra kontakter med yrkesverksamma har vi förstått att det ibland kan uppstå situationer där det vid framtagandet av yttrande om umgängesstöd finns uppgifter som socialtjänsten vill lämna upplysning om, men att de anser sig förhindrade att göra detta utifrån hur 6 kap. 15 c § andra stycket FB tillämpas i dag. Det handlar framför allt om att förmedla en lämplighetsbedömning, men det kan även handla om andra upplysningar som inte förmedlats till domstolen på något annat sätt. Exempel på upplysningar av betydelse för frågan om umgängesstöd är om det finns rapporter från tidigare försök med umgängesstöd. Enligt vår erfarenhet är det inte alltid så att snabbupplysningar innehåller information om tidigare upprättade rapporter från umgängesstöd, särskilt inte om det vid tidpunkten för domstolens förordnande inte finns några yrkanden om umgängesstöd. En annan upplysning som skulle kunna vara av betydelse är om socialtjänsten har uppgifter som berör barnet och som domstolen inte har del av, t.ex. om att det nyligen inletts en barnavårdsutredning.

Ett yrkande om umgänge med umgängesstöd framställs ofta inför eller i samband med en muntlig förberedelse och ett interimistiskt beslut. Inför ett interimistiskt beslut får domstolen inhämta snabbupplysningar. Detta innebär att socialnämnden ofta redan har haft möjlighet att lämna upplysningar av betydelse för frågan om umgänge med umgängesstöd. I så fall har socialtjänsten även som utgångspunkt talat med både föräldrarna och barnet. Det är dock inte alltid så att frågan om umgängesstöd väcks i samband med att tingsrätten förordnar att socialnämnden ska ge in snabbupplysningar.

Om frågan om umgängesstöd väcks först efter att domstolen förelagt socialnämnden att inkomma med snabbupplysningar eller kanske t.o.m. efter att upplysningarna inkommit har socialnämnden inte haft frågan om umgängesstöd i beaktande när upplysningarna tagits fram. Detsamma gäller om det över huvud taget inte fanns några yrkanden om umgänge i målet när socialnämnden förelades att ge in snabbupplysningar eller om frågan om umgängesstöd väckts först senare under handläggningen. Då kan det ha gått en längre tid sedan domstolen inhämtade snabbupplysningar. I sådana fall kan det finnas upplysningar av betydelse att förmedla till domstolen när dom-

stolen förordnar att socialnämnden ska inkomma med ett yttrande enligt 6 kap. 15 c § andra stycket FB avseende umgängesstöd. Det kan också finnas skäl att återigen ha ett samtal med barnet. Detta är argument för att låta ett sådant yttrande inte bara innehålla praktiska förutsättningar för ett umgänge utan även upplysningar av betydelse för frågan om umgänge med umgängesstöd.

Med hänsyn till att det oftast har lämnats snabbupplysningar kan det ifrågasättas i hur många situationer det finns upplysningar att lämna som domstolen inte redan har tillgång till. Det kan också förutsättas att föräldrarna själva i många fall ger in exempelvis information om barnavårdsutredningar eller tidigare umgängestillfällen. Detta skulle kunna vara argument mot att socialnämnden ska yttra sig över annat än praktiska förutsättningar. Ett annat argument mot är att ytterligare skriftväxling kan försena handläggningen. Detta är dock inte starka skäl emot att införa en sådan skyldighet, eftersom socialnämnden om det inte är nödvändigt inte heller behöver lämna upplysningar. Om socialnämnden har upplysningar av betydelse, bedömer vi att skälen för att domstolen ska få del av sådana upplysningar väger tyngre än behovet av skyndsam handläggning. Vi anser därför att socialnämnden bör få en skyldighet att lämna upplysningar av betydelse för bedömningen om umgänge med umgängesstöd ska förordnas. Om nämnden redan har lämnat samtliga relevanta upplysningar, behöver den naturligtvis inte på nytt lämna samma upplysningar.

Om socialnämnden har tillgång till upplysningar som nämnden bedömer bör förmedlas till domstolen ska den, om det inte är olämpligt, höra föräldrarna och barnet. Bedömningen bör i denna situation göras på samma sätt som i 6 kap. 19 och 20 §§ FB. I många fall har umgängesfrågan berörts i samtal med barnet i samband med snabbupplysningarna. Då bör ytterligare samtal med barnet och föräldrarna inte vara nödvändigt, såvida det inte finns ett behov av att låta dem kommentera ny information som framkommit.

Domstolens ansvar för att inhämta upplysningar från umgänget ska konkretiseras

Vårt förslag

Rätten ska bestämma att socialnämnden senast vid en viss tidpunkt ska lämna upplysningar om hur umgänget med umgängesstöd har fungerat. Tidpunkten ska bestämmas utifrån vad som är lämpligt i det enskilda fallet. Skyldigheten ska enbart gälla när domstolen fattar ett interimistiskt beslut under rättegången.

När en domstol bedömt det förenligt med barnets bästa att ett umgänge sker tillsammans med ett umgängesstöd är det för att barnet av någon anledning har ett behov av att det närvarar en ytterligare person under en övergångsperiod. När det är fråga om ett interimistiskt beslut under en pågående rättegång är det av stor vikt att domstolen får del av hur umgänget fungerar för att kunna ta ställning till hur ett fortsatt umgänge ska utformas.

Socialnämnden har enligt 6 kap. 15 c § fjärde stycket FB ett ansvar för att följa upp ett umgänge med umgängesstöd. Vi har tidigare i detta avsnitt redogjort för vad det innebär men kan här konstatera att det av MFoF:s allmänna råd följer att socialnämnden bör göra en uppföljning efter det första umgängestillfället och därefter löpande. Såsom lagstiftningen ser ut i dag finns det inte någon uttrycklig regel om att socialnämnden på eget initiativ ska återrapportera till domstolen hur umgänget med umgängesstöd har fungerat. Det är domstolen som ansvarar för att frågan blir tillräckligt utredd inför ett avgörande och att det vid behov inhämtas utredning från socialnämnden.

Utifrån vad vi fått framfört till oss från framför allt familjerättssekreterare finns det en osäkerhet rörande vad de bör göra när det under en verkställighet framkommer omständigheter som kan ha betydelse för en omprövning av om det beslutade umgänget är förenligt med barnets bästa. Ett umgängesstöd är inte tänkt att användas för att skydda ett barn som riskerar att fara illa. Om ett barn far illa vid ett sådant umgängestillfälle, är det viktigt att domstolen får del av den uppgiften. I våra samtal med bl.a. familjerättssekreterare och domare har det framkommit att det är väldigt olika hur domstolen följer upp ett beslutat umgänge med umgängesstöd. Ibland förordnas

redan i beslutet om att en umgängesrapport ska inkomma vid ett visst datum. I andra fall inväntas en VBU-utredning.

Enligt vår mening finns det skäl att konkretisera domstolens utredningsansvar när det gäller att inhämta upplysningar från verkställigheten av ett beslut om umgänge med umgängesstöd. Syftet med detta är att säkerställa att domstolen får del av uppgifter av betydelse för bedömningen av om ett beslutat umgänge fortfarande är förenligt med barnets bästa. Domstolen bör själv bedöma vid vilken tidpunkt det är lämpligt att en sådan rapport inkommer. I vissa fall kanske det är lämpligt att efterfråga en sådan rapport efter ett fåtal tillfällen medan det i andra är lämpligt att låta umgänget fortlöpa en längre tid. Detta får bedömas från fall till fall. Det bör inte finnas något hinder mot att upplysningar lämnas innan dess att det umgänge som domstolen har beslutat om genomförts i sin helhet.

Enligt vår mening är det lämpligt att domstolen bestämmer en tidpunkt när upplysningar om hur umgänget fungerar senast ska inkomma. Det ger socialnämnden möjlighet att skicka in upplysningar före den tidpunkten om det finns skäl för det. Det finns under alla förhållanden utrymme för socialnämnden att komplettera med ytterligare upplysningar när detta är motiverat. Eftersom upplysningarna och en VBU-utredning delvis har olika syften ska upplysningar hämtas in även om det samtidigt pågår en VBU-utredning.

I umgängesrapporten bör socialnämnden redogöra för hur umgänget har fungerat. I detta kan ingå uppgifter om barnets mående och reaktioner i samband med umgängestillfällena, i vad mån det skapats en trygg relation till umgängesstödet, samspelet mellan barnet och umgängesföräldern, vad de har gjort tillsammans när de umgåtts, förändringar i kommunikationen över tid och annat som avser umgängets innehåll. Även upplysningar om själva genomförandet – t.ex. inställda umgängestillfällen – bör rapporteras till domstolen.

Vi har tidigare redogjort för att det enligt vår bedömning inte finns tillräckliga skäl för att socialnämnden som utgångspunkt ska yttra sig över lämpligheten av ett umgänge med umgängesstöd. En fråga av betydelse i detta sammanhang är om en rapport från umgängestillfällen, även om den bara innehåller upplysningar om hur ett umgänge fungerar, kan uppfattas som ett ställningstagande utifrån att det skickas in på eget initiativ. Vi menar dock att enbart återrapportering om hur ett umgänge har fungerat inte är fråga om ett ställningstagande och en tjänsteman på socialtjänsten bör därför

kunna utföra en sådan uppgift utan delegationsbestämmelse. Att socialnämnden följer upp ett umgänge med umgängesstöd är inte något nytt och inte heller att det skickas in en rapport från umgänget till domstolen. Vårt förslag innebär att det blir tydligare att domstolen i varje fall ska bestämma när en sådan rapport senast ska ges in till domstolen.

Eftersom handläggningen i domstolen avslutas efter en dom, ska skyldigheten att bestämma tidpunkt för när socialnämnden senast ska lämna upplysningar om hur umgänget fungerar inte gälla när dom meddelas. Skyldigheten är alltså bara aktuell när domstolen beslutar interimistiskt och handläggningen i domstolen fortsätter.

Uppföljning av tillämpningen av umgänge med umgängesstöd

Vår bedömning

Frågor om tillämpning och utformning av umgängesstöd i förhållande till barnets bästa bör särskilt uppmärksammas i uppföljningen av lagändringarna i prop. 2024/25:10.

När vi i vårt arbete har diskuterat specifika frågor kopplade till umgängesstödet med olika aktörer har det framförts att det i många fall kan ifrågasättas om ett umgänge överhuvudtaget är lämpligt och om det är det bästa för det enskilda barnet. Enskilda barn berättar att de tvingas till ett umgänge med en förälder som de inte vill ha umgänge med eller som, av den andra föräldern eller socialtjänsten, inte anses vara bra för barnet. Barnrättsorganisationer och Barnombudsmannen har gjort gällande att det kan förekomma att domstolar förordnar om umgänge för att umgängesstödet uppfattas som en säkerhetsgaranti, varvid barnets eventuella rädsla och ovilja inte beaktas på det sätt som borde ske. Vi anser därför att det kan finnas fog för farhågor om att umgängesstödet i vissa fall kan bli en förevändning för att inte beakta signaler om att barnet inte vill eller bör umgås med föräldern i fråga.

En fråga som då utredningen ställer sig är om lagändringarna som trädde i kraft den 1 januari 2025 har fått avsedd effekt (prop. 2024/25:10). Av propositionen framgår att regeringen avser att följa tillämp-

ningen och ta ställning till behovet av utvärdering när lagändringarna har varit i kraft i några år.

Nyligen beslutade regeringen att ge Brå i uppdrag att kartlägga hur allmänna domstolar och socialtjänsten hanterar uppgifter om våld och kränkningar mot barn eller den andra föräldern som förs fram inom ramen för mål och ärenden om vårdnad, boende och umgänge. Brå ska identifiera och redovisa förekomsten av skillnader i hanteringen av uppgifter före och efter den 1 januari 2025 då förslagen i prop. 2024/25:10 trädde i kraft och därigenom belysa vilket genomslag lagändringarna har fått. Syftet med uppdraget är att identifiera faktorer av betydelse för myndigheternas hantering av uppgifter om våld och kränkningar, vilken betydelse sådana uppgifter får i mål och ärenden om vårdnad, boende och umgänge, samt att regeringen ska få ett underlag för att kunna bedöma om reformen har fått tillräckligt genomslag när det gäller att skydda barn från våld och andra kränkningar.[37]

I ljuset av de problem och farhågor som framförts till oss anser vi att frågor om umgängesstöd – och särskilt om detta kommit att tillämpas på ett sätt som inte alltid är förenligt med barnets bästa – bör uppmärksammas särskilt i samband med uppföljningen av lagändringarna.

8.5 Barnets rätt till stöd och information hos socialtjänsten efter dom

8.5.1 Inledning

I våra kontakter med barn, barnrättsorganisationer, familjerättssekreterare och Barnombudsmannen har det framkommit att barn upplever att de inte får rätt förutsättningar för att förstå de beslut som fattats och som rör ingripande frågor i barnens liv. Flera barn har beskrivit att de inte fått någon återkoppling om varför utgången i ett mål blivit som den blivit eller hur och i vilken grad barnets åsikter har beaktats av domstolen. För barnen har detta skapat frustration och osäkerhet.[38]

[37] Regeringsbeslut den 3 september 2026, Ju2026/02004.
[38] En närmare redogörelse av barns och ungas synpunkter och erfarenheter i denna fråga finns i avsnitt 3.5.2.

I kapitel 5 har vi föreslagit att barn i vissa fall ska få ett offentligt biträde i mål om vårdnad, boende och umgänge. En av biträdets uppgifter är att informera barnet om processen och utgången i målet. I de fall där ett offentligt biträde inte förordnas uppkommer emellertid frågan om hur barnets behov av information och stöd kan tillgodoses på annat sätt. I detta avsnitt behandlar vi därför vilken roll socialtjänsten kan ha när det gäller att ge barnet information och stöd efter att målet avslutats i domstol.

8.5.2 Gällande rätt m.m.

18 kap. 10 § SoL

Socialnämnden ska enligt 18 kap. 10 § SoL tillgodose de särskilda behov av insatser som barn och unga kan ha efter att ett mål eller ärende om vårdnad, boende eller umgänge har avgjorts. Bestämmelsen infördes med avsikten att i socialtjänstlagen särskilt markera socialnämndens ansvar för det behov av stöd och hjälp som kan finnas även efter att en tvist om vårdnad, boende[39] eller umgänge har avgjorts. Vid införandet betonades att det är viktigt att socialnämnden inte tar sin hand från ett ärende om vårdnad, boende eller umgänge bara därför att frågan därom har avgjorts. I förarbeten anförs vidare att den kontakt som socialnämnden får med föräldrarna och barnet under frågans behandling bör vara en god grund för fortsatta kontakter efter det att domstolen har avgjort saken. Inte minst när det gäller möjligheten att få till stånd ett i praktiken fungerande umgänge.[40] Bestämmelserna markerar den vikt som samhället fäster vid dessa frågor och ingår som ett av flera led i en allmän strävan att framhålla betydelsen av goda relationer mellan barnet och föräldrarna.[41]

[39] Frågan om barnets boende var inte en självständig fråga när bestämmelsen infördes, varför det i äldre förarbeten endast hänförs till ärenden om vårdnad och umgänge. I pedagogiskt syfte kommer vi hädanefter anföra att uttalandena i äldre förarbeten också omfattar frågan om boende.
[40] Prop. 1990/91:8 s. 52 f. och 69.
[41] Lundgren och Sunesson, Nya sociallagarna (2026, version 40, JUNO), kommentaren till 18 kap. 10 § SoL.

Uppföljningssamtal i MFoF:s allmänna råd

Enligt MFoF:s allmänna råd bör socialnämnden erbjuda föräldrarna och barnet ett uppföljningssamtal efter att domstolens dom har vunnit laga kraft. Barnet bör inte erbjudas ett sådant samtal om det är olämpligt. Uppföljningssamtal bör enligt de allmänna råden även erbjudas, när föräldrarna når enighet efter samarbetssamtal (6 kap. 18 § FB och 13 kap. 6 § SoL) och när socialnämnden godkänner föräldrarnas avtal om vårdnad, boende och umgänge (6 kap. 17 a § FB).[42]

Barnrättskommitténs allmänna kommentarer

I barnrättskommitténs allmänna kommentarer anges att barnet ska ges information om hur barnets åsikter har beaktats. Eftersom barnet har rätt att få sina åsikter beaktade måste beslutsfattaren informera barnet om resultatet av processen och förklara hur barnets åsikter beaktats. Denna feedback är en garanti för att barnet inte bara hörs som en formalitet utan faktiskt tas på allvar. Informationen kan leda till att barnet insisterar, samtycker eller kommer med ett annat förslag, eller, vid ett rättsligt eller administrativt förfarande, överklagar eller lämnar in ett klagomål.[43]

8.5.3 Barns och familjerättssekreterares synpunkter

Några utgångspunkter

I det här avsnittet redogör vi för de synpunkter och erfarenheter som barn och familjerättssekreterare har lämnat till utredningen under arbetets gång när det gäller barnets rätt till stöd och information hos socialtjänsten.

[42] HSLFFS 2025:64.
[43] CRC/C/GC/12 p. 45.

Barn[44]

Barn uttrycker ett tydligt behov av att förstå hur beslut som rör dem har fattats. Flera barn har i samtal med oss beskrivit att de inte har fått någon återkoppling om skälen bakom beslut eller hur deras egna åsikter hade vägts in, vilket i många fall skapat frustration. Barnen vill förstå hur de vuxna har resonerat, särskilt när beslutet inte stämmer överens med deras egen önskan. Flera barn har också beskrivit att de med tiden har kunnat acceptera, eller till och med dela, domstolens bedömning som de inledningsvis motsatte sig. Barnen har efterfrågat motiveringar och förklaringar som är riktade till dem och anpassade efter deras ålder och mognad. Flera av de barn som vi talat med har dock framfört att de inte hade velat få domen förklarad av sig av någon annan än föräldern.

Familjerättssekreterare

De familjerättssekreterare som haft en uppfattning i frågan om uppföljningssamtal efter dom har varit positivt inställda till sådana samtal. De anser att det är ett arbetssätt som bör utvecklas vidare. Enligt familjerättssekreterarna kan samtalen vara ett värdefullt sätt att återkoppla till barnet och ge barnet information efter att ett mål avslutats i domstol. I MFoF:s allmänna råd står att uppföljningssamtal bör erbjudas. Flera familjerättssekreterare har framhållit att det bör vara en skyldighet för socialnämnden att erbjuda barnet ett uppföljningssamtal, i stället för att det, som i dag, endast anges att sådana samtal *bör* erbjudas.

Samtidigt har familjerättssekreterarna lyft fram flera svårigheter med uppföljningssamtalen. Efter en dom kan en eller båda föräldrarna vara missnöjda med utgången. Om det är den förälder som barnet bor tillsammans med som är missnöjd kan det finnas ett begränsat intresse av att medverka till att domen förklaras för barnet, trots att detta är en skyldighet som föräldern har. Såväl barnet som föräldrarna kan också uppleva att de är ”klara” med tvisten och därför inte vilja ha fortsatt kontakt. Det kan i sådana situationer vara svårt att bedöma om barnet självt vill ha ett uppföljningssamtal. Ytterligare en svårighet kan uppstå när familjerätten ska förklara en dom för barnet i de

[44] En närmare redogörelse av barns åsikter finns i avsnitt 3.5.2.

fall där familjerätten i sin utredning gjort en annan bedömning än den som domstolen slutligen har kommit fram till.

8.5.4 Uppföljningssamtal i praktiken

Av våra kontakter med familjerättssekreterare och MFoF framgår att kommunerna hanterar frågan om uppföljning efter avslutade mål om vårdnad, boende och umgänge på olika sätt. Det finns inte någon enhetlig modell för hur uppföljningen genomförs, när den sker eller vilka som deltar. I vissa kommuner krävs det att föräldrarna själva efterfrågar en uppföljning, medan andra kommuner har som rutin att erbjuda uppföljningssamtal. Uppfattningen synes vara att förhållandevis få föräldrar antar sådana erbjudanden. Det finns också exempel på kommuner som har prövat olika modeller för uppföljning men därefter har frångått dem, bl.a. på grund av ett lågt deltagande eller erfarenheter av att kontakten i vissa fall har kunnat väcka liv i en konflikt som hade börjat lägga sig.

Den uppföljning som sker synes inte heller alltid vara inriktad på ett särskilt samtal med barnet. I många kommuner riktas uppföljningen i första hand till föräldrarna, samtidigt som barnet har kunnat erbjudas ett eget samtal. I vissa kommuner sker uppföljningen som regel först tre till sex månader efter att domen meddelats. Syftet är då att följa upp hur situationen har varit för barnet och familjen efter domen och att fånga upp eventuella behov av stöd eller andra insatser. Om behov av fortsatt stöd har framkommit, har familjen exempelvis kunnat hänvisas vidare till samarbetssamtal eller andra stödinsatser.

8.5.5 Våra överväganden och förslag

Uppföljning med barnet och stöd till barnet efter en domstolsprocess

Vårt förslag

I socialtjänstlagen ska anges att socialnämnden ska erbjuda barnet ett uppföljningssamtal när rätten har meddelat dom i ett mål om vårdnad, boende eller umgänge, om det inte är obehövligt eller olämpligt.

Inledande överväganden

När ett mål om vårdnad, boende eller umgänge har avslutats, är det viktigt att barnet inte lämnas utan information och återkoppling om vad som har beslutats och vad domen innebär för barnet. Ett barn som har varit delaktigt i en utredning och fått komma till tals kan ha ett särskilt behov av att få veta hur processen har avslutats, hur barnets åsikter har beaktats och varför utgången blev som den blev. Det gäller inte minst när avgörandet inte stämmer överens med barnets egna åsikter. Ett sätt att stärka denna rätt för barnet är att lagstifta en skyldighet för socialnämnden att erbjuda uppföljningssamtal för barnet, där barnet kan få information och stöd efter en domstolsprocess.

Socialnämnden ska erbjuda barnet ett uppföljningssamtal

De samtal som vi har haft med barn visar att avsaknad av återkoppling kan skapa frågor och frustration, medan en förklaring kan bidra till förståelse och acceptans för avgörandet. Även de familjerättssekreterare som har uttalat sig i frågan har varit positiva till uppföljningssamtal.

Ett uppföljningssamtal kan fylla en viktig funktion för barnet efter att ett vårdnadsmål har avslutats. En förklaring i efterhand kan t.ex. bidra till att barnet bättre förstår och kan förhålla sig till ett avgörande som barnet inledningsvis har motsatt sig, vilket har bekräftats av flera barn som vi har talat med. En process om vårdnad, boende och um-

gänge kan vara lång och påfrestande för ett barn och det kan finnas frågor och behov som kvarstår eller uppkommer först efter att processen avslutats. Samtalet kan ge barnet möjlighet att ställa frågor, berätta hur situationen har blivit efter avgörandet samt bearbeta domen. Samtalet kan också ge familjerätten möjlighet att uppmärksamma om barnet behöver ytterligare stöd. Det kan exempelvis handla om att informera om eller vägleda barnet vidare till stödverksamheter för barn till separerade föräldrar. Uppföljningssamtalet innebär på så sätt att barnets situation uppmärksammas även efter att domstolsprocessen är avslutad. Vi anser därför att barn bör tillförsäkras en rätt till uppföljningssamtal genom lagreglering, så att alla barn efter vårdnadstvister tillförsäkras likvärdiga möjligheter att få information och återkoppling.

En fråga är vem som lämpligen bör ansvara för att förklara avgörandet för barnet. Det skulle kunna hävdas att det bör vara domstolens uppgift. Det är trots allt domstolen som har dömt i saken och som bäst kan redogöra för övervägandena som ligger bakom domen. Frågan aktualiseras särskilt när domstolens bedömning avviker från familjerättens. I en sådan situation kan det framstå som mindre naturligt att den familjerättssekreterare som gjort en annan bedömning ska förklara domstolens slutsatser för barnet. Vi anser emellertid att domstolen inte är den lämpligaste instansen för denna återkoppling. Barnet har normalt inte någon etablerad kontakt med domstolen. Familjerättssekreteraren har däremot som utgångspunkt redan träffat barnet och har kännedom om dess situation och inställning. Att återkopplingen sker genom familjerätten innebär också att barnet i de flesta fall inte behöver träffa ytterligare en person. Det framstår därför som lämpligare att familjerätten ansvarar för återkopplingen, även när domstolens bedömning avviker från familjerättens. Om barnet fått ett biträde i enlighet med vårt förslag i kapitel 5, ingår det i biträdets uppdrag att gå igenom domen och förklara utgången för barnet.

Det kan vidare övervägas om uppföljningssamtal ska erbjudas även efter interimistiska beslut som inte meddelas i samband med dom. Sådana beslut kan komma hastigt och få stor betydelse för barnets vardag, varför barnets behov av information kan vara stort. Samtidigt är besluten tillfälliga och kan ändras under den fortsatta handläggningen. Skälen för ett interimistiskt beslut är dessutom ofta mindre utförliga än skälen i en dom, vilket begränsar förutsättningarna för socialnämnden att hålla ett ändamålsenligt uppföljnings-

samtal. Uppföljningssamtalet är främst avsett att fylla en avslutande funktion. Mot denna bakgrund ska den föreslagna bestämmelsen omfatta enbart uppföljning efter dom. Det finns emellertid enligt vår uppfattning inget hinder mot att socialnämnden erbjuder ett uppföljningssamtal när ett interimistiskt beslut innebär en mer ingripande förändring i barnets situation, exempelvis att barnets boende ändras.

En utmaning som familjerättssekreterare har lyft är att en eller båda föräldrarna efter domen kan vara missnöjda med utgången och vara omotiverade att medverka till att barnet deltar i ett uppföljningssamtal. Om en förälder tackar nej för barnets räkning, kan det vara svårt för familjerätten att veta om detta motsvarar barnets egen inställning. Samtidigt visar våra samtal med barn att inte heller alla barn vill delta i ett uppföljningssamtal. Barnets rätt till ett uppföljningssamtal bör därför inte innebära en skyldighet för barnet att delta. Att tvinga barnet till ett samtal som barnet inte vill ha skulle vara svårt att förena med samtalets syfte och riskera att göra en stödjande insats till ytterligare ett tyngande moment i en process som barnet kan vilja lämna bakom sig. Det centrala är därför att barnet ges en reell möjlighet att ta ställning till erbjudandet. Ett sätt att stärka barnets möjlighet att själv komma till tals i denna fråga är att familjerätten redan under den tidiga handläggningen i målet, t.ex. vid samtal inför snabbupplysningar eller under vårdnadsutredningen, frågar barnet om barnet vill ha ett uppföljningssamtal när målet har avslutats. Familjerätten har då kännedom om barnets inställning i frågan innan dom meddelas. Om en förälder senare uppger att barnet inte längre vill delta finns det en tidigare uttryckt vilja att förhålla sig till. En sådan ordning innebär inte att barnet blir bundet av sin tidigare inställning – barnet måste självklart kunna ändra sig – men den kan minska risken för att en förälders ovilja att medverka uppfattas som barnets egen ovilja. Den kan också ge anledning för familjerätten att närmare klarlägga om och varför barnet har ändrat inställning.

Skyldigheten att erbjuda uppföljningssamtal ska inte gälla i de fall där ett samtal är obehövligt eller olämpligt

Även om ett uppföljningssamtal som utgångspunkt kan bidra till att tillgodose barnets rätt till stöd och information finns det situationer där ett sådant samtal får anses vara olämpligt eller obehövligt.

När det gäller ett barn som inte har hörts i utredningen på grund sin låga ålder eller andra omständigheter, faller det sig naturligt att det i de flesta fall är såväl olämpligt som obehövligt att erbjuda barnet ett uppföljningssamtal. Barnet har i ett sådant fall inte talat med familjerätten och det får då anses lämpligare att föräldrarna, när det finns förutsättningar för det, förklarar utgången i målet för barnet.

En annan situation där det kan vara obehövligt att erbjuda ett uppföljningssamtal är om målet har avslutats genom en samförstånds-lösning mellan föräldrarna. Detsamma gäller dom efter gemensam ansökan. Utgångspunkten är att föräldrarna i sådana situationer har bättre förutsättningar än familjerätten att förklara utgången i målet för barnet. Det får också anses som en naturlig följd av samförstånds-lösningen att föräldrarna tar gemensamt ansvar och förklarar för barnet vad som har bestämts. Vid en samförståndslösning är domskälen dessutom som regel korta, vilket innebär att familjerätten har begränsad information att förmedla till barnet. En överenskommelse innebär dock inte i sig att ett uppföljningssamtal är obehövligt. Ett sådant samtal kan exempelvis fylla en viktig funktion om samförståndslösningen avviker från de åsikter eller önskemål som barnet har gett uttryck för. Det kan då finnas ett värde i att barnet får möjlighet att tala med någon annan än föräldrarna om avgörandet och vad det innebär för barnet. Ett uppföljningssamtal kan också ge möjlighet att uppmärksamma barnets behov av ytterligare stöd.

I kapitel 5 har vi föreslagit att barnet i vissa situationer ska förordnas ett offentligt biträde. Om barnet har ett offentligt biträde, bör det inte heller finnas behov av att erbjuda barnet ett uppföljnings-samtal, eftersom det ingår i biträdes uppdrag att gå igenom domen och förklara utgången för barnet.

Sammanfattningsvis ska utgångspunkten vara att barnet erbjuds ett uppföljningssamtal. Det är socialnämnden som avgör om ett erbjudande i det enskilda fallet är olämpligt eller obehövligt. Utrymmet att avstå bör inte vara alltför stort, eftersom ett erbjudande normalt inte innebär någon nackdel för barnet och barnet alltid kan avstå från samtalet. Om barnet själv ger uttryck för att det vill ha ett uppföljningssamtal, bör barnets önskemål väga tungt och det bör krävas mycket starka skäl för att inte tillmötesgå det.

Uppföljningssamtal ska erbjudas efter att dom meddelats

Skyldigheten att erbjuda ett uppföljningssamtal bör inträda så snart som möjligt efter att dom har meddelats. Laga kraft ska alltså inte inväntas. En dom kan innehålla interimistiska beslut som gäller omedelbart och det finns därför skäl för att barnet så snart som möjligt får information om domen och vad den innebär.

Av de uppgifter som vi fått del av framgår att uppföljningssamtal efter avslutat vårdnadsmål i dag ofta hålls först när viss tid har gått efter att domen har meddelats. Ett syfte med en sådan ordning är att familjerätten ska kunna följa upp hur barnets situation har utvecklats efter domstolsprocessen och fånga upp eventuella behov av stöd. Även en sådan uppföljning fyller en viktig funktion. Det uppföljningssamtal som vi föreslår har emellertid i första hand till syfte att ge barnet information om domen och hjälpa barnet att förstå dess innebörd, något som barn uttryckligen har efterfrågat. Enligt vår bedömning är det därför angeläget att samtalet kommer till stånd i nära anslutning till avgörandet.

Samtalet behöver inte genomföras vid ett fysiskt möte. Formen för samtalet bör i stället anpassas efter barnets behov och förutsättningar. Samtalet kan ske med en eller båda föräldrarna närvarande eller med barnet ensamt.

Skyldigheten gäller även efter dom i högre rätt

Den föreslagna bestämmelsen ska gälla även efter meddelad dom i högre rätt. Om prövningstillstånd meddelas och målet i hovrätten eller Högsta domstolen avgörs genom dom ska barnet således erbjudas ett nytt uppföljningssamtal. Barnets behov av information och stöd kan vara minst lika stort efter en dom i högre rätt som efter tingsrättens dom. Detta gäller särskilt om underrättens dom ändrats i något avseende.

Vårdnadshavarnas samtycke krävs som utgångspunkt

Som utgångspunkt krävs vårdnadshavarens samtycke för att ett uppföljningssamtal ska kunna genomföras. Om barnet har uppnått sådan ålder och mognad att barnet självt kan ta ställning till samtalet och

vidta de praktiska åtgärder som krävs för att samtalet ska komma till stånd, bör samtalet kunna genomföras även utan vårdnadshavarens samtycke.

Barnets bosättningskommun ansvarar för uppföljningssamtalet

Utgångspunkten enligt socialtjänstlagen är att bosättningskommunen ansvarar för insatser till den enskilde (29 kap. 1 § SoL). Det innebär att den kommun där barnet bor som huvudregel ansvarar för de insatser som barnet har rätt till och behöver. I de flesta fall torde den kommun som ansvarar för uppföljningssamtalet också vara den kommun där barnet haft kontakt med familjerätten under målets handläggning.

Det kan emellertid uppstå situationer där barnet till följd av domstolens avgörande ska flytta till en annan kommun. Frågan är då vilken kommun som bör ansvara för uppföljningssamtalet. Om ansvaret knyts till barnets bosättningskommun, kan samtalet komma att genomföras av familjerätten i den nya kommunen, såvida inte det rör sig om en samverkande familjerätt. Barnet kommer i sådant fall att behöva träffa en ny familjerättssekreterare som inte har varit delaktig i utredningen och som barnet inte tidigare har träffat. Det kan vara mindre lämpligt, särskilt eftersom en viktig utgångspunkt för uppföljningssamtalet är att barnet så långt som möjligt ska kunna få återkoppling från någon som barnet redan har en etablerad kontakt med och känner förtroende för. Samtidigt finns det skäl för att ansvaret även i dessa situationer följer de allmänna reglerna om kommunernas ansvar. En särskild ansvarsfördelning enbart för uppföljningssamtal skulle kunna skapa oklarheter, inte minst om det i samband med samtalet framkommer att barnet har behov av fortsatta stödinsatser i den nya kommunen. Vi bedömer därför att barnets bosättningskommun, i enlighet med huvudregeln, ska ansvara för uppföljningssamtalet.

I de fall barnet har flyttat eller ska flytta till en annan kommun kan det därför finnas anledning för den nya och den tidigare ansvariga socialtjänsten att samverka kring uppföljningen. En sådan samverkan kan göra det möjligt för den familjerättssekreterare som barnet redan har träffat att medverka i eller på annat sätt bidra till uppföljningssamtalet.

Bestämmelsen bör gälla i alla mål om vårdnad, boende och umgänge

Den föreslagna bestämmelsen bör enligt vår mening gälla i alla mål enligt 6 kap. FB, dvs. även i mål om vårdnadsöverflyttning. Även om vi inte närmare har undersökt barnets behov av uppföljning i mål om vårdnadsöverflyttning, finns det enligt vår bedömning inte skäl att göra åtskillnad mellan målen. I mål om vårdnadsöverflyttning har barnet emellertid i de allra flesta fall ett offentligt biträde. Som utgångspunkt kommer det därför inte att finnas något behov av ett uppföljningssamtal genom socialnämndens försorg i dessa fall, eftersom det ingår i det offentliga biträdets uppdrag att gå igenom domen och förklara utgången för barnet.

Bestämmelsen bör införas i socialtjänstlagen

En fråga är om bestämmelsen om uppföljningssamtal bör införas i föräldrabalken eller socialtjänstlagen. Bestämmelsen tar visserligen sikte på mål om vårdnad, boende och umgänge, men reglerar en uppgift som ska fullgöras av socialnämnden efter att målet i domstol har avgjorts. Den har därmed en nära koppling till 18 kap. 10 § SoL, enligt vilken socialnämnden ska tillgodose de särskilda behov av insatser som barn och unga kan ha efter att ett mål eller ärende om vårdnad, boende eller umgänge har avgjorts. Enligt vår bedömning är det därför lämpligast att bestämmelsen införs i socialtjänstlagen.

Skyldigheten att erbjuda uppföljningssamtal ska, som framgått ovan, gälla i mål om vårdnad, boende och umgänge och således inte efter andra ärenden som omfattas av 18 kap. 10 § SoL, exempelvis verkställighetsärenden enligt 21 kap. FB. Bestämmelsen bör därför tas in i en ny paragraf.

9 Frågan om tillfällig företrädare i vissa förvaltningsrättsliga ärenden

9.1 Vårt uppdrag och arbete

I en situation där det finns potentiella intressemotsättningar mellan ett barn och en vårdnadshavare kan barnet i vissa typer av ärenden få en tillfällig företrädare som rättsligt företräder barnet i den specifika processen. Utredningen om barns möjligheter att utkräva sina rättigheter gjorde i betänkandet *Förbättrade möjligheter för barn att utkräva sina rättigheter enligt barnkonventionen* (SOU 2023:40) bedömningen att det finns behov av att underlätta möjligheten att förordna en tillfällig företrädare för barn i ärenden och mål där barnet och barnets vårdnadshavare, eller någon annan rättslig företrädare för barnet, har intressemotsättningar eller där det annars finns skäl att anta att barnets företrädare inte kan bevaka barnets intressen. Det är mot denna bakgrund som vår utredning har fått i uppdrag att överväga om en tillfällig företrädare för barn bör kunna utses i fler slags ärenden än vad som nu är fallet. Vårt utredningsuppdrag är vid en jämförelse med bedömningen i SOU 2023:40 begränsat till att överväga om det finns ett sådant behov vid insatser inom socialtjänsten och enligt LSS.

I våra direktiv har vi fått i uppdrag att överväga i vilka konkreta situationer det skulle kunna vara aktuellt att utse en tillfällig företrädare i ärenden inom socialtjänsten och enligt LSS, och vilka andra former av stöd och hjälp som finns i de fallen. En utgångspunkt enligt våra direktiv är vidare att regler om tillfälliga företrädare för barn inte får utformas på ett sådant sätt att det i grunden påverkar den roll som ett barns förmyndare har i förhållande till barnet. Däremot kan en tillfällig företrädare för barn ges möjlighet att bistå barnet i tydligt

avgränsade frågor där det är till barnets bästa att så sker. Om bedömningen är att det finns ett sådant behov, bör utredningen också lämna förslag på hur en sådan ordning ska utformas och författningsregleras.

Vi har genom att hålla en hearing inhämtat synpunkter och erfarenheter från yrkesverksamma samt från kommuner, myndigheter och barnrättsorganisationer. Vi har även hållit ett möte med organisationer från funktionsrättsrörelsen och ett med tre unga personer som alla haft erfarenhet av socialtjänstens verksamhet.

I detta kapitel kommer vi att redogöra för den rättsliga regleringen i syfte att kartlägga behovet av en tillfällig företrädare. Därefter redovisar vi i vilka situationer det enligt gällande rätt redan i dag finns en möjlighet att utse en tillfällig företrädare för ett barn på grund av intressemotsättningar i förhållande till barnets vårdnadshavare. När det bedömts relevant har vi även redogjort för lagstiftning som träder i kraft den 1 och 2 januari 2027. Slutligen redogör vi för våra överväganden och bedömningar.

9.2 Den rättsliga regleringen

9.2.1 Vårdnadshavares ansvar och beslutanderätt

I varje barns grundläggande rättigheter ingår det att få omvårdnad och att få växa upp under trygga förhållanden. Det är ett barns vårdnadshavare som i första hand har ansvaret för ett barns uppfostran och välmående (artiklarna 5 och 18 i barnkonventionen samt 6 kap. 1 och 2 §§ FB). En vårdnadshavare har både rätt och skyldighet att bestämma i frågor som rör barnets personliga angelägenheter. Vårdnadshavaren är inom ramen för sitt vårdnadsansvar skyldig att i takt med barnets stigande ålder och utveckling ta allt större hänsyn till barnets egna synpunkter och önskemål. (Se 6 kap. 11 § FB.) Om barnet har två vårdnadshavare tillkommer vårdnadsansvaret och beslutanderätten dem gemensamt, de behöver alltså som utgångspunkt båda vara överens när det gäller alla beslut rörande barnet (6 kap. 13 § första stycket FB). Så länge vårdnaden är gemensam gäller detta oavsett om vårdnadshavarna lever tillsammans eller ej. Kravet på gemensamt beslutsfattande påverkas på ett principiellt plan inte av vårdnadshavarens kontakt med eller engagemang i barnets liv. Oenighet om utövande av den gemensamma vårdnaden löses

ytterst genom att en av dem får ensam vårdnad.[1] Ett undantag från huvudregeln är om en av vårdnadshavarna till följd av frånvaro, sjukdom eller annan orsak är förhindrad att ta del i sådana beslut rörande vården som inte utan olägenhet kan uppskjutas. I ett sådant fall får den tillgängliga vårdnadshavaren själv bestämma. Undantaget är dock inte tillämpligt om det är fråga om beslut av ingripande betydelse för barnets framtid, såvida inte barnets bästa uppenbarligen kräver det. (Se 6 kap. 13 § andra stycket FB.) Exempel på situationer där båda vårdnadshavarnas samtycke som utgångspunkt krävs är enligt vår bedömning stöd och insatser enligt socialtjänstlagen.

I 6 kap. 13 a § FB och 21 kap. SoL regleras när socialnämnden får besluta om insatser med stöd av enbart den ena av vårdnadshavarnas samtycke respektive besluta om insatser för att tillgodose barnets personliga behov även utan vårdnadshavares samtycke. Den 2 januari 2027 träder lagen (2026:1637) om insatser inom socialtjänsten när samtycke saknas i kraft.[2] I den finns ytterligare bestämmelser om när socialnämnden kan besluta om insatser utan samtycken. Ytterligare redogörelse för när insatser kan beslutas utan samtycke från vårdnadshavare finns in avsnitt 9.2.3.

Grundprincipen om vårdnadshavarens bestämmanderätt bygger på övertygelsen att föräldrarna är bäst lämpade att ta hand om barnet och se till barnets bästa. I förarbetena till 2025 års socialtjänstlag anförde regeringen att utgångspunkten vid avvägningen mellan barns rätt till självbestämmande och vårdnadshavarens rätt till inflytande över barnet bör vara att vårdnadshavaren och barnet har ett i grunden gemensamt intresse av att förbättra situationen. Ur barnets perspektiv kan det dessutom underlätta om vårdnadshavaren och socialtjänsten har ett fungerande samarbete och att insatser genomförs i samförstånd.[3]

Omfattningen av föräldraansvaret blir särskilt relevant i frågor om personlig assistans enligt 7 § och 9 § 2 LSS. Ett barn som har rätt till personlig assistans beviljas ofta färre assistanstimmar än vuxna eftersom det vid bedömningen av behovet ska bortses från det hjälpbehov som en vårdnadshavare normalt ska tillgodose enligt föräldrabalken.[4]

[1] Jfr Finnström och Schiratzki (under utgivning), *Mönster i vårdnadstvister. Om ensam vårdnad, barnets åsikter och omprövningar*.
[2] Prop. 2025/26:295, bet. 2025/26:SoU39, rskr. 2025/26:433.
[3] Prop. 2024/25:89 s. 474.
[4] Se t.ex. HFD 2021 ref. 61.

9.2.2 Samhällets ansvar för barn

Utgångspunkter

Samhället har en skyldighet att på olika sätt stödja och komplettera föräldrarna i deras föräldraansvar men även en mer långtgående skyldighet att skydda barn i utsatta situationer (se bl.a. artiklarna 9, 19 och 20 i barnkonventionen). Kommunen har det yttersta ansvaret för att enskilda som vistas i kommunen får de insatser som de behöver (4 kap. 1 § SoL). I socialtjänstlagen finns särskilda bestämmelser om socialnämndens ansvar för barns och ungas uppväxtförhållande. Nämnden ska bl.a. arbeta för att barn och unga växer upp under trygga och goda förhållanden samt förebygga och motverka att barn och unga far illa (se 18 kap. SoL). I varje kommun finns en socialtjänst som utför det praktiska arbetet som socialnämnden ansvarar för.

Socialtjänstens verksamhet

Socialtjänstlagen utgör grunden för socialtjänstens verksamheter. I socialtjänstlagens mening är socialtjänst sådan verksamhet som bedrivs med stöd av den lagen. Socialtjänstlagen riktar sig till alla personer, men innehåller även särskilda bestämmelser som bl.a. tar sikte på barn och unga samt personer med funktionsnedsättning. I begreppet socialtjänst ingår även verksamhet som bedrivs med stöd av lagen (1988:870) om vård av missbrukare i vissa fall, verksamhet som bedrivs med stöd av LVU, verksamhet som bedrivs med stöd av lagen (2024:79) om placering av barn i skyddat boende, och verksamhet som en socialnämnd eller Statens institutionsstyrelse ska bedriva enligt någon annan lag eller förordning (1 kap. 2 § SoL). En följdändring av att LVU den 1 januari 2027 ersätts med lagen (2026:1600) om omhändertagande för vård av barn och unga[5] är att verksamhet enligt den nya lagen från och med samma datum ingår i socialtjänstlagens definition av socialtjänst i stället för verksamhet enligt LVU.[6] Från och med den 2 januari 2027 ingår även verksamhet som bedrivs med stöd av lagen om insatser inom socialtjänsten när samtycke saknas i vad som avses med socialtjänst.[7]

[5] Prop. 2025/26:294, bet. 2025/26:SoU38, rskr. 2025/26:432.
[6] SFS 2026:1629.
[7] SFS 2026:1651.

Kommunen har ett ansvar för att personer med funktionsnedsättning får stöd genom olika insatser för att kunna delta i samhällslivet. Insatser kan beviljas enligt såväl socialtjänstlagen som LSS, som innehåller särskilda bestämmelser om insatser för särskilt stöd och service åt personer med funktionsnedsättningar. Bestämmelserna i socialtjänstlagen har ett nära samband med bestämmelserna i LSS. Det är möjligt att bevilja insatser för ett barn enligt båda lagarna, om barnet omfattas av LSS (1 kap. 4 § SoL).

Särskilt om bestämmanderätten vid ett omhändertagande

När ett barn är omhändertaget enligt LVU är det socialnämnden som bestämmer hur vården ska ordnas och var barnet ska vistas under vårdtiden (11 § första stycket LVU). Socialnämnden eller den åt vilken nämnden har uppdragit vården ska ha uppsikt över den unge och, i den utsträckning det behövs för att genomföra vården, bestämma om barnets personliga förhållanden (11 § fjärde stycket LVU). Det betyder att socialnämnden träder in vid sidan av vårdnadshavarna eller i deras ställe och har därmed även samma skyldigheter och befogenheter som tillkommer föräldrarna.[8] Även om nämnden tagit över vårdnadshavarnas bestämmanderätt i den utsträckning som behövs för att genomföra vården måste den fortfarande i största möjliga utsträckning låta vårdnadshavarna vara delaktiga i frågor som rör vården om deras barn.[9]

Av äldre förarbeten framgår att innebörden av nämndens bestämmanderätt är att nämnden kan vidta åtgärder som behövs för att den unge inte ska skada sig själv eller någon annan. Nämnden kan också, i likhet med vårdnadshavarna, besluta i frågor som rör den unges personliga förhållanden. Det kan gälla frågor som medicinsk vård eller behandling, om rätt för den unge att företa resor eller att påbörja arbetsanställning.[10] Utöver de nyss nämnda frågorna har det framförts att det inte varit helt klart vilka frågor om den unges personliga förhållanden som faller inom socialnämndens bestämmanderätt. Detta påtalades av flera remissinstanser under beredningen av den nya lagen (2026:1600) om omhändertagande för vård av barn och

[8] Prop. 2025/26:294 s. 289.
[9] Se t.ex. JO 2002/03 s. 234.
[10] Prop. 1979/80:1 s. 596 f. Se även prop. 2025/26:294 s. 287 f.

unga.[11] I propositionen till den nya lagen anger regeringen att bestämmanderätten över barnets personliga förhållanden även bör omfatta frågor om t.ex. barnsomsorg, skolgång, andra insatser med stöd av socialtjänstlagen eller LSS, eller umgänge med syskon och andra närstående i den mån det behövs för att genomföra vården. Regeringen förtydligar vidare att det varken är lämpligt eller möjligt att göra en uttömmande uppräkning eller att alltför utförligt exemplifiera vad socialnämndens bestämmanderätt omfattar. Bedömningen av i vilken omfattning socialnämnden bestämmer över barnets person behöver göras i varje enskilt fall. Regeringen konstaterar att det till viss del är ofrånkomligt att gränsdragningsproblem och ibland svåra avvägningar uppstår.[12]

Från den 1 januari 2027 regleras socialnämndens ansvar och bestämmanderätt under vårdtiden i 6 kap. i den nya lagen om omhändertagande av barn. Bestämmelserna motsvarar till stor del de som finns i LVU. En ändring är att det preciseras att den som har barnet i sin faktiska vård får bestämma om barnets personliga förhållanden inom ramen för den dagliga omsorgen. När det gäller vad som ryms inom begreppet daglig omsorg kan vägledning hämtas från propositionen om ändring i föräldrabalken, m.m. (prop. 1975/76:170) där bestämmelser om vårdnad behandlas. Där har en skiljelinje dragits mellan beslut som måste fattas av vårdnadshavarna gemensamt och beslut i frågor som rör den dagliga omsorgen som måste kunna tas av den vårdnadshavare som har barnet hos sig. Till daglig omsorg hör bl.a. frågor om mat, kläder, sovtider och fritid.[13]

Allmänt om barns rätt till delaktighet

För att ett barn ska tillförsäkras sin rätt enligt artikel 12 i barnkonventionen att uttrycka sina åsikter och få dem beaktade ska ett barn i alla domstolsförfaranden och administrativa förfaranden som rör barnet, beredas möjlighet att höras, antingen direkt eller genom företrädare eller ett lämpligt organ. Det ska göras på ett sätt som är förenligt med nationella procedurregler. Att ett barn ska beredas möjlighet att höras antingen direkt eller genom företrädare eller lämpligt organ lämnar i viss mån öppet på vilket sätt ett barn ska

[11] Prop. 2025/26:294 s. 290. Se även Socialstyrelsen, *LVU – handbok för socialtjänsten*, s. 243.
[12] Prop. 2025/26:294 s. 290 f.
[13] Prop. 2025/26:294 s. 672 med där gjorda hänvisningar.

beredas möjlighet att höras och uttrycka sina åsikter. Vad som avses med företrädare eller lämpligt organ definieras inte i artikeln, men enligt barnrättskommittén kan företrädaren vara en förälder, advokat eller annan person (t.ex. en socialarbetare).[14] Barnrättskommittén menar att när ett barn vill uttrycka sina åsikter, och denna rättighet uppfylls genom en företrädare, är det företrädarens skyldighet att förmedla barnets åsikter korrekt. I situationer där barnets åsikter står i konflikt med företrädarens åsikter bör det enligt kommittén finnas en procedur som gör att barnet kan kontakta en myndighet som vid behov kan ordna en separat företrädare åt barnet, exempelvis en god man.[15] Barnkonventionsutredningen konstaterade i sitt betänkande *Barnkonventionen och svensk rätt* (SOU 2020:63) att det i de fall då det finns en risk för att den som normalt företräder ett barn inte framför barnets åsikter, måste barnet beredas möjlighet att höras på något annat sätt. Det kan göras t.ex. genom att barnet ges processbehörighet, att en särskilt tillförordnad ställföreträdare förordnas eller att barnet ges möjlighet att höras i ärendet utan att det behövs samtycke från barnets vårdnadshavare. Alla dessa varianter förekommer i den svenska lagstiftningen. Som exempel tog utredningen upp god man enligt 11 kap. 2 § FB och möjligheten att höra barn utan vårdnadshavares samtycke.[16] Ytterligare redogörelse för barnets rätt att komma till tals enligt barnkonventionen finns i avsnitt 4.2.2.

Att barn med funktionsnedsättning har rätt att fritt uttrycka sina åsikter i alla frågor som rör dem följer även av artikel 7 i FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning. Av artikeln följer även att barnets åsikt ska tillmätas betydelse i förhållande till deras ålder och mognad på samma villkor som för andra barn och att de för att utöva denna rättighet ska erbjudas stöd anpassat till funktionsnedsättning och ålder. Kommittén för rättigheter för personer med funktionsnedsättning har i sin sammanfattande kommentar avseende Sveriges kombinerade andra och tredje periodiska rapport fört fram oro kring bl.a. att det för barn med funktionsnedsättning har vidtagits otillräckliga åtgärder för att se till att de barnen får ge uttryck för sina åsikter om alla beslut som påverkar dem.[17]

[14] CRC/C/GC/12 p. 36 och 37. Se även SOU 2020:63 s. 542 f.
[15] CRC/C/GC/14 p. 90.
[16] Se SOU 2020:63 s. 564.
[17] Myndigheten för delaktighet (2024), *Sammanfattande kommentarer avseende Sveriges kombinerade andra och tredje periodiska rapport*, p. 17.

9.2.3 Särskilt om socialtjänstlagen

Barnets deltagande m.m.

Vid alla åtgärder som rör barn ska i första hand det som bedöms vara barnets bästa beaktas. Vid bedömningen av barnets bästa ska hänsyn tas till barnets åsikter. Om ett beslut eller en annan åtgärd rör vård- eller behandlingsinsatser för ett barn, ska det som är bäst för barnet vara avgörande. Detta framgår bl.a. av 3 kap. 1 § SoL. Socialtjänsten har ett stort ansvar när det gäller att ge barn möjligheter att komma till tals. Av 3 kap. 2 § SoL framgår att barn ska ges möjlighet att framföra sina åsikter i frågor som rör barnet och att barnets åsikter ska tillmätas betydelse i förhållande till barnets ålder och mognad. Bestämmelsen formulerades om i samband med införandet av 2025 års socialtjänstlag i syfte att få en tydligare koppling till artikel 12 i barnkonventionen.[18] Även rätten till information följer av barnkonventionen[19], och framgår särskilt av bestämmelsen i 3 kap. 3 § SoL. Att få information är en förutsättning för att kunna uttrycka sin åsikt i en viss fråga. Informationen ska ges kontinuerligt och vara anpassad. Den som lämnar informationen ska så långt det är möjligt försäkra sig om att barnet har förstått. Det kan t.ex. göras genom att ställa frågor om den information som har lämnats, även om barnet inte får pressas att besvara frågor. Den som lämnar informationen behöver vara lyhörd och reflektera över hur barnet reagerar på informationen för att kunna ta ställning till om han eller hon har förstått den.[20]

Inom ramen för en utredning enligt socialtjänstlagen har socialtjänsten ett stort ansvar för att inhämta barnets egen åsikt. Barn som uppnått en viss ålder och mognad bestämmer själva över sin medverkan i ett samtal med socialtjänsten. Barnets medgivande till samtal är då en både nödvändig och tillräcklig förutsättning för samtalet. Det innebär i sin tur att vårdnadshavarens samtycke till samtalet inte behöver hämtas in. Om ett barn inte uppnått den ålder och mognad som krävs för att själv bestämma om sin medverkan, kan vårdnadshavarens samtycke till samtalet behöva hämtas in. Trots detta får samtal med ett barn ske utan vårdnadshavarens samtycke och utan

[18] Prop. 2024/25:89 s. 620.
[19] Jfr CRC/C/GC/12, p. 25 För att barnets rätt att fritt uttrycka sina åsikter ska förverkligas måste barnet få information om de frågor det gäller, vilka valmöjligheter som finns och vilka beslut som kan komma att fattas, och vad de kan få för följder.
[20] Prop. 2024/25:89 s. 234 och 650 f.

att vårdnadshavaren är närvarande i två situationer, dels vid en utredning av om socialnämnden behöver ingripa till barnets skydd eller stöd, dels vid vissa typer av utredningar om vårdnadsöverflyttning (20 kap. 7 § SoL). Behovet av att kunna samtala med barnet i sådana situationer har ansetts vara så centralt att vårdnadshavarens rätt att bestämma över barnet får stå tillbaka.[21]

Av 3 kap. 4 § SoL framgår att ett barn som har fyllt 15 år har rätt att föra sin egen talan i mål och ärenden enligt socialtjänstlagen. Ett barn som har fyllt 15 år är alltså processbehörigt.[22] Lagstiftaren har konstaterat att rätten till självständighet och respekten för barnets vilja är viktig när det handlar om barnets beslutanderätt i frågor som rör dess person.[23]

Ett barn som är yngre än 15 år har inte processbehörighet i mål och ärenden enligt socialtjänstlagen, men får höras i domstol om barnet inte kan antas ta skada av det.

Insatser för personliga behov med eller utan behovsprövning

Socialtjänstlagen föreskriver att enskilda i vissa fall har rätt till insatser för personliga behov. Med personliga behov avses alla behov som rör den enskildes dagliga liv eller på annat sätt är kopplade till honom eller henne som person. Det har inte ansetts möjligt att lämna en uttömmande uppräkning av alla behov som ska anses ingå i begreppet. En individuell bedömning måste göras i varje enskilt fall. Den enskilde har rätt till insatser för att tillförsäkras skäliga levnadsförhållanden, men socialnämnden får även ge insatser utöver dem som ges för att uppnå skäliga levnadsförhållanden om det finns skäl för det (11 kap. 1 och 4 §§ SoL). Vad som är skäliga levnadsförhållanden måste avgöras i varje enskilt fall utifrån den enskildes individuella behov och situation.[24]

Det finns ingen begränsning i socialtjänstlagen kring vad en insats kan vara. Det vanligaste är olika former av stöd och behandlingsinsatser i öppenvård. Exempel på sådana insatser för barn är stöd till föräldrar för att stärka föräldraförmåga, familjesamtal, enskilda stödsamtal, strukturerade öppenvårdsverksamheter riktade till särskilda

[21] Prop. 2024/25:89 s. 466 f. med där gjorda hänvisningar.
[22] Motsvarande bestämmelse finns i LVU och lagen om placering av barn i skyddat boende.
[23] Prop. 2024/25:89 s. 237.
[24] Prop. 2024/25:89 s. 670.

målgrupper och öppenvårdsbehandling för ungdomar med missbruksproblematik. Andra exempel är kontaktperson och kontaktfamilj.

En insats för personliga behov kan ges med eller utan individuell behovsprövning (11 kap. 1 och 5 §§ SoL). Vid en individuellt prövad insats är det den enskildes behov som avgör om socialtjänsten beviljar en instans och hur den i så fall ska utformas. Socialnämnden har även en möjlighet att erbjuda insatser utan individuell behovsprövning. Att insatser ges utan behovsprövning innebär att det inte ska göras någon individuell prövning av den enskildes behov innan denne tar del av insatsen. Däremot förutsätts socialnämnden göra en generell bedömning av behovet, t.ex. om insatsen kan verka för att förebygga mer ingripande behov av stöd eller om den svarar mot ett behov hos en viss grupp.[25] I stället för att vända sig till socialtjänsten med en ansökan, som sedan leder till en utredning och ett beslut, kan en enskild då vända sig direkt till den del av socialtjänsten som verkställer insatsen, en utförare. Syftet med att ge socialnämnden möjlighet att erbjuda insatser utan behovsprövning är att ge socialtjänsten ökade möjligheter att komma i kontakt med enskilda.[26] Den som genomför insatser utan individuell behovsprövning ska informera enskilda som vänder sig till verksamheten om möjligheten att ansöka om behovsprövade insatser enligt socialtjänstlagen. Informationen ska lämnas på lämpligt sätt och i lämplig utsträckning (11 kap. 6 § SoL). Den enskilde har alltid rätt att få en ansökan om en insats prövad och individuellt bedömd.[27]

Vissa typer av insatser kräver alltid en individuell behovsprövning, t.ex. kontaktperson, kontaktfamilj och vård i familjehem. Anledningen till detta är att lagstiftaren bedömt att det finns en risk för att den enskilde kan lida men av att en sådan insats inte har föregåtts av en behovsprövning och ett beslut.[28]

Vissa insatser som socialnämnden ska kunna erbjuda

I 13 kap. SoL finns bestämmelser om specifika insatser som socialnämnden ska kunna erbjuda. En sådan insats är brottsofferstöd. Andra insatser som socialnämnden ska kunna erbjuda är en särskild person

[25] Prop. 2024/25:89 s. 672.
[26] Prop. 2024/25:89 s. 325 ff.
[27] Prop. 2024/25:89 s. 350.
[28] Prop. 2024/25:89 s. 338 f.

(kontaktperson) eller familj (kontaktfamilj) med uppgift att hjälpa den enskilde och hans eller hennes närmaste i personliga angelägenheter. En kontaktperson eller kontaktfamilj ska kunna utses så snart den enskilde har behov av att få stöd, råd och hjälp. Om en person som inte har fyllt 21 år har behov av särskilt stöd och särskild vägledning för att motverka en risk för skadligt bruk eller beroende av alkohol, narkotika eller andra beroendeframkallande medel, för brottslig verksamhet eller för något annat socialt nedbrytande beteende, får nämnden utse en särskilt kvalificerad kontaktperson för den unge om denne begär eller samtycker till det.

Socialnämnden ska också kunna erbjuda insatser till den som behöver stöd eller vård för att komma ifrån ett skadligt bruk eller beroende av alkohol, narkotika, andra beroendeframkallande medel, läkemedel, dopningsmedel eller spel om pengar.

När ett barns situation aktualiseras hos socialtjänsten

Ett barns situation kan aktualiseras för socialnämnden genom ansökan, anmälan eller att socialnämnden får information på annat sätt. När en ansökan eller en anmälan om oro för ett barn inkommer till socialnämnden inleds ett ärende.[29]

En vårdnadshavare kan alltid, oavsett barnets ålder, ansöka om en insats till sitt barn. Om det finns två vårdnadshavare behöver som huvudregel båda två ansöka om eller samtycka till en insats. Ett barn under 15 år kan inte formellt ansöka om en insats eftersom barn under 15 år inte är processbehöriga. Barnet företräds då i stället av sina ställföreträdare, dvs. i första hand sina vårdnadshavare. Ett processbehörigt barn kan däremot själv ansöka om en specifik insats.

Ett ärende kan också inledas genom en anmälan. Vissa myndigheter, anställda och yrkesverksamma som i sin verksamhet typiskt sett kommer i kontakt med barn och ungdomar och deras förhållanden på ett sådant sätt att de kan få indikationer om att barn far illa har en anmälnings- och uppgiftsskyldighet (19 kap. 1–3 §§ SoL). Att se till att barn som befinner sig i en utsatt situation får den vård och det skydd de behöver är en av socialtjänstens viktigaste uppgifter och anmälningsskyldigheten fyller en viktig funktion i det arbetet.[30]

[29] Prop. 2024/25:89 s. 450.
[30] Prop. 2024/25:89 s. 443.

Utöver den särskilt reglerade anmälningsskyldigheten uppmanas var och en som får kännedom om eller misstänker att ett barn far illa att anmäla det till socialnämnden (19 kap. 4 § SoL). När en orosanmälan kommer in ska socialnämnden göra en omedelbar skyddsbedömning (20 kap. 1 § SoL). Detta krav gäller enbart anmälningar, inte ansökningar eller när information kommer till nämndens kännedom på något annat sätt.[31] Efter den omedelbara skyddsbedömningen ska socialnämnden bedöma om det finns behov av att inleda en utredning för barnet, en s.k. förhandsbedömning (20 kap. 2 § SoL). Socialnämnden behöver ta ställning till om anmälan eller det som på något annat sätt har kommit till socialnämndens kännedom kan eller bör föranleda någon åtgärd från socialnämnden. En förhandsbedömning kan leda till att socialnämnden beslutar att antingen inleda eller inte inleda en utredning.[32]

Utöver anmälan och ansökan kan socialnämnden även få kännedom om ett barns situation på något annat sätt och på grund av den informationen vara skyldig att inleda en utredning. Ett exempel på en sådan situation är när ett barn under 15 år, som inte själv kan ansöka om en insats, påtalar ett behov som behöver utredas.

Socialnämndens utredningsskyldighet innebär att nämnden är skyldig att genast inleda en utredning om nämnden får information om något som skulle kunna leda till en åtgärd från nämnden (14 kap. 2 § SoL). Beroende på vad som framkommit i utredningen kan socialnämnden besluta antingen om insatser för barnet eller att avsluta utredningen utan någon insats. Oavsett beslut har socialnämnden ett ansvar för uppföljning av ett barns situation (se 23 kap. SoL).

Insatser för personliga behov utan samtycke

Insats med stöd av enbart den ena vårdnadshavarens samtycke

I vissa särskilt reglerade situationer får socialnämnden besluta att en åtgärd till stöd för barnet får vidtas med stöd av endast den ena vårdnadshavarens samtycke. En förutsättning är att det är förenligt med barnets bästa (6 kap. 13 a § FB). Följande åtgärder kan beslutas med stöd av enbart ena vårdnadshavarens samtycke.

[31] Prop. 2024/25:89 s. 459 f.
[32] Prop. 2024/25:89 s. 462.

- Psykiatrisk eller psykologisk utredning eller behandling som omfattas av hälso- och sjukvårdslagen (2017:30).
- Behandling i öppna former som ges med stöd av 11 kap. 1 § SoL (individuellt behovsprövade insatser för personliga behov för att tillförsäkra skäliga levnadsförhållanden).
- Utseende av en kontaktperson eller en familj som avses i 13 kap. 7 § första stycket SoL.
- En insats enligt 9 § 4, 5 eller 6 LSS (biträde av kontaktperson, avlösarservice, kortidsvistelse utanför egna hemmet).

Bestämmelsen är tillämplig när ett barn står under vårdnad av två vårdnadshavare. Om barnet bara har en vårdnadshavare beslutar denna ensam. Bestämmelsen kan inte tillämpas om inte någon av barnets vårdnadshavare samtycker. Paragrafen gäller fall då personal inom socialtjänsten eller hälso- och sjukvården bedömer att ett barn behöver viss vård eller vissa sociala insatser och bara den ena vårdnadshavaren ansöker om eller annars samtycker till detta. Behovet kan t.ex. ha uppmärksammats av den ena vårdnadshavaren eller av skolan eller förskolan. Att vårdnadshavarna inte är överens kan ha olika orsaker. I förarbetena nämns att det kan finnas en mer djupgående konflikt mellan dem. Det kan i praktiken ofta vara så att den vårdnadshavare som inte samtycker har svårt att acceptera att barnet har problem och upplever en insats för barnet som onödigt ingripande.[33] Av HFD 2015 ref. 5 framgår att socialnämndens utredningsansvar är omfattande.

Vid införandet av bestämmelsen angav regeringen att det framkommit ett klart praktiskt behov av att kunna inskränka den gemensamma vårdnaden när ett barn har behov av de insatser som räknas upp i paragrafen. Mot bakgrund av detta föreslogs inte att fler insatser skulle omfattas av bestämmelsen.[34]

I 6 kap. 1 § lagen om placering av barn i skyddat boende finns bestämmelser som möjliggör för den vårdnadshavare som barnet placerats tillsammans med att ensam bestämma om en hälsoundersökning enligt lagen (2017:209) om hälsoundersökning av barn och unga som vårdas utanför det egna hemmet, insatser i öppna former enligt 11 kap. 1 § SoL med anledning av insatsen skyddat boende

[33] Prop. 2011/12:53 s. 26.
[34] Prop. 2011/12:53 s. 16.

och val och byte av skolenhet eller förskoleenhet med anledning av placeringen.

Insats utan någon vårdnadshavares samtycke

Enligt 21 kap. 1 § SoL kan socialnämnden besluta om insatser för att tillgodose barnets personliga behov även utan vårdnadshavares samtycke om barnet är 12 år eller äldre. Ett sådant beslut förutsätter att det är lämpligt och att barnet samtycker till insatsen eller, om barnet är 15 år eller äldre, begär den. Syftet är att öka socialnämndens möjligheter att ge stöd till fler barn i ett tidigare skede, även om samtycke till insatsen saknas från barnets vårdnadshavare och situationen samtidigt inte är så allvarlig att kriterierna för ett omhändertagande enligt LVU är uppfyllda. Föräldrarna kan t.ex. ha en egen problematik i form av exempelvis missbruk, psykisk ohälsa, våld i nära relation eller en vårdnadskonflikt som gör att de inte kan se att barnet har behov av stöd.[35]

När åldersgränsen för insatser utan vårdnadshavares samtycke sänktes från 15 till 12 år övervägde regeringen att föreslå en ytterligare sänkning av åldersgränsen men kom fram till att inte göra det, bl.a. mot bakgrund av att det krävs en viss mognad hos barnet för att barnet ska kunna förstå vad en insats från socialnämnden innebär och för att kunna ta emot den utan vårdnadshavares stöd. Det hänvisades också till att 12-årsgränsen återfinns i annan lagstiftning rörande barns inflytande, t.ex. samtycke till adoption i föräldrabalken och i lagen (2016:1013) om personnamn.[36] Paragrafen ändrades språkligt i 2025 års socialtjänstlagen men någon ändring i sak har inte varit avsedd.[37]

Det är inte möjligt att besluta om insatser i form av vård i ett familjehem, jourhem, stödboende eller hem för vård eller boende och för insatser i form av boende i bostäder med särskilt stöd utan vårdnadshavares samtycke. Socialnämnden får enligt 21 kap. 2 § SoL inte heller tillhandahålla insatser som lämnats utan individuell behovsprövning till ett barn under 15 år utan vårdnadshavares samtycke.

[35] Prop. 2022/23:64 s. 13.
[36] Prop. 2022/23:64 s. 14.
[37] Prop. 2024/25:89 s. 705 f.

Om vårdnadshavarnas (eller barnets) samtycke krävs, men saknas

Om socialnämnden bedömer att det finns ett behov av en insats, men nödvändiga samtycken saknas, kan det vara nödvändigt att fatta beslut om tvingande åtgärder enligt LVU.[38] I detta sammanhang ska även nämnas att socialnämnden under vissa förutsättningar kan ansöka om vårdnadsöverflyttning (se 6 kap. FB) samt att lagen om insatser inom socialtjänsten när samtycke saknas träder i kraft den 2 januari 2027, se mer om detta i avsnitt 9.2.5.

Överklagande av beslut

Socialnämndens beslut om insatser enligt 11 kap. 1 § SoL, dvs. beslut om insats för personliga behov, får överklagas till allmän förvaltningsdomstol (35 kap. 1 § SoL). Enligt 41 § förvaltningslagen (2017:900) får ett beslut överklagas om beslutet kan antas påverka någons situation på ett inte obetydligt sätt. Av praxis följer att endast förvaltningsbeslut som har eller är ägnade att få en påvisbar effekt för den som berörs av beslutet tillerkänns överklagbarhet.[39] Enligt 40 § samma lag är det den som beslutet angår, om det har gått honom eller henne emot, som får överklaga ett beslut.

9.2.4 Särskilt om LSS

LSS är en rättighetslag som innehåller tio typer av insatser. För att beviljas insats ska den enskilde ingå i den personkrets som omfattas av lagen, ha behov av sådan hjälp som insatserna ger och inte få den hjälpen på annat sätt. Syftet med lagen är att främja jämlikhet i levnadsvillkor och full delaktighet i samhällslivet för de personer som omfattas av lagen. (Se 1 och 5 §§ LSS.)

Insatser enligt LSS ska enbart ges till en enskild som begär det. Om den enskilde är under 15 år eller uppenbart saknar förmåga att på egen hand ta ställning i frågan kan barnets ställföreträdare begära insatser för barnet. Barn över 15 år som har förmåga att på egen hand ta ställning i frågan har alltså rätt att begära en insats för sig själv. Där-

[38] Den 1 januari 2027 ersätts LVU med en ny lag om omhändertagande för vård av barn och unga, se mer om detta i avsnitt 9.2.5.
[39] Se HFD 2023 not 47 p. 20.

emot har barn under 15 år och barn som uppenbart saknar förmåga att på egen hand ta ställning i frågan inte en sådan rätt. (Se 8 § LSS.)

Att det är den enskilde som ska begära insatsen innebär att en socialnämnd som utgångspunkt inte är behörig att ansöka om insatser enligt LSS för ett barns räkning. När ett barn är placerad med stöd av LVU har det dock i praxis, med hänvisning till 11 § fjärde stycket LVU, ansetts att en socialnämnd är behörig att ansöka om – och överklaga beslut om – insatser enligt LSS för barnet.[40]

Bestämmelserna om vem som kan begära en insats innebär att en 15-åring som själv förstår vad saken gäller och kan uttrycka en vilja inte kan beredas särskilda insatser enligt LSS enbart på vårdnadshavarens eller annan legal ställföreträdares begäran. I vårdnadsbegreppet enligt föräldrabalken ligger dock, beträffande den som är under 18 år, att vårdnadshavaren har rätt och skyldighet att i viss utsträckning bestämma om barnets angelägenheter. En begäran av en person mellan 15 och 18 år att t.ex. flytta till bostad med särskild service för barn och ungdomar kan därför inte bifallas mot vårdnadshavarens vilja.[41] Skulle detta i något fall innebära fara för den unges utveckling kan fråga uppkomma om behov av omhändertagande enligt tvångslagstiftningen. Ungdomar över 15 år som uppenbart saknar förmåga att på egen hand ta ställning i frågan ska dock kunna ges insatserna på begäran av vårdnadshavarna eller en annan legal ställföreträdare för barnet.[42]

När åtgärder rör barn, ska barnets bästa särskilt beaktas (6 a § LSS). Barnet ska få relevant information och ges möjlighet att framföra sina åsikter. Barnets åsikter ska tillmätas betydelse i förhållande till barnets ålder och mognad (8 § andra stycket LSS).[43] Detta följer även av artikel 7.3 i FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning. Delaktigheten ska ske på barnets villkor. En funktionsnedsättning kan innebära att kommunikationen behöver anpassas eller stödjas av t.ex. tolk, hjälpmedel eller alternativ och kompletterande kommunikation, AKK.[44] För handläggare som möter

[40] Se t.ex. Kammarrätten i Göteborgs dom i mål nr 6140-18. Jfr dock Kammarrätten i Göteborgs beslut i mål nr 7367-25 där rätten kom fram till att det är oförenligt med en tvåpartsprocess att nämnden både är motpart och ställföreträdare för barnet och därför avvisades socialnämndens överklagande. I det fallet var det på grund av hur socialförvaltningen var organiserad. Det var en och samma nämnd som ansvarade både för vården enligt LVU och beslut om insatser enligt LSS, även om det var fråga om två olika enheter.
[41] Prop. 1992/93:159 s. 173.
[42] Lundgren och Sunesson, *Nya sociallagarna*, kommentaren till 8 § LSS.
[43] Se artikel 3 och artikel 12 i barnkonventionen.
[44] Kunskapsguiden, *Rättigheter för barn med funktionsnedsättning*, besökt 2026-09-14.

barn med funktionsnedsättning är det viktigt att vara observant på att inte förväxla barns förmåga att uppleva, känna och reflektera med barnets färdigheter att uttrycka upplevelser, känslor och reflektioner.[45] Beslut om insatser enligt 9 § LSS får överklagas till allmän förvaltningsdomstol (27 § LSS). Precis som för socialtjänstlagen gäller förvaltningslagens bestämmelser om överklagande.

9.2.5 Tillfälliga ställföreträdare vid intressemotsättningar

Ställföreträdare för barn inom socialtjänstens verksamhet

Offentligt biträde enligt LVU

I kapitel 5 redogörs allmänt för reglerna om när ett offentligt biträde enligt lagen om offentligt biträde förordnas. Enligt 39 § LVU ska så ske för barn och vårdnadshavare i vissa typer av mål och ärenden enligt den lagen, om det inte måste antas att behov av biträde saknas.[46]

Ett offentligt biträde för ett barn har olika funktion beroende på barnets egen processbehörighet. Enligt 36 § tredje stycket LVU är den som är förordnad som offentligt biträde för någon som är under 15 år, utan att samtidigt vara biträde för vårdnadshavaren, utan särskilt förordnande även den unges ställföreträdare i det mål eller ärende som förordnandet avser. Barnet får härigenom en självständig ställning gentemot vårdnadshavaren och kan genom sin ställföreträdare överklaga domstolens avgörande och vidta andra processhandlingar.

Bakgrunden till bestämmelsen är att det med hänsyn till att barn och vårdnadshavare kan ha motstridiga intressen i vissa mål och ärenden är mindre lämpligt att barnet är beroende av förälderns vilja när det gäller t.ex. att överklaga ett beslut. Ofta är det brister i barnets hemförhållanden som är orsak till att det blir aktuellt med vård enligt LVU. Grunden för en ansökan om vård är då att föräldrarna påtagligt har åsidosatt sina skyldigheter mot barnet och att föräldrarna inte samtycker till att barnet får vård. Även när barnets eget beteende åberopas som grund för vård enligt LVU hänger beteendet, särskilt när det gäller de yngre barnen, inte sällan samman med hemförhållandena. Barnets rätt till goda uppväxtförhållanden ställs då

[45] Socialstyrelsen, *Stöd till barn och unga med funktionsnedsättning*, s. 93.
[46] Den 1 januari 2027 ersätts nuvarande LVU med en ny lag om omhändertagande av barn. Nuvarande bestämmelse om i vilka ärenden och mål ett offentligt biträde ska förordnas förs över till den nya lagen, se prop. 2025/26:294 s. 439 f.

ofta mot föräldrarnas intresse av att ha sitt barn hos sig. Det ligger således i dessa måls karaktär att motstridiga intressen kan finnas mellan barnet och föräldrarna. De yngre barnen kan därför ha behov av en särskild ställföreträdare, som bevakar barnets rätt.[47]

En särskild situation som är värd att nämna i detta sammanhang är den som behandlas i 39 § tredje stycket LVU, som reglerar en situation där barn under 15 år ska ha rätt till ett offentligt biträde, som också är barnets ställföreträdare, i fråga om överklagande av beslut om särskilda befogenheter enligt 42 § LVU. Bakgrunden till bestämmelsen var att Statens institutionsstyrelse (SiS) under lagstiftningsarbetet framförde att vårdnadshavare inte alltid finns tillgängliga för de barn som vårdas vid de särskilda ungdomshemmen. De saknar därför många gånger den insyn som krävs för att kunna tillvarata barnets intressen, vilket innebar att möjligheten för barn under 15 år att överklaga beslut om de särskilda befogenheterna var mycket begränsad. Regeringen framhöll att det ur ett rättighetsperspektiv är viktigt att barn under 15 år har en reell möjlighet att överklaga beslut om de särskilda befogenheterna och inte är beroende av i vilken utsträckning deras vårdnadshavare kan tillvarata deras intressen. Rätten är begränsad till de yngre barnen eftersom de äldre är processbehöriga.[48] Genom den nya lagen om omhändertagande för vård av barn och unga som träder i kraft den 1 januari 2027 utvidgas rätten till offentligt biträde till att omfatta barn över 15 år och unga personer som uttrycker en vilja att överklaga ett beslut om vård på en låsbar enhet, avskildhet i anslutning till dygnsvilan, avskildhet på grund av eget uppträdande och vård i enskildhet. Ett biträde ska inte förordnas om det måste antas att behov av biträde saknas. Bakgrunden till utvidgningen är att det av artikel 37 d i barnkonventionen följer att varje frihetsberövat barn har rätt att snarast få tillgång till såväl juridiskt biträde som annat lämpligt stöd.[49]

Ett offentligt biträde som också är ställföreträdare ska ta tillvara barnets intressen och bör framföra de synpunkter och de önskemål som barnet har. Skulle ställföreträdaren ha en annan uppfattning än barnet, bör ställföreträdaren med beaktande av barnets önskemål hävda den uppfattning som han eller hon anser bäst tjänar barnets intresse. Om barnet önskar ska ställföreträdaren t.ex. överklaga ett

[47] Prop. 1994/95:224 s. 45.
[48] Prop. 2017/18:169 s. 86 f.
[49] Prop. 2025/26:294 s. 568 ff.

beslut eller ett domstolsavgörande.[50] Frågan om ett offentligt biträde som också är ställföreträdare för ett barn under 15 år kan överklaga ett beslut om vård enligt LVU för barnets räkning trots att ställföreträdaren själv är av uppfattningen att vården bör bestå har varit föremål för bedömning i praxis. Av rättsfallet HFD 2014 ref. 38 framgår att en ställföreträdare kan vara skyldig att se till att ett avgörande om vård enligt LVU överklagas även om ställföreträdaren själv anser att avgörandet bör stå fast. En förutsättning är att barnet uppnått en viss mognad och klart gett uttryck för att han eller hon vill att avgörandet ska överklagas. I HFD 2024 ref. 64 avvisades överklagandena, eftersom det tydligt framgick att det offentliga biträdet överklagade som ombud och inte som ställföreträdare. Av det avgörandet framgår också att det är ställföreträdarens uppfattning om den unges mognad och förmåga att ta ställning som är avgörande, eftersom ombudet har träffat barnet.

Även den som är förordnad som offentligt biträde enligt 8 kap. 4 § lagen om placering av barn i skyddat boende för ett barn som är under 15 år är, utan att samtidigt vara biträde för vårdnadshavaren, utan särskilt förordnande barnets ställföreträdare i det ärende eller mål som förordnandet avser (2 kap. 4 § nyss nämnda lag).

Ställföreträdare för barn inom annan verksamhet än socialtjänst

Särskild företrädare för barn

I kapitel 5 redogörs för de allmänna förutsättningarna för förordnande av en särskild företrädare enligt lagen om särskild företrädare för barn. Syftet med införandet av särskilda företrädare för barn var att säkerställa rättssäkerheten för underåriga i situationer där det finns misstanke om att en närstående har begått eller begår brott mot barnet. För att uppnå detta ansågs mest ändamålsenligt att en utomstående person ges möjlighet att träda i vårdnadshavarens ställning och därigenom självständigt tillvarata barnets intressen och rättigheter.[51] Om barnet har två vårdnadshavare och misstanke om brott endast rör den ena av dem ska den andra vårdnadshavaren förordnas att ensam ta tillvara barnets rätt (2 §).

[50] Prop. 1994/95:224 s. 57.
[51] Prop. 1998/99:133 s. 18.

God man

En ytterligare möjlighet att förordna om en tillfällig företrädare för barn är föräldrabalkens reglering i 11 kap. 2 § som innebär att en god man kan förordnas för ett barn i vissa fall av intressemotsättningar mellan barnet och barnets företrädare. Paragrafens första stycke avser situationer när barnet och förmyndaren (i normalfallet vårdnadshavaren) eller dennes make/sambo har del i ett oskiftat dödsbo. Det andra stycket gäller när det är fråga om en rättshandling eller rättegång mellan ett barn och förmyndaren, förmyndarens make eller sambo eller någon som förmyndaren företräder. Det tredje stycket reglerar möjligheten att även i andra fall förordna om en tillfällig god man när den enskilde har ett intresse som strider mot företrädaren eller dennes make/sambos intresse. I alla dessa fall ska en god man förordnas av överförmyndaren. Såvitt gäller möjligheten att förordna om god man enligt tredje stycket nämns uttryckligen vårdnadshavare vid sidan av förmyndare. I praktiken är detta ofta samma person. I förarbetena anges att tillägget vårdnadshavare får betydelse för de fall den underåriges vårdnadshavare inte samtidigt är förmyndare.[52]

I SOU 2023:40 anges att rättsläget beträffande när en god man enligt 11 kap. 2 § tredje stycket FB kan utses är otydligt. Detta mot bakgrund av att den nuvarande placeringen av bestämmelsen liksom omständigheten att det är överförmyndaren som fattar beslut i frågan kan tolkas som att bestämmelsen bara ger utrymme för att förordna om tillfällig god man vid intressemotsättningar mellan barn och förmyndare, och inte andra förvaltningsrättsliga ärenden som inte rör förmyndarskapsfrågor. Samtidigt kan det faktum att vårdnadshavare nämns i bestämmelsen tolkas som att en god man också kan förordnas i angelägenheter som ingår i vårdnadsansvaret och inte i förmyndaransvaret. I den utredningen framkom även att det i praktiken upplevs svårt att få en tillfällig god man förordnad vid intressemotsättningar mellan barn och vårdnadshavare, men att Migrationsverket i vissa situationer anmäler behov av god man enligt denna bestämmelse vid sådana intressemotsättningar.[53]

[52] Prop. 1993/94:251 s. 197.
[53] SOU 2023:40 s. 466.

9.2.6 Lagändringar och initiativ på senare tid

2025 års socialtjänstlag

Den 1 juli 2025 trädde den nya socialtjänstlagen i kraft. Den nya socialtjänstlagen är till stor del en redaktionell och språklig omarbetning av 2001 års socialtjänstlag och de flesta bestämmelser i 2001 års lag har förts över till den nya lagen. Den nya lagen syftar till att skapa en långsiktigt hållbar, mer förebyggande och kunskapsbaserad socialtjänst. Genom omarbetningen infördes krav på att socialtjänsten ska arbeta förebyggande och motverka brottslighet, särskilt när det gäller barn och unga. För att socialtjänsten ska kunna nå fler på ett enklare sätt och i ett tidigare skede infördes även en möjlighet för socialnämnden att erbjuda vissa insatser utan individuell behovsprövning, som ett komplement till behovsprövade insatser.[54]

Ny lag som ska ersätta LVU

Allmänt

Inom kort ersätts LVU av lagen om omhändertagande för vård av barn och unga och lagen (2026:1601) om särskilda befogenheter för den statliga barn- och ungdomsvården.[55] Nuvarande bestämmelser överförs i stor uträckning till de nya lagarna. De ändringar som görs gäller bl.a. att rätten till offentligt biträde förtydligas och utökas, en ny grund för omhändertagande för vård på grund av anknytning till familjehemmet, möjlighet att i vissa fall avvisa en vårdnadshavares begäran om vårdens upphörande samt justering och komplettering av förutsättningarna för vilka förhållanden i hemmet och vilka beteenden som kan utgöra grund för ett omhändertagande för vård. Lagändringarna träder i kraft den 1 januari 2027.

[54] Prop. 2024/25:89, bet. 2024/25:SoU23, rskr. 2024/25:210.
[55] Prop. 2025/26:294, bet. 2025/26:SoU38, rskr. 2025/26:432.

Offentligt biträde enligt nya lagen om omhändertagande för vård av barn och unga

Bestämmelserna om offentligt biträde finns i lagens 7 kap. och motsvarar i huvudsak de regler som gäller enligt LVU.

Nuvarande bestämmelse om att ett offentligt biträde ska förordnas i vissa ärenden och mål enligt lagen förs över oförändrade i sak till den nya lagen om omhändertagande av barn och unga för vård. I den nya lagen förtydligas att rätten till ett offentligt biträde vid överklagande av ett beslut om var barnet eller den unge ska placeras gäller redan när en vilja att överklaga beslutet uttrycks. Förtydligandet görs bl.a. för att klargöra att barn under 15 år kan överklaga sådana beslut genom sin ställföreträdare.[56] Det införs även en rätt till biträde kopplad till den nya grunden för omhändertagande på grund av anknytning till familjehemmet.[57]

En annan förändring i den nya lagen är att det införs en rätt till ett offentligt biträde för barn, vårdnadshavare och föräldrar med reglerad umgängesrätt vid beslut om hur umgänge ska utformas samt vid beslut om hemlighållande av vistelseort. Rätten till biträde inträder när barnet, vårdnadshavaren eller en förälder med reglerad umgängesrätt utrycker en vilja att överklaga ett sådant beslut. Skälen bakom den nya bestämmelsen är att barn under 15 år enligt nuvarande lagstiftning saknar möjlighet att överklaga sådana beslut utan hjälp från vårdnadshavare eller annan legal ställföreträdare, vilket är särskilt bekymmersamt i de fall barnets vilja och uppfattning i ärendet eller målet inte överensstämmer med vårdnadshavarens, eller när vårdnadshavaren av andra skäl inte förmår företräda barnets intressen. Även för de äldre barnen har lagstiftaren ansett att det är betydelsefullt med ett offentligt biträde i en sådan situation, för att vägledning och stöd när det gäller så ingripande åtgärder som beslut om umgängets utövande och hemlighållande av vistelseort.[58]

Nuvarande bestämmelser om när ett offentligt biträde också är barnets ställföreträdare överförs till den nya lagen oförändrade i sak. Det förtydligas också att ett barn har rätt att själv ansöka om att ett offentligt biträde ska förordnas.[59]

[56] Prop. 2025/26:294 s. 435 ff.
[57] Prop. 2025/26:294 s. 191 ff.
[58] Prop. 2025/26:294 s. 448 f.
[59] Prop. 2025/26:294 s. 458 f.

Offentligt biträde enligt lagen om särskilda befogenheter för den statliga barn- och ungdomsvården

Lagen innehåller bl.a. bestämmelser om att barn som uttrycker en vilja att överklaga vissa typer av beslut enligt lagen har rätt till ett offentligt biträde. Bestämmelserna motsvarar delvis bestämmelser som gäller enligt nuvarande LVU.[60]

Ny lag om insatser inom socialtjänsten när samtycke saknas

Allmänt

Den nya lagen innehåller bl.a. bestämmelser om att socialnämnden får möjlighet att besluta om insatser till vårdnadshavare, barn och unga trots att samtycke till insatserna saknas. Socialnämnden får även besluta om särskilda villkor och förena ett beslut om insatser till vårdnadshavare med vite. Med insatser avses sådana insatser för personliga behov som ingår i socialnämndens ansvar enligt 11 kap. 1 § SoL. Ett beslut om insatser får dock inte avse vård i familjehem, jourhem, stödboende, hem för vård eller boende eller hem för viss annan heldygnsvård, eller boende i bostad med särskilt stöd eller skyddat boende (1 kap. 3 och 5 §§ samt 3 och 4 kap. lagen om insatser inom socialtjänsten när samtycke saknas). Insatser ska även fortsättningsvis ske i första hand med samtycke, dvs. som frivilliga insatser med stöd av socialtjänstlagen. Det innebär att lagen är en kompletterande lag till socialtjänstlagen och reglerar de närmare förutsättningarna för när socialnämnden kan avvika från frivillighet i vissa fall. Samtliga situationer då insatser kan beviljas med stöd av socialtjänstlagen avses, dvs. även om det med stöd av 6 kap. 13 a § FB räcker att endast en vårdnadshavare samtycker till insatser för barnet eller om det med stöd av 21 kap. 1 § andra och tredje styckena SoL räcker med barnets samtycke. Någon ändring av det primära ansvar som socialnämnden har enligt socialtjänstlagen är inte avsedd, utan socialnämnden ska även fortsättningsvis i första hand pröva möjligheten att tillhandahålla stöd och hjälp till enskilda på frivillig väg.[61]

Det införs även en möjlighet att med hjälp av elektronisk övervakning kontrollera att ett barn eller en ung person följer ett beslut om

[60] Prop. 2025/26:294 s. 493 ff.
[61] Prop. 2025/26:295 s. 576.

att han eller hon under vissa tider har en skyldighet att uppehålla sig i bostaden eller på en annan anvisad plats som kan likställas med bostad.

Förslagen, utom de om elektronisk övervakning, föreslås träda i kraft den 2 januari 2027. Bestämmelserna om elektronisk övervakning föreslås träda i kraft den dag som regeringen bestämmer.

Offentligt biträde i ärenden om elektronisk övervakning enligt lagen om insatser inom socialtjänsten när samtycke saknas

Ett offentligt biträde ska förordnas för barnet eller den unge och för barnets vårdnadshavare dels i mål om elektronisk övervakning, dels när barnet, barnets vårdnadshavare eller den unge uttrycker en vilja att överklaga socialnämndens beslut i ett ärende om upphörande av elektronisk övervakning. Ett offentligt biträde ska inte förordnas om det måste antas att behov av offentligt biträde saknas.

I förarbetena konstateras att ett beslut om elektronisk övervakning för att kontrollera efterlevnaden av ett särskilt villkor om skyldighet att uppehålla sig i bostaden kommer att påverka barnets eller den unges och vårdnadshavarnas vardagliga liv. Utifrån ett rättssäkerhetsperspektiv är det därför angeläget att barnet och barnets vårdnadshavare eller den unge ges rätt till ett offentligt biträde i mål om elektronisk övervakning.[62]

Ingen rätt till offentligt biträde i ärenden och mål om insatser och särskilda villkor enligt lagen om insatser inom socialtjänsten när samtycke saknas

I ärenden och mål om insatser och särskilda villkor har lagstiftaren ansett att det inte är fråga om så pass ingripande åtgärder, jämfört med t.ex. ett omhändertagande för vård, att det motiverar en rätt till offentligt biträde i sådana ärenden och mål. Inte heller beslut som gäller läkarundersökning eller provtagning har ansetts vara sådana beslut som motiverar en rätt till offentligt biträde. I förarbetena hänvisas bl.a. till att det inte finns någon rätt till offentligt biträde i ärenden och mål om förebyggande insatser enligt 22 § LVU. Processen i dessa

[62] Prop. 2025/26:295 s. 376 f.

delar kommer därmed att vara samma som den i mål enligt socialtjänstlagen, där det inte heller finns någon rätt till offentligt biträde.[63]

I förarbetena resoneras även kring att barn som inte har fyllt 15 år inte har rätt att föra sin egen talan och därför inte heller rätt att självständigt t.ex. överklaga beslut, vilket av remissinstanser ansågs som problematiskt utifrån att det inte är säkert att barnet och vårdnadshavaren har samma intressen och uppfattning. I propositionen konstateras att socialnämndens och domstolars utredningsansvar tillsammans med regler om att barns rätt att framföra sina åsikter och få information utgör en tillräcklig garanti för att barns intressen tillvaratas i nu aktuella rättsprocesser, även om det för de yngre barnen är vårdnadshavaren som är ställföreträdare för barnen.[64]

Oberoende barnombud

År 2025 inledde regeringen en försöksverksamhet med oberoende barnombud i ideella föreningar och stiftelser. Statsbidrag fördelas i enlighet med vad som föreskrivs i förordningen om statsbidrag till försöksverksamhet med oberoende barnombud. Satsningen syftar till att enskilda barn med omfattande behov av stöd ska få hjälp i ett tidigare skede än hittills. Verksamheten är tänkt att tjäna som en brygga mellan enskilda barn, deras vårdnadshavare och myndigheter, vilket kan bidra till ökad tillit och stärkt förtroende mellan dessa. Syftet är även att pröva verksamheten i en mindre skala, för att parallellt följa upp och utvärdera den. Socialstyrelsen ska under perioden 2025–2028 följa upp verksamheten.[65]

Utredningen om effektivare åtgärder mot välfärdsbrott och ökad förutsebarhet inom personlig assistans (S 2025:04)

En särskild utredare ska lämna förslag på åtgärder som gör den personliga assistansen mer motståndskraftig mot välfärdsbrottslighet och mer förutsägbar för den assistansberättigade, samt ger ökade möjligheter att säkerställa att den assistansberättigade får sina behov tillgodosedda. Av utredningens direktiv framgår bl.a. följande. Det är

[63] Prop. 2025/26:295 s. 298 f.
[64] Prop. 2025/26:295 s. 299.
[65] S2025/00404 (delvis).

vanligt att vårdnadshavare arbetar som assistenter åt sina barn och det har skett en ökning av antalet personer som själva anställer sina assistenter. Det finns för- och nackdelar med anhörigassistans. En risk när det gäller barn är att insynen i deras levnadsförhållanden kan vara begränsad och de kan bli isolerade från samhället i övrigt när anhöriga arbetar som personliga assistenter. Om delar av en familjs ekonomi vilar på att en familjemedlem har assistansersättning, kan det i vissa fall också skapa incitament att avstå från exempelvis fritidsverksamhet, korttidsboende eller andra insatser som medför avdrag på beviljade assistanstimmar. Utredaren ska bl.a. analysera vilka för- och nackdelar en reglering av möjligheten till anhörigassistans kan medföra och vid behov föreslå lämplig reglering av anhörigassistans. Utredningen ska också analysera och bedöma enskildas behov av utökade möjligheter till juridiskt stöd eller rådgivning gällande LSS och assistansersättning enligt socialförsäkringsbalken. Uppdraget ska redovisas senast den 8 januari 2027.[66]

9.3 Våra slutsatser och bedömningar

9.3.1 Utgångspunkter

När det gäller frågan om behovet av en tillfällig företrädare har det i utredningens kontakter med yrkesverksamma och unga vuxna generellt varit svårt att identifiera konkreta situationer där det skulle finnas ett behov av just en tillfällig företrädare. De situationer som framför allt har diskuterats är när socialnämnden, ensamt eller tillsammans med barnet, bedömer att barnet har ett behov av en insats, men vårdnadshavarna, eller en av dem, motsätter sig en sådan. Ett annat tema som ofta kommit upp är att barn saknar en person som har en helhetsblick över alla processer som rör barnet och som kan tillvarata barnets intressen inte bara på möten utan också se till att saker inte faller mellan stolarna. Både barnrättsorganisationer och unga vuxna har vittnat om att många barn känner sig ensamma i kontakten med myndigheter och att det är svårt att navigera och känna till sina rättigheter, särskilt i en situation när det inte finns en god kontakt med socialtjänsten. Även föräldrar kan ha samma upplevelse.

[66] Dir. 2025:40.

Utifrån de erfarenheter som utredningen tagit del av har vi identifierat några situationer där det kan övervägas om det finns ett behov av tillfällig företrädare när det gäller insatser för barn inom socialtjänsten och enligt LSS. Som framgår nedan kommer utredningen fram till att det inte framkommit tillräckliga skäl att gå vidare med något sådant förslag. Denna bedömning ska till viss del ses mot bakgrund av att utredningens möjlighet att göra en omfattande analys har varit begränsad. Utredningen har t.ex. inte haft möjlighet att göra en grundlig komparativ studie av motsvarande regler i andra länder. Trots detta konstaterar vi att det mot bakgrund av det underlag som nu ligger framför oss, är svårt att se några starka skäl för att införa tillfälliga företrädare för barn vid insatser inom socialtjänsten och enligt LSS. Vi kommer att belysa några situationer där barn kan ha svårigheter att t.ex. initiera insatser och överklaga beslut i fråga om sådana åtgärder, men vi kommer till slutsatsen en tillfällig företrädare inte är den mest lämpliga lösningen för att bättre tillvarata barns rättigheter i de situationerna.

9.3.2 När vårdnadshavare inte samtycker till insatser

Vår bedömning

Det bör inte införas någon möjlighet att utse tillfällig företrädare för barn i ärenden om insatser inom socialtjänsten eller enligt LSS där vårdnadshavare inte samtycker till sådana insatser.

När utredningen har träffat yrkesverksamma för att diskutera behovet av en tillfällig företrädare för barn har en stor del av diskussionen handlat om den situationen när ett barns tillgång till en insats begränsas av att en eller båda vårdnadshavarna inte samtycker till insatsen. Att en vårdnadshavare inte samtycker till en insats kan bero på flera olika orsaker. Det kan handla om att en eller båda vårdnadshavarna gör en annan bedömning än socialtjänsten av vad som är barnets bästa. I en sådan situation kan det finnas en intressemotsättning mellan vårdnadshavaren och barnet, om barnet har samtyckt till åtgärden i fråga. Att en vårdnadshavare inte samtycker till en insats kan också grunda sig i att en eller båda vårdnadshavarna av någon anledning inte har förmåga att vara närvarande i kontakten

med myndigheter eller ta till sig socialtjänstens syn på barnets behov, kanske på grund av missbruk, psykisk ohälsa eller andra utmaningar. Denna oförmåga kan leda till att vårdnadshavaren inte förmår sätta barnets intresse i främsta rummet.

I en situation där en förälder av någon anledning inte förmår tillvarata sitt barns intressen har denne rätt till stöd för att göra det. Sådant föräldrastöd och motivationsarbete är en viktig del av socialtjänstens verksamhet. Det finns goda skäl till att utgångspunkten för den sociala barn- och ungdomsvården är frivillighet och samarbete med vårdnadshavare. För att skapa stabila och långsiktiga lösningar för ett barn som har behov av insatser är det en stor fördel att involvera vårdnadshavare i det förändringsarbete som är nödvändigt. Som flera yrkesverksamma framfört till utredningen är det viktigt att komma ihåg att ett barn som inte är tvångsomhändertaget ofta bor tillsammans med båda eller en av vårdnadshavarna. Att besluta om insatser för ett barn som bor tillsammans med vårdnadshavare som inte vill vara delaktiga i en sådan insats kan innebära svårigheter, inte bara för det praktiska genomförandet utan även i relationen mellan vårdnadshavaren och ett barn som samtyckt till något som vårdnadshavaren motsatt sig. Ett starkt argument mot att förordna en tillfällig företrädare enbart på grunden att det saknas nödvändiga samtycken är att det kan äventyra ett framtida samarbete med familjen, vilket inte gynnar barnet. Några barnrättsorganisationer som utredningen talat med har lyft att det ibland uppfattas som att socialtjänsten arbetar för länge med motivationshöjande insatser, på bekostnad av barnet. I alla åtgärder som rör barnet ska barnets bästa beaktas. Här har socialnämnden att mycket viktigt ansvar att överväga när det är möjligt och lämpligt att besluta om insatser som inte kräver samtycke.

Att ett barns vårdnadshavare som utgångspunkt har bestämmanderätt är en viktig grundprincip. Flera organisationer inom funktionsrättsrörelsen har fört fram att ett system med tillfällig företrädare skulle riskera att kringgå vårdnadshavares legitima rätt att bestämma över sitt barn. När det gäller barn med funktionsnedsättning kan det finnas ytterligare utmaningar med att tolka och förstå ett barns behov, något som vårdnadshavaren många gånger är bäst på. Att i en sådan situation utse en tillfällig företrädare med hänvisning till att nämnden och vårdnadshavaren har olika uppfattningar om ett barns behov riskerar enligt dessa organisationer att urholka vårdnadshavares legitima bestämmanderätt såväl som barnets självbestämmanderätt.

Om nödvändiga samtycken för en viss insats saknas kan nämnden, om övriga förutsättningar för det är uppfyllda, ansöka om tvångsomhändertagande. Det finns dock situationer när ett barn har behov av en insats utan att förutsättningarna för tvångsomhändertagande är uppfyllda. Det är just mot bakgrund av detta som det har införts regler som möjliggör för socialnämnden att besluta om vissa typer av insatser utan vårdnadshavares samtycke (t.ex. 21 kap. SoL). Det är vår uppfattning att de problem som uppstår när en eller båda vårdnadshavarna inte samtycker till en insats bör hanteras utifrån de regelverk som redan finns, dvs. i första hand genom att arbeta med motivationshöjande insatser för att få med vårdnadshavaren i förändringsarbetet och i andra hand genom beslut om insats utan samtycke, i de fall det finns förutsättningar för det. Om ett barn riskerar att fara illa, finns i sista hand reglerna om tvångsomhändertagande.

För barn under 12 år saknas möjlighet att besluta om insatser enligt socialtjänstlagen eller LSS utan åtminstone en vårdnadshavares samtycke (se 21 kap. 1 § SoL och 6 kap. 13 a § FB). I den här gruppen är det möjligt att det finns barn som har behov av en insats men inte får det eftersom vårdnadshavarna inte samtycker. Enligt vår mening är det dock inte lämpligt att utse en tillfällig företrädare för ett barn enbart för att en vårdnadshavare utifrån sin bedömning av det egna barnets bästa inte samtycker till en viss insats. Det skulle nämligen vara att kringgå de regler som redan finns om när en vårdnadshavares samtycke krävs. Om det är så att det finns ett behov av att utöka möjligheterna att besluta om insatser utan vårdnadshavares samtycke, bör det i stället ske en översyn av de reglerna. Att utreda den frågan ingår inte i vårt utredningsuppdrag. Vi noterar återigen att lagen om insatser inom socialtjänsten när samtycke saknas träder i kraft den 2 januari 2027.

9.3.3 När vårdnadshavare motsätter sig att socialtjänsten talar med barnet

Vår bedömning

Det bör inte införas någon möjlighet att utse tillfällig företrädare för barn i mål eller ärenden om insatser inom socialtjänsten eller enligt LSS av den anledningen att vårdnadshavaren inte samtycker till att socialtjänsten får samtala med barnet.

Flera yrkesverksamma har också lyft att det kan finnas intressemotsättningar när vårdnadshavare begränsar barnets rätt till delaktighet genom att inte samtycka till att socialtjänsten talar med barnet. Utredningens uppdrag har inte varit att se över reglerna kring när socialtjänsten får prata med barn utan vårdnadshavares samtycke. Det kan dock konstateras att socialtjänstlagen innehåller sådana bestämmelser (20 kap. 7 § SoL). När barnet har uppnått den ålder och mognad som krävs för att själv bestämma om sin medverkan, är det dessutom barnet som råder över om något samtal ska hållas. Att förordna en tillfällig företrädare enbart på grund av att vårdnadshavaren inte låter socialtjänsten tala med ett barn som inte själv råder över frågan skulle vara att kringgå de regler som finns om när ett samtal får hållas utan vårdnadshavares samtycke.

LSS saknar regler om när socialtjänsten kan samtala med barnet utan vårdnadshavarens samtycke. Även här gäller dock att barnet själv bestämmer över sin medverkan, om barnet uppnått den ålder och mognad som krävs. För ett barn som inte själv kan bestämma över detta kan det tänkas uppkomma en situation där det inte finns någon möjlighet att prata med barnet. LSS förutsätter dock att barnet, eller vårdnadshavare om barnet är under 15 år eller uppenbart saknar förmåga att på egen hand ta ställning i frågan, själv ansöker om insatsen. Det har inte framkommit att det är ett vanligt problem att vårdnadshavare inte samtycker till att socialtjänsten talar med barnet inom ramen för en utredning enligt LSS. Rent teoretiskt skulle det kunna vara ett problem om ett barn ansöker om en insats enligt LSS, men barnets vårdnadshavare inte låter socialtjänsten prata med barnet. Om det finns oro för barnet i en sådan situation, finns det inget som hindrar socialnämnden från att inleda en utredning enligt socialtjänstlagen och använda sig av de bestämmelser som finns där angående samtal med barn utan vårdnadshavares samtycke. Det som har framkommit leder till slutsatsen att det inte finns skäl att förordna en tillfällig företrädare i situationen när barnets vårdnadshavare motsätter sig att socialtjänsten samtalar med barnet. Om det är så att barn far illa av att vårdnadshavare inte samtycker till samtal, bör reglerna som tar sikte på samtal utan samtycke ses över, i stället för att införa en möjlighet att förordna en tillfällig företrädare i ett sådant fall. En översyn av de reglerna är inte en del av vårt utredningsuppdrag.

9.3.4 När det finns risk att vårdnadshavaren hindrar barnets åsikt från att komma fram

Vår bedömning

En tillfällig företrädare för barn är inte en ändamålsenlig åtgärd för att tillförsäkra att barnet fritt uttrycker sin åsikt i ärenden hos socialtjänsten.

Även om barnets vårdnadshavare samtycker till att socialtjänsten samtalar med barnet kan det finnas situationer där det finns en risk att barnet på grund av lojalitetskonflikt eller påtryckningar inte berättar sin egen uppfattning och vilja. Att tolka barns berättelser är en utmaning för alla yrkesverksamma som arbetar med barn i utsatta situationer. Liknande utmaningar finns exempelvis för både socialtjänst och domstol inom ramen för mål om vårdnad, boende och umgänge. När det gäller barn med funktionsnedsättning kan utmaningen vara ännu större om barnet t.ex. har svårigheter att kommunicera verbalt. Som tidigare nämnts har socialtjänsten ett stort ansvar för att möjliggöra för barn att uttrycka sin åsikt. Att det kan finnas omständigheter som påverkar vad barnet uttrycker är något som yrkesverksamma som bedömer barns berättelser har att beakta. Enligt vår mening kan det ifrågasättas om en tillfällig företrädare som förordnas inom ramen för en process skulle ha bättre förutsättningar än socialtjänstens personal att se till att barnets sanna åsikt kommer till uttryck i en sådan situation. Detta blir särskilt relevant när det gäller barn med funktionsnedsättning eftersom det kan vara en utmaning att etablera en fungerande kommunikation mellan barnet och företrädaren. Det framstår vidare som svårt att införa en generell regel om att det ska utses tillfälliga företrädare i mål eller ärenden där det finns en risk att vårdnadshavaren, medvetet eller omedvetet, hindrar barnets sanna åsikt från att komma fram till socialtjänsten. I en sådan situation är det enligt vår bedömning mer lämpligt att arbeta med metoder för att ge barnet de bästa möjligheterna att kunna berätta fritt och otvunget.

9.3.5 När vårdnadshavare inte tar initiativ till insatser

Vår bedömning

Det saknas skäl att utse tillfälliga företrädare för barn i syfte att initiera ärenden vid socialnämnden i de fall där socialtjänsten inte har haft kontakt med familjen.

När familjen är känd för socialtjänsten, men myndigheten bedömt att några särskilda åtgärder inte är påkallade av hänsyn till barnets bästa, finns det inte behov av att utse en tillfällig företrädare som initierar ett ärende om insatser, även om det föreligger en intressekonflikt mellan barnet och vårdnadshavaren.

En utmaning som lyfts i våra direktiv är att ett barn som inte får hjälp av sina vårdnadshavare kan ha svårt att initiera ärenden för att få insatser och stöd samt för att utkräva sina rättigheter. I utredningens kontakter med barnrättsorganisationer och unga vuxna har det framkommit att barn kan känna sig maktlösa och att de inte vet vad de har rätt till. Det har också framförts att det finns vårdnadshavare som, eftersom de själva inte ser ett behov, inte initierar ett ärende hos socialtjänsten. Detta innebär att barn som har behov av insatser aldrig kommer i kontakt med socialtjänsten. Inom flera yrken finns regler om anmälningsskyldighet när det finns oro för ett barn, bl.a. för personal inom sjukvård, skola och socialtjänst men även anställda på myndigheter som Kronofogdemyndigheten, Polismyndigheten och Försäkringskassan (19 kap. 1 § SoL). Detta innebär att det, även om en vårdnadshavare inte självmant kontaktar socialtjänsten, finns ett system för att oro för ett barn ska uppmärksammas. När socialnämnden får information om något som skulle kunna leda till en åtgärd av nämnden, ska nämnden genast inleda en utredning (14 kap. 2 § SoL). Reglerna om anmälningsskyldighet och utredningsansvar är till just för att identifiera barn som är i behov av insatser. Det är svårt att se vad en tillfällig företrädare för ett barn skulle bidra med i en sådan situation och i vilket skede frågan skulle aktualiseras. Vi bedömer därför att det i en sådan situation saknas anledning att införa en möjlighet att utse en tillfällig företrädare för ett barn för att initiera utredning i vårdnadshavares ställe.

Som framkommit i våra kontakter med bl.a. organisationer inom funktionsrättsrörelsen kan det också vara så att vårdnadshavaren ser

ett behov och vill söka hjälp men inte vet vad barnet har rätt till eller hur de ska gå till väga. Här konstaterar vi att kommunen har ett ansvar för att se till att enskilda som vistas i kommunen får de insatser de behöver och att det av detta måste följa att ge föräldrar tydlig information och stöd. Inte heller här är det motiverat med en tillfällig företrädare för barnet.

En annan situation är den när ett barn själv vill ta initiativ till en insats. Ett barn som är processbehörigt kan själv ansöka om en insats. Ett barn som inte är processbehörigt kan inte formellt ansöka om en insats. Det hindrar inte barnet från att påtala ett behov för socialtjänsten som då kan inleda en utredning utifrån sitt utredningsansvar. I våra kontakter med barnrättsorganisationer och unga vuxna har det framkommit att barn kan uppleva det svårt att veta vad de har för rättigheter och vad de ska säga till socialtjänsten. Det har även framkommit att barn kan uppleva möten hos socialtjänsten som pressade och att saker som barnet vill ha sagt glöms bort under samtalet. Det är möjligt att en tillfällig företrädare för ett barn skulle kunna vara ett stöd för barnet och hjälpa barnet att komma till tals. Här framstår det dock mer som att behovet är en stödperson för barnet eller ett biträde, inte i första hand någon som företräder barnet i stället för barnets vårdnadshavare. Frågan om behovet av ett sådant biträde inom ramen för insatser inom socialtjänsten och LSS ligger utanför detta utredningsuppdrag. Här kan vidare konstateras att anställda på socialtjänsten har ett stort ansvar för att förse barn med information och möjliggöra för dem att berätta om sina behov. Det kan också konstateras att försöksverksamheten oberoende barnombud haft en mycket positiv inverkan för barn i den här situationen.

9.3.6 När vårdnadshavaren inte överklagar beslut

Vår bedömning

Det saknas skäl att förordna en tillfällig företrädare för att överklaga beslut om avslag på ansökningar om insatser inom socialtjänsten och enligt LSS.

En annan situation är den när socialnämnden har avslagit en ansökan om insats som ett barn vill ha. Om vårdnadshavaren i det läget av någon anledning väljer att inte driva barnets talan kan barnet få svårt att få saken prövad. Ett barn över 15 år som är processbehörigt har själv rätt att överklaga beslut om åtgärder inom socialtjänsten. Det kan vara svårt för ett så ungt barn att överklaga på egen hand, men eftersom barnet själv har rätt att föra sin talan saknas det skäl att utse en tillfällig företrädare för barnet som ska föra barnets talan. Det har inte legat inom ramen för utredningsdirektiven att analysera behovet av ett offentligt biträde för barn i den situationen.

Ett barn som är under 15 år och inte har processbehörighet saknar rätt att själv överklaga beslut. När det gäller insatser enligt LSS har barn som är över 15 år, och som i och för sig är behöriga att ansöka om en sådan insats, inte ansetts kunna överklaga ett sådant beslut.[67] Om barnets vårdnadshavare inte överklagar beslutet för barnets räkning, hamnar barnet i ett läge där det inte finns någon möjlighet att få en överprövning av socialnämndens beslut.

I våra samtal med yrkesverksamma har det inte lyfts som ett vanligt problem att barn under 15 år står utan möjlighet att överklaga ett beslut från socialnämnden. Däremot har det framförts att de olika åldrarna för processbehörighet är svåra att överblicka och att reglerna bör ses över. Exempelvis har det från oberoende barnombud förts fram att de kan driva barns talan, men enbart med stöd av barnets egen behörighet, vilket enligt dem är en brist. Frågan om barns processbehörighet ligger utanför utredningens uppdrag.

Att en vårdnadshavare inte överklagar ett beslut behöver inte heller handla om att vårdnadshavaren inte vill driva frågan vidare. Det kan handla om att det framstår som svårt eller utsiktslöst att överklaga utifrån den information vårdnadshavaren har fått, vilket är något som bl.a. framförts av organisationer inom funktionsrättsrörelsen. I en sådan situation skulle det inte vara ändamålsenligt att utse en tillfällig företrädare. Här handlar det i stället om vilket stöd som kan erbjudas vårdnadshavare som vill överklaga. I detta sammanhang kan även nämnas att den som klagar normalt sett står för sina rättegångskostnader, även om överklagandet får bifall. Detta begränsar möjligheten att anlita ombud.

[67] Se Kammarrätten i Göteborgs dom i mål nr 7367-25. Jfr dock Södergren, Rättslöst för barn och ungdomar när socialnämnd för talan mot sig själv, JUNO, 2026-04-21.

Införandet av ordningen att offentliga biträden för barn under 15 år också är deras ställföreträdare i fråga om LVU motiverades av att det på grund av barnets och vårdnadshavarens motstridiga intressen är mindre lämpligt att barnet är beroende av förälderns vilja när det t.ex. gäller att överklaga ett beslut. När det gäller LVU ställs barnets rätt till goda uppväxtförhållanden mot föräldrarnas intresse av att ha sitt barn hos sig. Det ligger således i dessa måls karaktär att motstridiga intressen kan finnas mellan barnet och föräldrarna. När det däremot är fråga om insatser som i grund och botten bygger på frivillighet går det enligt vår bedömning inte att ha utgångspunkten att det finns en grundläggande intressemotsättning mellan vårdnadshavare och barn, på det sätt som finns i LVU-målen. Beträffande frivilliga insatser måste utgångspunkten anses vara att föräldrarna agerar för att ta tillvara barnets intressen, låt vara att de kan göra en annan bedömning än socialtjänsten i frågan om vad som är barnets bästa.

9.3.7 När behörig myndighet är processuellt förhindrad att överklaga

Vår bedömning

De speciella processuella situationer som kan uppstå när ett barn är omhändertaget enligt LVU och ansvarig myndighet saknar möjlighet att för barnets räkning överklaga ett beslut om avslag på ansökan om insats enligt LSS, bör lösas i annan ordning än genom tillfällig företrädare.

Som tidigare redogjorts har en kommunal nämnd enligt praxis ansetts vara behörig att överklaga beslut om åtgärder enligt LSS för ett barn som vårdas enlig LVU.[68] Detta har ansetts gälla i situationen där den nämnd som ansvarar för barnets vård enligt LVU ansökt om insatser enligt LSS för barnets räkning hos en annan ansvarig nämnd samt överklagat denna nämnds beslut. När det däremot är en och samma nämnd som ansvarar både för vården enligt LVU och för beslut om insatser enligt LSS, har det enligt ett nyligen meddelat kammarrättsavgörande inte ansetts möjligt för nämnden att överklaga för barnets

[68] Se t.ex. Kammarrätten i Göteborgs dom i mål nr 6140-18.

räkning i en sådan situation. Eftersom barn inte är processbehöriga enligt LSS kunde inte heller barnet själv överklaga avgörandet.[69]

Slutsatserna i det nyss nämnda kammarrättsavgörandet innebär alltså att det, beroende på hur den kommunala förvaltningen är organiserad, kan uppkomma en situation där den nämnd som annars är behörig att överklaga inte har möjlighet att göra det. Även frågan om det är samma kommun som ansvarar för LVU-vården och insatserna enligt LSS får betydelse för möjligheten att överklaga. Detta leder till olyckliga konsekvenser när det gäller rätten till domstolsprövning.[70] Det framstår emellertid inte som lämpligt att detta problem löses genom att en tillfällig företrädare utses med uppdraget att i stället för ansvarig myndighet föra talan i domstol mot avslagsbeslutet.

9.3.8 När barnet inte samtycker till en insats

Vår bedömning

Det saknas behov att utse en tillfällig företrädare i situationen där ett barn inte samtycker till en insats som vårdnadshavaren samtycker till eller har ansökt om.

En situation där det finns en intressemotsättning mellan vårdnadshavaren och barnet är när vårdnadshavaren ansöker om eller samtycker till en insats som barnet inte samtycker till. Som i alla ärenden inom socialtjänsten har barnet rätt att uttrycka sin åsikt och få information. Utgångspunkten är alltså att barnets inställning tas i beaktande under socialnämndens utredning. Om vårdnadshavare och socialtjänst även med beaktande av barnets inställning är eniga om att barnet har behov av en insats, torde det i allmänhet vara till barnets bästa att barnet får del av denna utan att ärendet fördröjs. Det skulle inte vara förenligt med huvudregeln om vårdnadsansvaret att i en sådan situation utse en tillfällig företrädare som ställföreträdare för barnet med uppdraget att för barnets räkning motsätta sig åtgärder.

En särskild situation som diskuterats som en potentiell intressekonflikt när det gäller LSS är den när det beslutas om en insats, t.ex. boende på ett korttidshem, för att barnets föräldrar ska få avlastning.

[69] Kammarrätten i Göteborgs dom i mål nr 7367-25.
[70] Se Södergren, Rättslöst för barn och ungdomar när socialnämnd för talan mot sig själv.

Här skulle man kunna tänka sig en intressekonflikt mellan barnet å ena sidan och barnets vårdnadshavare och syskon å andra sidan. Även här är utgångspunkten att både vårdnadshavare och socialnämnden anser att insatsen är förenlig med barnets bästa, även om det kan handla om en mer långsiktig bedömning av hela familjens mående, snarare än barnets kortsiktiga önskemål. Det framstår i en sådan situation som onödigt konfliktdrivande att utse en tillfällig företrädare för barnet i en sådan process.

En annan situation som är relevant när det gäller insatser till ett barn enligt LSS är den när barnet har anhörigassistans. I många fall är det positivt att en vårdnadshavare också är barnets assistent, men det kan finnas situationer där barnet egentligen hade velat ha någon annan men inte har förutsättningar att uttrycka det. Här kan det finnas intressemotsättningar när det också finns ekonomiska incitament. Som vi tidigare hänvisat till pågår en utredning (S 2025:04) som bl.a. ska analysera dessa frågor.

När det gäller frågan om barnet självständigt ska ha rätt att överklaga en insats som barnet inte samtyckt till gör sig samma argument som i tidigare avsnitt gällande. Ett barn över 15 år har i flera fall rätt att överklaga. Huruvida ett barn under 15 år ska ha rätt att göra det är inte en fråga som löses genom en tillfällig företrädare utan snarare en fråga om barns processbehörighet. Detsamma gäller frågan om ett barn som själv har rätt att ansöka om insats enligt LSS också bör ha rätt att överklaga ett beslut om en sådan insats.[71]

[71] Jfr Kammarrätten i Göteborgs dom i mål nr 7367-25 och Södergren, Rättslöst för barn och ungdomar när socialnämnd för talan mot sig själv.

9.3.9 Sammantagen bedömning och alternativa lösningar

Vår bedömning

Barnets vilja att initiera, samtycka till eller motsätta sig insatser inom socialtjänsten eller enligt LSS ska beaktas vid den materiella bedömningen av barnets bästa, men barnets vilja har i flera situationer inte någon formell betydelse. När det gäller överklagande av beslut i sådana ärenden saknar barn i många fall processbehörighet. Det är angeläget att barns rätt att uttrycka sina åsikter och få del av information tas på allvar och att såväl myndigheter som vårdnadshavare beaktar barnets vilja i sin bedömning av barnets bästa. Utifrån det underlag som vi har tillgång till bedömer vi emellertid att denna rättighet inte säkerställs på något ändamålsenligt sätt genom att en utomstående person förordnas som tillfällig företrädare för barnet. En sådan ställföreträdare för barn är inte en lösning för att tillgodose det behov som finns rent allmänt för att biträda barn som på olika sätt är i kontakt med socialtjänsten. Däremot finns det ett behov av att på olika sätt stödja barnet i förhållande till myndigheter och vårdnadshavare i dessa frågor. I samband med utvärderingen av försöksverksamheten med oberoende barnombud bör denna fråga uppmärksammas.

Som framgått i det föregående har vi kunnat konstatera att det finns situationer där barn på grund av bristande behörighet inte själva med rättslig verkan kan initiera, samtycka till eller motsätta sig insatser inom socialtjänsten eller enligt LSS. Regler om processbehörighet medför också att de inte kan överklaga beslut eller processuellt motsätta sig ett överklagande i sådana ärenden i förvaltningsdomstol. Vår bedömning är emellertid att en formell ställföreträdare inte är den mest lämpliga lösningen för att bättre tillvarata barns rättigheter i dessa situationer.

Det är angeläget att barnets rätt att uttrycka sin åsikt och få information tillgodoses i handläggningen av dessa ärenden. Myndigheter och vårdnadshavare som har till uppgift att tillvarata barnets bästa måste i dessa sammanhang beakta barnets vilja. Vi bedömer emellertid att en dialog direkt med barnet är mer ägnat att öka lyhördheten än en formell kommunikation med en ställföreträdare.

Vi har inte närmare analyserat hur ett förordnande av tillfällig företrädare skulle handläggas, om regeringen ändå bedömer att ett sådant system bör införas. Det kan dock nämnas att vi ser utmaningar i frågor om hur ett sådant ärende ska initieras, vilka kriterier som ska gälla vid bedömning av intressemotsättning (mot bakgrund av att alla parter har att se till barnets bästa), vilken instans som ska besluta och vilka kompetenskrav som ska gälla för den som ska utses.

Många barn upplever att de saknar en person som har en helhetsblick över barnets situation, särskilt när det pågår ett flertal processer. Det är inte heller ovanligt att barn känner sig ensamma i kontakten med myndigheter och upplever att de inte får tillräcklig information och stöd. Detta behov måste enligt vår mening tas på allvar. Utifrån den information som vi har fått del av bedömer vi att försöksverksamheten med oberoende barnombud kan vara ett första steg mot att bättre tillgodose barns behov i nu berörda hänseenden. Dessa frågor bör analyseras vid utvärderingen av försöksverksamheten.

10 Ikraftträdande- och övergångsbestämmelser

10.1 Ikraftträdande

Vårt förslag

Författningsändringarna ska träda i kraft den 1 januari 2029.

De lagändringar som föreslås syftar till att stärka barnets ställning och rättigheter i mål om vårdnad, boende och umgänge. Det är angeläget att förslagen kan träda i kraft så snart som möjligt. Vid bedömningen av tidpunkten för ikraftträdande måste emellertid hänsyn tas till den tid som krävs för remissförfarande och fortsatt beredning av förslagen inom Regeringskansliet samt riksdagsbehandling. Vi föreslår mot denna bakgrund att de nya reglerna ska träda i kraft den 1 januari 2029.

10.2 Övergångsbestämmelser

Vårt förslag

Bestämmelserna som gäller offentligt biträde ska inte tillämpas i mål som inletts före ikraftträdandet.

I övrigt behövs inga övergångsbestämmelser.

Utgångspunkten vid ändringar i processrättslig lagstiftning är att nya regler ska tillämpas direkt efter ikraftträdandet. Det innebär att nya processuella bestämmelser som regel blir tillämpliga även i mål som pågår när de nya reglerna träder i kraft. Endast vid större olägenheter

och svårlösta konflikter mellan gammal och ny författning brukar särskilda bestämmelser ges i fråga om lagens tillämpning på rättegångar som pågår vid lagens ikraftträdande.

När det gäller de föreslagna bestämmelserna om offentligt biträde i mål om vårdnad, boende eller umgänge finns det skäl att överväga om det finns anledning att låta bestämmelserna tillämpas endast i mål som inleds efter ikraftträdandet. Ett skäl för att låta de nya bestämmelserna omfatta även pågående mål är att ett barns behov av biträde kan vara lika stort oavsett när målet inletts. Bestämmelserna syftar till att stärka barnets ställning och rätt att komma till tals. Mot detta måste emellertid ställas barnets intresse av att processen inte fördröjs. En tillämpning av de nya bestämmelserna i pågående mål skulle kunna medföra praktiska och processuella problem. Frågan om ett offentligt biträde kan aktualiseras i ett sent skede av handläggning, exempelvis i anslutning till en huvudförhandling. Det skulle då kunna finnas anledning att ställa in förhandlingen för att frågan om offentligt biträde ska kunna prövas och, om ett biträde förordnas, för att biträdet ska ges möjlighet att sätta sig in i målet och fullgöra sitt uppdrag. Det finns även en viss risk för att huvudförhandlingar som genomförts före ikraftträdandet måste tas om, om lagen träder i kraft efter att huvudförhandlingen avslutats men innan dom meddelats och det i detta skede framställs en begäran om att biträde ska förordnas. Särskilda frågor kan också uppkomma i mål som vid tidpunkten för ikraftträdandet handläggs i hovrätten. Om frågan om ett offentligt biträde aktualiseras först där kan det, med hänsyn till insatsordningens princip, väcka frågor om återförvisning till tingsrätten och därmed en fördröjning av en slutlig prövning. Även om ett offentligt biträde enligt den föreslagna ordningen ska förordnas endast i vissa fall, kan frågan om ett förordnande komma att väckas i ett större antal pågående mål. Redan prövningen av frågan kan påverka handläggningen och medföra att målets avgörande fördröjs, även om begäran om biträde slutligen avslås.

Barnets intresse av att få ett offentligt biträde när förutsättningarna för det är uppfyllda väger tungt. När det gäller redan pågående mål måste detta intresse emellertid vägas mot barnets intresse av att handläggningen inte fördröjs och de olägenheter som kan följa av att en ny processuell ordning tillämpas under pågående handläggning. Vid en samlad bedömning anser vi att skälen mot att tillämpa de nya bestämmelserna i pågående mål väger tyngre. Bestämmelserna om

offentligt biträde bör därför inte tillämpas i mål som har inletts före ikraftträdandet.

När det gäller de lagändringar som vi i övrigt föreslår finns det inte skäl att frångå den ovan beskrivna huvudprincipen. De nya bestämmelserna bör därför tillämpas från och med ikraftträdandet, även i mål och ärenden som har inletts dessförinnan. Några särskilda övergångsbestämmelser behövs således inte i dessa delar.

11 Konsekvenser av våra förslag

11.1 Inledning

11.1.1 Utgångspunkter

Av kommittéförordningen (1998:1474) framgår att en utredning ska redovisa vilka konsekvenser som de förslag som utredningen lämnar kan ha i flera olika avseenden. Regler om vilka konsekvenser som ska utredas och bedömas av en utredning och hur en konsekvensutredning ska genomföras finns i kommittéförordningen och i förordningen (2024:183) om konsekvensutredningar.

I 15 § kommittéförordningen anges att om förslagen i ett betänkande medför kostnadsökningar eller intäktsminskningar för staten, kommuner eller regioner, ska utredningen föreslå en finansiering som i första hand har anknytning till utredningens område och ange skäl för den föreslagna finansieringen. Vidare framgår av 16 § att regeringen i utredningsuppdraget närmare anger vilka konsekvensbeskrivningar som ska finnas i ett betänkande.

Enligt 6 § förordningen om konsekvensutredningar ska konsekvensutredningen innehålla en redogörelse för

1. det aktuella problemet och vilken förändring som eftersträvas,
2. vilka konsekvenser som bedöms uppstå om ingen åtgärd vidtas,
3. de olika alternativ som finns för att uppnå förändringen och de fördelar respektive nackdelar som bedöms finnas med dessa, och
4. det eller de alternativ som bedöms lämpligast och av vilka skäl.

Enligt 7 § samma förordning ska konsekvensutredningen också innehålla en analys av det förslag som lämnas. Analysen ska bestå av

1. en beskrivning och beräkning av förslagets eller beslutets kostnader och intäkter för staten, kommuner, regioner, företag och andra enskilda,
2. en beskrivning och, om möjligt, en beräkning av andra relevanta konsekvenser än sådana som anges i punkten 1,
3. en redogörelse för vilka åtgärder som har vidtagits för att förslaget eller beslutet inte ska medföra mer långtgående kostnader eller begränsningar än vad som bedöms vara nödvändigt för att uppnå dess syfte,
4. en bedömning av om särskild hänsyn behöver tas när det gäller tidpunkten för ikraftträdande och om det finns behov av speciella informationsinsatser, och
5. en beskrivning av hur och när konsekvenserna av förslaget eller beslutet kan utvärderas.

Om någon del av analysen inte kan göras, ska detta motiveras. Om förslaget eller beslutet rör kommuner eller regioner ska konsekvensutredningen, enligt 8 § nyss nämnda förordning, innehålla en bedömning av om förslaget eller beslutet inskränker den kommunala självstyrelsen. Innebär förslaget en sådan inskränkning ska även de överväganden som krävs enligt 14 kap. 3 § regeringsformen redovisas.

Enligt 9 § förordningen om konsekvensutredningar ska konsekvensutredningen även innehålla en bedömning av om förslaget överensstämmer med eller går utöver de skyldigheter som följer av Sveriges anslutning till EU.

11.1.2 Våra direktiv

I våra direktiv anges att vi, utöver det som anförts ovan, genomgående ska ha ett barnrättsperspektiv i den analys som görs och särskilt belysa konsekvenser för barn och unga. Vi ska också ha ett funktionshinderperspektiv och ett jämställdhetsperspektiv samt säkerställa att de förslag som lämnas är förenliga med grundläggande fri- och rättigheter i regeringsformen, barnkonventionen och Europakonventionen.

11.2 Övergripande om våra förslag

Våra förslag syftar till att, med beaktande av barnets bästa, stärka barnets ställning och rätt till stöd och information i mål om vårdnad, boende och umgänge. Vi har kommit fram till att

1. ett offentligt biträde för barn ska utses i vissa fall i mål om vårdnad, boende och umgänge (kapitel 5),
2. att barnets vilja ska tillmätas stor betydelse vid frågan om barns hörande inför domstol och att barnets åsikter på ett tydligare sätt ska redovisas i domstolens avgörande (kapitel 6),
3. att socialnämnden ska vara skyldig att lämna upplysningar i samband med att socialnämnden yttrar sig över möjligheterna att förordna umgänge med umgängesstöd (kapitel 8),
4. att domstolen i ett interimistiskt beslut om umgänge med umgängesstöd ska bestämma när socialnämnden senast ska lämna upplysningar om hur umgänget har fungerat (kapitel 8), och
5. att barnet ska erbjudas uppföljningssamtal efter att domstolen dömt i mål om vårdnad, boende och umgänge (kapitel 8).

Flera av de punkter som nämns i 6 § förordningen om konsekvensutredningar behandlas i tidigare kapitel. I de avsnitten som innehåller våra överväganden och förslag beskrivs vad som ska uppnås med förslagen, olika alternativa lösningar i de fall sådana är aktuella, och de fördelar och nackdelar som finns med respektive alternativ.

11.3 Alternativa lösningar och effekter om förslagen inte genomförs

11.3.1 Några utgångspunkter

I kapitel 5–9 redogör vi för de problem som har identifierats inom de olika delarna av uppdraget och vilka förändringar som eftersträvas. Vi har löpande under arbetets gång övervägt olika alternativ vad avser barnets ställning i familjerättsliga frågor, ett förbättrat medlingsförfarande samt frågan om tillfällig företrädare för barn vid insatser inom socialtjänsten och enligt LSS. De närmare övervägandena framgår av respektive kapitel. I det följande redovisas därför endast de huvud-

sakliga alternativa lösningarna och skälen för de förslag vi lagt fram. Avsnitt 11.3.2 avser förslagen i kapitel 5 och 6, medan avsnitt 11.3.3 avser förslagen i kapitel 8.

11.3.2 Barnets ställning och stödet i vårdnadsmål

Barnets rättigheter i vårdnadsprocesser har under senare år stärkts successivt, bl.a. genom att barnkonventionen inkorporerats i svensk rätt och genom lagändringar i bl.a. föräldrabalken och socialtjänstlagen. Trots detta finns tydliga indikationer på att barnets ställning i mål om vårdnad, boende och umgänge kan behöva stärkas ytterligare. Statliga utredningar och rapporter från myndigheter och barnrättsorganisationer visar att det är vanligt att barn upplever att deras åsikter inte tas på allvar i samband med vårdnadsutredningar och domstolsprocesser. Barn vittnar om att de inte förstår besluten som rör deras liv och att de saknar stöd under processen.

Det nuvarande regelverket innebär att barnet inte är part i mål om vårdnad, boende eller umgänge, och därmed inte har egen talerätt. Barnet har inte heller rätt till ett juridiskt biträde. Barnrättskommittén har uppmärksammat dessa brister och rekommenderat Sverige att se över lagstiftningen för att säkerställa att barnets röst får ett tydligare genomslag i processer mellan föräldrar. Kommittén har särskilt framhållit behovet av att överväga rätten för barn att få ett eget ombud.

Mot denna bakgrund föreslår vi att ett offentligt biträde ska förordnas för barnet i mål om vårdnad, boende eller umgänge när det finns särskilda skäl med hänsyn till barnets rätt att komma till tals. Det är alltså inte fråga om en huvudregel. Utgångspunkten är i stället att ett offentligt biträde ska förordnas när omständigheterna i det enskilda fallet medför att barnet har ett särskilt behov av biträde för att barnets rätt att komma till tals ska tillgodoses.

Vi har övervägt om ett offentligt biträde bör förordnas som huvudregel, eller i en större andel av målen. Vi har emellertid bedömt att en sådan ordning varken är nödvändig eller lämplig. Vi har också övervägt om barnets behov av stöd och information i processen i stället kan tillgodoses genom en särskild stödperson hos socialnämnden. En sådan ordning är emellertid förenad med flera svårigheter, bl.a. när det gäller stödpersonens roll i förhållande till familjerättssekreteraren

samt ansvarsfördelningen mellan socialnämnden och domstolen. Vi har därför inte gått vidare med en sådan lösning.

Om förslaget om offentligt biträde inte genomförs, finns en risk för att de barn som har ett särskilt behov av stöd för att uttrycka och förmedla sina åsikter till domstolen inte får det stöd de behöver. En ordning med en stödperson inom socialnämnden skulle kunna ge barnet ytterligare stöd, men skulle inte på motsvarande sätt tillgodose behovet av juridisk representation och rättslig kompetens i domstolsprocessen.

När det gäller möjligheten att höra barnet inför domstol har vi övervägt att inte föreslå någon ändring av den nuvarande regleringen. Möjligheten att höra barnet finns redan i dag men används mycket sällan. Vi bedömer samtidigt att det finns situationer där ett hörande kan vara motiverat och att barn som själv önskar höras inför rätten bör kunna ges möjligheten till det i något större utsträckning än i dag. Om förslaget inte genomförs, finns det en risk för att barnets egen vilja att höras inte får tillräckligt genomslag vid bedömningen av om ett hörande ska ske. Genom förslaget tydliggörs därför att barnets vilja ska tillmätas stor betydelse vid denna bedömning.

Vi har vidare uppmärksammat brister när det gäller hur barnets åsikter redovisas i domar. Kartläggningar visar att barnets åsikter många gånger inte framgår av domen. Vi förslår därför att barnets åsikter ska anges i domen, om det inte är olämpligt. En sådan bestämmelse tydliggör att barnets uppgifter ska tas på allvar och kan bidra till att stärka barnets upplevelse av delaktighet. Om förslaget inte genomförs, bedömer vi att det finns en risk för att det även fortsättningsvis i vissa fall kan vara otydligt vilka åsikter barnet har fört fram och att barnet inte upplever att hans eller hennes åsikter tas på allvar. Vi har även övervägt om det av lag ska framgå att domen ska ange hur barnets åsikter har beaktats, men bedömt att principiella skäl talar mot en sådan reglering.

11.3.3 Barnets ställning i socialtjänstens arbete med familjerättsliga frågor

Vår bedömning är att umgänge med umgängesstöd ofta fungerar väl, men att det finns brister. En brist som har uppmärksammats särskilt är att socialnämnden inför ett beslut om umgänge med umgängesstöd yttrar sig till domstolen om endast praktiska förutsättningar men inte

lämnar andra upplysningar av betydelse och inte heller yttrar sig över lämpligheten av ett sådant umgänge innan en vårdnadsutredning genomförts. Det saknas också tydliga regler för när socialnämnden ska informera domstolen om hur umgänget fungerar under verkställigheten av interimistiska beslut. Därför föreslås ändringar i föräldrabalken som tydliggör när och vilka upplysningar socialnämnden ska lämna, så att domstolen får ett bättre underlag för att bedöma barnets bästa. Det finns såsom lagstiftningen ser ut för närvarande i och för sig inte något hinder mot att socialnämnden lämnar upplysningar när den finner det lämpligt. Vi har dock förstått att det i praktiken är svårt för socialtjänsten att veta när den ska lämna upplysningar till domstolen. Om våra förslag inte genomförs, kan det leda till att domstolarna inte får nödvändiga upplysningar av betydelse för bedömningen av barnets bästa. Då ökar risken för att domstolarna fattar beslut på underlag som inte fullt ut speglar barnets situation.

Vi har övervägt att införa en skyldighet för socialnämnden att lämna ett förslag till beslut i frågor om umgänge med umgängesstöd. Vi har emellertid funnit att en sådan ordning inte är motiverad. Utan ändringar i reglerna om delegation i socialtjänstlagen skulle förslaget medföra längre handläggningstider, eftersom socialnämnden först skulle behöva behandla frågan innan ett förslag kan ges in till domstolen. Därutöver skulle parterna behöva beredas tillfälle att yttra sig. Även med en särskild delegationsbestämmelse skulle handläggningen bli mer omfattande och tidskrävande.

Vi har också identifierat brister i barns möjligheter att förstå beslut som rör centrala frågor i deras liv. Barn har beskrivit att de inte fått återkoppling om varför ett mål avgjorts på ett visst sätt eller hur deras synpunkter har beaktats av domstolen. Detta har bidragit till frustration och osäkerhet. Om förslaget om en skyldighet för socialnämnden att erbjuda uppföljningssamtal inte genomförs, finns en risk att de skillnader som i dag finns mellan kommunerna kvarstår, vilket kan medföra att barn inte ges likvärdiga förutsättningar att få information, förstå beslutet och bearbeta dess konsekvenser.

11.4 Konsekvenser av förslaget om rätt till offentligt biträde för barn i vissa fall

11.4.1 Konsekvenser för barn

Vår bedömning

Förslaget bedöms få positiva konsekvenser för barn och bidra till ett stärkt barnrättsperspektiv i mål om vårdnad, boende och umgänge.

Vårt förslag om en rätt till biträde för barn i särskilda fall innebär att barnrättsperspektivet stärks vid prövningen av frågor om vårdnad, boende och umgänge i de fall där behovet av ett sådant stöd är särskilt stort. Framför allt är det barnets rätt att få komma till tals och rätt till information som stärks. Biträdets roll ska vara att agera som barnets språkrör och ge barnet stöd och hjälp i processen. Detta innebär att biträdet ska förmedla barnets åsikter och säkerställa att dessa beaktas av domstolen. Förslaget stärker därmed barnets rätt till delaktighet enligt artikel 12 i barnkonventionen.

Ett biträde kan också bidra till att barnet skyddas från föräldrarnas konflikt, men också att uppgifter om barnets eventuella utsatthet kommer fram tydligare i processen. Detta gäller även barn med funktionsnedsättning. Förslaget kan således stärka skyddet för barnet i enlighet med artikel 19 (skydd mot våld, övergrepp och försummelse) i barnkonventionen.

Genom att domstolen får bättre underlag om barnets perspektiv och behov förbättras också förutsättningarna att bedöma och tillgodose barnet bästa enligt artikel 3 i barnkonventionen. Ett biträde kan dessutom bidra till att fler barn, när så är lämpligt, kan höras inför domstol.

En negativ konsekvens är dock att handläggningstiderna i vissa fall kan öka i någon mån. Vi bedömer dock att skälen för att stärka barnets ställning och rätt till stöd väger tyngre än behovet av skyndsam handläggning.

Sammantaget bedöms förslaget få mycket positiva konsekvenser för barn vid prövningen av mål om vårdnad, boende och umgänge.

11.4.2 Konsekvenser för barnets föräldrar

Vår bedömning

Förslaget bedöms få huvudsakligen positiva konsekvenser för barnets föräldrar.

Förslaget om offentligt biträde för barnet kan innebära en avlastning för föräldrarna. Biträdet får ett särskilt ansvar för att ge barnet information och stöd samt för att barnet får möjlighet att komma till tals i processen. Det kan också underlätta för föräldrarna att barnets perspektiv förmedlas av någon som står utanför konflikten. Samtidigt kan vissa föräldrar komma att uppleva att ett offentligt biträde för barnet utgör en inskränkning i förälderns bestämmanderätt, eftersom barnet får en självständig kontakt med en utomstående person och ges möjlighet att samtala med denne utan förälderns samtycke och närvaro.

Vårt förslag innebär att staten ska svara för kostnaden för det offentliga biträdet. En ordning där föräldrarna i stället, helt eller delvis, skulle svara för kostnaden skulle medföra kännbara negativa ekonomiska konsekvenser för dem. Konsekvenser av en sådan ordning behandlas närmare i avsnitt 5.6.4.

11.4.3 Konsekvenser för jämställdheten

Vår bedömning

Förslaget bedöms ha vissa positiva konsekvenser för jämställdheten mellan kvinnor och män.

Förslaget syftar till att stärka barns rätt att komma till tals och delaktighet i mål om vårdnad, boende och umgänge, inte minst i fall där det förekommer svårbedömda uppgifter om våld, inklusive hedersrelaterat våld och förtryck. Genom att barnet får ett självständigt stöd i processen kan barnets perspektiv få ett tydligare genomslag i domstolens bedömning. Kvinnor är i större utsträckning än män utsatta för våld och förtryck i nära relationer. Ett stärkt skydd för barns röster i situationer där uppgifter om våld förekommer kan innebära

att domstolar i fler fall än i dag bedömer att det inte är till barnets bästa att t.ex. ha umgänge med en våldsutövande förälder. Ett sådant beslut från domstolen får därmed, i situationer där en förälder varit våldsam mot den andra föräldern, positiva effekter även för den våldsutsatta föräldern, som oftast är en kvinna. Förslaget kan således bidra till att skydda mot våld i nära relationer och därmed bidra positivt till jämställdheten mellan kvinnor och män.

11.4.4 Konsekvenser för domstolarna

Vår bedömning

Förslaget bedöms inte få annat än marginella konsekvenser för domstolarnas verksamhet.

Förslaget om offentligt biträde innebär vissa tillkommande arbetsuppgifter för domstolarna. Det rör sig främst om administrativa uppgifter och, inledningsvis, arbete med att ta fram nya rutiner. Det kan även finnas behov av vissa utbildningsinsatser. Sådana insatser bedöms dock inte vara mer omfattande än vad som vanligen följer av ny lagstiftning. Sammantaget bedömer vi att förslaget främst medför vissa ekonomiska konsekvenser för domstolarna. Dessa redovisas i avsnitt 11.7.2.

11.4.5 Konsekvenser för kommunerna

Vår bedömning

Förslaget innebär ett nytt åliggande för kommunerna och får ses som en inskränkning i det kommunala självstyret. Införandet av rätten till biträde är proportionerligt i förhållande till den inskränkning som den innebär i den kommunala självstyrelsen.

Förslaget om offentligt biträde innebär att socialnämnden ska överväga frågan om offentligt biträde när omständigheterna ger anledning till det och, om det finns skäl, kunna ansöka om att ett sådant biträde förordnas för barnet. Möjligheten att ansöka ska finnas även i de fall

där socialnämnden inte har rätt att föra talan i målet. Under en inledande period kan förslaget medföra visst arbete med att ta fram rutiner för hur sådana situationer ska hanteras. Även därefter kan förslaget medföra en viss ökad arbetsbelastning för socialnämnderna. Eftersom det endast är fråga om en möjlighet att ansöka om offentligt biträde och denna aktualiseras i ett begränsat antal fall bedömer vi dock att arbetsbelastningen kommer att öka i ytterst begränsad omfattning.

Förslaget innebär således ett nytt åliggande för kommunerna, vilket får ses som en inskränkning i det kommunala självstyret. Vår bedömning är att förslaget är proportionerligt och att syftet med förslaget inte kan uppnås på ett för den kommunala självstyrelsen mindre ingripande sätt.

Förslagets ekonomiska konsekvenser för kommunerna redovisas i avsnitt 11.7.3.

11.4.6 Konsekvenser för advokater och jurister

Vår bedömning

Förslaget bedöms medföra begränsade konsekvenser för advokat- och juristbranschen.

Förslaget innebär nya uppdrag för advokater och andra jurister som har särskild kompetens om barn. Det kan också medföra ett visst behov av att fler jurister skaffar sig sådan kompetens. Eftersom offentligt biträde endast ska förordnas i vissa fall bedöms konsekvenserna för advokat- och juristbranschen som helhet vara begränsade.

11.4.7 Övriga konsekvenser

Vår bedömning

Förslagen bedöms inte ha några nämnvärda konsekvenser för de övriga aktörer och förhållanden som anges i 7 och 9 §§ förordningen om konsekvensutredningar.

Vårt förslag bedöms inte få några andra nämnvärda konsekvenser för det allmänna eller enskilda än de som beskrivits ovan och i avsnitt 11.7 (ekonomiska konsekvenser). Förslaget bedöms inte få några konsekvenser för företag och inte heller påverka de skyldigheter som följer av Sveriges anslutning till Europeiska unionen.

11.5 Konsekvenser av förslagen om upplysningar vid beslut om umgängesstöd

11.5.1 Konsekvenser för barn

Vår bedömning

Förslagen bedöms få positiva konsekvenser för barn.

Våra förslag innebär att domstolen får tillgång till mer relevanta och aktuella upplysningar av betydelse för frågan om umgängesstöd. Genom detta stärks förutsättningarna för ett väl avvägt beslut om umgänge med umgängesstöd med hänsyn till barnets individuella situation och behov. Att barnet som utgångspunkt ska ges möjlighet att komma till tals i de fall där socialnämnden har upplysningar att lämna till domstolen stärker barnets rätt till delaktighet. Förslagen bedöms bidra till bättre skydd för barn vars situation förändras under verkställigheten samt en mer träffsäker tillämpning av principen om barnets bästa.

Förslagen kan i vissa fall leda till att umgänge inte kommer till stånd, eftersom domstolen får tillgång till upplysningar som visar att umgänge med umgängesstöd inte är förenligt med barnets bästa. I andra fall kan uppföljningen visa att umgänget fungerar väl, vilket kan skapa förutsättningar för ett utökat umgänge utan umgängesstöd. Förslagen bedöms därmed bidra till att umgängets utformning i högre grad anpassas till det berörda barnets behov och situation. Detta bedöms stärka barnrättsperspektivet.

En negativ konsekvens är dock att handläggningstiderna i vissa fall kan öka i någon mån. Om socialnämnden har upplysningar av betydelse, bedömer vi att skälen för att domstolen ska få del av en sådan upplysning väger tyngre än behovet av skyndsam handläggning.

Sammantaget bedöms förslagen stärka barnets rättigheter framför allt enligt artikel 3 (barnets bästa), artikel 9 (rätt att inte skiljas från sina föräldrar), artikel 12 (barnets rätt till delaktighet) och artikel 19 (skydd mot våld, övergrepp och försummelse) i barnkonventionen.

11.5.2 Konsekvenser för barnets föräldrar

Vår bedömning

Förslagen bedöms stärka rättssäkerheten för barnets föräldrar genom att domstolens avgöranden grundas på ett mer fullständigt beslutsunderlag.

Förslagen bedöms leda till att domstolen får ett mer fullständigt underlag för sin bedömning. Att domstolen får del av alla relevanta upplysningar som socialnämnden känner till skapar trygghet även för föräldrarna.

Upplysningar som lämnas av socialnämnden kan leda till att domstolen bedömer att umgänge med umgängesstöd inte är förenligt med barnets bästa. För umgängesföräldern kan det leda till att umgänget inte kommer till stånd eller att kontakten med barnet begränsas på annat sätt. Om det finns en oro för barnet, kan detta minska belastningen på boendeföräldern. I andra fall kan upplysningarna visa att umgänget fungerar väl, vilket kan skapa förutsättningar för ett utökat umgänge eller för att umgänget genomförs utan umgängesstöd. Detta kan stärka umgängesförälderns möjlighet att upprätthålla och utveckla relationen till barnet.

11.5.3 Konsekvenser för jämställdheten

Vår bedömning

Förslagen bedöms ha en positiv påverkan på jämställdheten mellan kvinnor och män.

Förslagen bedöms förbättra domstolens beslutsunderlag vid prövningen av om ett umgänge är förenligt med barnets bästa. Ett mer fullständigt och aktuellt underlag stärker förutsättningarna för att identifiera och beakta risker för att barnet eller någon annan i familjen utsätts för våld, andra övergrepp eller annars far illa. Förslaget bedöms därmed bidra till mer träffsäkra riskbedömningar i mål om vårdnad, boende och umgänge. Detta kan få positiva konsekvenser ur ett jämställdhetsperspektiv, eftersom bättre möjligheter att identifiera och beakta våldsutsatthet kan bidra till att skydda mot våld i nära relationer. Det bedöms även vara positivt för föräldrar som lever med skyddade personuppgifter eftersom mer träffsäkra riskbedömningar minskar risken för att uppgifterna röjs.

Upplysningarna kan också ge underlag för bedömningen att barnet mår bra av umgänget och att det finns goda förutsättningar för umgänget att fortsätta utan umgängesstöd. Detta kan på sikt skapa bättre förutsättningar för ett jämställt föräldraskap.

11.5.4 Konsekvenser för domstolarna

Vår bedömning

Förslagen bedöms inte få annat än marginella konsekvenser för domstolarnas verksamhet.

Förslagen innebär vissa tillkommande arbetsuppgifter för domstolarna. Det rör sig främst om administrativa uppgifter och, inledningsvis, arbete med att ta fram nya rutiner. Sådana åtgärder bedöms dock inte vara mer omfattande än vad som vanligen följer av ny lagstiftning. Vi bedömer att handläggningstiderna i någon mån kan öka. Sammantaget bedömer vi att förslaget främst medför vissa ekonomiska konsekvenser för domstolarna. Dessa redovisas i avsnitt 11.7.2.

11.5.5 Konsekvenser för kommunerna

Vår bedömning

Förslaget innebär ett nytt åliggande för kommunerna och får ses som en inskränkning i det kommunala självstyret. Införandet av en skyldighet för socialnämnden att lämna upplysningar vid beslut om umgängesstöd är proportionerligt i förhållande till den inskränkning som den innebär i den kommunala självstyrelsen.

Förslaget om skyldighet att lämna upplysningar inför ett beslut om umgänge med umgängesstöd innebär att socialnämnden får ett utökat ansvar att lämna upplysningar av betydelse till domstolen. Dessutom behöver kommunen vid fler tillfällen än enligt nuvarande lagstiftning tala med barnet och föräldrarna.

Förslaget att domstolen ska ange när socialnämnden senast ska ge in upplysningar om hur umgänget fungerar skapar ökad förutsebarhet i uppföljningsarbetet. Förslaget bedöms även främja en mer enhetlig tillämpning och minska den osäkerhet som i dag kan finnas kring när upplysningar bör lämnas till domstolen.

Det bedöms medföra ett visst ökat administrativt arbete, bl.a. genom att relevanta uppgifter ska inhämtas, dokumenteras och kommuniceras till domstolen. Eftersom socialtjänsterna redan har etablerade rutiner för detta bedömer vi att förslaget kan genomföras utan några större anpassningsbehov och att det relativt enkelt kan integreras i den befintliga verksamheten. Socialnämnden har därtill redan ett ansvar för uppföljningsarbete när det kommer till umgänge med umgängesstöd. Förslagen innebär inte helt nya arbetsuppgifter, men nya åligganden för kommunerna. Detta utgör en inskränkning i det kommunala självstyret. Utredningens bedömning är att förslaget är proportionerligt och att syftet med förslaget inte kan uppnås på ett för den kommunala självstyrelsen mindre ingripande sätt.

Förslagets ekonomiska konsekvenser för kommunerna redovisas i avsnitt 11.7.3.

11.5.6 Övriga konsekvenser

Vår bedömning

Förslagen bedöms inte ha några nämnvärda konsekvenser för de övriga aktörer och förhållanden som anges i 7 och 9 §§ förordningen om konsekvensutredningar.

Våra förslag bedöms inte få några andra nämnvärda konsekvenser för det allmänna eller enskilda än de som beskrivits ovan och i avsnitt 11.7 (ekonomiska konsekvenser). Förslagen bedöms inte få några konsekvenser för företag och inte heller påverka de skyldigheter som följer av Sveriges anslutning till Europeiska unionen.

11.6 Konsekvenser av våra övriga förslag

11.6.1 Våra förslag

Utöver de förslag som redovisas i tidigare avsnitt i detta kapitel föreslår vi flera åtgärder för att stärka barnets rätt att komma till tals och få information i vårdnadsmål. Förslagen innebär till stor del förstärkningar och förtydliganden av ordningar som redan finns. Barn kan redan i dag höras inför domstol, men vi föreslår att det av lag ska framgå att barnets vilja att höras ska tillmätas stor betydelse vid bedömningen av om barnet ska höras. När det gäller redovisningen av barnets åsikter i domen föreslår vi att denna skyldighet ska lagregleras. Uppföljningssamtal erbjuds redan i viss utsträckning av kommunerna, men genom vårt förslag införs en skyldighet för socialnämnden att erbjuda barnet ett sådant samtal.

Förslagens ekonomiska konsekvenser redovisas i avsnitt 11.7.

11.6.2 Konsekvenser för barn

Vår bedömning

Förslagen bedöms få positiva konsekvenser för barn och bidra till ett stärkt barnrättsperspektiv i mål om vårdnad, boende och umgänge.

Genom förslaget om hörande av barn tydliggörs att barnets egen vilja att höras inför domstol ska tillmätas stor betydelse vilket stärker barnets möjlighet att påverka hur han eller hon kommer till tals i processen. Även om möjligheten till barns hörande inför rätten alltjämt är tänkt att användas i undantagsfall kan förslaget innebära att fler barn som själva vill framföra sina åsikter direkt till domstolen får möjligheten att göra det, när det är lämpligt.

Kravet på att domen i vårdnadsmål som utgångspunkt ska ange barnets framförda åsikter stärker synligheten av barnets perspektiv. Kravet tydliggör betydelsen av att barnet har fått komma till tals och kan bidra till att barnet upplever att hans eller hennes åsikter har tagits på allvar.

Skyldigheten för socialnämnden att erbjuda barnet ett uppföljningssamtal stärker barnets rätt till information även efter att målet har avgjorts. Barnet får bättre förutsättningar att få domen förklarad för sig, ställa frågor och förstå vad avgörandet innebär för honom eller henne. Förslaget kan därigenom även bidra till att barnet får möjlighet att bearbeta domen. Genom att skyldigheten gäller oavsett var i landet barnet bor skapas också mer likvärdiga förutsättningar för barn att få information och återkoppling.

Sammantaget bedömer vi att förslagen stärker barnets ställning som rättighetsbärare och barnets faktiska möjligheter till delaktighet i en process som rör centrala frågor i barnets liv. Förslagen bedöms därmed även bidra till att barnets bästa kan bedömas utifrån ett bättre underlag, där barnets egna åsikter och perspektiv får en tydligare och mer framträdande plats. Detta innebär att barnets rättigheter enligt bl.a. artikel 3 (barnets bästa) och artikel 12 (barns rätt till delaktighet) i barnkonvention stärks.

11.6.3 Konsekvenser för domstolarna

Vår bedömning

Förslagen bedöms inte få annat än marginella konsekvenser för domstolarnas verksamhet.

Förslagen om förutsättningar för att höra barn inför domstol och om uppgifter som ska anges i domen vid domskrivning avser marginella förändringar vid utförande av redan befintliga arbetsuppgifter för domstolarna. Det kan emellertid finnas behov av vissa utbildningsinsatser avseende bemötande av barn i domstol. Sådana insatser bedöms dock inte vara mer omfattande än vad som vanligen följer av ny lagstiftning. Sammantaget bedömer vi att förslagen främst medför vissa ekonomiska konsekvenser för domstolarna. Dessa redovisas i avsnitt 11.7.2.

11.6.4 Konsekvenser för kommunerna

Vår bedömning

Förslaget om uppföljningssamtal innebär ett, till viss del, nytt åliggande för kommunerna och får ses som en inskränkning i det kommunala självstyret. Införandet av en skyldighet att erbjuda sådana samtal är proportionerligt i förhållande till den inskränkning som den innebär i den kommunala självstyrelsen.

Förslaget gällande uppföljningssamtal innebär att socialnämnden blir skyldig att erbjuda barnet ett uppföljningssamtal efter att ett mål om vårdnad, boende eller umgänge har avgjorts. Redan i dag följer av MFoF:s allmänna råd att barnet bör erbjudas ett sådant samtal, och uppföljningssamtal förekommer också i ett flertal kommuner. Förslaget innebär således inte någon helt ny uppgift för socialnämnderna, men medför att erbjudandet blir obligatoriskt.

En förändring i förhållande till den ordning som synes tillämpas i dag är att samtalet ska erbjudas efter att domen meddelats, utan att socialnämnden behöver, eller ska, avvakta att domen vinner laga kraft. Det kan framför allt inledningsvis ställa högre krav på planering och på rutiner för att få information om avgörandet och skyndsamt kontakta barnet och vårdnadshavarna. Även rutiner för dokumentation kan behöva ses över. När sådana rutiner har etablerats bedömer vi dock att den tillkommande arbetsbelastningen blir begränsad. Det kan antas att inte alla barn kommer vilja medverka i ett sådant samtal. Att uppföljningssamtal redan förekommer bör också underlätta genomförandet.

Förslaget innebär ett nytt åliggande för kommunerna och får därför anses innebära en inskränkning i den kommunala självstyrelsen. Vi bedömer att inskränkningen är proportionerlig med hänsyn till syftet att säkerställa att barn får information och återkoppling efter att ett mål som rör dem har avgjorts. Syftet bedöms inte kunna uppnås på ett för den kommunala självstyrelsen mindre ingripande sätt.

11.6.5 Övriga konsekvenser

Vår bedömning

Förslagen bedöms inte ha några nämnvärda konsekvenser för de övriga aktörer och förhållanden som anges i 7 och 9 §§ förordningen om konsekvensutredningar.

Våra förslag bedöms inte få några andra nämnvärda konsekvenser för det allmänna eller enskilda än de som beskrivits ovan och i avsnitt 11.7 (ekonomiska konsekvenser). Förslagen bedöms inte få några konsekvenser för företag och inte heller påverka de skyldigheter som följer av Sveriges anslutning till Europeiska unionen.

11.7 Ekonomiska konsekvenser och finansiering

11.7.1 Konsekvenser för anslaget Rättsliga biträden m.m.

Vår bedömning

Förslaget om offentligt biträde bedöms leda till att statens kostnader för rättsliga biträden kommer att öka med cirka 10 400 000 kronor per år.

Vårt förslag

De ökade kostnaderna som förslaget om offentligt biträde medför bör finansieras genom att anslaget för rättsliga biträden ökas med motsvarande belopp från och med 2029.

Uppskattning av behovet av biträde i tingsrätten

Enligt vårt förslag ska staten svara för kostnaden för det offentliga biträdet. Förslaget medför därmed ökade kostnader för rättsliga biträden.

En uppskattning av kostnadsökningens storlek förutsätter först en bedömning av hur många mål om vårdnad, boende och umgänge som kan komma att beröras av förslaget. Uppgifter från Domstolsverket visar att det under perioden 2020–2025 kom in omkring 5 000 vårdnadsmål per år till tingsrätterna. Uppgifterna avser mål där föräldrarna var motparter till varandra. Antalet mål har således varit stabilt på senare år. Det är svårt att med någon säkerhet bedöma hur antalet mål kommer att utvecklas, såväl med som utan de förslag som lämnas i detta betänkande. Den tidigare ökningen av antalet mål synes emellertid ha avstannat. Därtill ligger barnafödandet i Sverige på den lägsta nivån på 23 år. Sammantaget finns det därför inte något tydligt underlag för att utgå från att antalet mål kommer att öka eller minska i någon större omfattning under de närmsta åren.

Det totala antalet inkomna mål ger emellertid begränsad vägledning för bedömningen av i hur många mål ett offentligt biträde kan komma att förordnas. Ett biträde ska endast förordnas när det finns särskilda skäl med hänsyn till barnets rätt att komma till tals. Våra överväganden i frågan finns i avsnitt 5.6.4. De omständigheter som domstolen ska beakta vid bedömningen av om det finns särskilda skäl, exempelvis förekomsten av allvarliga med svårbedömda uppgifter om våld, hedersrelaterat våld och förtryck, annat övergrepp eller om att barnet annars far illa, att målet är särskilt komplext eller att det finns en risk för allvarlig otillbörlig påverkan, är inte sådana som det förs statistik över. Det är därför inte möjligt att med någon säkerhet uppskatta i hur många mål förutsättningarna för att förordna ett offentligt biträde kan komma att vara uppfyllda.

För att ändå få ett underlag för kostnadsberäkningen har vi utgått från antalet mål som avgörs efter huvudförhandling. Enligt uppgifter från Domstolsverket avgjordes år 2025 omkring 1 800 mål om vårdnad, boende eller umgänge efter huvudförhandling. Antalet låg på en liknande nivå 2024. Mål som går till huvudförhandling är sådana där parterna inte har kunnat nå en samförståndslösning eller där en sådan lösning av olika skäl inte har varit lämplig. Det är också bland

dessa mål som de omständigheter som kan motivera ett offentligt biträde kan antas förekomma i större utsträckning.

Antalet mål som avgörs efter huvudförhandling ger dock inte någon fullständig bild. Ett behov av offentligt biträde kan finnas även i ett mål som avslutas på annat sätt, exempelvis ett särskilt komplext mål som avslutas med en samförståndslösning under handläggningen. Omvänt kan statistiken över mål som avgörs efter huvudförhandling även omfatta mål där parterna når en överenskommelse i anslutning till förhandlingen.[1] Det saknas emellertid statistik som enligt vår bedömning möjliggör en mer träffsäker avgränsning. Att ta fram ett sådant underlag genom empiriska undersökningar skulle dessutom vara mycket tids- och resurskrävande. Antalet mål som avgörs efter huvudförhandling får därför användas som ett beräkningsunderlag och inte som ett mått på det faktiska antalet mål där behov av biträde finns.

Förslaget är utformat så att ett offentligt biträde endast ska förordnas i särskilda fall. Antalet mål där ett biträde förordnas kan därför antas vara betydligt lägre än de omkring 1 800 mål som årligen avgörs efter huvudförhandling. I avsaknad av ett mer träffsäkert underlag uppskattar vi att ett offentligt biträde kan komma att förordnas i drygt tio procent av dessa mål, vilket motsvarar omkring 200 mål per år.

Vår utgångspunkt är vidare att samma biträde som regel ska förordnas för syskon. Att ett mål rör flera barn innebär därför som utgångspunkt inte att fler biträden behöver förordnas. I den fortsatta kostnadsberäkningen utgår vi således från 200 mål per år.

Uppskattning av kostnaden för biträdet i tingsrätten

Det är svårt att uppskatta hur mycket ett biträde kommer att behöva arbeta för att fullgöra sitt uppdrag. Barn är olika och uppdraget måste anpassas efter det enskilda barnets behov och förutsättningar. Tidsåtgången kan också variera beroende på omständigheterna i det enskilda fallet och när i handläggningen som biträdet förordnas. Om biträdet exempelvis har tidigare kännedom om barnet kan uppdraget kräva mindre tid. I de fall där biträdet förordnas senare i processen finns det också anledning att anta att kostnaderna blir lägre. Det är

[1] Detta brukar ibland benämnas *sammanträde inför huvudförhandling*.

därför svårt att uppskatta en genomsnittlig kostnad för ett biträde. För att ändå kunna uppskatta kostnaderna har vi utgått från den nu gällande timkostnadsnormen och gjort en uppskattning av det genomsnittliga antal timmar som ett biträde kan behöva arbeta. Den faktiska tidsåtgången kommer naturligtvis att variera, och vissa biträden kommer att behöva lägga ned mer tid och andra mindre.

Timkostnadsnormen för år 2026 är 1 626 kronor exklusive mervärdesskatt. Ersättningen för en timmes tidsspillan uppgår år 2026 till 1 487 kronor exklusive mervärdesskatt.[2]

Vid uppskattningen av det genomsnittliga antal timmar som ett biträde kan behöva arbeta kan beaktas att en huvudförhandling i tingsrätt enligt uppgifter från Domstolsverket i genomsnitt pågår i omkring fem timmar.[3] Med hänsyn till nödvändiga pauser i förhandlingen motsvarar detta en förhandlingsdag. Vår bedömning är vidare att ett offentligt biträde i de flesta fall kommer att förordnas först en bit in i processen, när det redan finns utredning i målet. Biträdet ska inte heller företräda barnet som part eller ha till uppgift att föra in egen bevisning eller annan omfattande utredning i processen. Uppdraget är i stället inriktat på att stärka barnets rätt att komma till tals och rätt till information och delaktighet. Samtidigt kan de mål där ett offentligt biträde förordnas antas vara mer tidskrävande än andra vårdnadsmål. Biträdet behöver sätta sig in i målet, träffa och samtala med barnet, närvara vid huvudförhandlingen och ha uppföljningssamtal med barnet efter domen. Mot denna bakgrund uppskattar vi den genomsnittliga arbetsinsatsen till 25 timmar. Därtill uppskattar vi den genomsnittliga tidsspillan till fem timmar per mål. Den avser framför allt resor till och från huvudförhandlingen och möten med barnet.

Mål om vårdnad, boende och umgänge kan ofta avse flera syskon.[4] Vår utgångspunkt är, som ovan nämnts, att samma biträde som regel ska förordnas för syskon. Detta innebär vissa effektivitetsvinster, bl.a. eftersom biträdet kan träffa syskonen vid samma tillfälle. Varje barn måste dock få möjlighet att enskilt komma till tals, och ett uppdrag som avser flera barn kan därför medföra en något större tidsåtgång. Detta bedöms emellertid rymmas inom den uppskattade genomsnittliga tidsåtgången.

[2] Beloppet gäller biträde som är godkänd för F-skatt.
[3] Uppgifter som utredningen inhämtat från Domstolsverket.
[4] Se t.ex. SOU 2017:6 s. 144. Den genomgång som redovisas där omfattade 139 domar som berörde sammanlagt 215 barn.

Med 2026 års timkostnadsnorm och ersättning för tidsspillan motsvarar detta en genomsnittlig kostnad om cirka 48 800 kronor per mål, exklusive mervärdesskatt. Därtill kan utlägg tillkomma. Beloppet avrundas därför uppåt till 50 000 kronor.

Sammantaget innebär detta att kostnaden för offentliga biträden i tingsrätten kan uppskattas till omkring 10 000 000 kronor per år.

Uppskattning av kostnaden för biträdet i högre rätt

Under 2025 meddelades prövningstillstånd i 135 vårdnadsmål och under 2024 i 134 sådana mål. Huvudförhandling hölls i 69 respektive 76 av målen. Det kan antas att andelen mål där ett offentligt biträde har förordnats är högre bland de mål som prövas efter huvudförhandling i hovrätten, eftersom dessa mål typiskt sett kan antas innehålla frågor och omständigheter som motiverar att ett biträde förordnas. Biträdets arbetsinsats i hovrätten bör samtidigt kunna begränsas av att biträdet redan är insatt i målet och känner barnet. Med utgångspunkt i omkring 30 sådana uppdrag per år kan kostnaden för offentliga biträden i högre rätt uppskattas till cirka 400 000 kronor per år. Detta motsvarar i genomsnitt sex timmars arbete och två timmars tidsspillan. Beloppet har avrundats uppåt för att även ta hänsyn till eventuella utlägg.

Finansieringsförslag

Vårt förslag om offentligt biträde beräknas leda till kostnadsökningar om 10 400 000 kronor för det allmänna. Eftersom förslaget medför ökade kostnader för staten behöver en finansiering föreslås.

Vi har inte inom ramen för vårt uppdrag kunnat identifiera någon lämplig finansiering genom omprioriteringar inom utredningens område. Förslagen som lämnas i detta betänkande syftar till att stärka barnets rättigheter och skapa bättre förutsättningar för att barnets perspektiv beaktas i processen. Förslagen kan förvisso på sikt bidra till att föräldrar i större utsträckning accepterar domstolens avgöranden och möjligen även till att färre tvister inleds eller drivs vidare. Det är emellertid osäkert om, och i vilken omfattning, sådana effekter kommer att uppstå. De är därför inte möjliga att beakta vid beräkningen av förslagens ekonomiska konsekvenser.

I mål där en eller båda parterna har ett rättshjälpsbiträde kan förslaget om offentligt biträde medföra vissa ökade kostnader för rättshjälpen. Ett offentligt biträde för barnet kan exempelvis ge upphov till ytterligare yttranden och andra processuella moment som parternas biträden behöver ta del av och förhålla sig till. Detta kan i vissa fall medföra en något ökad tidsåtgång för rättshjälpsbiträdena. Förslaget kan av samma skäl i viss utsträckning påverka målens handläggningstid. Vi bedömer dock att dessa konsekvenser kommer att vara begränsade. Merkostnaderna i vissa mål kan också i stor utsträckning balanseras av våra nyss berörda antaganden om färre återkommande mål och färre överklaganden. Sammantaget bedömer vi att kostnadsökningen för rättshjälpen därför blir marginell.

Som framgår av avsnitt 5.6.4 har vi även övervägt en ordning där föräldrarna, helt eller delvis, svarar för kostnaden för det offentliga biträdet genom en återbetalningsskyldighet utformad med rättshjälpslagens regler som förebild. En sådan ordning skulle minska statens kostnader väsentligt. Vi har emellertid av de skäl som redovisas där ansett att en sådan ordning inte bör införas.

För att förslaget ska kunna genomföras behöver därför anslaget för rättsliga biträden tillföras medel motsvarande de beräknade kostnadsökningarna.

Sammanfattning

Sammanlagt uppskattas våra förslag innebära en kostnadsökning avseende rättsliga biträden som uppgår till cirka 10 400 000 kronor. Anslaget för rättsliga biträden ska höjas med 10 400 000 kronor per år från och med 2029.

11.7.2 Konsekvenser för domstolarna

Vår bedömning

Förslagen om offentligt biträde i vissa särskilda fall, regleringen av barns hörande inför rätten och redovisningen av barns åsikter i domar samt upplysningar om umgängesstöd, bedöms inte få annat än marginella konsekvenser för domstolarna.

De kostnadsökningar som kan uppkomma bedöms kunna hanteras inom befintliga anslag.

Förslaget om offentligt biträde i vissa särskilda fall i mål om vårdnad, boende eller umgänge innebär att det kommer att uppstå ett visst ytterligare arbete för tingsrätterna och, i ännu mer begränsad omfattning, hovrätterna. Det gäller framför allt handläggningen av frågor om förordnande av och ersättning till offentliga biträden samt arbetet med att vidtala och kalla biträden till sammanträden, främst huvudförhandlingar. Förhandlingstiden kan också komma att öka något i de mål där ett offentligt biträde förordnas. Att ytterligare en aktör deltar i processen kan även medföra en viss ökad risk för att förhandlingar behöver ställas in eller flyttas, exempelvis på grund av förhinder. Att domare i något större utsträckning kan ställas inför situationen att barn ska höras inför rätten kan medföra visst utbildningsbehov för de domare som dömer i familjemål. Vi bedömer emellertid att detta är en fråga om prioritering inom den löpande fortbildning av domare som ändå sker.

Även förslaget om barns hörande inför rätten kan medföra att förhandlingstiden ökar något i de mål där barnet hörs. Eftersom det endast är i undantagsfall som barnet kommer att höras inför domstol bedömer vi dock att konsekvenserna för domstolarnas arbetsbelastning blir marginella.

Förslaget om att barns åsikter ska redovisas i domar bedöms inte heller medföra något beaktansvärt merarbete för domstolarna. Barns åsikter redovisas redan i dag i domar och förslaget innebär i huvudsak ett förtydligande i lag av vad som redan gäller.

Vad gäller förslaget om upplysningar rörande umgängesstöd kan det inledningsvis medföra visst ökat arbete för domstolarna, eftersom fler upplysningar kan behöva hanteras och kommuniceras med parterna. Denna ökning bedöms dock vara närmast marginell. Domstolarna har redan i dag att ta ställning till uppgifter från socialnämnden i mål om umgänge, och de upplysningar som lämnas enligt förslaget kommer i regel att utgöra ett komplement till befintligt utredningsmaterial.

Samtliga dessa förslag kan inledningsvis medföra visst arbete med att ta fram nya rutiner för handläggningen. När sådana rutiner väl har etablerats bedömer vi dock att den tillkommande arbetsinsatsen blir begränsad.

Sammantaget, och med beaktande av att flera av förslagen endast kommer att aktualiseras i ett begränsat antal mål, bedömer vi att de kostnadsökningar som förslagen medför är proportionerliga i förhållande till syftet med förslagen och inte blir mer omfattande än att de kan rymmas inom befintliga anslag.

11.7.3 Konsekvenser för kommunerna

Vår bedömning

Förslagen bedöms medföra endast marginella kostnader för kommunernas del, varför ingen reglering enligt den kommunala finansieringsprincipen bör göras.

Som angetts i tidigare avsnitt bedöms flera av våra förslag leda till konsekvenser för kommunerna. Förslagen bedöms leda till marginellt ökade kostnader för enskilda kommuner.

Vi har i avsnitt 11.7.1 uppskattat att ett offentligt biträde kommer att förordnas i cirka 200 mål per år. Skyldigheten att ansöka om biträde bedöms därför, även med beaktande av att antalet ansökningar kommer bli högre än antalet förordnanden, aktualiseras i ett begränsat antal fall. Kommunerna har redan i dag en motsvarande uppgift i LVU-mål och mål om vårdnadsöverflyttning. Det merarbetet som förslaget medför för kommunerna bedöms därför vara begränsat.

När det gäller förslagen om upplysningar i samband med frågor om umgängesstöd konstaterar vi att socialnämnden redan i dag tar fram sådana upplysningar i familjemål. Vad gäller möjligheten att höra barn och föräldrar i samband med sådana upplysningar kan framhållas att umgängesfrågan i många fall redan har berörts i samtal med barnet i samband med snabbupplysningarna. I sådana fall bör ytterligare samtal med barnet och föräldrarna inte vara nödvändigt, såvida det inte finns ett behov av att låta dem kommentera ny information som framkommit. Enligt statistik från MFoF verkställdes beslut om umgängesstöd avseende 1 419 barn år 2025.[5] Det bör enligt vår bedömning vara i ett begränsat antal fall som det blir aktuellt att höra barnet och föräldrarna. Därtill har socialnämnden redan i dag ett ansvar för uppföljningen av ett beslut om umgänge med umgängesstöd.

[5] MFoF, *Officiell statistik om familjerätt 2025*, s. 8.

De upplysningar som omfattas av förslaget dokumenteras redan i stor utsträckning inom ramen för den befintliga uppföljningen. Eftersom socialtjänsterna redan har etablerade rutiner för att inhämta, dokumentera och redovisa upplysningar bedömer vi att förslaget kan genomföras utan några större anpassningsbehov och att det relativt enkelt kan integreras i den befintliga verksamheten.

När det slutligen gäller uppföljningssamtal konstaterar vi att socialnämnden enligt nuvarande ordning har ett ansvar för att tillgodose de särskilda behov av insatser som barn kan ha efter att ett mål om vårdnad, boende eller umgänge har avgjorts. Bestämmelsen beskriver socialnämndens övergripande ansvar för barn i dessa situationer. Utifrån MFoF:s befintliga rekommendationer erbjuds uppföljningssamtal redan i ett flertal kommuner. Erfarenheterna visar dock att endast en mindre andel av berörda barn önskar sådana uppföljningssamtal. Den ordning som vi föreslår skiljer sig dock från den hittillsvarande eftersom den avser en rätt till information, snarare än bedömning av främst stödbehov. Vi anser att det kan antas att andelen barn som önskar uppföljningssamtal kommer att öka om alla kommuner blir skyldiga att erbjuda sådana samtal. Även med beaktande av en sådan ökning kan det dock inte förväntas att majoriteten av barn i vårdnadstvister kommer att vilja utnyttja denna möjlighet.

En rimlig utgångspunkt för beräkningen är de cirka 1 800 vårdnadsmål som avgörs efter huvudförhandling. Av dessa uppskattar vi att omkring 200 mål kommer att vara sådana där barnet har ett offentligt biträde som svarar för uppföljningssamtalet. Beräkningen kan därmed utgå från omkring 1 600 mål per år där ett uppföljningssamtal hos socialnämnden bör erbjudas. Även om barnen i en fjärdedel av målen, vilket är högt räknat, önskar uppföljningssamtal stannar kostnaden klart under totalt 500 000 kronor för samtliga landets 290 kommuner.[6]

Eftersom förslagen innebär nya åligganden för kommunerna är den kommunala finansieringsprincipen tillämplig. Sammantaget bedöms dock förslagen, mot bakgrund av de ovan redovisade beräkningarna, medföra endast marginella kostnader för kommunernas del, varför ingen reglering enligt den kommunala finansieringsprincipen bör göras.

[6] Beräkningen utgår från att uppföljningssamtal erbjuds i cirka 1 600 mål per år och att samtal efterfrågas i en fjärdedel av dessa mål (cirka 400 mål). Kostnaden har beräknats utifrån en timkostnad om 540 kronor inklusive ett påslag för indirekta kostnader motsvarande 20 procent av personalkostnaden samt en genomsnittlig arbetsinsats om två timmar per mål. Den sammanlagda kostnaden uppgår därmed till drygt 430 000 kronor per år.

11.7.4 Konsekvenser för MFoF

Vår bedömning

De kostnadsökningar som kan uppkomma till följd av att Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd behöver omarbeta sina rutiner, föreskrifter och allmänna råd är marginella och bedöms kunna hanteras inom befintliga ramar.

Förslagen innebär att MFoF behöver se över sina föreskrifter, allmänna råd och handböcker i de delar som rör vårdnad, boende och umgänge. De kostnadsökningar som kan uppkomma till följd av att MFoF behöver omarbeta sina rutiner, föreskrifter och allmänna råd är marginella och bedöms kunna hanteras inom befintliga ramar.

11.8 Åtgärder som vidtagits för proportionalitet

Utredningen har bedrivits i nära samarbete med de experter som förordnats. Vi har haft möten och kontakter med, samt inhämtat synpunkter och upplysningar från berörda aktörer, såsom myndigheter, kommuner, organisationer inom civilsamhället och, inte minst, barn. Genom de kontakter som tagits, inspel som utredningen fått från berörda aktörer samt expertgruppens möjlighet att ge synpunkter på utredningens förslag har det säkerställts att förslagen är proportionerliga. Likaså har vi i vårt arbete beaktat pågående regeringsuppdrag och annat utvecklingsarbete på området. I vissa delar har detta inneburit att utredningen har avstått från att närmare behandla frågor som redan är föremål för sådant arbete.

11.9 Ikraftträdande och informationsinsatser

Vi föreslår att författningsförslagen ska träda i kraft den 1 januari 2029.

Vi bedömer vidare att inga speciella informationsinsatser behövs. De informationsinsatser som krävs för de förslag som vi lagt fram bör hanteras på sedvanligt sätt av de myndigheter som berörs av förslagen.

11.10 Utvärdering av förslagens konsekvenser

Vi har i detta kapitel redogjort för de olika konsekvenser som vi bedömer att förslagen kommer att medföra. De faktiska konsekvenserna av förslagen bör utvärderas på lämpligt sätt.

Förslagen syftar till att stärka barns rättigheter och innebär en rad förändringar när det gäller bl.a. barnets ställning och delaktighet i den familjerättsliga processen. Det är därför angeläget att inom rimlig tid följa upp hur de nya bestämmelserna har kommit att tillämpas i praktiken, om de tillämpats i tillräcklig utsträckning och om de fått avsedd effekt. En utvärdering bör bl.a. kunna belysa hur reformen har påverkat barns möjligheter att komma till tals och få stöd under processen samt hur de nya bestämmelserna har fungerat för bl.a. domstolar och socialnämnder. Samtidigt bör en utvärdering inte genomföras så snart efter ikraftträdandet att underlaget blir alltför begränsat. De nya bestämmelserna behöver få tid att tillämpas och formerna för den praktiska hanteringen behöver hinna utvecklas. Detta gäller särskilt möjligheten att förordna ett offentligt biträde för barnet, en möjlighet som är avsedd att tillämpas i särskilda fall och därmed i ett begränsat antal mål. Det behöver finnas ett tillräckligt antal avslutade mål, även i högre rätt, för att det ska vara möjligt att bedöma hur ordningen har fungerat.

Vi bedömer därför att förslagens konsekvenser bör utvärderas efter cirka tre till fem års tillämpning.

12 Författningskommentar

12.1 Förslaget till lag om ändring i rättegångsbalken

17 kap.

7 §

En dom *ska* avfattas skriftligen och i skilda avdelningar ange
1. domstolen samt tid och ställe för domens meddelande,
2. parterna samt deras ombud eller biträden,
3. domslutet,
4 parternas yrkanden och invändningar samt de omständigheter som dessa grundats på och
5. domskälen med uppgift om vad som är bevisat i målet.

En dom i ett mål om vårdnad, boende eller umgänge enligt 6 kap. föräldrabalken ska även ange barnets framförda åsikter, om det inte är olämpligt.

En högre rätts dom *ska* i den utsträckning det behövs innehålla en redogörelse för lägre rätts dom.

Om en part har rätt att överklaga eller att ansöka om återvinning, *ska* det i domen anges vad han i så fall *ska* iaktta.

I paragrafen finns bestämmelser om vad en dom i tvistemål ska ange. Våra överväganden finns i avsnitt 6.3.5.

Andra stycket är nytt. Bestämmelsen innebär att barnets framförda åsikter som utgångspunkt ska framgå av domen i alla mål om vårdnad, boende eller umgänge. Med barnets framförda åsikter avses i första hand barnets inställning till det som i formell mening är parternas talan, i de fall där barnet har uttryckt en tydlig vilja om vad som ska gälla i fråga om vårdnad, boende och umgänge. Det är således lämpligt att ange t.ex. om barnet föredrar växelvis boende eller boende hos en förälder, om umgänget ska utökas eller begränsas, om umgänget ska inbegripa övernattningar, om det känns tryggt med umgängesstöd eller om ett helgumgänge ska utsträckas även till att omfatta skoldagar i slutet av veckan. För förståelsen av barnets inställning kan

denna behöva kompletteras med det huvudsakliga innehållet i vad barnet i övrigt har gett uttryck för. Barnets åsikter kan uttryckas på olika sätt och behöver inte innebära att barnet tydligt tar ställning. Barnet kan exempelvis berätta om relationer, skola, aktiviteter eller hur barnet mår i olika situationer. Sådana uppgifter kan behöva tas med i domen för att barnets perspektiv ska framgå tydligt. Domen behöver däremot inte återge allt som barnet har berättat.

Barnets åsikter behöver inte anges om det är olämpligt. Undantaget är avsett att tillämpas restriktivt. I de flesta fall bör det vara möjligt att redovisa åtminstone huvudpunkterna i barnets framförda åsikter utan att det är olämpligt.

Vid bedömningen av om det är olämpligt att redovisa barnets framförda åsikter ska hänsyn tas till bl.a. uppgifternas karaktär, barnets ålder och mognad, risken för att barnet tar skada av att uppgifterna återges och behovet av att skydda barnets integritet. Det kan exempelvis vara olämpligt att återge uppgifter när barnet har motsatt sig att det barnet berättat förs vidare eller tas in i domen. Detsamma gäller särskilt känsliga uppgifter, exempelvis om våld, sexuella övergrepp eller hedersrelaterat våld och förtryck, om ett återgivande skulle kunna skada barnet eller innebära ett intrång i barnets personliga integritet. Det bör i sådana fall övervägas om barnets uppgifter kan redovisas på en mer övergripande nivå utan att de mest känsliga delarna återges. Även uppgifter som helt saknar relevans för den fråga domstolen har att pröva är som utgångspunkt olämpliga att redovisa. Om barnet har framfört åsikter som avser en annan fråga än den som är föremål för prövning, kan det vara tillräckligt att detta förhållande framgår av domen utan att själva åsikterna återges. Bestämmelsen innebär inte heller att domstolen måste redovisa en uppgift som barnets åsikt om det är osäkert om uppgiften ger uttryck för barnets egen uppfattning. Det kan exempelvis vara fråga om motstridiga uppgifter om barnets inställning eller omständigheter som ger anledning att ifrågasätta vad som är barnets egen uppfattning. Sådana förhållanden kan i stället behandlas i domskälen.

Hur barnets åsikter redovisas, i vilken omfattning de återges och var i domen redogörelsen placeras får anpassas efter omständigheterna i det enskilda fallet. Om barnet har gett uttryck för en tydlig inställning i förhållande till talan i målet kan denna lämpligen redovisas i anslutning till parternas yrkanden och inställningar.

Övriga ändringar är språkliga.

12.2 Förslaget till lag om ändring i föräldrabalken

6 kap.

15 c §

När rätten beslutar om umgänge med en förälder som barnet inte bor tillsammans med, får rätten, om barnet har behov av det, besluta att en person som utses av socialnämnden ska medverka vid umgänget (umgängesstöd). Ett beslut om umgängesstöd ska gälla för en viss tid.

Innan ett beslut om umgängesstöd meddelas ska rätten inhämta yttrande från socialnämnden. *Om nämnden har tillgång till upplysningar som kan ha betydelse för frågans bedömning, är nämnden skyldig att lämna sådana upplysningar till rätten. Innan socialnämnden lämnar upplysningar ska den, om det inte är olämpligt, höra föräldrarna och barnet.*

Socialnämnden ska efter rättens beslut om umgängesstöd utse en viss person att medverka vid umgänget.

Socialnämnden ska följa upp hur umgänget fungerar och verka för att stödet inte består längre än nödvändigt.

När rätten under rättegången förordnar om umgängesstöd i ett beslut enligt 20 § första stycket, ska rätten samtidigt bestämma när socialnämnden senast ska lämna upplysningar om hur umgänget har fungerat.

Paragrafen handlar om umgängesstöd. Våra överväganden finns i avsnitt 8.4.5.

I *andra stycket* införs en skyldighet för socialnämnden att ge in upplysningar av betydelse för frågan om umgängesstöd i samband med att den ger in yttrande enligt samma stycke. Syftet med tillägget är att ge domstolen det bästa underlaget för att bedöma om ett beslut om umgängesstöd är förenligt med barnets bästa. Om socialnämnden har betydelsefulla upplysningar i frågan är nämnden – utan hinder av 10 kap. 28 § OSL – skyldig att lämna uppgiften till domstolen. Upplysningar av betydelse för frågan om umgängesstöd kan exempelvis handla om information från tidigare insatser med umgängesstöd. Ett annat exempel är information om nyligen inledd barnavårdsutredning, om uppgiften har betydelse för frågan. Om nämnden redan har lämnat samtliga relevanta upplysningar, exempelvis genom upplysningar enligt 20 § andra stycket, behöver den naturligtvis inte på nytt lämna samma upplysningar.

Om socialnämnden har tillgång till upplysningar som nämnden bedömer bör förmedlas till domstolen ska den, om det inte är olämpligt, höra föräldrarna och barnet. Bedömningen bör i denna situation göras på samma sätt som i 6 kap. 19 och 20 §§ FB. I många fall har

umgängesfrågan berörts i samtal med barnet i samband med snabbupplysningarna. Då bör ytterligare samtal med barnet och föräldrarna inte vara nödvändigt, såvida det inte finns ett behov av att låta dem kommentera ny information som framkommit.

Femte stycket är nytt och innebär att domstolen alltid ska bestämma när socialnämnden senast ska lämna in upplysningar om hur umgänget har fungerat. Bestämmelsen knyter an till socialnämndens uppföljningsansvar enligt fjärde stycket. Ändringen syftar till att säkerställa att domstolen får del av uppgifter av betydelse för bedömningen av om ett beslutat umgänge fortfarande är förenligt med barnets bästa. Upplysningarna kan innehålla uppgifter om barnets mående och reaktioner i samband med umgängestillfällena, i vad mån det skapats en trygg relation till umgängesstödet, samspelet mellan barnet och umgängesföräldern, vad de har gjort tillsammans när de umgåtts, förändringar i kommunikationen över tid och annat som avser umgängets innehåll. Även upplysningar om själva genomförandet – t.ex. inställda umgängestillfällen – bör rapporteras till domstolen.

Domstolen måste i varje enskilt fall överväga vid vilken tidpunkt det är lämpligt att socialnämnden senast ger in upplysningar. Ett beslut om tidpunkt kan t.ex. avse ett visst datum eller ett visst antal genomförda umgängestillfällen. När domstolen bestämmer tiden bör den beakta om det finns omständigheter som talar för att umgänget bör följas upp efter en relativt kort tidsperiod. Sådana omständigheter kan vara att barnets trygghet eller mående behöver följas särskilt noggrant eller att barnets inställning till umgänget motiverar en uppföljning efter en kortare tidsperiod. Domstolen behöver också ta hänsyn till när umgänget kan antas inledas i praktiken. Om socialnämnden ger in upplysningar väsentligt tidigare än den angivna tidpunkten ska nämnden även ge in kompletterande upplysningar vid den tidpunkt som domstolen angett.

När socialnämndens upplysningar inkommer till domstolen bör parterna få möjlighet att yttra sig över dem. Det finns inte något hinder mot att domstolen självmant tar upp en fråga om omprövning av ett interimistiskt beslut.

Eftersom handläggningen i domstolen avslutas efter en dom, ska skyldigheten att bestämma tidpunkt för när socialnämnden senast ska lämna upplysningar om hur umgänget fungerar inte gälla när dom meddelas.

19 §

Rätten ska se till att frågor om vårdnad, boende och umgänge blir tillräckligt utredda.

Innan rätten avgör ett mål eller ärende om vårdnad, boende eller umgänge ska socialnämnden ges tillfälle att lämna upplysningar. Om nämnden har tillgång till upplysningar som kan ha betydelse för frågans bedömning, är nämnden skyldig att lämna sådana upplysningar till rätten.

Om det behövs utredning utöver vad som sägs i andra stycket, får rätten uppdra åt socialnämnden eller något annat organ att utse någon att utföra den. Rätten får ge riktlinjer för utredningen och ska bestämma en viss tid inom vilken utredningen ska vara slutförd. Tiden får inte sättas längre än fyra månader. Om det finns särskilda skäl för det, får rätten förlänga tiden. Rätten ska se till att utredningen bedrivs skyndsamt.

Om det inte är olämpligt, ska den som utför utredningen höra barnet och redovisa barnets åsikter för rätten samt lämna förslag till beslut.

Barnet får höras inför rätten, om särskilda skäl talar för det och det är uppenbart att barnet inte kan ta skada av att höras. *Vid bedömningen av om det finns särskilda skäl, ska barnets vilja att höras tillmätas stor betydelse.*

I paragrafen finns bestämmelser om domstolens utredningsskyldighet i frågor om vårdnad, boende och umgänge. Paragrafen innehåller även bestämmelser om socialnämndens utredningar i sådana frågor och om hörande av barn inför rätten. Våra överväganden finns i avsnitt 6.2.7.

I femte stycket görs en ändring. Ändringen innebär att barnets vilja om att höras inför rätten ska ges stor betydelse vid bedömningen av om det finns särskilda skäl för ett hörande.

Ändringen syftar till att ge barnets egen vilja ett större genomslag vid bedömningen av om barnet ska höras inför rätten. Om barnet självt ger uttryck för en tydlig önskan om att få höras, ska detta väga tungt vid bedömningen av om det finns särskilda skäl. Barnets önskemål är dock inte ensamt avgörande. Bedömningen ska även fortsättningsvis göras med hänsyn till omständigheterna i det enskilda fallet.

Vilken betydelse barnets önskemål ska ges beror bl.a. på barnets ålder och mognad. Ju äldre och mognare barnet är, desto större betydelse bör som regel tillmätas barnets vilja. Om det finns omständigheter som ger anledning att misstänka att barnet har påverkats av en förälder eller någon annan att begära att få höras, måste domstolen försöka bringa klarhet i frågan. Om det inte går att utreda om önskemålet är barnets eget, kan det finnas anledning till försiktighet vid bedömningen av om det finns särskilda skäl för ett hörande.

Ändringen innebär inte att barn som utgångspunkt ska höras inför rätten. Möjligheten ska även fortsättningsvis användas med återhållsamhet. Utgångspunkten är alltjämt att barnets åsikter i första hand kommer fram genom socialnämndens utredningar.

Någon ändring görs inte heller av förutsättningen att det ska vara uppenbart att barnet inte kan ta skada av att höras. Den förutsättningen ska prövas självständigt.

20 kap.

9 §

I ett mål om vårdnad, boende eller umgänge enligt 6 kap. 5 §, 14 a § eller 15 a § första stycket ska ett offentligt biträde förordnas för barnet om det finns särskilda skäl med hänsyn till barnets rätt att komma till tals.

I ett mål om överflyttning av vårdnaden till en eller två särskilt förordnade vårdnadshavare enligt 6 kap. 7–8 §§ eller 10 e § eller i ett ärende hos socialnämnden om sådan vårdnadsöverflyttning ska ett offentligt biträde förordnas för barnet, om det inte måste antas att behov av biträde saknas.

I ett mål eller ärende som anges i *andra* stycket ska offentligt biträde förordnas även för barnets vårdnadshavare, om det inte måste antas att behov av biträde saknas.

I paragrafen finns bestämmelser om rätten till offentligt biträde i vissa mål enligt 6 kap. FB. Våra överväganden finns i avsnitt 5.6.5.

Första stycket är nytt. Av bestämmelsen framgår i vilka mål om vårdnad, boende och umgänge ett offentligt biträde kan förordnas och under vilka förutsättningar det ska ske.

Rätten till offentligt biträde enligt första stycket gäller vid prövningen av mål om vårdnad, boende och umgänge enligt 6 kap. 5 och 14 a §§ och 15 a § första stycket FB. Även mål om äktenskapsskillnad där ett yrkande av detta slag tas upp till prövning omfattas alltså av bestämmelsen (13 kap. 5 § äktenskapsbalken). Det rör sig alltså om tvister mellan föräldrar. Rätten omfattar inte fall där föräldrarna gemensamt vill utöva vårdnaden enligt 6 kap. 4 § FB. Inte heller omfattas sådana ovanliga situationer som avses i 6 kap. 7 § FB, där vårdnaden på talan av socialnämnden, eller genom att domstolen tar upp frågan i ett mål om äktenskapsskillnad, kan anförtros den andra föräldern ensam. I sådana fall aktualiseras oftast andra bestämmelser till skydd för barnet, exempelvis bestämmelserna om vård enligt LVU.

De fall där socialnämnden för talan med stöd av 6 kap. 15 a § andra stycket FB faller också utanför bestämmelsens tillämpningsområde.

Ett offentligt biträde enligt lagen om offentligt biträde ska förordnas om det finns särskilda skäl med hänsyn till barnets rätt att komma till tals. Det rör sig alltså inte om någon huvudregel. Utgångspunkten är i stället att ett offentligt biträde ska förordnas när omständigheterna i det enskilda fallet medför att barnet har ett särskilt behov av biträde för att barnets rätt att komma till tals ska tillgodoses. Det rör sig om fall då det finns en särskild risk för att barnet inte kommer till tals eller för att barnets åsikter eller perspektiv annars inte kommer fram eller får tillräckligt genomslag i processen.

Särskilda skäl kan exempelvis finnas i mål där det framkommer allvarliga men svårbedömda uppgifter om våld, hedersrelaterat våld och förtryck, annat övergrepp eller om att barnet annars far illa, och barnets perspektiv riskerar att hamna i skymundan vid riskbedömningen. Det kan särskilt vara fallet när barnet har uttryckt en vilja eller åsikt som inte överensstämmer med socialnämndens bedömning. Detsamma kan gälla när någon vårdnads-, boende- eller umgängesutredning inte har inhämtats och det, mot bakgrund av ovan nämnda svårbedömda uppgifter, finns ett särskilt behov av att säkerställa att barnets åsikter kommer fram.

Enbart den omständigheten att det förekommer uppgifter om våld innebär däremot inte att det finns särskilda skäl att förordna ett biträde. Om uppgifterna är tydliga, väldokumenterade och får stöd av annan utredning och barnets perspektiv har kommit fram, är behovet av ett biträde i regel mindre. Detsamma gäller när barnets inställning överensstämmer med socialnämndens bedömning och barnets åsikter har kommit fram och beaktats genom utredningen. Om barnet har en annan uppfattning än den bedömning som görs av socialnämnden, men de omständigheter som ligger till grund för bedömningen är tydliga och inte särskilt svårbedömda, kan barnets behov vanligen bestå i att få tydlig och anpassad information om bedömningen och skälen för den.

Särskilda skäl kan också finnas i särskilt komplexa mål. Det kan vara fråga om en mycket djupgående konflikt mellan föräldrarna som tydligt avviker från den konfliktnivå som vanligen förekommer i mål om vårdnad, boende och umgänge och där en eller båda föräldrarna har svårt att sätta barnets behov och perspektiv i främsta rummet. Även i sådana särskilt komplexa mål kan barnet emellertid ha uttryckt

en tydlig åsikt under utredningen hos familjerätten och ha fått gehör för denna. I sådana fall framstår det normalt inte som nödvändigt att förordna ett biträde för att säkerställa barnets rätt att komma till tals.

Särskilda skäl kan vidare finnas om det finns anledning att befara att barnet utsätts för allvarlig otillbörlig påverkan från en eller båda föräldrarna. Det ska vara fråga om sådan allvarlig påverkan att det finns en särskild risk för att barnets egna åsikter eller perspektiv annars inte kommer fram i processen och domstolen bedömer att ett biträde kan bidra till att avhjälpa denna risk.

De situationer som nu har angetts är inte en uttömmande uppräkning. Även andra omständigheter kan, var för sig eller tillsammans, innebära att det finns särskilda skäl att förordna ett offentligt biträde. Bedömningen ska alltid göras utifrån barnets behov och omständigheterna i det enskilda fallet. När det gäller barnets ålder finns det inte någon nedre åldersgräns för när ett offentligt biträde kan förordnas. Om barnet inte har uppnått en sådan ålder eller mognad att det kan bilda och uttrycka egna åsikter, saknas det emellertid i regel skäl att förordna ett biträde för barnet.

För syskon i samma mål bör utgångspunkten vara att samma offentliga biträde förordnas. Att syskonen har olika uppfattningar i de frågor som prövas utgör i sig inte skäl att förordna olika biträden, eftersom biträdets uppgift är att föra fram respektive barns åsikter. Om det finns en konflikt mellan syskonen eller andra omständigheter som gör ett gemensamt biträde olämpligt, bör dock olika biträden förordnas. Frågan om samma biträde kan förordnas för flera syskon får bedömas utifrån omständigheterna i det enskilda fallet.

De uttalanden som gjordes i den tidigare författningskommentaren (prop. 2024/25:10) avseende tillämpligheten av lagen (1996:1620) om offentlig biträde gör sig gällande även beträffande första stycket, med de undantag som följer av 20 kap. 9 b § FB.

9 b §

Ansökan om offentligt biträde för barnet enligt 9 § får, utöver vad som föreskrivs i 3 § lagen (1996:1620) om offentligt biträde, göras av socialnämnden.

Ett beslut om förordnande, byte eller entledigande av ett offentligt biträde enligt 9 § första stycket gäller även om beslutet inte har fått laga kraft.

Paragrafen, som är ny, föreskriver att socialnämnden får ansöka om offentligt biträde för barnet och att ett beslut om förordnande, byte eller entledigande av offentligt biträde gäller omedelbart. Våra överväganden finns i avsnitt 5.6.10.

I *första stycket* anges att socialnämnden kan ansöka om offentligt biträde i sådana mål som framgår av 9 §. Bestämmelsen innebär att socialnämnden genom denna reglering kan ansöka om offentligt biträde för barnet även i mål om vårdnad och boende enligt 6 kap. 5 och 14 a §§, där socialnämnden inte kan väcka talan i frågan.

I mål om vårdnadsöverflyttning följer behörigheten att ansöka om offentligt biträde redan av socialnämndens rätt att väcka talan. Ändringen innebär därför inte någon förändring i dessa mål.

I *andra stycket* anges att beslut om förordnande, byte eller entledigande av ett offentligt biträde enligt 9 § första stycket gäller även om beslutet inte fått laga kraft. Ändringen omfattar alltså inte mål och ärenden enligt 9 § andra och tredje stycket.

10 b §

Den som är offentligt biträde för barnet *ska* föreläggas att yttra sig skriftligen och kallas till sammanträde som om denne var biträde åt en part.

Paragrafen innehåller en reglering om barnets offentliga biträdes processuella ställning. Våra överväganden finns i avsnitt 5.6.10.

Paragrafen ändras genom att angivelsen av mål om överflyttning av vårdnaden tas bort. Ändringen innebär att bestämmelsen även omfattar offentliga biträden som förordnas för barn i mål om vårdnad, boende och umgänge enligt 9 § första stycket. Bestämmelsen omfattar därmed offentliga biträden för barn i samtliga de mål och ärenden som anges i 9 §. I övrigt innebär den nya lydelsen inte någon ändring i sak.

10 c §

Den som är offentligt biträde för barnet har rätt att ta del av det som tillförts ärendet eller målet.

Paragrafen föreskriver den rätt som barnets offentliga biträde har att ta del av uppgifter i ett mål eller ärende. Våra överväganden finns i avsnitt 5.6.12.

Ändringen innebär att bestämmelsen inte längre är begränsad till ärenden och mål om överflyttning av vårdnaden. Genom hänvisningen till 9 § omfattas även offentliga biträden som förordnas för barn i mål om vårdnad, boende och umgänge enligt 9 § första stycket. Bestämmelsen omfattar därmed offentliga biträden för barn i samtliga de mål och ärenden som anges i 9 § första och andra styckena. I övrigt innebär ändringen inte någon ändring i sak.

12.3 Förslaget till lag om ändring i socialtjänstlagen (2025:400)

18 kap.

10 a §

Socialnämnden ska erbjuda barnet ett uppföljningssamtal när rätten har meddelat dom i ett mål om vårdnad, boende eller umgänge, om det inte är obehövligt eller olämpligt.

Paragrafen, som är ny, föreskriver en skyldighet för socialnämnden att erbjuda barnet ett uppföljningssamtal i mål om vårdnad, boende eller umgänge. Våra överväganden finns i avsnitt 8.5.5.

Bestämmelsen innebär att socialnämnden ska erbjuda barnet ett uppföljningssamtal efter att dom har meddelats i alla mål om vårdnad, boende eller umgänge enligt 6 kap. FB. Samtalet ska erbjudas så snart som möjligt efter meddelad dom, utan inväntande av laga kraft. Bestämmelsen gäller även efter dom i högre rätt. Detta innebär att två uppföljningssamtal kan behövas i de fall där tingsrättens dom överklagas.

Syftet med uppföljningssamtalet är i första hand att ge barnet information om domen och hjälpa barnet att förstå dess innebörd. Samtalet syftar vidare till att ge socialnämnden möjlighet att uppmärksamma om barnet behöver ytterligare stöd. Formen för samtalet bör anpassas efter barnets behov och förutsättningar. Samtalet kan ske med en eller båda föräldrarna närvarande eller med barnet ensamt.

Barnets rätt till uppföljningssamtal innebär inte en skyldighet för barnet att delta. Det centrala är att barnet ges en reell möjlighet att ta ställning till erbjudandet. Familjerätten bör därför redan under den tidiga handläggningen i målet, t.ex. vid samtal inför snabbupp-

lysningar eller under vårdnadsutredningen, fråga barnet om barnet vill ha ett uppföljningssamtal när målet har avslutats och anteckna barnets inställning i frågan. Barnet är inte bundet av sin tidigare inställning.

Utgångspunkten är att barnet ska erbjudas ett uppföljningssamtal. Samtalet behöver inte erbjudas om det är olämpligt eller obehövligt. Det är socialnämnden som avgör om ett erbjudande i det enskilda fallet är olämpligt eller obehövligt. Utrymmet att avstå bör inte vara alltför stort. Om barnet ger uttryck för ett önskemål om uppföljningssamtal bör detta väga tungt, och det bör krävas mycket starka skäl för att inte tillmötesgå det.

När ett barn inte har hörts under handläggningen i målet på grund av låg ålder eller andra omständigheter, är det i de flesta fall såväl olämpligt som obehövligt att erbjuda barnet ett uppföljningssamtal. Ett uppföljningssamtal kan vidare vara obehövligt om målet har avslutats genom en samförståndslösning mellan föräldrarna. Detsamma gäller dom som meddelats efter gemensam ansökan. Utgångspunkten är att föräldrarna i nämnda situationer ofta har bättre förutsättningar än familjerätten att förklara utgången i målet för barnet. En samförståndslösning innebär dock inte i sig att ett uppföljningssamtal är obehövligt. Ett sådant samtal kan exempelvis fylla en viktig funktion om samförståndslösningen avviker från de åsikter eller önskemål som barnet har gett uttryck för.

Om barnet har ett offentligt biträde bör det inte heller finnas behov av att erbjuda barnet ett uppföljningssamtal, eftersom det ingår i biträdets uppdrag att gå igenom domen och förklara utgången för barnet.

Som utgångspunkt krävs vårdnadshavarens samtycke för att ett uppföljningssamtal ska kunna genomföras. Om barnet har uppnått sådan ålder och mognad att barnet självt kan ta ställning till samtalet och vidta de praktiska åtgärder som krävs för att samtalet ska komma till stånd, bör samtalet kunna genomföras även utan vårdnadshavarens samtycke.

Vilken kommun som ansvarar för uppföljningssamtalet följer av 29 kap. SoL. Som huvudregel är det barnets bosättningskommun.

Referenser

Offentligt tryck

Propositioner

Prop. 1979/80:1 *om socialtjänsten*.

Prop. 1981/82:168 *om vårdnad och umgänge m.m.*

Prop. 1989/90:107 *om godkännande av FN-konventionen om barnets rättigheter.*

Prop. 1990/91:8 *om vårdnad och umgänge.*

Prop. 1992/93:159 *om stöd och service till vissa funktionshindrade*.

Prop. 1993/94:251 *Förmynderskapslagstiftningen.*

Prop. 1994/95:224 *Barns rätt att komma till tals*.

Prop. 1998/99:133 *Särskild företrädare för barn*.

Prop. 2005/06:99 *Nya vårdnadsregler.*

Prop. 2009/10:192 *Umgängesstöd och socialtjänstens förutsättningar att tala med barn*.

Prop. 2011/12:53 *Barns möjlighet att få vård*.

Prop. 2017/18 :169 *Stärkt rättssäkerhet vid genomförande av särskilda befogenheter på särskilda ungdomshem och LVM-hem*.

Prop. 2017/18:186 *Inkorporering av FN:s konvention om barnets rättigheter.*

Prop. 2020/21:150 *Ett stärkt barnperspektiv i vårdnadstvister.*

Prop. 2020/21:170 *Barn som bevittnar brott.*

Prop. 2022/23:64 *En sänkt åldersgräns för öppna insatser till barn utan vårdnadshavarens samtycke.*

Prop. 2023/24:31 *Stärkta rättigheter för barn och vuxna i skyddat boende.*

Prop. 2024/25:1 *Budgetproposition 2025.*

Prop. 2024/25:10 *Tryggare hem för barn*.

Prop. 2024/25:89 *En förebyggande socialtjänstlag*.

Prop. 2024/25:195 *Skärpta krav för offentliga biträden och höjda kompetenskrav för tolkar i migrationsärenden.*

Prop. 2025/26:294 *För barns rättigheter och trygghet – en ny lag om omhändertagande för vård av barn och unga.*

Prop. 2025/26:295 *Förebyggande insatser inom socialtjänsten till skydd för barn och unga vid bristande medverkan.*

Utskottsbetänkanden och riksdagsskrivelser

Bet. 1982/83:LU17 *om vårdnad och umgänge m.m.*

Bet. 1989/90:SoU28 *Godkännande av FN-konventionen om barnets rättigheter.*

Bet. 1998/99:LU18 *Familjerättsliga frågor, m.m.*

Bet. 2005/06:LU27 *Nya vårdnadsregler.*

Bet. 2017/18:SoU25 *Inkorporering av FN:s konvention om barnets rättigheter.*

Bet. 2024/25:SoU23 *En förebyggande socialtjänstlag – för ökade rättigheter, skyldigheter och möjligheter.*

Bet. 2025/26:SoU38 *För barns rättigheter och trygghet – en ny lag om omhändertagande för vård av barn och unga.*

Bet. 2025/26:SoU39 *Förebyggande insatser inom socialtjänsten till skydd för barn och unga vid bristande medverkan.*

Rskr. 1989/90:350.

Rskr. 2005/06:309.

Rskr. 2017/18:389.

Rskr. 2024/25:210.

Rskr. 2025/26:432.

Rskr. 2025/26:433.

Statens offentliga utredningar, SOU

SOU 1979:63 *Barnets rätt 2. Om föräldraansvar m.m.*

SOU 1987:7 *Barnets rätt 3. Om barn i vårdnadstvister – talerätt för barn m.m.*

SOU 2001:18 *Barn och misshandel.*

SOU 2005:43 *Vårdnad – Boende – Umgänge. Barnets bästa, föräldrars ansvar.*

SOU 2017:6 *Se barnet!*

SOU 2020:57 *Ett särskilt hedersbrott.*

SOU 2020:63 *Barnkonventionen och svensk rätt.*

SOU 2022:70 *En uppväxt fri från våld. En nationell strategi för att förebygga och bekämpa våld mot barn.*

SOU 2022:71 *Tryggare hem för barn.*

SOU 2023:40 *Förbättrade möjligheter för barn att utkräva sina rättigheter enligt barnkonventionen.*

SOU 2025:11 *Rättssäkerhetens pris.*

Departementspromemorior

Ds 2002:13 *Utövandet av barns rättigheter i familjerättsprocesser.*

Övriga publikationer

Socialdepartementet, regeringsbeslut den 13 juni 2024, *Uppdrag att stärka socialtjänstens arbete med riskbedömningar samt i frågor om vårdnad, boende och umgänge.* S2024/01210 (delvis).

Socialdepartementet, regeringsbeslut den 27 februari 2025, *Uppdrag till Socialstyrelsen att stödja och följa upp försöksverksamhet med oberoende barnombud*. S2025/00404 (delvis).

Socialdepartementet, regeringsbeslut den 16 april 2025, *Kommittédirektiv Effektivare åtgärder mot välfärdsbrott och ökad förutsebarhet inom personlig assistans*. S2025/00842. Dir. 2025:40.

Socialdepartementet, regeringsbeslut den 25 juni 2026, *Kommittédirektiv En rättssäker och kunskapsbaserad socialtjänst*. S2026/01407. Dir. 2026:60.

Justitiedepartementet, regeringsbeslut den 3 september 2026, *Uppdrag till Brottsförebyggande rådet att kartlägga hur uppgifter om våld och kränkningar som förs fram inom ramen för mål och ärenden om vårdnad, boende och umgänge hanteras*. Ju2026/02004.

Allmänna kommentarer och rekommendationer från barnrättskommittén

CRC/GC/2003/5, *General comment no. 5 (2003): General measures of implementation of the Convention on the Rights of the Child.*

CRC/C/GC/12, *General comment No. 12 (2009): The right of the child to be heard*.

CRC/C/GC/14, *General comment no. 14 (2013) on the right of the child to have his or her best interests taken as primary consideration.*

CRC/C/GC/14, *General comment No. 14 (2013) on the right of the child to have his or her best interests taken as a primary consideration (art. 3, para. 1)*.

CRC/C/SWE/CO/6–7, *Sammanfattande slutsatser och rekommendationer om Sveriges kombinerade sjätte och sjunde periodiska rapport.*

Beslut från Justitieombudsmannen

JO 2002/03 s. 234.

JO, beslut den 15 mars 2004 (dnr 185-2002).

JO 2005/06 s. 27.

JO 2010/11 s. 52.

JO 2015/16 s. 86.

JO 2016/17 s. 56.

JO, beslut den 21 juni 2018 (dnr 4036-2017).

JO, beslut den 30 juni 2020 (dnr 9119-2019).

JO, beslut den 19 januari 2021 (dnr 1325-2020).

Rättsfall

Högsta domstolen

NJA 2013 s. 685.
NJA 2025 s. 1333.
Högsta domstolens beslut den 16 juni 2026 i mål nr Ö 3043-25.

Högsta förvaltningsdomstolen

HFD 2015 ref. 5.
HFD 2014 ref. 38.
HFD 2021 ref. 61.
HFD 2023 not. 47.
HFD 2024 ref. 64.

Hovrätterna

RH 1998:28.
RH 1999:76.
Hovrättens för Västra Sverige beslut den 13 juli 2000 i målet T 1237-00.

Kammarrätterna

Kammarrätten i Göteborgs dom den 14 februari 2019, i mål nr 6140-18.
Kammarrätten i Göteborgs beslut den 2 april 2026, i mål nr 7367-25.

Europadomstolen

N.TS. m.fl. mot Georgien (71776/12), dom den 2 februari 2016.
Strand Lobben m.fl. mot Norge (37283/13), dom den 10 september 2019.
Zabara mot Ukraina (26007/17), dom den 7 november 2019.
C mot Kroatien (80117/17), dom den 8 oktober 2020.

Litteratur m.m.

Barnombudsmannen (2026), *Tro på oss när vi väl vågar berätta. Återrapportering av uppdrag att undersöka om det finns brister i samhällets skyddsnät för barn, analyserna vad bristerna beror på och lämna förslag på lämpliga och konkreta åtgärder.*

Bergman, Ann-Sofie, Finlay, Hannah, Fromholz, Eva, Hakvoort, Ilse, Jacobsson, Maritha, Monemi, Sara, Rejmer, Annika och Wahlin, Lottie (2023), *Medling vid konflikter som rör barn och unga – i familjen, i skolan och vid brott*, Norstedts Juridik.

Bergman, Ann-Sofie och Rejmer, Annika, ”Det är klart att barnen blir lidande”: Om barns mående när föräldrarna är i vårdnadstvist, *Socialmedicinsk Tidskrift* (2017, vol. 94, nr 4, s. 437–446).

Danmarks Domstole (2026), *Vejledning om familierettens behandling af forældreansvarssager og om tvangsfuldbyrdelse*.

Domstoladministrasjonen (2019), *Praktiske anbefalinger for domstolsbehandling til barnets beste i foreldretvistsaker, og saker om tvangsfullbyrdelse jf. barneloven § 65.*

Domstoladministrasjonen (2025), *Nasjonal veileder for behandling av foreldretvister*, version 4.0.

European Court of Human Rights (2025), *Guide on Article 6 of the European Convention on Human Rights – Right to a Fair Trial (civil limb)*, uppdaterad den 28 februari 2025.

Ewerlöf, Göran och Sverne, Tor (2004), *Barnets bästa – Om föräldrars och samhällets ansvar*, 5 uppl., Norstedts Juridik.

Finnström, Johanna (2023), *”Individual realities and legal responsibilities: a study of non-resident parents who dispute child maintenance obligations in Swedish administrative courts, 2014–2019”*, International Journal of Law, Policy and the Family, vol. 37, nr 1, artikel ebad011.

Finnström, Johanna (2026), *”Bargaining Against Poor Odds: A Power Resource Analysis on Legal Disputes for Child Support in Sweden”, Social Politics: International Studies in Gender, State & Society*, artikel jxaf063.

Finnström, Johanna (2026), *Families in Court: A Multi-Perspective Sociological Analysis of Court Disputes on Child Custody and Child Maintenance in Sweden*, doktorsavhandling, Stockholms universitet.

Finnström, Johanna och Schiratzki, Johanna (under utgivning), *Mönster i vårdnadstvister. Om ensam vårdnad, barnets åsikter och omprövningar.*

Fitger, Peter, Sörbom, Monika, Eriksson, Tobias, Hall, Per, Palmkvist, Ragnar och Renfors, Cecilia (2026), *Rättegångsbalken*, JUNO, version 100, Norstedts Juridik.

GREVIO (2019), *Baseline Evaluation Report Sweden.* GREVIO/inf(2018)15.

GREVIO (2024), *Building Trust by Delivering Support, Protection and Justice – Sweden: First Thematic Evaluation Report.* GREVIO(2024)12.

Jernbro, Carolina, Landberg, Åsa och Thulin, Johanna (2023), *Våld mot barn 2022 – En nationell kartläggning*. Stiftelsen Allmänna Barnhuset.

Jämställdhetsmyndigheten (2022), *Uppgifter om våld är inget undantag*. 2022:1.

Lundgren, Lars och Sunesson, Per-Anders, *Nya sociallagarna*, JUNO, version 40, Norstedts Juridik.

Myndigheten för delaktighet (2024), *Sammanfattande kommentarer avseende Sveriges kombinerade andra och tredje periodiska rapport*, 2024:17.

Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd, *Allmänna råd om socialnämndens ansvar för frågor om vårdnad, boende och umgänge* (HSLF-FS 2025:64).

Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd (2018), *Riskbedömning i utredningar om vårdnad, boende och umgänge*.

Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd (2024), *Vårdnad, boende och umgänge vid skyddade personuppgifter.*

Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd (2025), *Officiell statistik om familjerätt 2024*, dnr AD 2024-933.

Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd (2025), *Umgänge med umgängesstöd.*

Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd (2025), *Årsredovisning*.

Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd (2026), *Officiell statistik om familjerätt 2025*, dnr AD 2025-1606.

Nylund, Anna (2023), ”Nordic Family Mediation: Towards a System of Differentiated Services?”, i Kaldal, Anna, Hellner, Agnes och Mattsson, Titti (red.), *Children in Custody Disputes. Matching Legal Proceedings to Problems*, Palgrave Macmillan.

Prop. 117 L (2024–2025), *Lov om barn og foreldre (barnelova)*.

Sjösten, Mats (2024), *Vårdnad, boende och umgänge samt verkställigheten av sådana avgöranden och överenskommelser*, Norstedts Juridik.

Socialstyrelsen (2012), *Vårdnad, boende och umgänge, Handbok – stöd för rättstillämpning och handläggning inom socialtjänstens familjerätt*. Artikelnummer: 2012-4-8.

Socialstyrelsen (2020), *Stöd till barn och unga med funktionsnedsättning*. Artikelnummer: 2020-10-7018.

Socialstyrelsen (2023), *LVU – handbok för socialtjänsten*. Artikelnummer: 2023-12-8859.

Socialstyrelsen (2025), *Standardiserade bedömningsmetoder för att stötta familjerättens riskbedömningar*. Artikelnummer: 2025-6-9662.

Socialstyrelsen (2025), *Statistik om socialtjänstinsatser till barn och unga 2024*. Artikelnummer: 2025-10-9726.

Socialstyrelsen (2026), *Statistik om insatser enligt lagen om stöd och service till vissa funktionshindrade 2025*. Artikelnummer: 2026-4-10180.

Sonander, Anna och Lundberg, Sara (2026), ”(How) Do Children’s Rights to Participation Take Form in Custody Cases? The Illusion of an Institutional and Legal Framework Safeguarding the Child’s Perspective”, i Sonander m.fl. (red.), *Building a Sustainable Society Through Child Participation*, Springer, Cham.

Stiftelsen Allmänna Barnhuset (2015), *Barnets rättigheter i vårdnadstvister: slutrapport*.

Södergren, Patrik, *Rättslöst för barn och ungdomar när socialnämnd för talan mot sig själv*, JUNO. Publicerad digitalt: 2026-04-21.

Walin, Gösta, Vängby, Staffan, Singer, Anna och Jänterä-Jareborg, Maarit (2026), *Föräldrabalken och internationell föräldrarätt*, JUNO, version 25, Norstedts Juridik.

Webbplatser

Bundesministerium der Justiz und für Verbraucherschutzs webbplats, https://www.bmjv.de/DE/themen/wege_zum_recht/gerichtsverfahren/familiengerichtliches_verfahren/familiengerichtliches_verfahren.html. Hämtad 2026-09-03.

Familjens Jurists webbplats, https://www.familjensjurist.se/nyheter/pressmeddelande/fler-foraldrar-i-konflikt-efter-separation--sa-skyddar-ni-barnen/. Hämtad 2026-08-08.

Kunskapsguiden, https://kunskapsguiden.se/omraden-och-teman/funktionshinder/rattigheter-for-personer-med-funktionsnedsattning/rattigheter-for-barn-med-funktionsnedsattning/. Hämtad 2026-09-14.

Nationalencyklopedins webbplats, https://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/konflikt. Hämtad 2026-04-06.

Rädda Barnens webbplats, https://press.raddabarnen.se/pressreleases/ny-maetning-tuffare-ekonomiskt-laege-foer-barnfamiljer-3311634. Hämtad 2026-06-24.

Statistiska centralbyråns webbplats, https://www.scb.se/hitta-statistik/statistik-efter-amne/befolkning-och-levnadsforhallanden/levnadsforhallanden/barn-och-familjestatistik/pong/statistiknyhet/barn--och-familjestatistik-20242/. Hämtad 2026-08-08.

Statistiska centralbyråns webbplats, https://www.scb.se/hitta-statistik/artiklar/2021/215-000-barn-har-en-bonusforalder/. Hämtad 2026-08-08.

Kommittédirektiv 2025:72

Barnets rätt att komma till tals i familjerättsliga frågor

Beslut vid regeringssammanträde den 3 juli 2025

Sammanfattning

En särskild utredare ska analysera hur barnets ställning och stödet till barnet i mål om vårdnad, boende och umgänge kan stärkas. Utredaren ska också överväga om en tillfällig företrädare för barn bör kunna utses i frågor hos socialtjänsten. Syftet med uppdraget är att analysera hur barnets bästa och barnets rätt att komma till tals i familjerättsliga frågor kan tas till vara på ett bättre sätt.

Utredaren ska bl.a.

- med beaktande av principen om barnets bästa bedöma om barnets rätt till stöd eller att komma till tals kan stärkas,
- ta ställning till om det bör införas en rätt för barnet till ett eget juridiskt biträde,
- ta ställning till om barnets rätt till stöd och information hos socialtjänsten och under domstolsprocessen i frågor om vårdnad, boende och umgänge bör förbättras,
- ta ställning till om en tillfällig företrädare för barn bör kunna utses när det gäller insatser för barn inom socialtjänsten och enligt lagen (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade, och
- lämna nödvändiga författningsförslag.

Uppdraget ska redovisas senast den 24 augusti 2026.

Behovet av en utredning

Barnets ställning och rätt att komma till tals

För regeringen är det en prioriterad fråga att stärka barnets rättigheter och se till att barnets bästa beaktas i alla beslut som rör barn. Detta arbete bedrivs brett och berör olika politikområden, inte minst familjerätten. Efter förslag i propositionen Tryggare hem för barn (prop. 2024/25:10) ändrades föräldrabalken den 1 januari i år i syfte att stärka skyddet för barn mot våld och andra kränkningar. Genom lagändringarna har risken för att barnet far illa fått en särskilt framträdande plats vid bedömningen av vad som är bäst för barnet i frågor om vårdnad, boende och umgänge. Det har också förtydligats att barnets bästa går före rätten till umgänge med en förälder som barnet inte bor tillsammans med. Vidare har domstolarnas tillgång till beslutsunderlag för bedömningen av om ett barn riskerar att fara illa förbättrats genom en skyldighet att i vissa svårbedömda fall hämta in ett sakkunnigutlåtande från en legitimerad psykolog.

Även på socialtjänstens område arbetar regeringen för att stärka barnets rättigheter. Detta kommer bl.a. till uttryck i den nya socialtjänstlagen (2025:400) som nyligen antogs av riksdagen efter förslag av regeringen i propositionen En förebyggande socialtjänstlag – för ökade rättigheter, skyldigheter och möjligheter (prop. 2024/25:89). På förslag av regeringen har dessutom barnets rättigheter stärkts i frågor som rör placering i skyddat boende, se propositionen Stärkta rättigheter för barn och vuxna i skyddat boende (prop. 2023/24:31). I december 2023 tillsatte regeringen en utredning som bl.a. ska lämna förslag som stärker barnrättsperspektivet vid vård enligt lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga (dir. 2023:160). Därefter har utredningen fått ett utökat uppdrag och förlängd utredningstid (dir. 2024:114). Utredningen har lämnat delbetänkandet Att omhänderta barn och unga (SOU 2025:38). Uppdraget ska slutredovisas senast den 30 januari 2026.

Utgångspunkten är att familjen är den grundläggande enheten för ett barn, och barnets föräldrar har det primära ansvaret för att barnets behov och rättigheter tillgodoses. Detta gäller även då föräldrarna inte lever tillsammans med varandra. I de fall föräldrarna av olika anledningar inte kan enas är det dock nödvändigt att myndigheter och domstolar kan fatta välgrundade beslut utifrån principen om barnets bästa. Frågor om vårdnad, boende och umgänge hanteras av flera

olika aktörer, främst socialtjänsten och de allmänna domstolarna. Eftersom utgångsläget är att föräldrarnas gemensamma beslut gäller i frågor som rör barnet är det förklarligt att vårdnadsmål handläggs som ett tvistemål mellan föräldrarna när de inte är överens om vad som är bäst för barnet. I en sådan process finns det dock en risk att barnets egen röst inte hörs, trots att det är barnet som står i centrum för prövningen.

Barnets rättigheter kommer till uttryck i bl.a. FN:s konvention om barnets rättigheter (barnkonventionen) som sedan den 1 januari 2020 gäller som lag i Sverige. En av de grundläggande principerna i barnkonventionen är att det som bedöms vara barnets bästa ska beaktas i första hand vid alla beslut som rör barn (artikel 3). Även barnets rätt att uttrycka sin åsikt och höras i alla frågor som rör barnet är en grundläggande princip i barnkonventionen (artikel 12). Principen om barnets bästa och rätten att komma till tals kommer även till uttryck i föräldrabalken (se bl.a. 6 kap. 2 a och 2 b §§). Det yttersta ansvaret att ge stöd och skydd till barn och unga som behöver det ligger på socialnämnden, som ska verka för att barn växer upp under trygga och goda förhållanden.

Barnet och barnets behov ska alltid stå i centrum vid hanteringen av familjerättsliga frågor. Reglerna om vårdnad, boende och umgänge ska vara utformade för att säkerställa barnets bästa och för att minska risken för att barnet kommer till skada i en vårdnadsprocess. Det är barnets rätt till sin förälder och inte förälderns rätt till barnet som ska vara avgörande vid bedömningen. Det är viktigt att barnet känner att det får komma till tals och att det får stöd under en vårdnadsprocess. Detta gäller inte minst barn som är utsatta för eller upplever våld i någon form. Uppgifter om våld i olika former är vanligt förekommande i vårdnadsmål. Det är också angeläget att motverka att barnet dras in i föräldrarnas konflikt.

Flera barnrättsorganisationer har framfört att de ser brister i barns rätt att komma till tals i socialtjänstens vårdnadsutredningar och därmed även i domstolen. De har också framfört att barn inte får den information eller det stöd som de behöver i samband med processer om vårdnad, boende och umgänge. Intervjuer med barn har visat att de alltför ofta inte känner sig lyssnade på. Se t.ex. redogörelser för intervjuer i betänkandet Förbättrade möjligheter för barn att utkräva sina rättigheter enligt barnkonventionen (SOU 2023:40). När det gäller vårdnadsprocesser berättar barn att de har svårt att förstå varför de

inte blir lyssnade på när de berättar att de exempelvis inte vill träffa en förälder och det finns uppgifter om våld. När ett beslut om umgänge har fattats mot barnets vilja kan barnet ha svårt att förstå beslutet. Barn berättar även att de gärna vill ha ett ombud i domstol när beslut ska fattas om t.ex. umgänge (se SOU 2023:40 s. 168).

Efter att Sverige lämnat in sin kombinerade sjätte och sjunde periodiska rapport till FN:s barnrättskommitté lämnade kommittén i sin tur i mars 2023 sina sammanfattande slutsatser och rekommendationer. Barnrättskommittén rekommenderar Sverige att bl.a. se över lagstiftningen i föräldrabalken för att säkerställa tillräckliga garantier för att ett barnrättsperspektiv beaktas vid tvister mellan föräldrar, däribland rätten för barnet att höras. Kommittén rekommenderar att Sverige överväger att ge barn rätt till ett eget ombud, separat från föräldrarna.

För att barn som befinner sig i utsatta situationer och som saknar stöd från vårdnadshavare eller andra vuxna ska kunna få sin röst hörd i kontakter med myndigheter, har regeringen satsat på en försöksverksamhet med oberoende barnombud i civilsamhällesorganisationer. Ett oberoende barnombud kan ge barnet stöd och stärka barnets röst och delaktighet i kontakten med myndigheter. Därutöver har det nyligen efter förslag av regeringen införts en möjlighet för barn att få offentligt biträde i mål om vårdnadsöverflyttning (prop. 2024/25:10).

Frågan om huruvida barnet ska ha rätt till någon form av biträde eller ombud i ett mål om vårdnad, boende eller umgänge har övervägts i flera utredningar. Ett förslag på en sådan reglering lämnades redan i betänkandet Barnets rätt 3 Om barn i vårdnadstvister – talerätt för barn m.m. (SOU 1987:7). Förslaget ledde inte till lagstiftning (se prop. 1994/95:224). Detsamma gäller ett förslag som lämnades i promemorian Utövandet av barns rättigheter i familjerättsprocesser (Ds 2002:13).

På senare tid har två utredningar kommit till olika slutsatser i frågan om att införa ombud eller biträde för barn. I betänkandet Se barnet! (SOU 2017:6) bedömdes att det inte fanns tillräckligt starka skäl för att införa en möjlighet till ombud för barn, bl.a. eftersom en sådan möjlighet kan leda till att barnet dras in i föräldrarnas konflikt i ännu större utsträckning än i dag. I betänkandet Förbättrade möjligheter för barn att utkräva sina rättigheter enligt barnkonventionen (SOU 2023:40) gjordes bedömningen att barn bör ha en möjlighet att få en starkare processuell ställning och tilldelas ett eget juridiskt

biträde. Enligt utredningen gäller detta bl.a. i mål där det finns anledning att anta att vårdnadshavarna inte kan bevaka barnets intresse eller att barnet har utsatts för våld eller på något annat sätt har eller kan komma att fara illa. Utredningen anser att den frågan bör utredas. Detta rekommenderar även Jämställdhetsmyndigheten, se myndighetens rapport Sätt barnen i centrum för tvisten om deras liv (2023:12).

Tillfällig företrädare för barn

I SOU 2023:40 anges det att det finns ett behov av att underlätta möjligheten att förordna en tillfällig företrädare för barn i ärenden och mål där barnet och barnets vårdnadshavare, eller någon annan rättslig företrädare för barnet, har intressemotsättningar eller där det annars finns skäl att anta att barnets företrädare inte kan bevaka barnets intressen. Barn som inte själva är processbehöriga kan i en sådan situation ha stora svårigheter att initiera ärenden för att få vissa insatser eller visst stöd och har även svårigheter att överklaga beslut och på andra sätt utkräva sina rättigheter enligt barnkonventionen. Sådana problem kan aktualiseras inom socialtjänstens område. Utredningen föreslår därför bl.a. att möjligheterna att förordna en tillfällig företrädare för barn utreds.

Utredningens förslag ligger i linje med FN:s barnrättskommittés generella kommentar nummer 14 där det anges att det i situationer där barnets åsikter står i konflikt med företrädarens åsikter bör finnas en procedur som gör så att barnet kan kontakta en myndighet som vid behov kan ordna en separat företrädare åt barnet, exempelvis en god man.

Uppdraget att se över hur barnets ställning och stödet vid vårdnadsprocesser kan stärkas

I ett mål om vårdnad, boende eller umgänge är det föräldrarna som är parter. Parterna får som utgångspunkt lägga upp sin argumentation och åberopa den bevisning som de själva vill. Barnet är inte part i målet och för därmed inte någon egen talan. Barnet får enligt föräldrabalken höras i en vårdnadstvist inför domstolen om särskilda skäl talar för det och det är uppenbart att barnet inte kan ta skada av att höras.

Av förarbetena framgår att särskilda skäl att höra barnet exempelvis kan finnas om barnet under vårdnadsutredningen har gett uttryck för en bestämd uppfattning i vårdnadsfrågan (prop. 1981/82:168 s. 78). Det är dock mycket ovanligt att denna möjlighet att höra barn i domstol kommer till användning.

Rätten har en skyldighet att se till att frågor om vårdnad, boende och umgänge blir tillräckligt utredda. Innan rätten avgör ett mål eller ärende om vårdnad, boende eller umgänge ska socialnämnden ges tillfälle att lämna upplysningar. Om nämnden har tillgång till upplysningar som kan ha betydelse för frågans bedömning, är nämnden skyldig att lämna dem till rätten. Rätten kan även ge socialnämnden eller något annat organ i uppdrag att utse någon att utföra ytterligare utredning. Om det inte är olämpligt, ska den som utför utredningen höra barnet och redovisa barnets åsikter för rätten samt lämna förslag till beslut. Regleringen är avsedd att säkerställa att domstolen får det underlag som behövs för att domstolen ska kunna ta hänsyn till barnets vilja. Detta är i dag det viktigaste sättet som uppgifter om barnets uppfattning förs in i vårdnadsmålet. Barnets åsikter ska i målet tillmätas betydelse i förhållande till barnets ålder och mognad.

Barnet bör också få nödvändig information och stöd under en pågående vårdnadsprocess. Barnets behov varierar beroende på barnets ålder och mognad och hur omständigheterna i övrigt ser ut. För många barn finns ett behov av att även efter avslutad domstolsprocess ha någon som kan förklara vad domstolen har kommit fram till och varför. Detta gäller särskilt när domstolens bedömning av vad som är till barnets bästa inte överensstämmer med barnets egen uppfattning. Barnet kan vid mottagandet av ett sådant besked behöva ha någon som kan trösta och stötta, inte minst då barnet självt redan innan beslutet kan befinna sig i en utsatt situation.

I många fall finns en eller båda föräldrarna där som barnets stöd under vårdnadsprocessen. Samtidigt kan en förälder själv befinna sig i en så ansträngd situation att det är svårt för honom eller henne att tillgodose barnets behov av information och stöd. Att ha en pågående vårdnadstvist kan innebära en långvarig känslomässig påfrestning för både barn och föräldrar. Det kan därför behövas ett direkt stöd till barnet från samhället både hos socialtjänsten och under en domstolsprocess.

Det är viktigt att reglerna, och inte minst deras tillämpning, säkerställer att barnets uppfattning hämtas in på ett lämpligt sätt och att

barnets åsikter beaktas i tillräcklig utsträckning. Ett välfungerande sätt för inhämtandet av barnets åsikter kan även bidra till att minska konfliktnivån mellan föräldrarna. Barnet bör vidare erbjudas det stöd i processen som han eller hon behöver, utifrån principen att lika fall ska behandlas lika och att alla barn har samma rättigheter. Det finns anledning att utreda hur det nuvarande regelverket fungerar i dessa avseenden och överväga behovet av åtgärder för att stärka barnets ställning. Sådana åtgärder kan utformas på olika sätt och ta sikte på olika delar av förfarandet.

En åtgärd som bör övervägas är att ge barn ett juridiskt biträde i vårdnadsmål. Förutom att lyfta fram barnets uppfattning i domstolsprocessen skulle ett sådant biträde kunna ha i uppgift att se till att barnet får nödvändig information och det stöd som barnet kan vara i behov av. Biträdet skulle även kunna bistå med att lyfta fram barnets perspektiv vid diskussioner om samförståndslösningar. Även alternativa åtgärder för att tillgodose barnets behov i dessa situationer kan vara tänkbara.

Om en rätt till ett juridiskt biträde för barn föreslås uppkommer vissa avgränsningsfrågor att ta ställning till. En fråga är om ett sådant biträde ska kunna utses i alla mål eller enbart vissa. Det kan också vara så att ett biträdes roll bör se olika ut i olika typer av mål, t.ex. utifrån barnets ålder och mognad. Andra frågor är när i processen ett biträde ska utses, vem som ska kunna utses till biträde och vilka särskilda kompetenskrav som ska ställas på biträdet. Ytterligare en fråga som behöver övervägas är hur kostnaderna för biträdet ska finansieras. Utgångspunkten bör vara att domstolen ska ha möjlighet att kontrollera skäligheten i biträdets ersättningsanspråk och att föräldrarna, i egenskap av parter i målet, har det primära ansvaret för kostnaderna, samtidigt som tillgången till domstolsprövning säkerställs.

Rätten till ett juridiskt biträde förutsätter inte att barnet även ges talerätt och blir part i målet. Exempelvis gavs barnet inte någon talerätt när barnet och dess vårdnadshavare nyligen fick rätt till offentligt biträde vid prövningen av överflyttning av vårdnaden om barnet till en särskilt förordnad vårdnadshavare (se prop. 2024/25:10). Det finns dock situationer där barn har talerätt. I mål och ärenden enligt socialtjänstlagen och lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga har barn talerätt i frågor som rör barnet. Det hänger samman med att barnet då är motpart till det allmänna. Om barnet har fyllt 15 år, har han eller hon även rätt att själv föra sin talan. Barn yngre än 15 år

har inte ansetts mogna att föra talan på egen hand (se prop. 1994/95:224 s. 44).

Det bör göras en bedömning av om barnet bör ges talerätt även i vårdnadsmål och hur en sådan rätt i så fall bör utformas. För att en talerätt för barnet ska införas i vårdnadsmål bör det krävas att starka skäl talar för det. Frågan om talerätt aktualiserar flera svåra frågor som behöver särskilda överväganden. Det handlar bl.a. om huruvida det ska gälla någon åldersgräns för talerätten och om talerätten ska inkludera en rätt för barnet att initiera en process genom att väcka talan vid domstol. Andra viktiga frågor är om en sådan talerätt även i övrigt ska vara helt fristående från föräldrarnas respektive yrkanden i målet och om den bör omfatta alla frågor som kan väckas i ett vårdnadsmål, eller enbart vissa.

Fokuset vid bedömningen av om barn bör ges talerätt och rätt till ett juridiskt biträde bör vara vad som är till barnets bästa. Analysen bör innefatta vilka fördelar och nackdelar som åtgärderna skulle kunna ha för barnet. Vid bedömningen bör beaktas vilket behov det finns av talerätt och juridiskt biträde för att säkerställa att barnets perspektiv synliggörs i processen. Det bör dessutom beaktas om dessa åtgärder skulle kunna bidra till att stärka förutsättningarna för att rättens ställningstagande ligger mer i linje med barnets bästa, liksom vilka effekter ett införande av talerätt och rätt till biträde skulle få för handläggningen av vårdnadsmålen. En alltför komplicerad och utdragen process där handläggningstiderna förlängs i onödan kan få negativa effekter för barnet.

Utgångspunkten bör även fortsättningsvis vara att barnets åsikt hämtas in på ett sätt som inte försätter barnet i en situation där han eller hon behöver ta ställning i konflikten mellan föräldrarna. Barnets rätt att framföra sina åsikter är en möjlighet för barnet, inte en skyldighet. Detta bör beaktas när utredaren bedömer om talerätt och en rätt till juridiskt biträde för barn bör införas, eller om barnets rätt att komma till tals i stället bör stärkas på något annat sätt.

Ett alternativ kan vara att ge barnet en utsedd stödperson som stödjer barnet under och efter en vårdnadstvist, men som inte agerar rättsligt i själva domstolsförhandlingarna. En sådan stödperson skulle kunna ha till uppgift att ge barnet information och stöd, och se till att barnet får komma till tals under processen. Stödpersonens uppgifter skulle därmed likna de uppgifter som oberoende barnombud har men vara specifikt kopplade till en pågående vårdnadsprocess. Det

finns redan i dag en möjlighet för socialnämnden att utse en kontaktperson för ett barn under vissa förutsättningar och en stödperson skulle på ett liknande sätt kunna utses av socialnämnden. En fråga är vilka uppgifter som stödpersonen i så fall ska ha och under vilka förutsättningar som en stödperson ska kunna utses.

I och med att socialnämnden i dag är den som samtalar med barnet vid en vårdnadstvist bör det även övervägas om det stöd och den information som barnet behöver skulle kunna tillgodoses vid t.ex. samtal som socialnämnden för med barnen. En sådan lösning skulle innebära att färre personer behöver involveras i ärendet och därmed även att barnet inte behöver samtala med ytterligare en person.

Det står utredaren fritt att överväga andra lösningar som kan stärka stödet för barnet och barnets rätt att komma till tals när en vårdnadsprocess pågår. Fokus ska ligga på att se till att barn får sina rättigheter tillgodosedda och att det finns någon där som kan ge barnet nödvändig information och stöd. Om flera åtgärder föreslås bör det vara tydligt hur åtgärderna förhåller sig till varandra, i vilka situationer de olika åtgärderna är tänkta att tillämpas och åtgärdernas effekter.

Utredaren ska därför

- analysera i vilken utsträckning det nuvarande regelverket tillgodoser barnets behov av stöd och rätt att komma till tals vid handläggningen av frågor om vårdnad, boende eller umgänge,
- med beaktande av principen om barnets bästa bedöma om barnets rätt till stöd eller att komma till tals kan stärkas,
- ta ställning till om det i så fall bör ske genom att det införs en rätt för barnet till ett eget juridiskt biträde, eller om det bör ske på något annat sätt,
- bedöma vilka särskilda krav på kompetens och lämplighet i övrigt som ska ställas på juridiska biträden, om en rätt till juridiska biträden föreslås,
- ta ställning till om det bör införas en talerätt för barn i vårdnadsmål och hur den i så fall bör utformas,
- ta ställning till om barnets rätt till stöd och information hos socialtjänsten och under domstolsprocessen i frågor om vårdnad, boende och umgänge bör förbättras, och
- lämna nödvändiga författningsförslag.

Uppdraget att se över hur barnets rätt att komma till tals vid medling kan stärkas

Domstolen ska i mål om vårdnad, boende och umgänge verka för att föräldrarna når en samförståndslösning om det inte är olämpligt med hänsyn till målets karaktär och övriga omständigheter. En samförståndslösning ska alltid vara förenlig med barnets bästa. I ett fall där en samförståndslösning inte går att nå med domstolens hjälp men där det ändå bedöms finnas ett utrymme för föräldrarna att komma överens, kan rätten ge en medlare i uppdrag att medla mellan föräldrarna.

En medlare ska ha relevant utbildning och yrkeserfarenhet och vara lämplig för uppdraget. Det finns inte någon på förhand bestämd metod för hur en medling ska gå till. Hur medlarens arbete ska bedrivas får medlaren i stället, i samråd med domstolen, bedöma från fall till fall. En medlare har, till skillnad från socialnämnden, inte rätt att prata med ett barn utan vårdnadshavarnas samtycke. Om en vårdnadshavare motsätter sig att medlaren samtalar med barnet är medlaren förhindrad att ta en sådan kontakt. Barnets rätt att komma till tals får i dessa situationer i dag i stället säkerställas genom att socialnämnden talar med barnet.

Det är medlaren som i praktiken ska se till att barnets rätt till information och rätt att komma till tals uppfylls inom ramen för medlingsförfarandet. Vid ett samtal med medlaren får barnet möjlighet att framföra sin åsikt och få information och ställa frågor om processen. Det bör därför övervägas om en medlare bör ha möjlighet att prata med barnet även utan vårdnadshavarnas samtycke och om särskilda villkor för detta i så fall ska gälla. Medlaren måste ha föräldrarnas förtroende för att en lösning ska gå att nå och att samtala med barnet utan en förälders samtycke kan riskera att rubba medlarens förtroende. Samtidigt är det viktigt att barnet sätts främst och att barnet får nödvändig information och ges möjlighet att framföra sina åsikter.

Andra åtgärder för att förbättra medlingsförfarandet kan t.ex. vara tydligare riktlinjer för vad rapporten till domstolen ska innehålla. Om flera åtgärder föreslås bör det vara tydligt hur åtgärderna förhåller sig till varandra och i vilka situationer de olika åtgärderna är tänkta att tillämpas.

Utredaren ska därför

- ta ställning till om en medlare bör kunna tala med barnet även utan vårdnadshavarnas samtycke,
- vid behov föreslå andra åtgärder för att förbättra medlingsförfarandet än att en medlare kan tala med barnet utan vårdnadshavarens samtycke, och
- lämna nödvändiga författningsförslag.

Uppdraget att se över hur barnets ställning i socialtjänstens arbete med familjerättsliga frågor kan stärkas

Socialnämnden ansvarar för att hålla informationssamtal med föräldrarna inför en rättslig prövning av frågor om vårdnad, boende och umgänge. Föräldrarna ska också erbjudas samarbetssamtal om det inte är olämpligt, och efter behov erbjudas eller vägledas till stöd och hjälp i annan form. Samarbetssamtal hos socialnämnden kan även bli aktuellt efter förordnande om detta av rätten. Socialnämnden har dessutom i uppgift att lämna upplysningar till rätten och att genomföra vårdnadsutredningar. Inom ramen för detta arbete talar socialnämnden som utgångspunkt även med barnet. Socialnämnden har därmed en viktig del i arbetet med att se till att barnets behov och rättigheter tillgodoses i en vårdnadsprocess. Socialnämnden har också möjlighet att väcka talan om umgänge mellan barnet och någon annan än en förälder, t.ex. en bonusförälder.

När det särskilt gäller frågor om umgängesstöd har Riksdagens ombudsmän (JO) i några ärenden uppmärksammat brister i samspelet mellan socialtjänsten och tingsrätten. JO har bl.a. uttalat att det finns en risk för att det enskilda barnet inte får det individuella stöd som det har behov av. Enligt JO kan det bl.a. finnas anledning att överväga om socialnämnden bör få möjlighet att yttra sig också om lämpligheten av umgänge med umgängesstöd redan i samband med att nämnden yttrar sig om möjligheten att tillhandahålla umgängesstödet. Se JO:s beslut den 30 juni 2020, dnr 9119-2019 och den 19 januari 2021, dnr 1325-2020.

Barnets ställning kan behöva stärkas i socialtjänstens arbete. Olika åtgärder för att stärka barnets ställning kan ha olika för- och nackdelar. Några områden som analysen skulle kunna omfatta är hur umgänges-

stödet och vårdnadsutredningarna skulle kunna förbättras och om samverkan mellan domstolen och socialnämnden bör stärkas. Det kan även övervägas om det bör tydliggöras att en barnavårdsutredning hos socialtjänsten kan genomföras samtidigt som en vårdnadsutredning. Även närliggande frågor som har betydelse för barnet kan övervägas, såsom frågor kopplade till hjälp och stöd till föräldrarna. Om flera åtgärder föreslås bör det vara tydligt hur åtgärderna förhåller sig till varandra och i vilka situationer de olika åtgärderna är tänkta att tillämpas.

Utredaren ska därför

- lämna förslag på hur barnets ställning kan stärkas i socialtjänstens arbete, och
- lämna nödvändiga författningsförslag.

Uppdraget att överväga om en tillfällig företrädare för barn bör kunna utses vid insatser inom socialtjänsten

Det förekommer att barn och vårdnadshavare har intressemotsättningar eller att vårdnadshavare av andra skäl inte förmår företräda barnets intressen hos myndigheter och domstolar. I vissa ärenden där det finns potentiella intressemotsättningar mellan barn och vårdnadshavare kan barnet få en tillfällig företrädare som rättsligt företräder barnet i den specifika processen.

Enligt lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga blir ett offentligt biträde för ett barn som inte fyllt 15 år, och som inte samtidigt är biträde för vårdnadshavaren, barnets ställföreträdare i det mål eller ärende som förordnandet avser utan att det krävs ett särskilt beslut om det. I brottmål kan en särskild företrädare för barn utses vid brott mot ett barn när en vårdnadshavare kan misstänkas för brottet eller kan befaras inte kunna tillvarata barnets rätt på grund av sitt förhållande till den som kan misstänkas för brottet. Det finns även möjlighet att förordna en god man för ett barn i vissa fall av intressemotsättningar mellan barnet och barnets företrädare. Om endast en av barnets båda vårdnadshavare samtycker till en åtgärd till stöd för barnet får socialnämnden även i vissa fall besluta att åtgärden får vidtas ändå, om det krävs med hänsyn till barnets bästa.

I regel får barn den hjälp och det stöd de behöver. I situationer där ett barn inte kan få hjälp från sin vårdnadshavare kan barnet dock

ha svårt att initiera ärenden för att få vissa insatser eller visst stöd och utkräva sina rättigheter. Det finns därför skäl att överväga om det även finns behov av att kunna utse en tillfällig företrädare för barn vid insatser inom socialtjänsten eller enligt lagen om stöd och service till vissa funktionshindrade. Tillfälliga företrädare skulle kunna förbättra rättssäkerheten för barn som har vårdnadshavare som på grund av intressemotsättningar, oförmåga eller andra skäl inte kan bevaka barnets intressen i vissa ärenden. Det skulle också underlätta och effektivisera handläggningen av ärenden där denna situation ibland förekommer. Samtidigt bedöms behovet av att förordna om tillfälliga företrädare inte komma att uppkomma särskilt ofta (se SOU 2023:40 s. 468–470). Vid bedömningen av om det finns ett behov av att kunna utse tillfälliga företrädare för barn bör utredaren därför analysera i vilka konkreta situationer det skulle kunna vara aktuellt att utse en sådan företrädare och vilka andra former av stöd och hjälp det finns i de fallen.

Om utredaren bedömer att det finns behov av att införa en möjlighet att utse en tillfällig företrädare för barn i ärenden hos socialtjänsten bör utredaren även lämna förslag på hur en sådan ordning ska utformas. Regler om tillfälliga företrädare för barn får inte utformas på ett sådant sätt att det i grunden påverkar den roll som ett barns förmyndare har i förhållande till barnet. Däremot kan en tillfällig företrädare för barn ges möjlighet att bistå barnet i tydligt avgränsade frågor där det är till barnets bästa att så sker. Några frågor som bör övervägas är under vilka förutsättningar en tillfällig företrädare för barn ska kunna utses, vem som ska kunna utses till en sådan företrädare och vilka uppgifter som företrädaren ska ha. Det behöver även klarläggas vem som ska kunna ta initiativ till att en tillfällig företrädare för barn utses och vem som ska besluta om åtgärden.

Utredaren ska därför

- ta ställning till om en tillfällig företrädare för barn bör kunna utses när det gäller insatser för barn inom socialtjänsten och enligt lagen om stöd och service till vissa funktionshindrade och, i så fall, hur en sådan reglering ska utformas, och
- lämna nödvändiga författningsförslag.

Konsekvensbeskrivningar

Utredaren ska i enlighet med förordningen (2024:183) om konsekvensutredningar redovisa en konsekvensutredning för de förslag som lämnas. Vid ställningstagande i de olika avgränsningsfrågorna ska ekonomiska och andra konsekvenser tas i beaktande. Utredaren ska bedöma, beakta och redogöra för förslagens ekonomiska konsekvenser och konsekvenser i övrigt för enskilda och det allmänna. I konsekvensbeskrivningen ingår det att analysera, beskriva och, när det är möjligt, kvantifiera de samhällsekonomiska effekterna av förslagen. Om något av förslagen påverkar den kommunala självstyrelsen ska, utöver dess konsekvenser, också de särskilda avvägningar som gjorts enligt 14 kap. 3 § regeringsformen redovisas. De offentligfinansiella effekterna av förslagen ska beräknas och om förslagen kan förväntas leda till offentligfinansiella kostnader ska utredaren föreslå hur dessa ska finansieras. Utredaren ska genomgående ha ett barnrättsperspektiv i den analys som görs och konsekvenser för barn och unga ska särskilt belysas. Utredaren ska också ha ett funktionshinderperspektiv och ett jämställdhetsperspektiv. Utredaren ska även säkerställa att de förslag som lämnas är förenliga med grundläggande fri- och rättigheter i regeringsformen, barnkonventionen och Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna.

Kontakter och redovisning av uppdraget

Utredaren ska, i den utsträckning som det bedöms relevant, undersöka och beskriva hur de frågor som uppdraget omfattar behandlas i andra länder, främst de nordiska men även andra länder som är jämförbara med Sverige, såsom Tyskland och Frankrike. Vidare ska utredaren, i så stor utsträckning som möjligt, även hämta in synpunkter och upplysningar från barn som har erfarenheter av vårdnadstvister och andra för utredningen relevanta frågor samt från berörda myndigheter och organisationer. Inhämtandet av information från barnen kan t.ex. ske genom kontakter med barnrättsorganisationer. Utredaren ska hålla sig informerad om och beakta relevant arbete som pågår inom Regeringskansliet. Utredaren får överväga sådana närliggande frågor som har samband med de frågeställningar som ska utredas.

Uppdraget ska redovisas senast den 24 augusti 2026.

(Justitiedepartementet)

Kommittédirektiv 2026:51

Tilläggsdirektiv till Utredningen om barnets ställning i familjerättsliga frågor (Ju 2025:16)

Beslut vid regeringssammanträde den 11 juni 2026

Förlängd tid för uppdraget

Regeringen beslutade den 3 juli 2025 kommittédirektiv om att en särskild utredare ska analysera hur barnets ställning och stödet till barnet i mål om vårdnad, boende och umgänge kan stärkas. Utredaren ska också överväga om en tillfällig företrädare för barn bör kunna utses i frågor hos socialtjänsten. (Dir. 2025:72.) Uppdraget skulle enligt direktiven redovisas senast den 24 augusti 2026.

Utredningstidens förlängs. Uppdraget ska i stället redovisas den 30 oktober 2026.

(Justitiedepartementet)

Statens offentliga utredningar 2026

Kronologisk förteckning

1. Skatteincitament för forskning och utveckling – ett nytt incitament baserat på utgifter för FoU-personal. Fi.
2. 710 miljoner skäl till reformer. Ju.
3. Genomförande av plattformsdirektivet. A.
4. Rektor i fokus – förutsättningar för ett pedagogiskt ledarskap. U.
5. Utvidgad avdragsrätt för sponsring m.m. Fi.
6. En nationell digital infrastruktur i hälso- och sjukvården. Styrning med tydliga roller och ansvar för aktörerna. S.
7. Förstärkt uppföljning och utvärdering av folkhälsopolitiken.
   Del I: Effektivare folkhälsoinsatser genom hälsoekonomiska analyser.
   Del II: Utvärdering av alkoholpolitikens styrmedel. S.
8. Rättssäker samhällsvård för barn och unga. S.
9. Registrering av EES-medborgare. Ju.
10. Ökade möjligheter till tillgångsinriktad brottsbekämpning. Del 1 och 2. Ju.
11. Om överföring av Första AP-fondens verksamhet och tillgångar till Tredje och Fjärde AP-fonderna. Fi.
12. Om överföring av Sjätte AP-fondens verksamhet och tillgångar till Andra AP-fonden. Fi.
13. Straffansvar för deltagande i och samröre med kriminella sammanslutningar. Ju.
14. Ädelmetallutredningen – en moderniserad reglering av handel med ädelmetallarbeten. KN.
15. Marken, vattnet, tankarna. Konsekvenser för samer av svensk politik. Volym 1 och 2. Ku.
16. Försvarsexportinitiativ. För gemensam säkerhet. Fö.
17. Öresundsförbindelser 2050 – behov av kapacitet, redundans och svenskt-danskt samarbete. LI.
18. Odlingstorv och klimatet. Fi.
19. Stärkt tillsyn och uppföljning – förslag för att motverka oegentlig läkemedelsförskrivning. S.
20. Belägg för broms? Åtgärder för starkare incitament till lägre kommunalskattesatser. Fi.
21. Återkallelse av svenskt medborgarskap. Ju.
22. Stärkt läkemedelsförsörjning i samverkan. Nationella åtgärder för fördelning, omfördelning och inköp vid brist. S.
23. Tolkavgift och förbud mot barntolkning. A.
24. Mervärdesskatt vid uthyrning och överlåtelse av fastighet. Fi.
25. Ett smittskydd för framtiden. S.
26. Digitala verktyg inom bolagsrätten. Genomförande av EU:s direktiv om ytterligare digitalisering inom bolagsrätten. Ju.
27. Lättnader i kraven på hållbarhetsrapportering. Ju.
28. Tillgång till passageraruppgifter i brottsbekämpningen. Ju.
29. Förbud mot uppfödning av djur för pälsproduktion. LI.
30. Mer flexibla regler om verkställighet av häktning och fängelsestraff. Ju.
31. Ett investeringsprogram för kultur. Ku.
32. Att säga ja! Kommunernas förutsättningar att ta emot stora företagsetableringar och företagsexpansioner. KN.
33. Vägen mot utfasning. Styrmedel för ett fossilfritt samhälle. KN.

34. Nya nätbrott och andra åtgärder för genomförandet av direktivet om bekämpning av våld mot kvinnor och våld i nära relationer. Volym 1 & 2. Ju.
35. En åldersgräns för barns tillgång till sociala medier. S.
36. Bättre förutsättningar att inkludera personer med nedsatt beslutsförmåga i medicinsk forskning. S.
37. Förutsättningar för en likvärdig och språkutvecklande förskola. U.
38. Behovsstyrd vård. S.
39. Ett nytt system för återkrav inom socialförsäkringen. S.
40. Ny kärnkraft i Sverige – moderna regler för beredskap och skadeståndsansvar. KN.
41. Jämställdhet i en föränderlig tid – nuläge och vägar framåt. Volym 1 & 2. A.
42. Ett nytt regelverk för granskning av utländsk finansiering av trossamfund och andra verksamheter. Volym 1 och 2. Ju.
43. Åtgärder mot överskuldsättning. Fi.
44. En stärkt förmåga till modern datadelning – integritetsfrämjande teknik i offentlig förvaltning. Fi.
45. Effektiva ingripanden mot brott i cybermiljö. Ju.
46. Ett sammanhållet, robust och konkurrenskraftigt Sverige – framtidens politik för utveckling i landsbygder och regioner. LI.
47. Rätt till ersättning vid avveckling av kärnkraft på grund av politiska beslut – reaktorer som inte tagits i drift. KN.
48. Tillträdesförbud. Ju.
49. Traditionell eller rationell. En premiepension som kan nå målen. S.
50. En ny speciallärarutbildning. U.
51. Fri att lära och leva. Insatser mot hedersrelaterat våld och förtryck i förskolan, skolan och fritidshemmet. U.
52. En reform av den statliga barn- och ungdomsvården. Volym 1, 2 och 3. S.
53. Parallella samhällsstrukturer – ett kunskapsunderlag för förbättrad integration och minskat utanförskap. A.
54. Stärkt egendomsskydd i regeringsformen. Ju.
55. Säkrare verifiering av identitet. Volym 1 och 2. Fi.
56. En lag om företagsansvar. Genomförande av EU-direktivet om tillbörlig aktsamhet för företag i fråga om hållbarhet. KN.
57. Akademisk frihet – ansvar, uppdrag och stärkta förutsättningar för framtiden. U.
58. Markerna berättar och minns. Konsekvenser för samer av svensk politik. Volym 1 & 2. ”Jag ber marken tyst om lov”. Extra volym. Ku.
59. Några frågor om redovisning och om granskning av hållbarhetsrapporter. Ju.
60. Sveriges flygplatser i en förändrad omvärld – Flygets betydelse för nationens tillgänglighet och totalförsvar. LI.
61. Stärkt patientsäkerhet och ökad motståndskraft. S.
62. Preventiva vistelseförbud. Ju.
63. Fri rörlighet för ökad delaktighet. S.
64. En modell för marknäten. Uppdrag, finansiering och organisation. Ku.
65. Verktyg för en mer likvärdig resursfördelning – förslag för gymnasieskolan och anpassade gymnasieskolan. U.
66. Lyssna på barnet! Ju.

Statens offentliga utredningar 2026

Systematisk förteckning

Arbetsmarknadsdepartementet

Genomförande av plattformsdirektivet. [3]

Tolkavgift och förbud mot barntolkning. [23]

Jämställdhet i en föränderlig tid – nuläge och vägar framåt. Volym 1 & 2. [41]

Parallella samhällsstrukturer – ett kunskapsunderlag för förbättrad integration och minskat utanförskap. [53]

Finansdepartementet

Skatteincitament för forskning och utveckling – ett nytt incitament baserat på utgifter för FoU-personal. [1]

Utvidgad avdragsrätt för sponsring m.m. [5]

Om överföring av Första AP-fondens verksamhet och tillgångar till Tredje och Fjärde AP-fonderna. [11]

Om överföring av Sjätte AP-fondens verksamhet och tillgångar till Andra AP-fonden. [12]

Odlingstorv och klimatet. [18]

Belägg för broms? Åtgärder för starkare incitament till lägre kommunalskattesatser. [20]

Mervärdesskatt vid uthyrning och överlåtelse av fastighet. [24]

Åtgärder mot överskuldsättning. [43]

En stärkt förmåga till modern datadelning – integritetsfrämjande teknik i offentlig förvaltning. [44]

Säkrare verifiering av identitet. Volym 1 och 2. [55]

Försvarsdepartementet

Försvarsexportinitiativ. För gemensam säkerhet. [16]

Justitiedepartementet

710 miljoner skäl till reformer. [2]

Registrering av EES-medborgare. [9]

Ökade möjligheter till tillgångsinriktad brottsbekämpning. Del 1 och 2. [10]

Straffansvar för deltagande i och samröre med kriminella sammanslutningar. [13]

Återkallelse av svenskt medborgarskap. [21]

Digitala verktyg inom bolagsrätten. Genomförande av EU:s direktiv om ytterligare digitalisering inom bolagsrätten. [26]

Lättnader i kraven på hållbarhetsrapportering. [27]

Tillgång till passageraruppgifter i brottsbekämpningen. [28]

Mer flexibla regler om verkställighet av häktning och fängelsestraff. [30]

Nya nätbrott och andra åtgärder för genomförandet av direktivet om bekämpning av våld mot kvinnor och våld i nära relationer. Volym 1 & 2. [34]

Ett nytt regelverk för granskning av utländsk finansiering av trossamfund och andra verksamheter. Volym 1 och 2. [42]

Effektiva ingripanden mot brott i cybermiljö. [45]

Tillträdesförbud. [48]

Stärkt egendomsskydd i regeringsformen. [54]

Några frågor om redovisning och om granskning av hållbarhetsrapporter. [59]

Preventiva vistelseförbud. [62]

Lyssna på barnet! [66]

Klimat- och näringslivsdepartementet

Ädelmetallutredningen – en moderniserad reglering av handel med ädelmetallarbeten. [14]

Att säga ja! Kommunernas förutsättningar att ta emot stora företagsetableringar och företagsexpansioner. [32]

Vägen mot utfasning. Styrmedel för ett fossilfritt samhälle. [33]

Ny kärnkraft i Sverige – moderna regler för beredskap och skadeståndsansvar. [40]

Rätt till ersättning vid avveckling av kärnkraft på grund av politiska beslut – reaktorer som inte tagits i drift. [47]

En lag om företagsansvar. Genomförande av EU-direktivet om tillbörlig aktsamhet för företag i fråga om hållbarhet. [56]

Kulturdepartementet

Marken, vattnet, tankarna. Konsekvenser för samer av svensk politik. Volym 1 och 2. [15]

Ett investeringsprogram för kultur. [31]

Markerna berättar och minns. Konsekvenser för samer av svensk politik. Volym 1 & 2. ”Jag ber marken tyst om lov”. Extra volym. [58]

En modell för marknäten. Uppdrag, finansiering och organisation. [64]

Landsbygds- och infrastrukturdepartementet

Öresundsförbindelser 2050 – behov av kapacitet, redundans och svenskt-danskt samarbete. [17]

Förbud mot uppfödning av djur för pälsproduktion. [29]

Ett sammanhållet, robust och konkurrenskraftigt Sverige – framtidens politik för utveckling i landsbygder och regioner. [46]

Sveriges flygplatser i en förändrad omvärld – Flygets betydelse för nationens tillgänglighet och totalförsvar. [60]

Socialdepartementet

En nationell digital infrastruktur i hälso- och sjukvården. Styrning med tydliga roller och ansvar för aktörerna. [6]

Förstärkt uppföljning och utvärdering av folkhälsopolitiken. Del I: Effektivare folkhälsoinsatser genom hälsoekonomiska analyser. Del II: Utvärdering av alkoholpolitikens styrmedel. [7]

Rättssäker samhällsvård för barn och unga. [8]

Stärkt tillsyn och uppföljning – förslag för att motverka oegentlig läkemedelsförskrivning. [19]

Stärkt läkemedelsförsörjning i samverkan. Nationella åtgärder för fördelning, omfördelning och inköp vid brist. [22]

Ett smittskydd för framtiden. [25]

En åldersgräns för barns tillgång till sociala medier. [35]

Bättre förutsättningar att inkludera personer med nedsatt beslutsförmåga i medicinsk forskning. [36]

Behovsstyrd vård. [38]

Ett nytt system för återkrav inom socialförsäkringen. [39]

Traditionell eller rationell. En premiepension som kan nå målen. [49]

En reform av den statliga barn- och ungdomsvården. Volym 1, 2 och 3. [52]

Stärkt patientsäkerhet och ökad motståndskraft. [61]

Fri rörlighet för ökad delaktighet. [63]

Utbildningsdepartementet

Rektor i fokus – förutsättningar för ett pedagogiskt ledarskap. [4]

Förutsättningar för en likvärdig och språkutvecklande förskola. [37]

En ny speciallärarutbildning. [50]

Fri att lära och leva. Insatser mot hedersrelaterat våld och förtryck i förskolan, skolan och fritidshemmet. [51]

Akademisk frihet – ansvar, uppdrag och stärkta förutsättningar för framtiden. [57]

Verktyg för en mer likvärdig resursfördelning – förslag för gymnasieskolan och anpassade gymnasieskolan. [65]